

2011

MAGYARORSZÁG, 2011

Nyilvántartási szám: J/7503

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

**MAGYARORSZÁG,
2011**

Budapest, 2012

© Központi Statisztikai Hivatal, 2012

ISSN: 1416-2768

A kézirat lezárásának időpontja: 2012. május 5.

Készült a Tájékoztatási főosztályon, a szakstatisztikai főosztályok közreműködésével.

Felelős kiadó:

Dr. Vukovich Gabriella elnök

Főosztályvezető:

Szabó István

Felelős szerkesztő:

Freid Mónika

Szerzők:

Bakos Norbert, Deák Tiborné, Demélyné Lehel Zsuzsa, Freid Mónika, Herzog Tamás,
Jávorszkyne Nagy Anikó, Kelemen Nóra, Kovács Benedek,
Kovács Krisztián, Molnár Beatrix, Nagyné Pakula Urszula, Oparin-Salamon Melinda,
Szarka Linda, Szittyta Ferencné

A szerkesztőbizottság tagjai:

Demélyné Lehel Zsuzsa, Freid Mónika, Kovács Benedek, Dr. Soós Lőrinc, Szabó István, Vida Judit

A kéziratot gondozta:

Polónyi Katalin

Tördelőszerkesztők:

Bada I. Csilla, Dobróka Zita, Hauksz Márta, Rákosy Zoltán, Simonné Horváth Gabriella,
Trybek Krisztina, Zombori Orsolya

Internet: <http://www.ksh.hu>

Borítóterv: Lounge Design Kft.

Nyomdai kivitelezés: Xerox Magyarország Kft. – 2012.072

TARTALOM

KÖSZÖNTÖM AZ OLVASÓT!	7
1. NÉPESSÉG, MUNKAERŐ-PIACI VISZONYOK, OKTATÁS	9
Demográfiai helyzetkép	12
Munkaerőhelyzet	21
Iskolázottság, oktatás, képzés	34
2. ÉLETKÖRÜLMÉNYEK	39
Jövedelem.....	43
A háztartások pénzügyi vagyona.....	50
A háztartások fogyasztása	53
Kultúra.....	59
Fogyasztói árak, infláció.....	61
Lakás.....	64
Egészségügy.....	66
Szociális gondoskodás	68
Bűnözés – közbiztonság.....	71
3. HAZAI ÉS NEMZETKÖZI MAKROGAZDASÁGI FOLYAMATOK	75
Nemzetközi gazdaság	77
Hazai makrogazdasági folyamatok.....	84
Külkereskedelmi forgalom	94
Fizetési mérleg, külföldiadósság-állomány	99
Államháztartás és alrendszerei	102
4. ÁGAZATI TELJESÍTMÉNYEK	107
Hazai vállalkozási környezet	109
Kutatás, fejlesztés	110
Mezőgazdaság.....	112
Ipar	116
Építőipar	121
Szállítás, közlekedés	124
Távközlés, internet	126
Kiskereskedelem	128
Turizmus, vendéglátás	132

5. KÖRNYEZET ÉS ENERGIA	137
Környezet.....	138
Energia	140
6. KIEMELT TÉMÁK.....	145
A nemzetközi gazdasági hangulat hatásai.....	147
Járműgyártási tendenciák a világon és Magyarországon.....	157
Kulturális fogyasztás a válságban	164
TÁRGYMUTATÓ	171
ÁBRÁK JEGYZÉKE.....	175
TÁBLÁK JEGYZÉKE	179

Jelmagyarázat:

- = A jelenség nem fordul elő.
- .. = Az adat nem ismeretes.
- x = A mutató nem értelmezhető.

Megjegyzés:

A kiadványban szereplő – 2011-re vonatkozóan többnyire előzetesnek tekintendő – adatok elsődleges forrása a Központi Statisztikai Hivatal, a nemzetközi adatok pedig elsősorban az Eurostat adatbázisából és kiadványaiból származnak. Minden egyéb forrást a felmerülés helyén lábjegyzetben jelöltünk.

KÖSZÖNTÖM AZ OLVASÓT!

A Központi Statisztikai Hivatal immár 18 éve bocsátja olvasói rendelkezésére Magyarország című kiadványsorozatát, abból a célból, hogy a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 6. § (1) bekezdés h) pontjában foglaltaknak megfelelően tájékoztassa az Országgyűlést és a kormányt az ország társadalmi, gazdasági, népesedési helyzetéről.

Az idei, Magyarország, 2011 című kötetben

- bemutatjuk társadalmunk legfontosabb jellemzőit, népesedési viszonyainkat, a munkaerőpiac 2011. évi alakulásának fontosabb tényeit és folyamatait, valamint az életkörülmények alakulását;
- képet adunk a hazai és nemzetközi makrogazdasági és pénzügyi folyamatokról, valamint a nemzetgazdaság fontosabb ágazatainak teljesítményéről;
- röviden áttekintjük a környezet állapotát, illetve az energiatermelés és -felhasználás alakulását.

A kötet utolsó fejezete idén a következő három kiemelt témával foglalkozik:

- a nemzetközi gazdasági hangulat hatásával,
- a járműgyártási tendenciák alakulásával a világon és hazánkban, valamint
- a lakosság kulturális fogyasztásának néhány fontosabb jellemzőjével.

Az elemzések a 2011-ben tapasztalt folyamatokra összpontosítanak, a 2011. évi adatok értelmezését azonban elősegíti a közelmúlttal való összevetés, illetve a nemzetközi kitekintés. Annak érdekében, hogy minél árnyaltabb képet adjunk Magyarország társadalmáról és gazdaságáról, a hazai és nemzetközi statisztikai szolgálatok adatain túlmenően a más szervezetekben, kutatói műhelyekben készült szakmai és tudományos elemzések eredményeit is felhasználtuk.

A kötet CD-mellékletet is tartalmaz, amin megtalálható a kiadvány pdf-formátumban, az ábrák Excel-formátumban, továbbá a közelmúltban megjelent Magyar statisztikai zsebkönyv, 2011 anyaga pdf-, illetve Excel-formátumban.

Tekintettel arra, hogy a kötet célja a 2011. év bemutatása, az idei történések, folyamatok, adatok még nem tükröződnek ebben az elemzésben. A friss adatok iránt érdeklődők figyelmébe ajánlom a KSH megújult honlapján (www.ksh.hu) található letölthető kiadványokat és táblákat, valamint a felhasználók igényei szerinti adatletöltéseket lehetővé tevő tájékoztatói adatbázist.

Bízom benne, hogy a Magyarország, 2011 című kötet – más kiadványainkhoz hasonlóan – hasznos támpontot ad mind a döntéshozóknak, mind a gazdasági-társadalmi folyamataink iránt érdeklődő polgároknak az ország állapotának értékeléséhez.

Dr. Vukovich Gabriella
elnök

1. NÉPESSÉG, MUNKAERŐ- PIACI VISZONYOK, OKTATÁS

Demográfiai helyzetkép

- A 2011. októberi **népszámlálás** előzetes eredményei szerint az ország lakossága 9 millió 982 ezer volt, 216 ezerrel kevesebb az egy évtizeddel korábbinál. A népesség több mint három évtizede folyamatosan csökken, a népességfogyás üteme a legutóbbi mérés óta tovább gyorsult. A nemzetközi népességmozgásból adódó nyereség valamelyest fékezi a népességcsökkenést.
- A tíz évvel korábbi összeíráshoz képest a községekben élők aránya mérséklődött, a városi lakosságé enyhén emelkedett, míg a főváros népesedési súlya lényegében nem változott. A lakosság száma Pest és Győr-Moson-Sopron megye kivételével az ország valamennyi területén csökkent.
- A **születésszám** 2009 óta a gyēs és a gyed korlátozásáról szóló rendelkezések következtében újra csökken. Az elmúlt év a demográfiai alapirányzatokban annyiban hozott változást, hogy a csökkenő születésszám mellett az utóbbi években a **halálozásoké** is mérséklődött. Az év során 88 050 gyermek született, és 128 700-an haltak meg. A nemzetközi összehasonlításban is alacsony születésszám negatív történelmi rekord, míg a halálozásoké 37 év után először csökkent a 130 ezres szint alá.
- A népesség természetes utánpótlását jelző **teljes termékenységi arány** 2011-ben 1,24-re süllyedt, elmaradva a generációk reprodukcióját biztosító, 2,1-es értéktől és az 1,6 körüli uniós átlagtól. Bár a felnövekvő generációk nagysága szinte Európa szerte 25–40%-kal elmarad szüleik nemzedékétől, a jelzőszám szűkebb környezetünkötől, a visegrádi országoktól is eltérő pályát ír le. A folyamat számos gazdasági és társadalmi gond eredője, melyet eddig legsikeresebben az ír és a francia társadalompolitika orvosolt. Magyarországon 2011-től a gyermekvállalás és -nevelés segítésére új személyi jövedelemadó-rendszer lépett életbe. A kérdés érzékeny természetét jelzi, hogy míg a negatív változtatások hatására rendkívül gyorsan csökken a születések száma, a családpolitika pozitív irányú elmozdulása csak lassan fejt ki kedvező hatást a gyermekvállalásra.
- A fiatalok tanulási, munkavállalási és életkezdési lehetőségei, valamint a változó preferenciák fokozatosan átalakították a családalapítási és a **gyermekvállalási** szokásokat. Mindez nyomon követhető a demográfiai és más társadalmi jelzőszámok mentén. Az első gyermek születését a párok többsége ma a biztonságos családi egzisztencia megteremtését követően tervezi. Habár gyermek nélkül kevesen képzelik el az életüket, és többnyire nem is egy gyermeket szeretnének, a késleltetett gyermekvállalással összességében kisebbek a családok és kevesebb gyermek jön világra. A termékenység 2011-ben a 35 évesnél fiatalabb nők körében csökkent, míg az ennél idősebbek körében nőtt, a növekedés azonban nem pótolta a termékenyebb korosztályok körében kieső szülésszámot. A csökkenő és alacsony születésszám tovább rontja a megbillent demográfiai egyensúlyt.
- A csökkenő gyermeklétszám és öregedő népesség nehezíti az oktatás, a szociális és egészségügyi ellátás fenntarthatóságát. A legsürgetőbb kihívás a nyugdíjrendszer fenntarthatósága, mivel az 1950-es években született

Munkaerőhelyzet

Iskolázottság, oktatás, képzés

népesebb generáció a közeljövőben kerül a nyugdíjas kor közelébe. Az aktív korúak számának csökkenése egyben szűkülő munkaerő-potenciált és gyengébb eltartóképességet is jelent. Az **öregedési index** már egészen rövid időszak, egy év alatt is érzékelteti ezt a folyamatot, 2012. január 1-jén száz gyermekkorúra közel 117 időskorú jutott, míg egy évvel korábban még 115.

- A **munkaerő-piaci helyzetet** az alacsony és az 1990-es évek utolsó harmadától alig mozduló **foglalkoztatottság**, valamint a magas **munkanélküliség** és **inaktivitás** jellemzi. Az egyébként is alacsony szintű foglalkoztatottság a válság éveit tovább romlott, 2010-ben stagnált. 2011 volt az első év, amikor kismértékű javulás következett be. A munkanélküliek száma a korábbi évek növekedése után 2011-ben 1,5%-kal mérséklődött, és a gazdasági értelemben nem aktív réteg szűkült.
- A **versenyszféra** létszáma 1,3%-kal bővült 2011-ben, míg a **költségvetésben** dolgozóké 4,9%-kal csökkent.
- Az alacsony szintű foglalkoztatásban szerepet játszik az is, hogy az **atipikus foglalkoztatási formák** kevésbé terjedtek még el. Az atipikus foglalkoztatás és ezen belül a részmunkaidő szerepe valamelyest erősödött a válság éveitől, ehhez hozzájárult a határozott idejű szerződések gyakoribbá válása.
- A **diplomás fiatalok** foglalkoztatási rátája az elmúlt tíz évben jelentősen csökkent, amiben természetesen a válság is szerepet játszott, azonban a folyamat korábbról eredeztethető. A munkanélküliség kockázata az elmúlt évtized elejétől nőtt, 2009-től keveset változott. A többi képzettségi szint mellett a pályakezdő diplomás, 20-24 éves korcsoport munkanélkülisége is magas.
- A népesség **iskolai végzettsége** tovább javult, az érettségizettek és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya nőtt, míg a legfeljebb 8 osztályt végzetteké csökkent.
- Az **óvodák** számának csökkenése mellett az óvodai férőhelyek és a beíratott gyermekek száma emelkedett az elmúlt években. Az ellátásban jelentős területi egyenlőtlenségek mutathatók ki.
- Az **általános iskolások** száma a demográfiai folyamatoknak megfelelően csökkenő, közöttük a napközi otthonos ellátásban és étkeztetésben részesülők aránya jelentősen emelkedett 2005 és 2011 között. A **középfokú** intézményekben tanulók száma a képzési idő meghosszabbodása miatt a csökkenő gyermeklétszám ellenére sem csökkent az elmúlt évtized végéig. 2011-re azonban már ezekben az iskolákban is tapasztalható a gyermeklétszám visszaesése. A szakiskolások aránya 2007 óta újra nő, a gimnazistáké stagnál, míg a szakközépiskolák népszerűsége kismértékben tovább csökkent, bár még ma is ezt az iskolatípust választják legtöbben.
- A **felsőoktatásban** a hallgatók számának növekedése az elmúlt évtized második felében megállt, azóta kisebb ingadozásoktól eltekintve stagnál (2011-ben valamelyest emelkedett). A felsőoktatás expanziójának lelassulása a jelentkezők számának 2005 és 2008 között tapasztalható jelentős mértékű visszaeséséből adódik. Nem nappali tagozaton már 2005 óta csökken a hallgatók száma. A felsőoktatásban végzettek száma kisebb ütemben emelkedett, mint a felvettéké, ennek egyik oka a diplomaszerezéshez szükséges nyelvvizsga hiánya.

- A felsőoktatás **képzési területek** szerinti szerkezete nem maradt változatlan az elmúlt években, a műszaki, a természettudományi, az egészségügyi területek és a szolgáltatás súlya erősödött, miközben a tanár- és az agrárképzése csökkent.

Összefoglaló adatok

Megnevezés	2009	2010	2011
Népesség száma, ezer fő ^{a)}	10 014	9 986	9 962
Népesség megoszlása főbb korcsoportok (éves) szerint, %			
0–14	15	15	15
15–64	69	69	69
65–	17	17	17
Ezer lakosra jutó			
élveszületés	9,6	9,0	8,8
halálozás	13,0	13,0	12,9
természetes szaporodás, fogyás (-)	-3,4	-4,0	-4,1
Foglalkoztatottak aránya, % ^{b)}	55,4	55,4	55,8
Munkanélküliségi ráta, % ^{b)}	10,1	11,2	11,0
Sikeres szakmai vizsgátt tett tanulók száma összesen	51 085	52 597	55 888
szakiskolákban	22 319	23 507	23 812
szakközépiskolákban	28 766	29 090	32 076
A felsőoktatás nappali tagozatos hallgatói a 18–22 éves népesség százalékában	38,3	38,2	38,9

^{a)} December 31.

^{b)} A 15–64 éves népességen belül.

Demográfiai helyzetkép

A népesség tízmillió alá csökkent

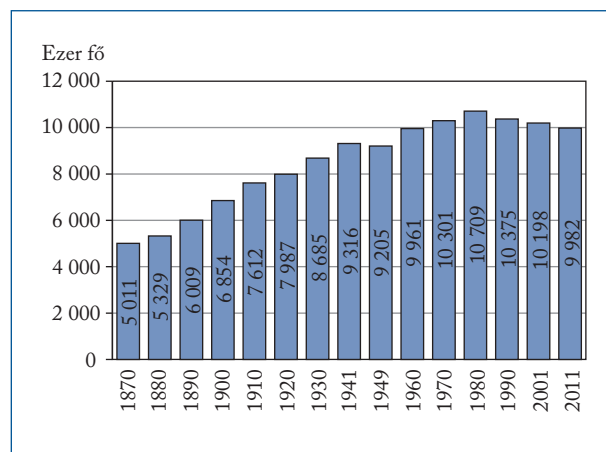
A magyarországi **népszámlálások** történetében 2011 októberében – uniós jogszabályok alapján és a hazai hagyományok figyelembevételével – immár tizenötödször írták össze az ország lakosságát. Az előzetes eredmények szerint¹⁾ Magyarország 93 ezer négyzetkilométernyi területén 9 millió 982 ezren élnek, 216 ezerrel – egy nagyvárosnyival – kevesebben, mint tíz éve. A harmadik évtizede tartó népességfogyás tovább gyorsult, amit a nemzetközi vándorlási nyereség kevesebb mint felerészben ellensúlyozott. A népesség száma 2011-re tízmillió alá, az 1960-as években mért szintre süllyedt.

A lakosság száma az előző népszámlálás óta az ország csaknem valamennyi területén csökkent, kivételt Pest és Győr-Moson-Sopron megye jelent. Ez utóbbi kettőből kiemelkedik Pest megye – a fővá-

rossal való közvetlen határa miatti – népességvonzásának ereje (12,8%), Győr-Moson-Soproné ennél mérsékeltebb (2,4%). A megyék között Békés megye népessége csökkent a legnagyobb mértékben, 9,0%-kal.

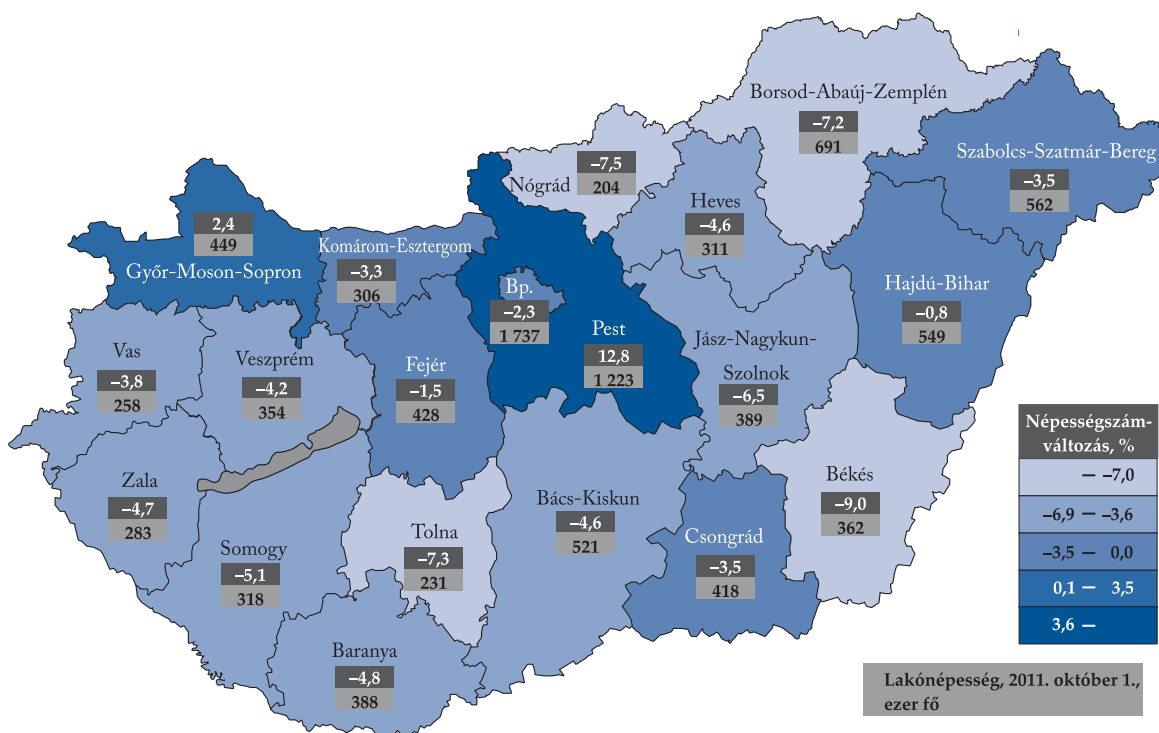
1.1 ábra

Magyarország lakónépessége
(a népszámlálások eszmei időpontjában)

1.2 ábra

A lakónépesség száma és változása megyénként, 2001. február 1. és 2011. október 1. között

¹⁾ A részletes feldolgozás előtti információk alapján.

2010-ben az Európai Unió 27 tagországa közül a népesség száma – a természetes népesedési folyamatok és a nemzetközi vándorlás egyenlegként – hatban fogy. Közülük öt 2004-ben vagy azután csatlakozott a közösséghez, a régi tagországok közül mindössze Németország tartozik ide. Valamennyiüket természetes népességfogyás jellemzi, amit néhányban – Litvániában, Lettországon és Bulgáriában – tovább erősít a nemzetközi vándorlási veszteség, míg Németországban és Magyarországon a vándorlási nyereség fékezi a folyamatot.

Közép-Magyarországon a legmagasabb a városlakók aránya

Magyarországon a városodás folyamata a rendszerváltást követően jelentősen gyorsult, azonban ez nem feltétlenül jelentette az urbanizáltság minőségi javulását, azaz a városiasodást. A városi rang elnyerésének feltételrendszere a korábbiaknál megengedőbbé vált, ami önmagában véve is növelte a városi lakosság arányát. Az országban a városi jogállású települések száma jelenleg 328, a községeké 2826. Az új városok

AZ URBANIZÁCIÓ SZAKASZAI

A népesség településtípusok – városok és falvak – közötti mozgása sajátos ciklikusságot mutat. A népszámlálások az 1960-as éveket követően arra hívták fel a figyelmet, hogy a fejlett országok legtöbb nagyvárosának lakossága nem emelkedik tovább, sőt helyenként csökken. Mintegy két évtized múltán Észak-Amerikában, Nyugat-Európában és Japánban ismét az urbanizáció erősödését figyelték meg,²⁾ erre épült az urbanizáció ciklikusságának elmélete.

Az urbanizáció négy szakasza az urbanizáció, a szuburbanizáció, a dezurbanizáció és a reurbanizáció.³⁾ Az első szakasz a városrobbanás, ami az ipari forradalomhoz, a modern gazdaság kialakulásához kapcsolódik. Ez Nyugat-Európában a 18–19. század fordulóján, keletebbre később, Magyarországon az 1870–1880-as években kezdődött. A második szakasz az ún. relatív dekoncentráció vagy szuburbanizáció, ami a városokból azok külső területeire, illetve a környező agglomerációba való kiköltözést jelenti. Feltétele a kiköltözéssel járó életformát lehetővé tevő gyors és rugalmas közlekedés. Elsősorban a városközpontok lakosságának, a tehetősebb rétegeknek a környező kertes, családi házas övezetekbe költözését értjük szuburbanizáció alatt, de például Magyarországon más rétegek is érintettek voltak benne. A szuburbanizáció Nyugat-Európában a II. világháborút követően, a kelet-európai országokban az 1970-es évektől bontakozott ki, együtt járt a nagyvárosok népességnövekedésének megtorpanásával, illetve a népességszám csökkenésével. A harmadik és a negyedik szakasz (a dezurbanizáció a rurális területek népességarányának növekedése és a városi népesség csökkenése, a reurbanizáció pedig a jobb anyagi helyzetű rétegeknek és vállalkozásoknak a visszaáramlása a városközpontokba) Magyarországon a második szakasszal együtt, torlóva jelentkezett. Ennek okai a késleltetett városfejlődés, a szocializmus sajátos városfejlesztése, majd a rendszerváltással együtt járó viszonylag gyors társadalmi-gazdasági változások, valamint ezek eredményeként a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése.

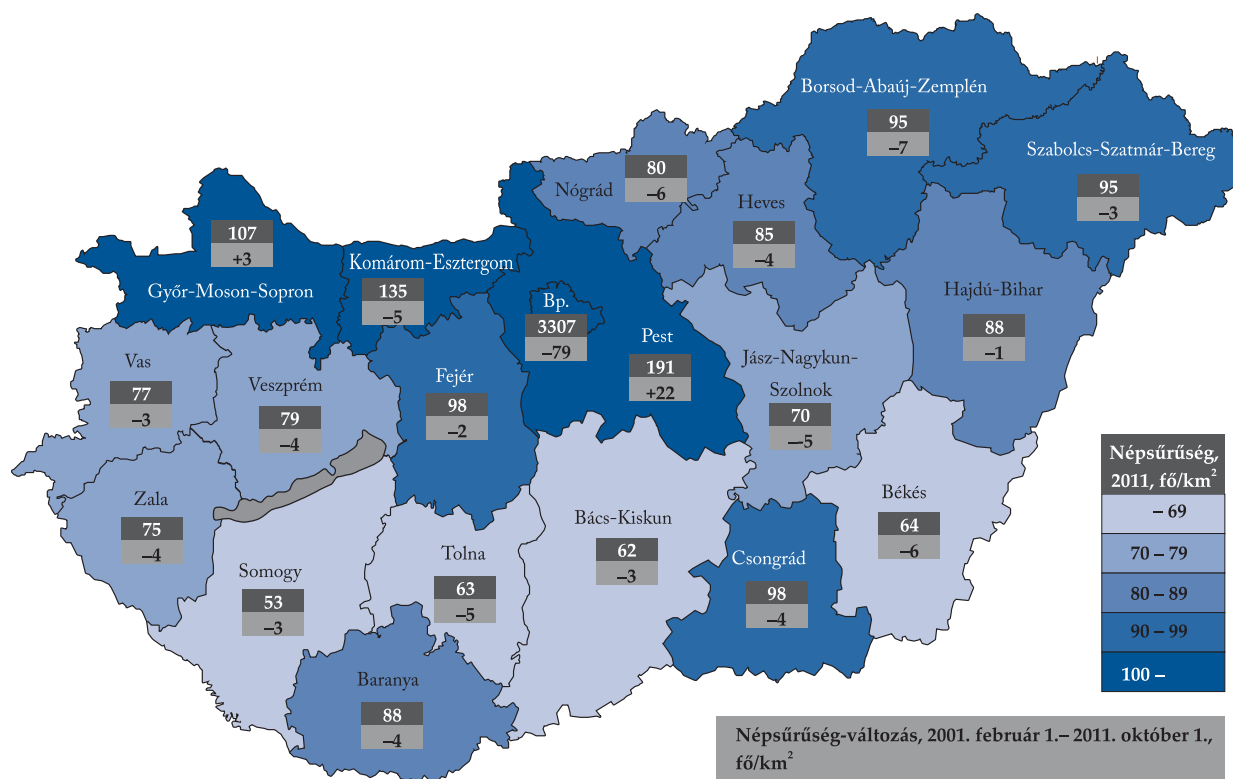
Az utóbbi 10–15 évben nem csupán a nagyvárosok közvetlen közelében lévő falusias települések népessége nőtt, hanem egy ennél tágabb vonzáskörzetben is megállt a lakosság csökkenése. A kiköltözők összetétele meglehetősen heterogén. Megtalálhatóak közöttük a jobb életminőséget tudatosan választók, és azok is, akik strukturális kényszerek hatására döntöttek így. A középrétegek és a marginalizálódott rétegek jellemzően az alacsonyabb ingatlanárakat keresik, illetve igyekeznek elkerülni a magas rezsi-költségeket. A budapesti agglomeráció a legnagyobb, 81 településből áll. Az egyes települések presztízse azonban nagyon különböző, ami az ingatlanárakban jól kifejeződik. A környező nyugati oldalát inkább a magasabb jövedelműek, a keleti oldalát jellemzően az alsó-, közép- és szegényebb rétegek választják. A legszegényebbek nem az agglomerációba, hanem azokra a településekre költöznek vissza, ahonnan az 1950-es, 1960-as években a családjuk elköltözött.

²⁾ Forrás: Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

³⁾ Forrás: Enyedi György: Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.

1.3 ábra

A népsűrűség és változása megyénként, 2001. február 1. és 2011. október 1. között

többsége azonban nem rendelkezik olyan központi funkcióval, amellyel érzékelhető hatást gyakorolna térségére, alapvető infrastrukturális ellátottságuk, gazdasági, társadalmi, jövedelmi viszonyaik alig különböznek a községektől.

A leginkább urbanizált régió Közép-Magyarország. A népesség 17,4%-a a főváros lakója, 52,1%-a a többi városban és 30,5%-a a községekben él. A népesség megoszlása a különböző településtípusok között annyiban változott, hogy a községekben lakók aránya csökkent, a városokban élőké enyhén nőtt, míg a főváros népesedési súlya lényegében nem változott.

A népességfogyás valamennyi településtípust érintette, de a falvakban erőteljesebb volt. A csökkenésben alapvető szerepet játszott a természetes népességfogyás, amelyet azonban a vándorlásból származó népességnyeresség inkább mérsékelte, mint a városokban. Ez utóbbiban jelentős a szerepe a Pest megyei községek kiemelkedő bevándorlási többletének. Magyarország legvonzóbb régiója Közép-Magyarország, ahol a két népszámlálás között eltelt idő

alatt a lakosság országon belüli aránya 28,1%-ról 29,6%-ra emelkedett.

A népsűrűség – az egy km²-re jutó népesség száma – a tíz évvel azelőtti 110 főről 107-re csökkent, a mutató uniós összehasonlításban közepesnek számít. Budapest kiemelkedő népsűrűsége nem hasonlítható össze a megyékével. Az ország legritkábban lakott megyéi Somogy, Bács-Kiskun, Tolna és Békés, a leg­sűrűbben lakottak Pest, Komárom-Esztergom, valamint Győr-Moson-Sopron. A jelzőszám Pest megyében jóval meghaladja az átlagot, míg Somogyban a Pest megyeinek alig több mint negyede.

A népesség természetes fogyását a nemzetközi migrációs folyamatok fékeztek

Magyarország öregedő és fogyó népességű ország, ahol a népesség természetes utánpótlását jelentő termékenység tartósan nem éri el a reprodukciós szintet. Mindez nemzetközi összehasonlításban is magas és csak igen lassan javuló halandósággal

CENZUSOK

A népszámlálás történelmi lenyomat az adott korról, és alapul szolgál a gazdasági, egészségügyi, oktatási, szociális és kulturális fejlesztésekhez. Ez az egyetlen módszer, amellyel részletes képet kaphatunk a lakosságról és a lakásokról, még hozzá a lehető legmélyebb területi bontásban.

Magyarországon az első – mai értelemben vett – teljes körű népesség-összeírást az első európai népszámlálás után 28 évvel Mária Terézia rendelte el, és 1784 és 1787 között zajlott le. A hivatalos statisztikai szolgálat által végzett első magyar népszámlálásra 1869-ben került sor, azóta általában tízévenként követik egymást a népszámlálások. Az 1920. évi népszámlálás eredményei nemcsak a népesség és a lakásállomány számának és összetételének megismerését, hanem az I. világháborús veszteségek és a Trianon utáni állapotok pontos felmérését is lehetővé tette. Az 1930. évi népszámláláskor első ízben tettek kísérletet az adatfeldolgozás gépesítésére. A II. világháború után Magyarországon először 1949-ben tartottak népszámlálást. Az 1950-re tervezett adatfelvétel előrehozását a háborús veszteségek felmérése mellett az is indokolta, hogy a jelentős méreteket öltött népességmozgásról (amit a kényszerű kitelepítések és az önkéntes népmozgások együtt eredményeztek) csak becslések álltak rendelkezésre. Az 1960. évi és későbbi népszámlálások adatainak feldolgozása már számítógéppel történt. Az 1980-as évtized végén kialakultak a gazdasági és politikai rendszerváltás gyökerei, az 1990. évi népszámlálás programja tükrözte ennek az átmeneti időszaknak a sajátosságait, az ezekkel összefüggő társadalmi igényeket. A 2011. évi népszámlálás újdonsága, hogy először volt lehetőség választani az internetes kitöltés, a papír kérdőív önálló kitöltése és a hagyományos számlálóbiztos segítségével történő interjú válaszadási módok között. Az internetes kitöltés a 18,6%-os válaszadási arányával népszerűnek bizonyult.

társul. A folyamatokat döntően befolyásolja a népesség öregedő korösszetétele, az életmód, az életstílus, valamint az értékváltozás, amelyet súlyosbít a középkorú férfiak – javuló, de nemzetközi összehasonlításban is – magas halandósága. A természetes fogyást a nemzetközi migrációs folyamatok mérséklék.

Az 1980-as évek elejének Európájában még egyedülálló jelenségnek számított, ha az év során kevesebb gyermek születik, mint ahányan meghalnak. Érdeemes megjegyezni azonban azt is, hogy az 1981. évi alacsony születésszám több mint másfélszerese volt a 2011. évinek. A születések és a halálozások egyenlegeként az 1980-as évek elejétől napjainkig a népesség száma 916 ezer fővel fogyott. A természetes fogyást egyötödreszt fékezte a nemzetközi migráció.

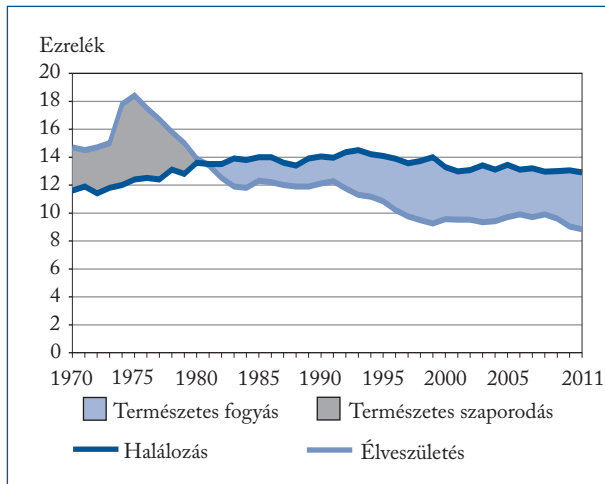
A demográfiai alapirányzatokban 2011 során annyiban történt elmozdulás, hogy a csökkenő születésszám mellett a halálozások száma is mérséklődött. A népesség természetes fogyása – amit a nemzetközi migrációs népességnyeresség több mint 40%-ban ellentételezett – ennek ellenére gyorsult.

Alacsony és csökkenő születésszám – enyhén javuló, de magas halandóság

Az elmúlt hat évtized születésszámainak alakulását alapvetően meghatározták az 1953–1956-os évek – másként a Ratkó-korszak – 193–223 ezres, majd az 1970-es évek második felének 178–194 ezres születésszámai. A magas születésszám az ezredforduló táján nem ismétlődött meg, az akkor született generációk közel sem vállaltak annyi gyermeket, mint szüleik. Ebben jelentős szerepet játszik a gyermekvállalási kor kitolódása, aminek következtében a tényleges gyermekszám gyakran elmarad a szándékolttól. A **születések** száma 1998-ban csökkent először 100 ezer alá, és azóta rendre elmaradt attól. Az ezredfordulót követő ingadozást és alacsony szintű stagnálást 2010-ben és 2011-ben visszaesés követte. A családtervezési döntéseket egyértelműen negatívan befolyásolta a válság következtében romló életszínvonal. Ezt a pozitív családpolitikai intézkedések sem tudták ellensúlyozni. 2011-ben – az előzetes, részben becsült adatok szerint – 88 050 újszülött jött világra, 2285-tel kevesebb az

1.4 ábra

A természetes népmozgalmi folyamatok alakulása

előző évinél, és a felét sem érte el az 1970-es évek nagy létszámú generációinak. A **halálozások** elmúlt másfél évtizedben mérséklődő száma az utóbbi évek megtorpanása után 2011-ben ismét csökkent. Az év során 128 700-an hunytak el, 1756-tal kevesebben az egy évvel korábnál. A születési arány másfél évtizede 9–10 ezrelék körüli, a halálozási ráta több mint három évtizede a 13–14 ezrelék közötti tartományban mozgott. A születési és a halálozási arány 2011. évi alakulása a korábbiakhoz képest annyiban

hozott változást, hogy a születések nemzetközi összehasonlításban amúgy is alacsony aránya tovább csökkent, a halálozások aránya ugyanakkor először jutott ismét a három évtizeddel korábbi színvonalra (12,9 ezrelék). A férfiak halandósága valamennyi korcsoportban változatlan maradt, vagy csökkent, ezen belül a javulás a 35–44 évesek körében a leglátványosabb.

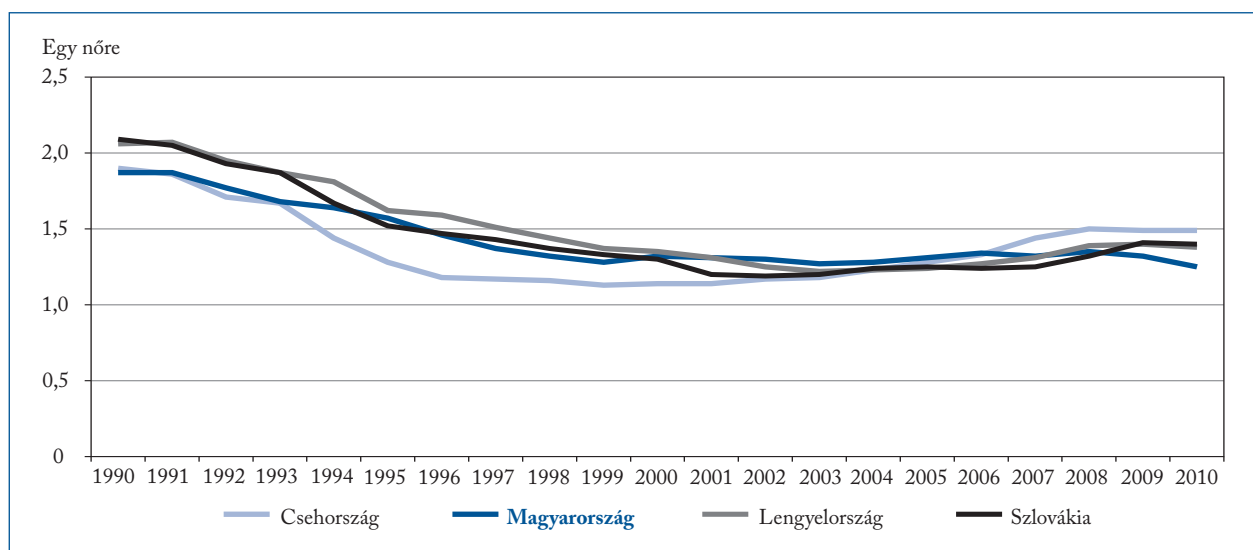
A **csecsemőhalandóság** demográfiai történelmünk eddigi legalacsonyabb értékére javult: 2011-ben tízezer újszülöttből 49 hunyt el egyéves kora előtt. A jelzőszám alapján az uniós középmezőny alsó pereméhez tartozunk.

Csökkenő termékenység – európai pillanatkép

A termékenység a demográfiai folyamatok egyik legfontosabb mérőszáma. A hazai termékenység történetében az elmúlt fél évszázadban a népesség természetes utánpótlása mindössze az 1970-es évek közepén volt biztosított. A jelzőszám a 2,0 értéket is csupán néhány évben – 1967–1969-ben, valamint 1974–1979 között – haladta meg. A nemzetközi összehasonlításban alacsony **teljes termékenységi arány**⁴⁾ 2009-től ismét süllyedő irányzatú, értéke 2011-ben 1,24 volt. Az uniós átlag 1,6 körüli,

1.5 ábra

Teljes termékenységi arányszám a visegrádi országokban

⁴⁾ A teljes termékenységi arányszám azt fejezi ki, hogy egy nő élete folyamán mennyi gyermeket hozna világra, amennyiben az adott év termékenységi viszonyai tartósak lennének.

ezen belül a népesség reprodukciós szintjét mindössze Írország és Franciaország közelítette meg.⁵⁾ Az unióban e két országon kívül az Egyesült Királyság és a skandináv országok a legmagasabb, Lettország, Magyarország és Portugália a legalacsonyabb termékenyséűek. A termékenységi arány alapján Dél-, Kelet- és Közép-Európát alacsonyabb érték jellemzi, mint Észak- és Nyugat-Európát.

Az 1990-es évektől az ezredfordulóig a visegrádi országok mindegyike jelentős termékenységszökkenést élt át, amit az ezredforduló óta eltelt időszakban – hazánk kivételével – emelkedés követett. A legnagyobb növekedés Csehországban, a legkisebb Lengyelországban volt. Magyarországon nem csupán az emelkedés maradt el, hanem az utóbbi években a stagnálás csökkenésbe váltott.

Európa legtöbb országában a felnövekvő gyermekgenerációk létszáma 25–40%-kal elmarad a szülőkétől, ezt a problémát csak Írországban és Franciaországban sikerült – közelítőleg – megoldani. A folyamat számos új keletű gazdasági és társadalmi gond forrása.

A nők egyre később vállalnak gyermeket

A fiatal generációk nagysága és népességen belüli arányuk, céljaik, lehetőségeik és elképzeléseik döntően befolyásolják a népességszám további alakulását. A rendszerváltás utáni tanulási, munkavállalási és „életkezdesi” lehetőségek átformálták a társadalmi gondolkodást az együttélési keretekről, a gyermekvállalásról és egy sor más kérdésről.

A születésszám csökkenése nem magyar sajátosság, hanem történelmi és társadalmi tényezők által befolyásolt folyamat. A 20. század fordulójának Európájában a még magas termékenységi arány az 1930-as évekre számos országban felére-harmadára süllyedt (1,6–2,1), majd a II. világháborút követően – az 1960-as évek derekáig tartó,

nyugati babyboommal – ismételten emelkedett (2,3–2,8). A kelet-európai térségben történelmi és társadalmi okokból a fellendülés elmaradt, és az ismételt irányváltás az 1950-es évek második felétől, nyugaton az 1960-as évek közepétől számítható. A mutató értéke az 1970-es évek közepére egész Európában 2,1–2,2 közöttire, később tartósan 1,2–2,0 körüli értékre süllyedt. Az 1960-as évek óta elterjedt születésszabályozási gyakorlattal a gyermekvállalás a fejlett világban döntően tudatos kérdés. A termékenység csökkenésének fékezésére, illetve megfordítására az országok számos kísérletet tettek. Előbb fizetetlen, majd fizetett szülési szabadságot vezettek be, ami eltérő időtartammal és feltételekkel a kontinens valamennyi országában létezik, és összege a mindenkorinál átlagkereset 55–100%-a. A gyermekvállalást, a családok anyagi helyzetét segítő első juttatásokat, segélyeket és a családi pótlékot később vezették be. A nők munkavállalását támogató bölcsődei és óvodai hálózatot az 1950-es és az 1960-as évektől fejlesztették jelentősebb mértékben. A gyermekvállalást és -nevelést kívánja ösztönözni a 2011-től életbe lépett új személyi jövedelemadó-rendszer, ami az adókedvezmény mértékét a nevelt gyermekek számától teszi függővé. Az összevont adóalapot egy és két eltartott esetén 62 500 forinttal, 3 vagy több eltartottnál 206 250 forinttal lehet csökkenteni – havonta és eltartottanként. Eltartottnak számít a gyermek, a magzat a fogantatás utáni 91. naptól, a saját jogon családi pótlékban és a rokkantsági járadékban részesülő is.

A születésszámot befolyásoló tényezők közül a **szülőképes korú nők** rétegét vizsgálva szembetűnő, hogy létszámuk 1990 és 2011 között 6,1%-kal mérséklődött, miközben az élveszületések száma 30%-kal csökkent. Ezen belül különösen jelentős az utolsó két év visszaesése.

Felmérések szerint⁶⁾ a társadalom változatlanul gyermekszerető, ám ennek ellenére egyre későbbi

⁵⁾ A népesség természetes utánpótlása akkor lenne biztosítva, ha száz nő átlagosan 210 gyermek születésére vállalkozna.

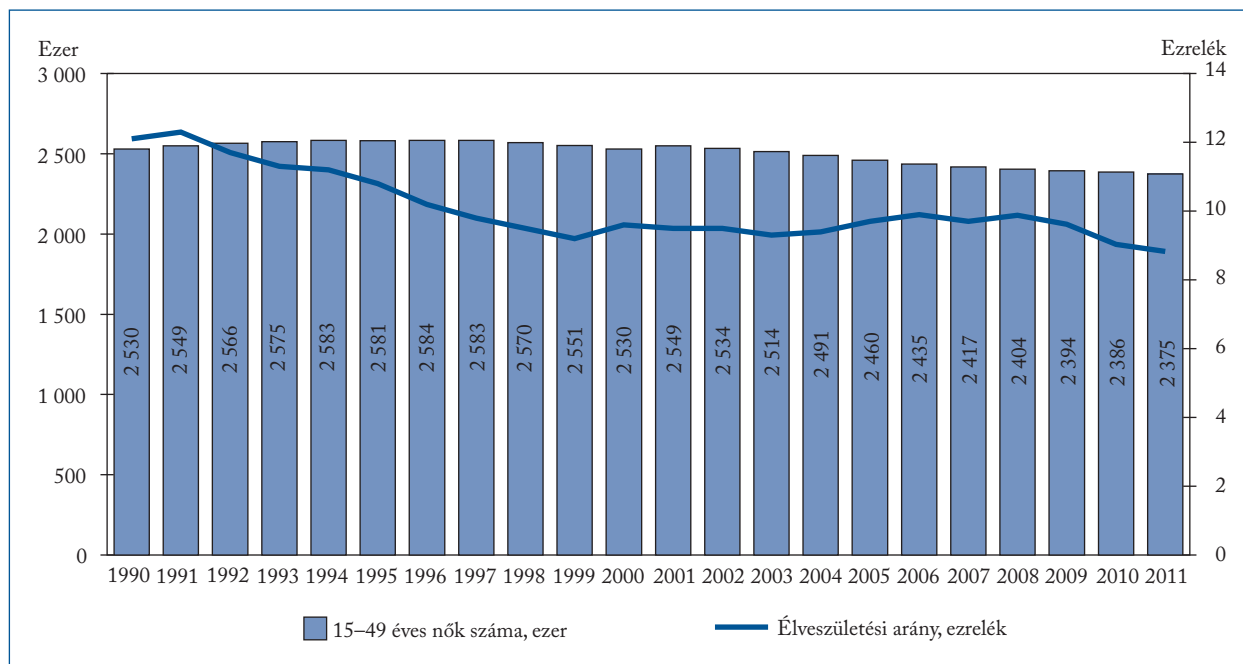
⁶⁾ *Demográfiai Portré 2009* – Jelentés a magyar népesség helyzetéről, KSH Népeségstudományi Kutató Intézet, Budapest, 2009.

Special Eurobarometer 253: Childbearing Preferences and Family Issues in Europe, European Commission, 2006.

A felmérés szerint a lakosság által ideálisnak tartott gyermekszám magasabb, mint a ténylegesen megvalósuló, ami a magyarokra is igaz.

1.6 ábra

A 15–49 éves nők száma és az élveszületési arány alakulása Magyarországon

a gyermekvállalás, ami arra enged következtetni, hogy a családok egzisztenciálisan megalapozottabb, biztonságos körülmények közé várják az új családtagot. A számok nyelvén mondva, az anyák a 1990-es évek közepéig leggyakrabban 20–24 évesen, 2009-ig bezárólag 25–29 évesen, 2010 óta 30–34 évesen hozzák világra gyermeküket. A korosztály születésszám-növekedése azonban csupán 40%-ban ellensúlyozta a fiatalabb nők születésszám-csökkenését. Az irányzat folytatódását jelzi, hogy a gyermekvállalás gyakorisága 2011-ben a 35 évesnél fiatalabb női korcsoportok mindegyikében csökkent, miközben a 35–44 éves nőknél emelkedett. Leírható mindez egyetlen jelzőszámmal is, a szülő nők átlagos korával, ami az 1990. évi 25,7 évről 2010-re 29,8 évre nőtt. A magyar mutató ezzel együtt is csupán megközelíti az európai átlagot.

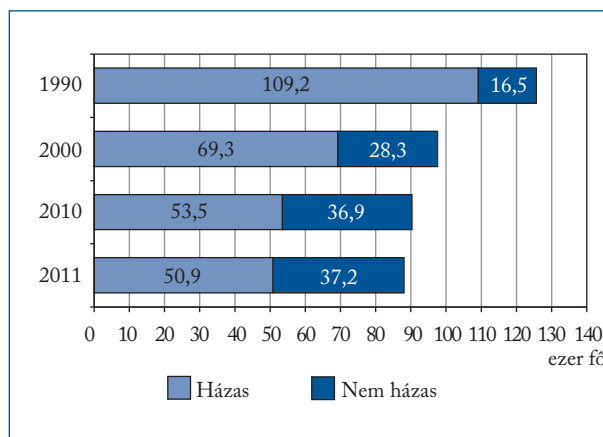
A gyermekvállalást az anya iskolai végzettsége szerint vizsgálva az előző évhez képest a visszaesés a szakmunkásképzőt és szakiskolát végzettek körében a legnagyobb, de az átlagosnál nagyobb volt a nyolc vagy kevesebb osztályt végzettek esetében is, miközben a felsőfokú végzettségűek esetében emelkedett.

A házasságkötések száma és a házasságban élők aránya is évek óta csökken

A párkapcsolati háttér, a családalapítási szokások változnak. A házasságkötések és a gyermekvállalás közötti korábban szoros kapcsolat gyengül, ám a házasságban élő nők termékenysége ma is kétszerese a nem házasokénak.

1.7 ábra

Élveszületések az anya családi állapota szerint

A házasságon kívüli születések aránya 2011-ben az előző évi 40,8%-ról 42,3%-ra emelkedett. A növekedés hátterében a házasságból származó születések átlagot meghaladó csökkenése áll, miközben a házasságon kívüli születések száma emelkedett. Az életformaváltást jelzi, hogy ez az arány 1990 óta több mint megháromszorozódott, 1980-hoz viszonyítva öt és félszeresére emelkedett.

A fiatalok körében a házasság is veszíteni látszik korábbi utódnevelő szerepéből, mivel a 35 évesnél fiatalabb házas nők gyermekvállalási hajlandósága mérséklődött, míg a 35–44 évesek körében házasságból származott a születésszámtöbblet jelentős része. Nemzetközi összehasonlításban a házasságon kívüli születések hazai aránya a középmezőnyben található. 2010-ben Görögországban volt a legkevesebb házasságon kívüli születés (7,3%), Észtorországban pedig a legtöbb (59,1%), de igen magas az arányuk a skandináv országok többségében, továbbá Bulgáriában, Franciaországban és Szlovéniában.

A magyar közvélemény a házasságot továbbra is a legmegfelelőbb együttélési formának tekinti, de ezzel párhuzamosan elfogadottá vált a házasságot megelőző együttélés. A hazai házasságkötések száma hosszú idő óta csökkenő irányzatot mutat. Az ezredfordulót követő években 44–46 ezer házasságot kötöttek, és ez az amúgy is alacsony szám tovább csökkent az elmúlt három évben 36–37 ezerre. 2011-ben 35 750 házasságot kötöttek, valamivel többet, mint egy évvel korábban. Ezen belül csupán a 35–49 évesek körében nőtt a házasságkötések száma. A nők leggyakrabban a húszas éveik második felében, a férfiak a harmincas éveikben házasodnak.

A bejegyzett élettársi kapcsolat⁷⁾ 2009. július 1-jétől vált lehetővé. 2009 második felében 67, 2010-ben pedig 80 ilyen párkapcsolatot anyakönyveztek. Az elmúlt évben az új bejegyzések száma csaknem a felére esett. A hivatalos eljárást a férfiak átlagosan 37,7 évesen, míg a nők 34,2 évesen kezdeményezték.

A jogilag rendezett kapcsolatok felbomlása a válások számával és arányával fejezhető ki. Az elmúlt évtizedben magas szinten stagnáló, majd 2004 óta

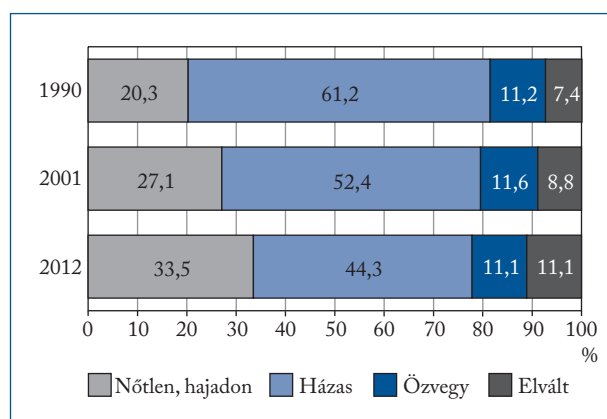
kissé emelkedő válások száma az utóbbi években csökkent, miközben a házasságkötések száma és a házasságban élők aránya is jelentősen visszaesett. 2011-ben a bíróság 23 200 válást mondott ki, mintegy 670-nel kevesebbet a 2010. évinél.

Egyre több a nőtlen és a hajadon

A házasságok tartósan negatív mérlege jelentősen módosította a népesség családi állapot szerinti összetételét. A házasságban élők aránya 1990 óta jelentősen, 61,2%-ról 44,3%-ra csökkent, ezzel párhuzamosan emelkedett a nőtleneké, illetve a hajadonoké, valamint az elváltaké. A házasok a 15 éves és idősebb népesség körében 2004 óta kisebbséget alkotnak.

1.8 ábra

A 15 éves és idősebb népesség megoszlása családi állapot szerint, január 1.

Az öregedő társadalom legnagyobb problémája a fenntarthatóság

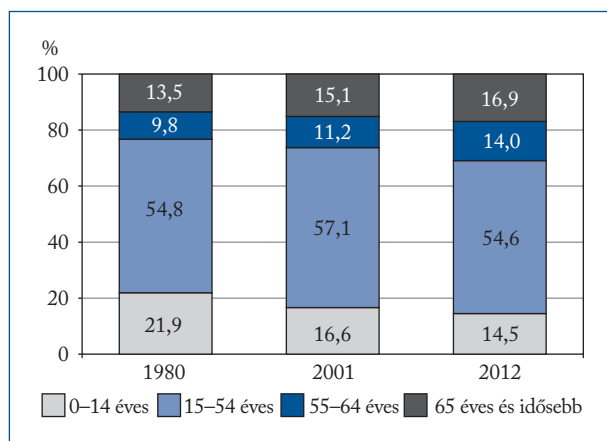
A születések és a halálozások számának változása, illetve a várható élettartam folyamatos emelkedése jelentősen átformálta a népesség korstruktúráját. Az utóbbi évtizedekben az idősebb korosztályok aránya tovább nőtt, a gyermekeké csökkent, a 65 évesnél idősebbeké pedig 2005-től rendre meghaladja a gyermekekét.

⁷⁾ 2009. július 1-jén lépett hatályba a bejegyzett élettársi kapcsolatokról szóló 2009. évi XXIX. törvény, amely szabályozza az azonos nemű személyek közötti kapcsolat létesítését, megszűnését.

A korstruktúra egyenetlenségei időszakosan átrajzolták az általános trendeket. Három évtized távlatából nézve a gyermekek⁸⁾ aránya 21,9%-ról 14,5%-ra mérséklődött, ezzel párhuzamosan a változások a korfa tetején is szignifikánsak, ahol az 55 év felettek aránya 23,3%-ról 30,9%-ra nőtt. Az emelkedés az érettebb generációkon belül is különösen a háború utáni nagy születésszámú korosztályok és az 1950-es évek Ratkó-generációjának születői – az 55–64 évesek –, valamint a 75 éves és idősebbek körében a legjelentősebb.

1.9 ábra

A népesség korösszetétele, január 1.

A férfiak születéskori életkilátásai hat évtized alatt átlagosan 11,2, a nőké 14,7 évvel javultak, 2011-ben a fiú újszülöttek 70,5, a lányok 78,1 év megélésére számíthatnak. Az életésélyek javulása korántsem volt folyamatos: a férfiaknál az 1960-as évektől olykor romlott, olykor javult, a rendszerváltás okozta megrázkódtatás 1993-ig követhető nyomon, azóta emelkednek a születéskor várható élettartamok. A születéskori életésélyek alapján jelenleg mindkét nem esetében az uniós rangsor utolsó harmadához tartozunk, és az uniós átlagtól való elmaradás a férfiaknál 6,4 év, a nőknél 4,2 év.

A demográfiai változások fenntarthatósági kérdéseket vetnek fel az oktatás különböző szintjein, a munkaerőpiacon, a szociális és egészségügyi ellátásban. A jelenlegi legnagyobb kihívás a nyugdíjrendszeré, mivel az 1950-es évek születői a közeljövőben kerülnek a nyugdíjkorhatár közelébe. Az ezredforduló

körüli és utáni, rendre kisebb születési évjáratok egyik legérzékenyebb kérdése, hogy a generációk közötti szolidaritás és együttműködés jegyében mekkora teher hárul a gazdaságilag aktív korúakra. Az aktív korúak számának csökkenése szűkülő munkaerő-potenciált és gyengébb eltartóképességet is jelent. A felbillent demográfiai egyensúlyt jelző mutató, az **öregedési index** szerint 2012. január 1-jén száz gyermekkorúra közel 117 időskorú, azaz 65 évesnél idősebb jutott, szemben az egy évvel korábbi 115-tel. Az idős népesség eltartottsági jelzőszáma – amely az idősök számát a 15–64 évesek arányában fejezi ki – 24,6%, előrejelzések szerint 2050-re több mint megkétszereződik. Számítások szerint ekkorra a magyar és az uniós átlag közel azonos lesz, azzal együtt, hogy jelenleg az unióban kedvezőtlenebb, mint Magyarországon.

A lakosság az elmaradottabb régiókból a középső, illetve a nyugati régiókba vándorolt

2011-ben a **belföldi vándorlások** száma 461 ezer volt, 21%-kal magasabb a 2010. évinél. Az állandó vándorlások számát enyhe csökkenés jellemezte, miközben az ideigleneseké közel másfélszeresére nőtt.

A korábbi időszak migrációs folyamatainak egyik meghatározó momentuma volt a Budapestre való elvándorlás, ami 2007-ben megszakadt, és azóta a teljes vándorlás mérlege folyamatosan pozitív. Budapest lélekszáma 2011-ben több mint 7 ezer fővel emelkedett. A többi város veszített lakosságából, a községek-ből való elvándorlás pedig jelentősen mérséklődött.

A belföldi népességmozgás egyenlege az év folyamán Közép-Magyarországon, Nyugat-, valamint Közép-Dunántúlon pozitív volt. A többi régió belföldi vándorlási veszteséget szenvedett el. Leginkább Észak-Magyarország és Észak-Alföld népességmegtartó ereje gyengült.

A bevándorlók többsége határon túli magyar

A hazánkba irányuló **migráció** legjellemzőbb sajátossága, hogy elsősorban a környező országok magyar nemzetiségű állampolgárai közül kerülnek ki a

⁸⁾ 0–14 évesek.

KI LEHET MAGYAR ÁLLAMPOLGÁR?

A 2010. évi XLIV. törvénnyel módosult a magyar állampolgárságról szóló szabályozás. A törvény bevezette az egyszerűsített honosítást, és lehetővé tette a magyar felmenőkkel rendelkezők számára a magyar állampolgárság megszerzését magyarországi lakóhely nélkül.

2011 elejétől kedvezményesen honosítható az a magyar állampolgárságot kérelmező, aki büntetlen előéletű, vele szemben nem merült fel közbiztonsági és nemzetbiztonsági sérelem, felmenője magyar állampolgár vagy valószínűsíti magyar származását, és igazolja magyar nyelvtudását. Az új rendelkezés a gyorsított honosítási eljárásban részesülők körében kiiktatta az „állampolgársági ismeretek” vizsgát, és változott a nyelvtudás szintjének megállapítási módja, továbbá nem kell magyarországi lakóhelyet és megélhetést igazolni.

2011-ben 186 267 egyszerűsített honosítási kérelem érkezett, az állampolgársági esküt az év során több mint 94 ezren tették le határon innen és túl. Név módosítás az esetek 45%-ában történt, amennyiben a honosítást magyar személynévvel, helységnévvel vagy a magyar helyesírás szabályai szerint kérelmezték.

bevándorlók. Az unión belül Magyarország az alacsony, de pozitív nemzetközi migrációs egyenlegű országok közé tartozik. A nemzetközi migrációból származó népességnyeresség 2011-ben kissé meghaladta az előző évet (1,7 ezrelék). A bevándorlók az ország munkaerőpiacán gyakran olyan hiányterületeken, hiányszakmákban helyezkednek el, ahol a hazai lakosság nem tud vagy nem kíván munkát vállalni. Magyarország számára a külföldön munkát vállaló egészségügyi szakemberek elvesztése egyre súlyosabb probléma, pótlásuk nagy terhet jelent a hazai egészségügy rendszerében. 2011-ben 1901 magasan kvalifikált egészségügyi dolgozó számára adtak ki külföldi munkavállalási szándékot jelző igazolást, számuk az előző évihez képest 7%-kal emelkedett. Leginkább orvosok döntenek a külföldi munkavállalás mellett, a célország pedig leggyakrabban az Egyesült Királyság és Németország.⁹⁾

Magyarországon 2012. január 1-jén több mint 200 ezer **külföldi állampolgár tartózkodott**, túlnyomó többségük román, ukrán, szerb és német. A népesség 2,1%-a külföldi. A külföldi munkaerő magyarországi aránya alacsonyabb a legtöbb uniós tagországhoz képest, a munkavállalók kevesebb mint 4%-át teszik ki. Ez az arány a szomszédos Ausztriában csaknem 15%, Csehországban és Szlovákiában pedig 5% fölötti.¹⁰⁾

⁹⁾ Forrás: [Egészségügyi Engedélyezési és Közigazgatási Hivatal \(EEKH\) honlapja](#).

¹⁰⁾ Forrás: [World Migration Report 2010](#) – The Future of Migration: Building Capacities for Change, International Organization for Migration, Genf, 2010.

¹¹⁾ Az 1993. évi LV. törvényt (Áptv.) a 2010. évi XLIV. törvény módosította, amit 2011-től kell alkalmazni. Az Áptv. alkalmazásának eljárási szabályait a 224/2010. (VIII. 4.) kormányrendelet rögzíti.

2010-ben 6086-an kaptak magyar állampolgárságot, 4,9%-kal többen, mint egy évvel azelőtt. Az új magyar állampolgárok közel fele 25–29, illetve 30–39 éves. Közöttük – a korábbiakhoz hasonlóan – magasabb a nők aránya. Nagyobb hányaduk korábban román állampolgár volt (65%). 2011. január 1-jén hatályba lépett a **magyar állampolgárságról** szóló új törvény¹¹⁾ az egyszerűsített honosításról. A jogszabályi változásoknak köszönhetően 2011-ben jelentősen megnövekedett azoknak a száma, akik magyar állampolgárságot kaptak, közülük több mint 20 ezren magyarországi lakcímmel rendelkeznek. 2011-ben 186 267 egyszerűsített honosítási kérelem érkezett, az állampolgársági esküt az év során közel százezeren tették le határon innen és túl.

Munkaerőhelyzet

A magyar foglalkoztatási szint az unióban az egyik legalacsonyabb

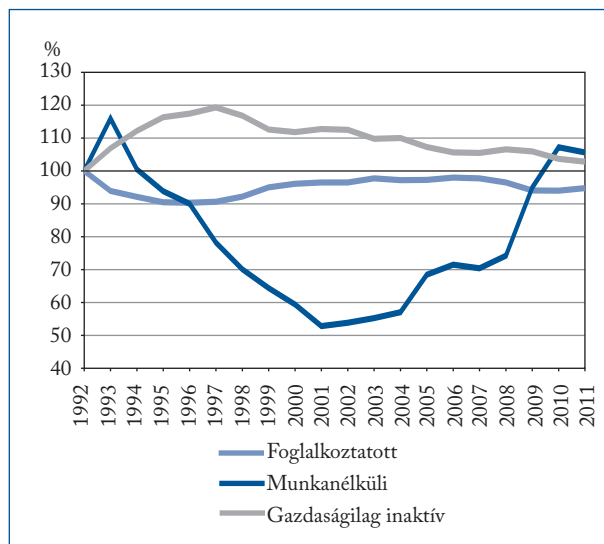
A hazai munkaerő-piaci helyzet egyik legfőbb jellemvonása az alacsony foglalkoztatási szint, ami többek között gátja a gyorsabb növekedésnek, a stabilabb államháztartási gazdálkodásnak és jövedelmi viszonyoknak. Az alacsony foglalkoztatás magas munkanélküliséggel és inaktivitással társul. 2000-től alig mozdul és tartósan alacsony foglalkoztatás a hasonló történelmi hagyományú, átalakuló országok között is szokatlan.

A 2008 végén kibontakozott gazdasági válság a korábban kialakult negatív folyamatokat tovább erősítette. Az országok a munkaerőpiac megrázkódtatásait különböző módon kezelték, de mindez másutt is csökkenő foglalkoztatást és növekvő munkanélküliséget jelentett. 2010-ben a kilábalás jelei már körvonalazódtak, és 2011-ben lassú rekonstrukció zajlott. A foglalkoztatás színvonala itthon a megelőző két év stagnálása után – a 15–64 évesek számának enyhe növekedése mellett – emelkedett, a munkanélküliség a korábbi évek növekedése után némileg mérséklődött, a gazdasági értelemben nem aktív réteg szűkült. Figyelemre méltó, hogy e réteg 2009-től csökkent először úgy, hogy a munkaerőpiacon megjelenők nem a foglalkoztatottak, hanem a munkanélküliek számát gyarapították. A foglalkoztatottak fogyását 2010-ben a közfoglalkoztatás mérsékelte, bár az ennek keretében foglalkoztatottak száma – a rendszer átalakulásából adódóan – 2011-ben csökkent az előző évihez képest.

Nemzetközi összehasonlításban a magyar foglalkoztatási ráta az unióban az egyik legalacsonyabb, és az átlagot meghaladó munkanélküliségi mutatóval társul, a magyar gazdaság egyik „Achilles-sarka” tehát a munkaerőpiac. A 15–64 éves la-

1.10 ábra

A 15–64 éves gazdaságilag aktív és inaktív népesség számának alakulása (1992=100%)

kosságból 2011-ben 55,8% volt foglalkoztatott. A foglalkoztatásban az unió átlagához viszonyított lemaradásunk az ezredfordulótól tovább nőtt, a 2000-es évek eleji 6–7 százalékponttól 9 százalékpont körülire emelkedett.

MAGAS SZINTŰ FOGLALKOZTATÁS ÉS A TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ A CÉL

Az OECD-tagországokban a gazdaság eredményeit az 1990-es évtizedben és az ezredfordulót követően is a 15–64 éves népesség átlagosan 65%-ának foglalkoztatásával érték el. A foglalkoztatási ráta tíz év távlatában az országok többségében javult. A különböző gazdasági fejlettségű országok között vannak, és voltak olyanok, ahol a mutató értéke akár 80% körüli, másutt ennek durván a fele, hagyományosan Észak-Európában és Svájcban a legmagasabb, Törökországban, Olaszországban és Magyarországon a legalacsonyabb. A gazdasági pangás során a legtöbb országban tömegessé váltak az elbocsátások. A makrogazdasági sokkból eredő foglalkoztatási gondok kezelésére a gazdaságilag fejlett országok különböző technikákat alkalmaztak a korábban kialakult foglalkoztatottsági színvonal megőrzésére, és a foglalkoztatási formák közül különösen Európában nagyobb jelentőséget kaptak az atipikus módok.¹²⁾ Az unió 2010-ben középtávú gazdasági programot fogadott el, ennek alapja a tudás, a magas szintű foglalkoztatás és a környezetbarát gazdaság. A foglalkoztatottság növelését elképzelések szerint a nők, valamint a fiatalabb és idősebb munkavállalók aktívabb bevonása, a bevándorlók jobb munkaerő-piaci integrációja, illetve az alacsony képzettségűek nagyobb mértékű foglalkoztatása segítené elő. Magyarország – az uniós célokkal összhangban – 2020-ig feladatul a 20–64 évesek foglalkoztatási arányának 75%-ra emelését tűzte ki. Az elmúlt évben a korcsoport hazai foglalkoztatása 60,7% volt, valamivel meghaladta az egy évvel korábbit.

¹²⁾ Forrás: [OECD Employment Outlook 2011](#), OECD Publishing, 2011.

A foglalkoztatottak száma továbbra is elmarad a válság előttitől

A tartósan alacsony és 2000-től alig mozduló foglalkoztatási arány a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldalának egyensúlytalanságait, működési zavarait, valamint a gazdaság gyenge munkaerő-felszívó képességét mutatja. A folyamatot a rendszerváltás megrázkódtatása, az örökölt gazdasági szerkezet, a külső dekonjunktúra, a demográfiai folyamatok és a gazdaságpolitikai szándékok, elképzelések alakították. Az alacsony foglalkoztatottságban többek között szerepet játszik a meghosszabbodott tanulási idő, az érvényben lévő nyugdíjazási feltételek, a kevésbé elterjedt atipikus foglalkoztatás, illetve a családi kötıtségek – gyermeknevelés, idősgondozás, betegápolás stb. – és a munkavégzés összeegyeztetésének nehézsége. A foglalkoztatás szempontjából döntő jelentőségű továbbá a közoktatás és az infrastruktúra állapota és az élımunkát terhelő költségek mértéke. A munkaerőpiacról történő kivonulás, illetve a távolmaradást segítő intézmények, pénzbeli és szociális támogatások – rendszerváltás időszakában kiépült – rendszere viszonylag kiterjedt, a gazdaság fejlettségéhez képest nagyvonalú, és nem ösztönöz aktív szerepvállalásra a munkaerőpiacon. A foglalkoztatási helyzeten két évtizede nem sikerült érdemben javítani, ezen belül az utóbbi néhány évben került

előtérbe – a munkanélküliség kezelése mellett – a foglalkoztatás növelésének fontossága, valamint a munkaerőpiac belső, szerkezeti hibáinak kezelése. A munkaerő-piaci zavarok jól látható tünete, hogy a termelés lassuló, de folyamatos növekedése mellett a foglalkoztatottság a két recesszió közötti fellendülés időszakában – 1997 és 2007 között – alig 5 százalékponttal emelkedett, ennek nagy része 1997 és 2000 között következett be. Számítások szerint a tíz év alatt megfigyelt teljes növekedés több mint 70%-a a munkaerő összetétel-változásával függött össze, míg az egyes korcsoportokon, illetve iskolázottsági szinteken belül alig történt változás. Ez arra utal, hogy a szerény növekedés is elsősorban az iskolázottsági szint emelkedésével függött össze.¹³⁾

A 2008 második felében kirobbanó globális válság átmenetileg tovább rontotta a helyzetet. A magyarországi foglalkoztatottság emelkedése 2004-től kisebb volt, és a válság hazánkat érzékenyebben érintette, mint a visegrádi országokat általában (1.11 ábra). A lemaradás kínálati oldalról négy csoporthoz köthető: a fiatalokhoz, a nyugdíj előtt állókhoz, az alacsony képzettségűekhez és a kisgyermekes nőkhez.

A hazai foglalkoztatottság csökkenése 2010 végére megállt, 2011-ben a stagnálást enyhe növekedés követte. A foglalkoztatottak száma az elmúlt évi emelkedés ellenére egyelőre elmarad a válság

MUNKAERŐ-PIACI MEGOLDÁSOK

A gazdasági válság negatív hatásainak mérséklésére a hazai vállalatok a keményebb eszközök, például a tömeges létszámleépítések helyett kevésbé alkalmaztak munkaidő- és/vagy bércsökkenést. A foglalkoztatáspolitikai a munkahelyek elvesztésének minimalizálására irányult, ami magában foglalta a közszférában dolgozók védelmét, a közfoglalkoztatás támogatását, illetve a munkahely-megőrzési és -teremtési programokat. Mindezek a keresetek reálértékének alakulásán is nyomot hagytak: a költségvetésben foglalkoztatottak 2008–2010 között 8,2%-os reálbércsökkenést szenvedtek el, miközben a versenyszférában a keresetek vásárlóereje 2,8%-kal nőtt. Össességében a reálkeresetek a nemzetgazdaságban fél százalékkal csökkentek. 2011-ben a foglalkoztatottságra leginkább a közmunkaprogramban részt vevők számának mérséklődése, illetve a munkanélküli-ellátórendszer átalakítása hatott, továbbá voltak olyan intézkedések, amelyek közvetve befolyásolták a munkaerőpiacot: az adórendszer átalakítása, az új közmunkaprogram bevezetése vagy az intézményi átalakítások.¹⁴⁾

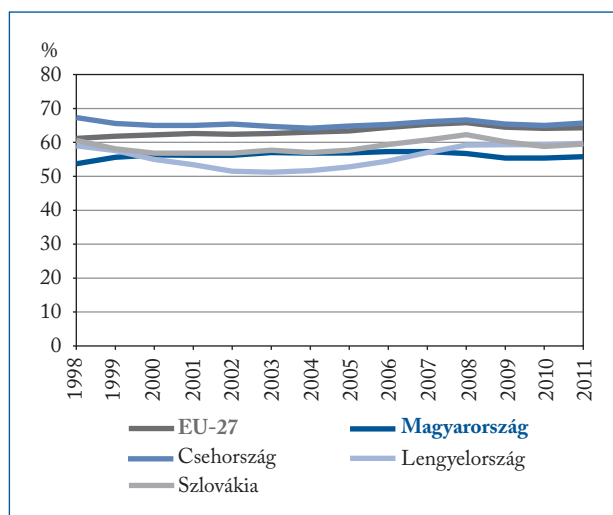
¹³⁾ Forrás: [Nyugdíj, segély, közmunka](#) – A foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010, Budapest Intézet, Budapest, 2012.

¹⁴⁾ Forrás: [Munkaerőpiaci Tükör 2011](#), MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2011.

előttitől. A foglalkoztatottak aránya enyhén javult, a 15–64 éves korcsoportban 55,8%-ra nőtt, de még nem érte el a 2000. évit.

1.11 ábra

A foglalkoztatási arány alakulása a visegrádi országokban (a 15–64 éves népességben belül)

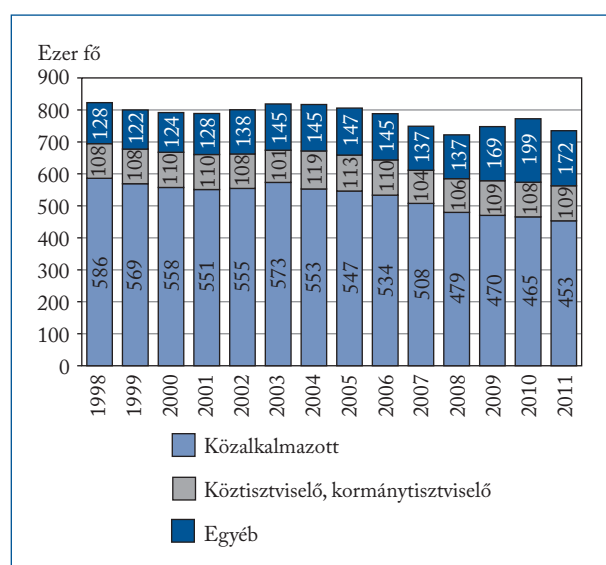

A versenyszféra létszáma a 2009. évi visszaesést követően 2010-ben stagnált, 2011-ben pedig 1,3%-kal nőtt. A költségvetésből gazdálkodó szervezeteknél a megelőző két év 3,6 és 3,3%-os növekedése után a létszám 2011-ben 4,9%-kal csökkent. A költségvetési intézmények elmúlt három évi létszámvál-

tozásában jelentős szerepe volt a közfoglalkoztatás alakulásának, valamint 2011-ben a közigazgatás szinte valamennyi területére kiterjedő költség- és létszámcsökkenő intézkedéseknek. A közszférában dolgozók 61,7%-a közalkalmazott, 14,9%-a köz-, illetve kormánytisztviselő, 8,0%-a közfoglalkoztatott, 15,4%-a egyéb (bírák, ügyészek, fegyveres szervek, Munka Törvénykönyve alá tartozók) foglalkoztatott. A viszonylag kis súlyú nonprofit szféra létszáma 3,1%-kal bővült.

1.12 ábra

A közszféra létszámának alakulása

A KÖZFoglalkoztatás Arcai

A válság munkaerő-piaci következményeinek tompítása érdekében – a foglalkoztatáspolitikai egyik meghatározó eszközeként – kiterjesztették a közfoglalkoztatás rendszerét, ami a tartósan munkanélküliek hatékonyabb foglalkoztatása terén hozott változást. A közfoglalkoztatottak olyan helyi közfeladatokat látnak el, mint erdőtelepítés, vízi létesítmények javítása, belvíz és csapadékvíz elvezetése, mezőgazdasági földutak, közutak, autópályák, vasutak karbantartása, rendőrség felújítása, biomassza startmunka (gáz kiváltása alternatív fűtési móddal), vagy kulturális örökségi értékek gondozása stb.¹⁵⁾

A közfoglalkoztatás keretében 2011-ben – az intézményi munkaügyi statisztika adatai szerint – átlagosan 61 ezren dolgoztak, 30%-kal kevesebben, mint az előző évben. A csökkenés döntően a közfoglalkoztatási rendszer átalakításából adódott. A közmunkások döntő többsége – a korábbiakkal ellentétben – részmunkaidőben és az évnek csak kisebb részében dolgozott.

A teljes munkaidőben foglalkoztatottak bruttó átlagkeresete havonta – a minimálbér összegével megegyező – 78 ezer forint volt.

¹⁵⁾ Forrás: [Kormányportál: A közfoglalkoztatás frissített adatai](#), 2011. november 11.

Az érintettek demográfiai összetétele kedvezőtlenebb a tartós munkanélküliekéénél: magas az idősebb munkavállalási korúak és az alacsony iskolai végzettségűek aránya. A közfoglalkoztatásban végzett munka jellege többnyire képzettséget nem igénylő fizikai tevékenység. A vizsgálatok szerint a közfoglalkoztatásból inaktív státuszba kerülők döntő többsége a közeljövőben nem törekszik ismét közmunkavégzésre, nem motiválja őket a közfoglalkoztatás munkakínálata, presztízse és a megszerzhető jövedelem mértéke.¹⁶⁾

A közfoglalkoztatottak aránya Észak-Alföldön és Közép-Dunántúlon a legmagasabb (25,0, illetve 28,0%), Közép-Magyarországon, Nyugat-Dunántúlon és Dél-Alföldön (6,4–6,6%) a legalacsonyabb. A megyék közül kiemelkedik Veszprém és Hajdú-Bihar, ahol a közmunkások közel egyharmadát foglalkoztatták, miközben Zala és Bács-Kiskun megyékben arányuk alig haladta meg az 1%-ot.¹⁷⁾

1.1 tábla

A közfoglalkoztatás alakulása Magyarországon

Év	Létszám	Ebből:		Teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete, ezer forint
		teljes munkaidős	részmunkaidős	
ezer fő				
2007	29,8	19,3	10,4	68,1
2008	31,1	22,2	8,9	71,1
2009	61,0	42,9	18,1	73,0
2010	87,3	67,9	19,5	75,4
2011	60,9	20,3	40,6	78,4

Az OECD szerint a közmunkaprogramok nem a legmegfelelőbb eszközök a szegénység általános mérséklésére, de válság idején elősegíthetik a társadalmi beilleszkedést, jövedelmet biztosítanak a legelésebbeknek, továbbá néhány országban – különösen, ahol nincs munkanélküli-ellátás – betöltik a biztosítási, illetve a szociális védőháló szerepét is. Mint aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök, csak speciális feltételek mellett alkalmazhatóak. A programokban rejlő lehetőségeket sehol nem aknázták még ki, kiemelt feladat a résztvevők képzettségének fejlesztése. Ennek hiányában a tényleges elhelyezkedés esélyei nem javulnak, és csak szűk, adott időszakban jelentkező rétegnek jelentenek tartós, de nem költséghatékony megoldást.¹⁸⁾

Az OECD-tagországok a GDP átlagosan mintegy 0,05%-át költötték¹⁹⁾ hasonló programokra, ami a munkaerő 0,6%-ának életfeltételeit javította. A sikerességet a munkalehetőség időtartama, típusa, időzítése és az elérhető bér alapvetően befolyásolja. A legjelentősebb programok Franciaországban, Írországban, Spanyolországban és Szlovákiában működnek, a munkaerő 1,1–2,7%-át érintik. Szlovákia 2000-ben vezetett be közhasznú munka-programot, amely a munkanélküliek közel 12%-ának jelentett mintegy fél éves képzetlen munkalehetőséget, a minimálbérhez közeli jövedelemmel. A tényleges projekteket a kormány által finanszírozott program keretében az önkormányzatok szervezték, az érintettek háromhavi részvétel után ismételten jogosulttá váltak a munkanélküli-ellátásra. Figyelmet érdemel a Csehországban 2008 márciusától bevezetett rendszer is, ahol a legalább hat hónapig szociális támogatásban részesülőknek személyre szabott aktiválási tervek készültek, és havi 20 órányi önkéntes munkát írtak elő.

¹⁶⁾ Forrás: [Munkaerőpiaci Tükör 2011](#), MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2011.

¹⁷⁾ Az adatok 2011 júniusára vonatkoznak.

¹⁸⁾ Forrás: [Kormányportál: Közmunka finanszírozás](#), 2011. október 17.

¹⁹⁾ 2007.

A válság okozta negatív sokkok, a gazdasági megtorpanás, a piac szűkülése korábban elsősorban a túlnyomórészt férfiakat foglalkoztató építőipart és a feldolgozóipart sújtotta, 2011-ben azonban a férfiak munkaerő-piaci pozíciója javult, a nőké lényegében nem változott. A 15–64 éves férfiak foglalkoztatási aránya 61,2, a nőké 50,6%.

Az elmúlt évben a foglalkoztatottak 6%-a volt (15–24 év közötti) fiatal, a legjobb munkavállalási korúnak számító 25 és 54 év közöttiekhez a munkavállalók 81, az idősebb (55–64 éves) generációhoz 13%-uk tartozott. (Tíz évvel korábban ezek a mutatók 11, 82 és 7 voltak.) A fiatalok alacsonyabb munkaerő-piaci részvételének háttere, hogy generációik csökkenő létszámúak, hosszabban tanulnak, pályakezdésük nehezebb, és később válnak önállóvá. Az idősebbek tovább maradnak a munkában, mivel a nyugdíjkorhatár folyamatosan emelkedik, illetve a nyugdíjasok munkavállalásának szabályai is módosultak.

A munkaerőpiac alapvetően a képzetesebb jelentkezőkből válogat. Az alacsony képzettségűek elhelyezkedési esélyei korlátozottabbak, mint a diplomásokéi. Hazánkban az elmúlt tíz évben a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők foglalkoztatottakon belüli aránya jelentősen csökkent: míg 2001-ben minden hatodik munkavállaló tartozott ide, addig 2011-ben minden tizedik. Kissé mérséklődött a középfokú végzettségűek aránya, miközben a diplomásoké jelentősebben emelkedett, és az elmúlt évben minden negyedik foglalkoztatott rendelkezett főiskolai vagy egyetemi oklevéllel.

A 25–64 évesek körében valamennyi végzettség esetében a foglalkoztatási arányok – a magasabb iskolai végzettség felé mérséklődve – elmaradnak az uniós átlagtól. 2011-ben a férfiak mutatója valamennyi iskolai végzettség esetén közeledett az uniós átlaghoz, a nőké egyedül a diplomások esetében javult.

1.2 tábla

A foglalkoztatási arány a 25–64 évesek körében iskolai végzettség és nemek szerint, 2011

Iskolai végzettség	Magyarország			Az EU-27 átlaga		
	férfiak	nők	együtt	férfiak	nők	együtt
8 általános vagy annál alacsonyabb	46,5	31,5	37,7	64,5	43,3	53,5
Középfokú	71,8	60,0	66,3	79,3	66,7	73,2
Egyetem, főiskola	84,7	75,2	79,3	87,4	80,4	83,7
Összesen	70,4	57,6	63,9	77,5	64,1	70,8

(%)

MAGYARORSZÁGON KEVESEN DOLGOZNAK SOKAT

Az időmérleg-felvétel adatai szerint 2010-ben a magyar lakosság keresőmunkával naponta átlagosan 374 percet, azaz 6 óra 23 percet töltött, ugyanannyit, mint egy évtizede. Mindez nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy milyen kevesen dolgoztak akkor és dolgoznak ma is Magyarországon, ráadásul még a munkanélküliek száma is 1,8-szerese a 2000. évnek. Az ezredfordulón a munkaképes korú (15–64 éves) lakosság mindössze 56,0%-a, tíz évvel később ennél is alacsonyabb hányada volt foglalkoztatott (55,4%). A munkavállalók döntő többsége teljes munkaidőben dolgozik (93,2%), és a részmunkaidőjű munka kínálata és kereslete is alacsony.

Romániát és Lengyelországot követően Bulgáriával, Észtországgal és Szlovéniával együtt hazánkban a legmagasabb a munkával töltött órák száma. Az is sokat elárul a kelet-közép-európai munkaidő-szabályozás jellemzőiről, hogy az első nyolc helyen volt szocialista országok állnak. A 12 új tagállam munkavállalói évente átlagosan 1829 órát dolgoznak, 143 órával többet, mint a régi tagállamok polgárai. Európa legversenyképesebb országai közül több is – például Németország, Svédország, Dánia – a mezőny második felének végén foglal helyet, amiben szerepet játszik a részmunkaidős foglalkoztatás elterjedtsége. Emellett a sikeresebbnek tartott volt szocialista országokban sem magasabb az éves munkaórák száma, mint Magyarországon.

1.3 tábla

A munkával töltött órák éves becsült száma az unióban, 2010
(ipari ágazatokra vonatkozóan)

Ország	Éves szinten munkával töltött órák száma	Ország	Éves szinten munkával töltött órák száma
Románia	1864	Belgium	1730
Lengyelország	1856	Spanyolország	1729
Bulgária, Észtország, Magyarország, Szlovénia	1848	Ciprus, Hollandia	1725
Lettország, Litvánia	1832	Egyesült Királyság	1705
Görögország	1816	Csehország	1702
Luxemburg	1800	Finnország, Olaszország	1695
Málta	1784	Svédország	1681
Írország	1778	Németország	1659
Szlovákia	1757	Dánia	1628
Ausztria	1736	Franciaország	1602
Portugália	1734	EU-27 átlaga	1715

A törvényes munkaidőt, a túlórákat, a szabadságot és az ünnepnapok miatti szabadnapok számát más országokkal összehasonlítva a munkaidő megfelel az európai trendeknek. A túlórák tekintetében aránytalanul tág a munkaadói mozgástér, míg viszonylag kevés a szabadság, amit nem kompenzál az állami ünnepnapok mennyisége sem.²⁰⁾

Az atipikus foglalkoztatási formák hazánkban kevésbé elterjedtek

Az elmúlt több mint két évtized hazai gazdasági-társadalmi viszonyai nem kedveztek az **atipikus foglalkoztatási formák** – határozott idejű munkaszerződéssel, részmunkaidőben, távmunka keretében, munkaerő-kölcsönző cégen keresztül történő foglalkoztatás, önfoglalkoztatás stb. – szélesebb körű elterjedésének. Ugyanakkor a gazdasági válság okozta kényszerhelyzet azt eredményezte, hogy a munkáltatók a kevésbé helyhez és céghez kötött munkaerőt alkalmazzák. 2011-ben mindent összevetve 550 ezer főt meghaladó volt az atipikus foglalkoztatási formában dolgozók száma. A munkavállalókkal a munkáltatók egyre nagyobb arányban kötöttek határozott idejű szerződést, az így dolgozók aránya 2008 és 2010 között 7,8%-ról 9,6%-ra emelkedett, majd az elmúlt évben 8,9%-ra mérséklődött. (Az uniós átlag 14,0%.)

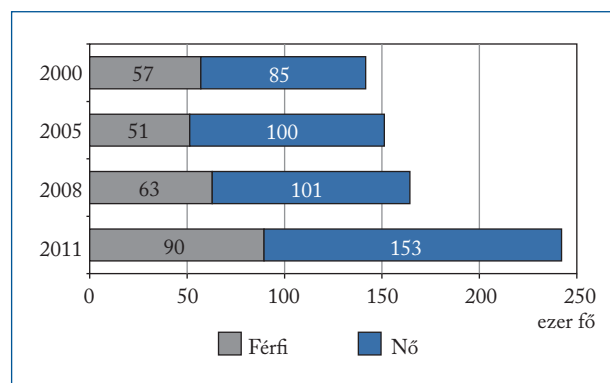
A részmunkaidős foglalkoztatás továbbra is alacsony szintű, bár az aránya az elmúlt három évben

4,3%-ról 6,4%-ra emelkedett. Ez az unióban így is a legalacsonyabbak közé tartozik (az uniós átlag 18,8%). Összességében 2008 és 2011 között a részmunkaidőben foglalkoztatottak létszámnövekedése csak fele részben pótolta a teljes munkaidősök létszámcsökkenését.

1.13 ábra

A részmunkaidőben foglalkoztatottak száma nemek szerint

(a 15–64 éves népességben belül)

²⁰⁾ Forrás: Jorge Cabrita – Manuel Ortigao: *Working time developments – 2010*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin, 2011.

AMI NEM LÁTHATÓ

A munkaerő-felmérés a tényleges foglalkoztatás nagy részét felméri, de a rejtett gazdaság nagyságára, ezen belül a fekete- (vagy bejelentés nélküli) foglalkoztatásra csak következtetni lehet a különböző információk egybevetése alapján. A fekete munka aránya kutatói becslések szerint 18%, ami mintegy 660 ezer foglalkoztatottat jelent. Az átlagosnál nagyobb a férfiak aránya. A feketefoglalkoztatás nagy létszámú és gyakori a magasépítésben, a személyi szolgáltatásban, a sofőrök, a gépkezelők és technikusok körében.²¹⁾ A zsebbe kapott fizetés általában a munkaerőpiac periferiáján levőkre jellemző, akik többsége alacsonyabb iskolázottságú, fiatal, alkalmi munkás vagy munkanélküli, aki hosszabb ideje nem tud elhelyezkedni.

Részmunkaidőben nagyobb valószínűséggel dolgoznak a kevésbé iskolázottak (0–7 osztályt végzett nők), valamint olyanok, akiket nyugdíj, gyermektámogatás vagy munkanélküli-, illetve szociális segély mellett alkalmaznak. A transzferekben részesülők részidős foglalkoztatási aránya sokszorososa az átlagosnak. Esetükben a foglalkoztatás költsége olcsóbb, lényegesen alacsonyabb bérért hajlandók ilyen munkahelyet betölteni. A becslések szerint a legkisebb (5–10 alkalmazott) és a közepes–nagy vállalatoknál (50–300 alkalmazott) magasabb a részidős foglalkoztatás. Az ágazatok közül a részmunkaidőben történő foglalkoztatás a vendéglátás, a személyi, üzleti és pénzügyi szolgáltatás, valamint a (magán)egészségügy és a magán/közoktatás területén emelkedik ki. A kisebb és/vagy kollektív szerződéssel le nem fedett hazai tulajdonú vállalatoknál a részmunkaidős alkalmazás magas aránya arra utal, hogy az állások inkább a vállalkozások és nem a munkavállalók kezdeményezésére keletkeznek.²²⁾

A magyar gyermekek több mint 16%-a él olyan háztartásban, ahol nincs kereső

A romló vagy bizonytalan foglalkoztatási kilátások, a szociális és a társadalombiztosítási ellátások körének szűkítése, a nyugdíjkorhatár emelése és a rokkantság szabályainak szigorítása, a munkanélküli-ellátórendszer átalakítása aktívabb munkaerő-piaci szerepvállalásra ösztönözte a nem foglalkoztatottakat. Az aktív

foglalkoztatáspolitikai eszközökön – munkakeresési tanácsadás, közcélú foglalkoztatás, képzési programok, foglalkoztatástámogatási programok stb. – keresztül lehetővé válik a munkájukat elvesztők vagy a munkaerőpiacról kiszorultak támogatása, tartós munkához juttatása, javítva ezzel foglalkoztatási esélyeiket. A rendszer hatékony működése elősegítheti a foglalkoztatás növekedését, egyúttal csökkentheti az ország hátrányait. Ellenkező esetben pénzügyi és humán erőforrást von el más, nagyobb társadalmi haszonnal járó tevékenységtől. Nemzetközi összehasonlításban Magyarország mind a GDP-arányos kiadások, mind a komplex munkaerő-piaci programok szempontjából az alsó középmezőnyben, jóval az OECD-átlag alatt, de az angolszász országok – Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Ausztrália – többségét megelőzően található.²³⁾

A munkanélküliek száma és aránya az 1990-es évek eleje-közepe óta nem tapasztalt mértékben nőtt a válság következtében. Az elmúlt három évben számuk közel 140 ezerrel emelkedett, és 2011-ben átlagosan 468 ezer fő tartozott a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) definíciója²⁴⁾ alapján a munkanélküliek körébe. A munkanélküliségi ráta ez idő alatt 3,1 százalékponttal, 11,0%-ra emelkedett. Az előző évihez képest a munkanélküliek száma 1,5%-kal csökkent. Az éven belül a munkanélküliséget lényegében változatlan szint jellemezte, és a jelzőszám a IV. negyedévben volt a legalacsonyabb. A 0–17 éves gyermekek

²¹⁾ Forrás: Elek P. et al: *A feketefoglalkoztatás mértéke Magyarországon* in: Rejtett gazdaság: Be nem jelentett foglalkoztatás és jövedelemtitkolás (szerk.: Semjén A. – Tóth I. J.), MTA KTI, Budapest, 2009.

²²⁾ Forrás: *Nyugdíj, segély, közmunka* – A foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010, Budapest Intézet, Budapest, 2012.

²³⁾ Forrás: *OECD Employment Outlook 2011*, OECD Publishing, 2011.

²⁴⁾ Nincs munkája, aktívan keres és rendelkezésre áll.

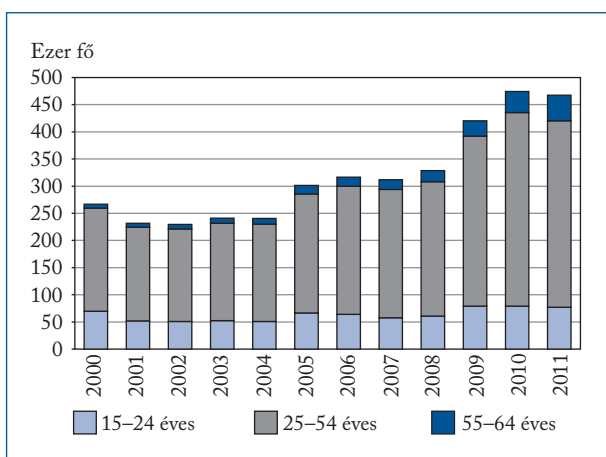
MUNKA, TUDÁS, ESÉLYEK

A válságból való kiutat az jelentheti, ha a termelés új technikai alapokon és struktúrában indul meg, amelyek az új feltételeknek megfelelően képzett munkaerőt igényelnek. A folyamat jól nyomon követhető a magyarországi piacgazdasági átalakulás során, ahol a foglalkoztatásból – más volt szocialista országokhoz hasonlóan – az iskolázatlanok jelentős mértékben kiszorultak.²⁵⁾ Foglalkoztatási hátrányuk az eltelt másfél évtizedben tovább nőtt, miközben kereseti elmaradásuk a rendszerváltás előttihez képest csaknem megduplázódott. A transzformációs visszaesés során az állami vállalatok felszámolásával, illetve gyors magánosításával járó állásvesztés éveken át táplálta a munkanélküliséget és a gazdaságilag inaktívak táborát, miközben a magángazdaság ajánlati béreinek a múltbelitől való jelentős elmaradása erősen fékezte az alacsony termelékenységű dolgozók munkanélküliségből való kilépését. Az alacsony ajánlati bérekhez viszonylag magas munkanélküli-jövedelemtámogatások, más oldalról szűk körű foglalkoztatáskiegyenlítő támogatások társultak.

több mint 16%-a él olyan háztartásban, ahol nincs kereső. A magyarországi arány duplája a cseh és a lengyel aránynak, de jelentősen meghaladja a szlovák és a román hasonló mutatókat, valamint az unió átlagát (10,6%) is.

1.14 ábra

A munkanélküliek számának alakulása korcsoportok szerint (a 15–64 éves népességben belül)

A férfiak és a nők munkanélküliségi rátája 2011-ben megegyezett (11,0%), azzal együtt, hogy az előző évhez képest a férfiak körében csökkenés, a nők esetében növekedés következett be.

Az elmúlt évben a fiatalok, illetve – a munkanélkülieken belül a legnépesebb csoportot alkotó –

ún. legjobb munkavállalási korúak munkanélkülisége csökkent, miközben az idősebb generációhoz tartozóké nőtt. Az idősebbek romló mutatóihoz egyaránt hozzájárult a nyugdíjkorhatár emelése és a rokkantsági nyugdíj feltételeinek szigorítása. A legmagasabb a fiatalok munkanélküliségi rátája, ami 2011-ben 26,1% volt, eközben a 25–54 éveseket 10,1, az 55–64 éveseket pedig 8,7%-os ráta jellemezte.

A munkakeresés átlagos időtartama nem változott, 18 hónap volt. Míg 2009-ben az újonnan munkanélkülivé válók aránya emelkedett, és a tartósan – legalább egy éve – állást keresőké csökkent, addig 2010-ben mérséklődött az új belépők aránya és emelkedett a tartósan munka nélkül lévőké. 2011-ben a munkanélküliek mintegy fele volt tartósan munkanélküli (48,9%-a), valamivel kevesebb, mint egy évvel korábban.

A Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felmérésből származó adatai mellett rendelkezésre állnak a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adminisztratív forrásból származó adatai is. A két, eltérő fogalmi rendszer szerinti munkanélküli-létszám azonos trendet követ. Az eltérés 2010–2011-ben a korábbi két évhez képest mérséklődött, és 115 ezer fő körül állandósult. Az elmúlt évben a **nyilvántartott álláskeresők száma** éves átlagban 583 ezer volt, ugyanannyi, mint egy évvel korábban.

²⁵⁾ Forrás: Köllő János-Nagy Gyula: *Bérek a munkanélküliség előtt és után*, Közgazdasági Szemle, XLII. évf., 1995. 4. sz. (325–357. o.)

Az elmúlt években a munkanélküliség az unióban és a környező országokban is jelentősen nőtt. 2011-ben a mutató értéke Spanyolországban, Görögországban, a balti államokban, Írországban, Portugáliában és Szlovákiában volt a legmagasabb (12,8–21,8%), az uniós átlag 9,7%. A munkaerőpiac negatív hatásainak leginkább kitett fiatalok (15–24 évesek) munkanélkülisége 2011-ben az unióban átlagosan 21,3% volt, valamelyest meghaladva a 2010. évit. A mutató értéke 40% feletti Spanyolországban, Görögországban, de 30% feletti Szlovákiában, Litvániában és Portugáliában is, míg a munkanélküliség a holland, az osztrák, a német és a norvég fiatalokat érinti a legkevésbé (7,6–8,7%). A hazai 26,1%-os jelzőszám hasonló a környező országokéhoz, ez alapján az uniós középmezőny felső részéhez tartozunk.

A munkaerő-piaci elhelyezkedési esélyek és az iskolázottság közötti kapcsolat szoros, azonban érzékelhetően előtérbe kerülnek a képzés szerkezeti és minőségi gondjai. Azzal együtt, hogy a fiatalok foglalkoztatási mutatói az elmúlt évtizedekben szinte valamennyi tekintetben elmaradtak az uniós átlagtól (és az eltérések folyamatosan nőttek), a diplomások foglalkoztatása 2009-ig meghaladta azt. A felsőoktatás expanzióját jelzi, hogy míg 1970 és 1990 között – a jóval népesebb korosztályokból – évente 24,4 ezer diplomás került ki az egyetemek

és a főiskolák falai közül, addig az elmúlt két évtizedben évente átlagosan 1,7-szer többen szereztek diplomát, csaknem kétharmaduk nappali tagozaton. A 20–24 éves **diplomás fiatalok** foglalkoztatási rátája az ezredfordulón mért 78,6%-ról 2009-ig 61,4%-ra, majd 2011-ben 57,6%-ra csökkent, azaz a korábbi foglalkoztatási előny – amikor a ráta 18,1 százalékponttal meghaladta az uniós átlagot – mérséklődött. Más oldalról ez azt is jelenti, hogy a munkanélküliség kockázatával a felsőfokú végzettségűeknek is mindinkább számolniuk kell. Különösen a 20–24 éves diplomások munkanélkülisége magas (19,8%), ez az arány a 25–29 évesek körében 7,0% volt 2011-ben. A munkaerőpiac egyre inkább különbséget tesz a főiskolai és az egyetemi végzettség között: a 25–29 évesek között a munkanélküliségi ráta a főiskolai végzettségűek esetében 7,4, az egyetemet végzettekénél 6,5%. A diplomások növekvő számát mutatja a kínálati oldalon, hogy csökkent az ún. diplomás bérelőny (azaz a felsőfokú végzettséggel és az alapfokú végzettséggel rendelkezők keresetének aránya²⁶⁾), másrészt az alacsonyabb képzettséget igénylő (pl. asszisztensi) munkakörökben emelkedett a diplomások aránya a fiatalok körében az elmúlt évtized második felében. A diplomás fiatalok foglalkoztatásának és munkanélküliségének alakulása a kereslet és a kínálat tartós zavaraira enged következtetni. Egy nappali tagozatos hallgató képzésére évente

A FIATALOK ÉS A MUNKAÁLLALÁS

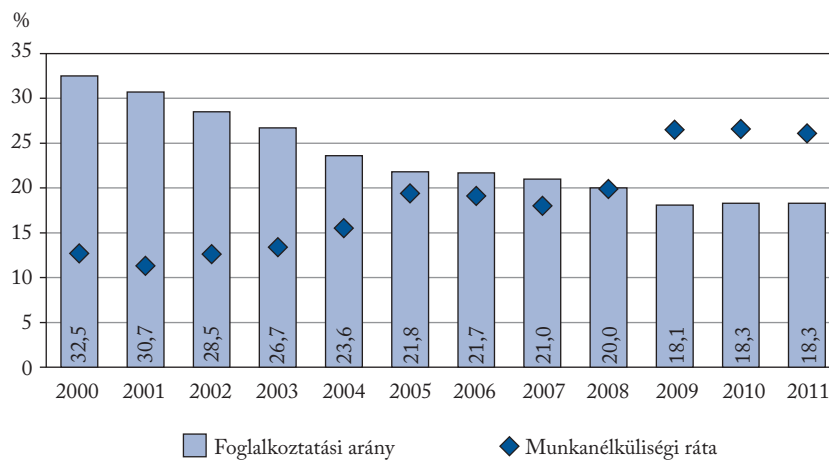
A fiatalok társadalmi beilleszkedése, a zökkenőmentes átmenet az iskolából a munka világába az egyik legfontosabb kérdés. Magyarországon 2011-ben a 15–24 évesek létszáma megközelítette az 1,2 milliót, ami a munkaerőpiacon potenciális munkaerő-kínálatot jelentő munkavállalási korúak 17,6%-át tette ki. Képzettségük – iskolázottsági jelzőszámok alapján – az oktatási expanzióból adódóan jóval meghaladja az idősebbekét. Gazdasági és szociális szempontból egyaránt lényeges azonban, hogy a piaci igényeknek megfelelő képzettséggel és ismeretekkel, felkészülten, megfelelő technológiai ismeretek birtokában jelenjenek meg a munkaerőpiacon.

Magyarország uniós összehasonlításban az egyik legalacsonyabb foglalkoztatási rátával rendelkezik, és nincs ez másként a fiatalok esetében sem. Körükben 2011-ben 218 ezer fiatal tartozott a foglalkoztatottak közé, vagyis megközelítőleg minden ötödik kapott munkát. Az alacsony foglalkoztatási arány az elhúzódó és munkavégzéssel nem kiegészülő képzési folyamatot tükrözi. A fiatalok közel 8%-a munkanélküliként volt jelen a munkaerőpiacon, munkanélküliségi rátájuk az elmúlt két évben enyhén javult.

²⁶⁾ Forrás: *Education at a Glance 2011: OECD Indicators*, OECD Publishing, 2011.

1.15 ábra

A 15–24 éves fiatalok munkaerő-piaci helyzete

A fiatalok munkavállalását elsősorban a nyelvismeret, a szakmai képzés, illetve a számítógépes ismeretek segítik. Az utóbbi két évtizedben a fiatalok körében ugrásszerűen nőtt az idegen nyelvet ismerők, azon belül pedig a nyelvvizsgával rendelkezők aránya. Az idegennyelv-tudással rendelkező 15–29 éves fiatal foglalkoztatottak több mint felét, a munkanélküliek egyharmadát segítette jelenlegi, illetve utolsó állásának megszerzésében a nyelvismeret. A fiatalok számítógépes kultúrája, számítástechnikai ismeretei számottevően javultak. A számítógéphez való hozzáférés könnyebbé vált mind a háztartásokban, mind az oktatásban. A munkatapasztalattal rendelkező fiatalok mindössze ötöde nem rendelkezik számítógépes ismeretekkel. A számítástechnikai tudással bíró foglalkoztatottak közel kétharmadát, a munkanélküliek közel felét segítette jelenlegi, illetve utolsó állásának megszerzésében informatikai tudás. A munkatapasztalattal rendelkező fiatalok 55%-ánál a munkahely megszerzése interperszonális kapcsolatok révén, szülő, barát, rokon, ismerős segítségével történt. Hirdetés, internet útján minden ötödik fiatal tudott elhelyezkedni, munkaügyi kirendeltségen keresztül 7%-uk. A többi állásszerzési mód (magán-munkaközvetítő, volt tanintézet, szakmai gyakorlatot biztosító szervezet stb.) együttes aránya 18%.

– az árszínvonal-különbségeket kiszűrő vásárlóerő-egységben (PPS²⁷⁾) számolva – az ország²⁸⁾ mintegy 5 ezrenyi PPS-t költ. Ez az összeg nem éri el az uniós átlag 60%-át, de megfelel a szlovák értéknek, és meghaladja a lengyelt. Felsőoktatásra az unióban legtöbbit a svédek és a britek fordítanak, mintegy háromszorosát a magyar ráfordításoknak.

Az Eurostat a **potenciális munkaerő-tartalék** jelzőszámaiként három új mutatót publikált 2011 végén. Magyarországon – a 15–74 éves népességen belül – 229 ezren tartoztak a munkanélküliséghez közel álló „tartalék” kategóriájába, 95% akart és tudott volna dolgozni, de nem keresett munkát. További 5%-uk keresett munkát, de nem állt rendelkezésre.

A potenciális munkaerő-tartalék kategóriájába tartozók száma az előző évekhez képest 9%-kal bővült. Az alulfoglalkoztatott nem teljes munkaidősök 69 ezren voltak, számuk az utóbbi években folyamatosan nőtt.

A középső és nyugati régiók munkaerő-piaci aktivitása továbbra is jóval kedvezőbb

A társadalom és a gazdaság területi polarizáltsága a válság idején némileg enyhült. Hosszú idő után foglalkoztatási és munkanélküliségi szempontból Nyugat-Dunántúl helyzete vált a legkedvezőbbé. Bár Közép-Magyarország pozíciója lényegében nem változott, mégis figyelemre méltóak a főváros-

²⁷⁾ Purchasing Power Standard.

²⁸⁾ Az állami költségvetésből és magánforrásból.

1.4 tábla

A foglalkoztatottság és munkanélküliség alakulása Magyarországon
(a 15–64 évesek között)

Régió	Foglalkoztatási arány			Munkanélküliségi ráta		
	2000	2010	2011	2000	2010	2011
Közép-Magyarország	53,4	60,3	60,2	5,2	9,0	8,9
Ebből: Budapest	53,9	54,7	54,9	5,2	9,1	9,6
Közép-Dunántúl	52,3	57,3	59,9	4,8	10,3	9,4
Nyugat-Dunántúl	55,9	59,0	60,2	4,2	9,2	7,4
Dél-Dunántúl	46,9	53,1	51,8	7,8	12,2	12,8
Észak-Magyarország	43,7	48,7	48,7	10,1	16,1	16,8
Észak-Alföld	43,6	49,3	50,3	9,2	14,6	14,6
Dél-Alföld	48,7	54,6	54,5	5,2	10,7	10,7
Ország összesen	49,6	55,4	55,8	6,4	11,2	11,0

ban és Pest megyében lezajlott ellentétes irányú elmozdulások. A foglalkoztatottság emelkedése és a munkanélküliség csökkenése jellemezte Közép- és Nyugat-Dunántúlt, miközben a Dél-Alföldön a helyzet lényegében nem változott. A foglalkoztatottak száma és aránya – a munkanélküliség gyakorlatilag változatlan értékei mellett – Észak-Alföldön meghaladta az egy évvel korábbi, Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon viszont a munkanélküliek száma és aránya nőtt, illetve a foglalkoztatottság csökkent vagy stagnált. Továbbra is ez utóbbi régióban a legalacsonyabb a foglalkoztatási arány és a legmagasabb a munkanélküliségi ráta. Összességében azonban a munkaerőpiac területi rajzolata alig változott, az egyenlőtlenségek újragenerálódtak.

A régiók eltérő gazdasági potenciáljával összefüggésben a foglalkoztatási arány alapján két jól elkülönülő csoport alakult ki. Az egész országra jellemző alacsony foglalkoztatás mellett Közép-Magyarország, illetve Közép- és Nyugat-Dunántúl munkaerő-piaci aktivitása változatlanul jóval erőteljesebb, mint Dél-Dunántúlé és a keleti országrészé.

Míg a versenyszférában egyre kevesebb, addig a közszférában egyre több volt az üres álláshely

A betöltésre váró üres álláshelyek száma mint konjunktúramutató az aktuális munkaerő-kereslet jelzésére szolgál, és érzékenyen reagál a gazdasági helyzet

alakulására. A jelzőszám 2008 végétől csökkent, mélypontját 2009 III. negyedévében érte el, azóta kissé emelkedett. 2011-ben az üres álláshelyek aránya 1,1% volt, 0,1 százalékponttal magasabb az előző évinél. Az üres álláshelyek száma 2011-ben átlagosan 28,7 ezer volt, ez 5,7%-kal haladta meg az előző évet. A betöltésre váró állások 55%-ban a vállalkozásoknál, 41%-ban a költségvetés területén, a továbbiak a nonprofit intézményeknél álltak rendelkezésre. Munkaerő-piaci szempontból kedvezőtlen jelenség, hogy az üres álláshelyek száma – az egy évvel korábbihoz képest – a versenyszférában kissé csökkent, miközben a költségvetési intézményeknél jelentősebb (21%), a nonprofit szférában enyhébb (3,3%) emelkedés történt. A közszférában meghirdetett üres álláshelyek magas száma a felgyorsult generációcsere következménye, amihez további 5 ezer társult a fegyveres testületeknél. Az üres álláshelyek több mint negyede a feldolgozóiparban, 15–15%-a a közigazgatás és az egészségügy területén várt betöltésre.

Csökken a munkaerőpiactól távol lévők száma

A munkaerőpiac potenciális tartalékainak többsége a társadalom jóváhagyásával, egyetértő támogatásával marad távol a fizetett gazdasági tevékenységtől. Létszámuk korosztályonként eltérő, esetükben az életkor jelentős megkülönböztető ismérv. A válság során kialakult romló foglalkoztatási kilátások,

HOGYAN GONDOLKODIK A MUNKAKERESÉSRŐL A GAZDASÁGILAG INAKTÍV LAKOSSÁG?

A 15–64 éves inaktív népesség körében a munkakeresés elmaradásának leggyakoribb oka a tanulás, illetve a nyugdíjazás. A fiatalok 90%-a úgy gondolja – Magyarországon és az unióban egyaránt –, hogy a tanulás mellett a munkakeresés másodlagos jelentőségű. A megkérdezett idősebb korosztály (55–64 évesek) 70%-a a nyugdíj mellett nem találta értelmét a munkavállalásnak. A munkakeresés gátja lehet a megromlott egészségi állapot, illetve valamilyen családi kötöttség – gyermek vagy fogyatékos családtag felügyelete, betegápolás, idősgondozás. Jóllehet a megkérdezettek közül csak minden tizenhetedik hivatkozott az elérhető távolságban lévő munka hiányára, az inaktívak igen jelentős része találja úgy, hogy felesleges a munkakeresés, mivel gyenge munkaerő-piaci pozíciója miatt úgysem talál munkát.

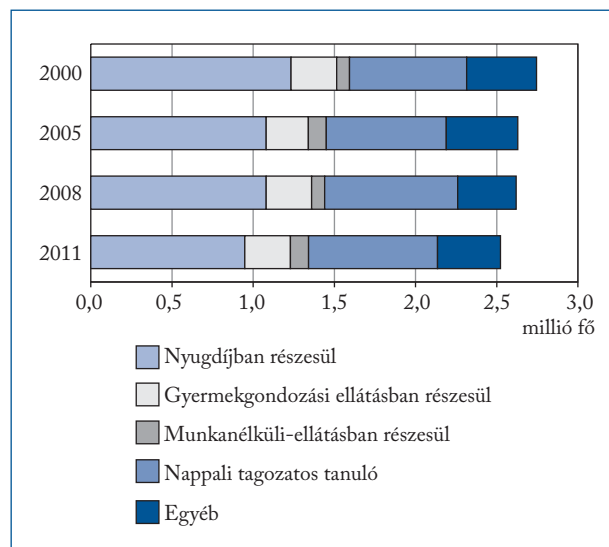
a társadalombiztosítási ellátások körének szűkítése a munkaerőpiacon sem foglalkoztatottként, sem munkanélküliként meg nem jelenők rétegét aktívabb szerepvállalásra készítette. Száz 15–64 éves közül 2011-ben több mint 37 tanult, élt valamilyen nyugdíjból, nevelt gyermekgondozási ellátáson gyermeket, gondozott rászoruló családtagot, illetve se nem tanult, se nem dolgozott. Arányuk több mint 2 százalékponttal mérséklődött, de az uniós átlagot így is több mint 8 százalékponttal haladta meg. Az év során a csökkenés elsősorban az inaktívak legnépesebb csoportját, a nyugdíjban részesülőket érintette, ami döntően a rokkantossági eljárás szigorításából és az öregségi nyugdíjkorhatár folyamatos emeléséből adódott. A gazdaságilag inaktívak rétegének demográfiai jellemzői jelentősen eltérnek a teljes népességétől. Körükben az átlagosnál magasabb a nők aránya (59%), ami döntően a gyermekgondozási ellátás igénybevételével, egyéb családi kötöttségekkel (betegápolás, idősgondozás stb.) és a férfiakénál alacsonyabb tényleges nyugdíjba vonulási korral függ össze. A legnagyobb inaktivitás a fiatalabbakat, illetve az idősebbeket jellemzi. Előbbiek főként a nappali (nagyon kis arányban nem nappali) tagozatos tanulók, utóbbiak pedig elsősorban a nyugdíjazás valamelyik formájában részesülnek.

Az inaktív népesség jelentős része potenciális munkaerő-kínálatként számba vehető, ám a munkába való visszatérés sokak számára nagy nehézségekbe ütközik. Elhelyezkedési esélyeiket rontja az alacsony iskolai végzettség, a szakképzettség hiánya, vagy a korszerűtlen szakmai képzettség, az egészségkárosodás, a rokkantság, vagy más társadalmi hátrány, nem beszélve

arról, hogy a tartós inaktivitást követő munkába állás sokszor csak rehabilitációt követően lehetséges. Figyelemre méltó, hogy ezen hiányosságok ellenére is a rendszeres, fizetett munkát végezni szándékozók aránya a 2008. évi 12,6%-ról 2011-ben 15,3%-ra nőtt.

1.16 ábra

A 15–64 éves gazdaságilag inaktív népesség száma és összetétele

Rendszeres és kimutatható jövedelme a 15–64 éves inaktív népesség 55%-ának volt. A fennmaradó, rendszeres jövedelemforrással nem rendelkezők az eltartottak. A jövedelemforrás legnagyobb részét nyugdíj, vagy valamely szociális ellátás – gyermekgondozási ellátás, munkanélküli-ellátás, árvaellátás vagy ápolási díj. Az eltartottak rétegéhez tartoznak a nappali tagozatos tanulók, de minden 7–8. eltartott megélhetéséről nem állnak rendelkezésre részletesebb információk.

Ez utóbbiak igen jelentős létszámot képviselnek az inaktívakon belül, a munkaerőpiactól való távolmaradásuk oka ismeretlen, ám az feltételezhető, hogy nem csak eltartottként vannak jelen, hanem a munkaerőpiacon alkalmi munkavállalóként is megjelennek. Az elmúlt három évben lényegében nem változtak a csoportok arányai, kivéve a nyugdíjasokat, akiknél több mint 3 százalékpontos csökkenés következett be.

Iskolázottság, oktatás, képzés

A foglalkoztatás és az oktatás problémái szorosan összefonódnak. Az iskolának elsősorban az alképességek elsajátítását kell biztosítani, de emellett a piacgazdaságban eladható, a mai (pontosabban vélelmezett jövőbeni) munkáltatói igényeknek megfelelő tudást is nyújtania kell. Végül a nem kognitív készségek fejlesztése és a gyermekek szocializációjának elősegítése, nevelésük is éppúgy a feladata. Ez utóbbi részét képezi a családi szocializációs deficitek, különösen a kulturális egyenlőtlenségek csökkentésére való törekvés. Ezt a funkciót a mai iskolarendszer nem igazán képes betölteni. Vannak kivételesen jó iskoláink, de az egyenlőtlenségek újratermelődése szinte kezelhető. Az OECD-tagországok között készített kompetenciafelmérések (PISA) szerint Magyarországon az egyik legerősebb a tanulók teljesítményében a szülői háttér hatása. Ugyanakkor pozitívumként értékelhető, hogy a korai iskolaelhagyók aránya alacsonyabb az uniós átlagnál, és az elmúlt tíz évben 2,6 százalékponttal javult. Korai iskolaelhagyóknak azokat a 18–24 éves fiatalokat nevezzük, akik nem rendelkeznek középfokú végzettséggel, illetve szakképzéssel, és nem vesznek részt semmiféle képzésben.

A népesség **iskolai végzettsége** az elmúlt években tovább javult. A munkaerő-felmérés adatai szerint 2011-ben a 25–64 évesek több mint egyötöde rendelkezett főiskolai vagy egyetemi diplomával, 31%-uk legmagasabb iskolai végzettsége az érettségi, ennél valamivel alacsonyabb a szakiskolai vagy szakmunkás végzettségűek aránya (29%). Alacsony képzettséggel, azaz legfeljebb befejezett általános iskolai végzettséggel a népesség 18%-a rendelkezett. 2005 és 2010 között a felsőfokú végzettségűek aránya 4 százalékponttal emelkedett. Szintén nőtt valamelyest az érett-

ségizetteké, de az előzőnél kisebb mértékben. Jelentős változás, hogy hat év alatt több mint 5 százalékponttal csökkent a legfeljebb 8 osztályt végzettek aránya.

Az oktatási rendszerben tanulók számát a tan-kötelezettség ideje alatt alapvetően a demográfiai folyamatok határozzák meg. Az iskoláskorú népesség csökkenése negatívan befolyásolja az oktatási intézmények fenntarthatóságát. A gyermeklétszám csökkenése következtében sok kistelepülésen romlik a gazdaságos üzemeltethetőség lehetősége.

A felsőoktatásban a rendszerváltás előtt felvételi keretszámokkal szabályozták a továbbtanulók számát, így a 1980-as évek végén a diplomások aránya messze elmaradt a fejlett nyugat-európai országokétól. A felsőoktatás iránti kereslet a lakosság részéről egyre jelentősebb lett, másrészt az átalakuló gazdaságnak is több diplomásra és a korábbinál jóval kevesebb szakmunkásra és betanított munkásra volt szüksége. A foglalkoztatottak számának hirtelen visszaesése szintén a fiatalok hosszabb iskoláztatását indokolta. Ezért a 1990-es évek elején a felsőoktatási intézmények lehetőséget kaptak a hallgatói létszám bővítésére, ebben később az új finanszírozási rendszer érdekelte is tette őket. Az érettségi adó középfokú oktatás ennek a folyamatnak a következtében szintén jelentősen bővült, egyre kevesebben választották a szakiskolákat. A felsőoktatás szerkezete is átalakult, és – különösen az elmúlt évtized közepén – a költségterítéses képzés egyre nagyobb szerepet kapott. Mára újra aktuális kérdés lett, hogy sikerül-e megteremteni az összhangot a képzésszerkezet és a munkaerő-piaci kereslet között. A 2011 végén elfogadott és 2012 őszétől életbe lépő új nemzeti köznevelési törvény számos változást eredményez az oktatási rendszerben. Ezek egy része már idén, más része az elkövetkező években valósul meg.

Kevesebb óvoda, több férőhely

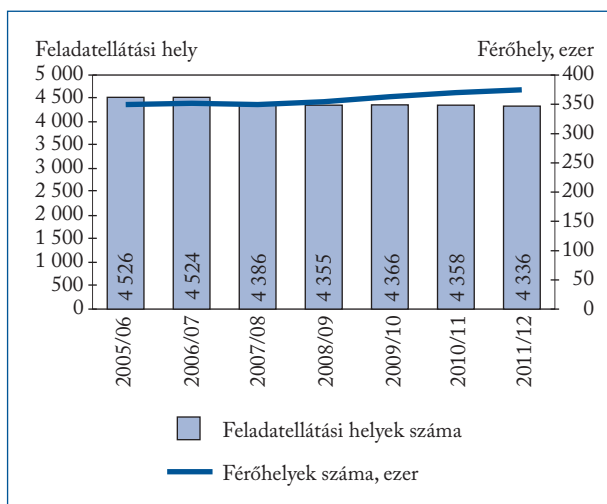
Az óvodai ellátás egyidejűleg képes segíteni a szülők munkavállalását és a kisgyermek – különösen a hátrányos helyzetű családok gyermekeinek – szocializációját. Az összes **óvodás** gyermek száma az elmúlt évtizedben jóval kisebb mértékben csökkent, mint az érintett korcsoport létszáma. Az óvodai el-

látás a bölcsődei ellátáshoz képest viszonylag fejlett. Ennek részben történeti okai vannak, részben az óvoda kötelező volta²⁹⁾ is szerepet játszik benne.

Az **óvodások** száma az elmúlt évtized első felében csökkent, majd stagnált, 2008-tól emelkedik. 2011-ben összesen 341 ezer óvodás gyermek volt. Az utóbbi emelkedéshez kismértékben hozzájárult a 2008-tól bevezetett egységes óvodai-bölcsődei csoport³⁰⁾ is, amelybe kétéves kortól járhatnak a gyermekek (2011-ben 524 fő), illetve az is, hogy 2010 szeptemberétől a háromévesnél fiatalabb gyermek is felvehető óvodába, ha fél éven belül betölti a hároméves kort.³¹⁾ E két változás a három éven aluliak megjelenését jelenti az óvodások között. 2010-től jelentősen emelkedett a számuk, 2011-ben már mintegy 7000 háromévesnél fiatalabb óvodás gyermek volt. Emellett jelentős kapacitásfejlesztések is történtek. Az óvodai feladatellátó helyek és férőhelyek száma 2007-ig többé-kevésbé párhuzamosan alakult: csökkent. Ezt követően az óvodák számának mérséklődése mellett a férőhelyek bővültek. Összességében az elmúlt fél évtizedben az óvodai ellátás koncentrációja figyelhető meg.

1.17 ábra

Óvodai feladatellátási helyek és férőhelyek száma

²⁹⁾ Az óvodai ellátást éves kortól legalább napi 4 órában kötelező igénybe venni, tehát ebben az értelemben a közoktatás-köznevelés részét képezi. A lakóhely szerint kijelölt óvoda köteles felvenni az ötödik életévét betöltött gyermekeket.

³⁰⁾ Egységes óvodai és a bölcsődei ellátás akkor hozható létre, ha a települési önkormányzat nem köteles bölcsődét működtetni, és a gyermekek száma nem teszi lehetővé az óvodai csoport, illetve a bölcsődei csoport külön-külön történő létrehozását. További feltétel, hogy minden, a településen lakó gyermek óvodai felvételi kérelme teljesíthető legyen. 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról, 33. §

³¹⁾ Abban az esetben, ha minden, a településen (a fővárosban kerületben, illetve, ha a felvételi körzet több településen található, az érintett településeken) lakó hároméves és annál idősebb gyermek óvodai felvételi kérelme teljesíthető. 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról, 24. §

Az óvodai ellátás iránti igény az ország különböző területein függ a kisgyermekek számától és a lokális munkaerő-piaci lehetőségektől is, hiszen az 5 évesnél fiatalabb gyermekek óvodába íratása azokban a családokban nagyobb kényszerítőerővel jelentkezik, ahol a szülők sikeresen elhelyezkedtek, illetve van hova visszatérniük dolgozni a gyermeknevelési periódust követően. Az intézményeknek túljelentkezés esetén elvileg nem kötelező felvenniük azokat a gyermekeket, akik az 5 éves kort még nem töltötték be, azonban a jogszabály igen sok kivételt határoz meg, akiket ennek ellenére is fel kell venniük (pl. hátrányos helyzetűek, nagycsaládosok vagy egyedülálló szülő gyermekei stb.). Az ellátórendszer területi egyenlőtlenségét jelzi, hogy Észak-Magyarországon alacsonyabb azok aránya, akik három vagy több évet voltak óvodások, viszont magasabb azoké, akik zsúfolt, 25 főt meghaladó létszámú csoportba jártak. A férőhelykínálatot jelentősen meghaladják az igények Pest megyében, ahol 2010-ben az óvodák gyermekcsoportjai az országban a legzsúfoltabbak voltak.

2011-ben az alap-, illetve a középfokú oktatásban tanulók száma is csökkent

Az **általános iskolások** száma 2011-ben 750 ezer fő volt, ebből közel 748 ezer fő nappali oktatásban tanult. A beiskolázási korú gyermeknépesség létszámának csökkenésével együtt tovább mérséklődött az első évfolyamot megkezdők száma, 2005 óta 3%-kal. 2011-ben 98 ezer kisiskolás kezdte meg az első osztályt. A vizsgált időszakban a napközi otthonosok aránya 41%-ról 46,5%-ra emelkedett, az étkeztetésben részesülőké még jelentősebben, 9 százalékponttal nőtt, és 73% lett (az alsósok között ennél jóval magasabb, csaknem teljes az ellátottság). A napközi otthon és tanulószoba lehetőségét igénybe vevők aránya messze a fővárosban a legmagasabb. A sajátos nevelési igényű gyermekek száma 52 ezer fő, ebből gyógypedagógiai oktatásban mintegy 19

KÉPZETTSÉG ÉS ELHELYEZKEDÉS

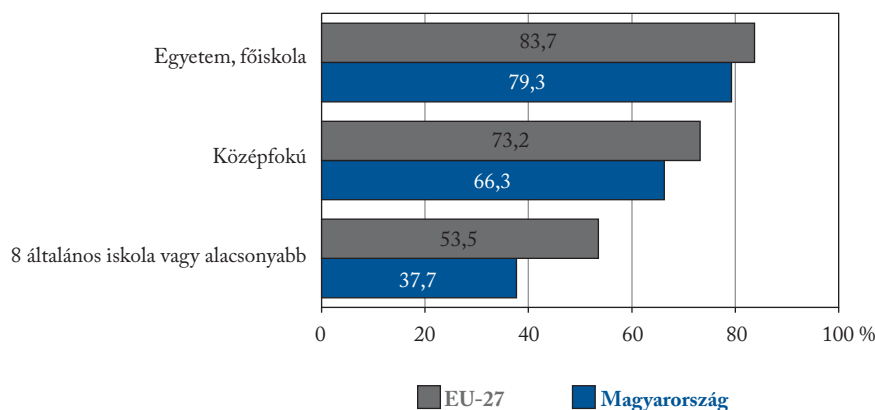
A foglalkoztatás tekintetében legnagyobb lemaradásunk a legalacsonyabb végzettségűek körében tapasztalható. A szakképzetlenek arányának csökkentésére a szakképzés mellett az alapfokú oktatás minőségi megújítása teremthet lehetőséget. Azonban a képzettségi szint emelkedése a munkahelyteremtés nélkül önmagában nem biztosítja a munkanélküliség csökkentését. Kétségtelenül tekintetbe kell venni azt is, hogy a munkanélküliség a diplomások között (különösen a fiatal diplomások között) is növekvő, igaz, kevésbé, mint az országos átlag.

A szakképzetlenek számának csökkentésére elvben lehetőséget biztosít a felnőttképzés. Azonban nemzetközi összehasonlításban ez Magyarországon meglehetősen alacsony szintű, a 25–64 éves népesség 2,8%-a vesz részt valamilyen képzésben, míg az unióban ez az arány 9,1%.

A szakképzés megfelelő átalakítása szintén csökkentheti a szakképzetlenek számát, és ezáltal hozzájárulhat a foglalkoztatottság növekedéséhez. A szakképzés és a munkaerőpiac jobb illeszkedése érdekében a szakképzés infrastruktúrájának fejlesztésére 2008-tól a szakképző intézmények között intézményi társulások, TISZK-ek (térsegi integrált szakképző központ) jöttek létre. Ezek szerepe részben a képzési struktúra regionális tervezése, részben a képzés színvonalának erősítése az intézményi szintű kooperációval.

1.18 ábra

Foglalkoztatási arány iskolai végzettség szerint, 2011

ezer gyermek részesül. Részarányuk az ezredfordulót követően csökken, miután a szakmapolitikai célkitűzéseknek megfelelően egyre többen vesznek részt integrált oktatásban. A pedagógusok száma csökken, de nem jobban, mint a tanulóké. Az egy pedagógusra jutó tanulók száma évek óta stagnál.

Valamelyest az igények növekedése is, de főleg a képzési idő meghosszabbodása eredményezte, hogy a **középfokú** oktatásban tanulók száma az elmúlt évtized végéig emelkedett, illetve stagnált az érintett gyermeklétszám csökkenése ellenére is. 2011-ben azonban már 2%-kal kevesebben vettek

részt a nappali képzésben, mint egy évvel korábban, összesen 567 ezer fő. Az elmúlt hat évben a szakiskolai képzésben részt vevők aránya – a 2005 és 2006 között mért átmeneti, enyhe csökkenés után – ismételen növekedni kezdett, a gimnáziumi képzésben részt vevők aránya lényegében stagnált, illetve kismértékben csökkenni kezdett. Folytatódott a szakközépiskoláknak a még korábban, a 1990-es években kivívott nagy népszerűségének csökkenése, de ma is ezt választják legtöbben. 2011-ben a középfokú oktatásban részt vevők közel 25%-a jár szakiskolába, 41%-a szakközépiskolába és 34%-a

NÖVEKVŐ KÉPZÉSI IDŐ

A képzési idő meghosszabbodása először a szakképzést érte el. Még a 1990-es években az iskolarendszerű szakképzés megreformálásával a képzési idő meghosszabbodott, azóta a tanulók előbb általános képzésben, majd a szakiskolákban a 11., a szakközépiskolákban a 13. évfolyamtól szakképzésben részesülnek. 2004-től pedig lehetővé vált a középiskolák 9. évfolyamain nyelvi előkészítő osztály indítása, ami a gimnáziumi képzésnél is növelte a képzésben töltött időt, a szakközépiskolák egy részét pedig újfent érintette. Már az első évben 400 iskola élt ezzel a lehetőséggel. Mindez hozzájárult a középfokú képzésben részt vevők számának emelkedéséhez.

gimnáziumba. A középfokú oktatásban az egy pedagógusra jutó tanulók száma a gimnáziumokban a legkedvezőbb (11) és a szakiskolákban a legmagasabb (13). Az egy osztályra jutó tanulósám viszont fordított, a szakiskolákban tanulnak a legkisebb csoportokban.

2011-ben csúcson a jelentkezők és a felvettek száma a felsőoktatásban

Az elmúlt évtizedben az érettségizettek jóval nagyobb hányada tanult tovább, mint korábban. A **felsőoktatásban** a 1990-es évek elején kezdődött a felsőoktatás expanziója, az azonban kevésbé nyilvánvaló, hogy hol tart ma ez a folyamat. A jelentkezők és felvettek számának, a felvettek arányának és a hallgatók számának alakulása alapján értékelhető a jelenség, és tagozat szerint eltérő képet mutat. Nappali tagozaton egyértelműen lassult, de nem ért véget a folyamat, miközben a nem nappali tagozatokon túljutott a csúcson, és 2005 óta csökken a hallgatók száma. A nappali és nem nappali tagozatos hallgatók aránya 2009-re visszaállt a rendszerváltás idején mért szintre.

A nappali tagozatra jelentkezők száma 2005 és 2008 között jelentősen csökkent, majd 2009–2010-ben újra erőteljesen emelkedett. 2011-ben mind a jelentkezők, mind a felvettek száma csupán szerény mértékben növekedett, ugyanakkor mindkettő 2011-ben érte el az elmúlt húsz évben a legmagasabb értéket. A felvettek aránya nappali tagozaton 2008-ban volt legmagasabb, ekkor a jelentkezők 78%-a bejutott a felsőoktatásba. Ezt követően jelentősen csökken ez az arány, 2010-re 65% volt.

2011-ben viszont újra kismértékben emelkedett. A hallgatók létszáma 2008–2009 között volt a legtöbb, ekkor nappali tagozatra 243 ezer fő járt, azóta keveset változott.

1.5 tábla

A felsőoktatás nappali tagozatának adatai

Év	Jelentkezők száma, ezer	Felvettek aránya, %	Hallgatók száma összesen, ezer
2005	91,7	57,8	231,5
2006	84,3	64,1	238,7
2007	74,8	68,1	242,9
2008	67,0	77,8	242,9
2009	90,9	67,4	242,7
2010	100,8	65,0	240,7
2011	101,8	65,6	241,6

A felvettek számának növekedését azonban nem követte ugyanolyan ütemben az eredményesen végzettek száma. A késleltetett vagy épp elmaradó diplomaszerezés mögött jelentős részben az ahhoz szükséges nyelvvizsga megszerzésének nehézsége áll. A nyelvvizsga hiánya miatt oklevelet nem szerzők száma 2010-ben 22 ezer volt (ebből 12 ezer nappali tagozatos).

Az Európa 2020 indikátorai közül az egyik a felsőfokú végzettségűek arányát a 30–34 éves népességre vonatkozóan mutatja. A kijelölt cél az egyes tagállamok számára különböző, Magyarországé 30%. Ez az arány 2010-ben 26% volt, és tíz év alatt 11 százalékponttal emelkedett.

A magyar felsőoktatás 2006-tól a korábbi duális rendszerről áttért a bolognai (többciklusú) képzési rendszerre. Az ebbe illeszkedő felsőfokú szakképzés és PhD-képzés már ennél korábban, a 1990-es években megjelent, az ezekre jelentkezők és felvettek száma dinamikusan emelkedett.

2005-től több kisebb és néhány jelentősebb átrendeződés következett be a különböző képzési területek hallgatói létszámában. Tovább csökkent a tanárképzésre járók és az agrártudományi területen tanulók aránya – az előbbi kevesebb mint felére. A műszaki, a természettudományi, az egészségügyi és szociális, illetve a szolgáltatás képzésre járók aránya emelkedett. Néhány, korábban növekvő súlyú képzési terület az utóbbi években vagy a legutóbbi évben már kevesebb hallgatóval rendelkezik (társadalomtudomány, humántudomány), tehát az elmúlt években bekövetkezett egyfajta korrekció a képzésszerkezetben.

1.6 tábla

A főiskolai és egyetemi szintű képzés hallgatóinak megoszlása képzési területenként, nappali tagozat

(%)

Képzési terület	2005	2008	2011
Tanárképzés, oktatástudomány	11,8	7,0	4,7
Művészetek	2,2	2,7	2,9
Humán tudományok	9,6	10,4	8,5
Társadalomtudományok	13,8	9,4	10,2
Gazdaság és irányítás	14,9	19,7	17,8
Jog	4,5	4,2	4,0
Természettudományok	3,2	4,8	5,3
Informatika	4,4	4,3	3,5
Műszaki tudományok	16,8	17,3	20,2
Mezőgazdaság	3,1	2,5	2,4
Egészségügy, szociális gondoskodás	8,9	10,1	11,5
Szolgáltatás	6,6	7,8	8,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

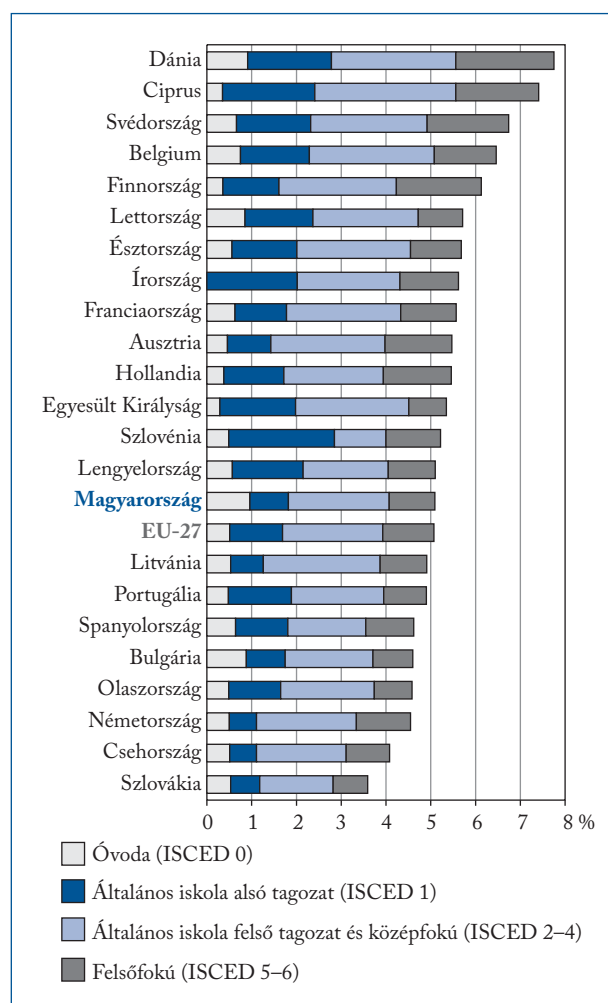
A költségvetés oktatási kiadásairól 2010. évi adatokkal rendelkezünk. Ekkor az oktatásra fordított összes kiadás 1263 milliárd forint volt, folyó áron 2,0%-kal magasabb, mint a megelőző évi, viszont kevesebb, mint két évvel korábban. Az oktatási kiadások GDP-hez mért aránya már a világgazdasági válság begyűrűzése előtt csökkenő volt, azóta nem

lett sokkal kevesebb (2005-ben 5,3, 2008-ban 4,8, 2010-ben 4,7%).

A hazai oktatási kiadások GDP-hez mért aránya nemzetközi viszonylatban közepesnek tekinthető, azonban a korábbi években a sorrendben előkelőbb helyen álltunk. Az oktatási rendszer legalacsonyabb szintjére, az óvodai nevelésre fordított GDP-arányos kiadások tekintetében az élmezőnyhöz tartozunk, az oktatás többi szintjére azonban a nemzetközi átlagnál kevesebbet fordítunk. A hazai oktatási kiadások között a vizsgált időszakban a közoktatásra fordított kiadások részaránya – leszámítva az óvodai ellátást – csökkentek, míg a felsőfokú képzésre fordítottaké 2009-ig nőtt, 2010-ben azonban újra mérséklődött.

1.19 ábra

Az oktatásra fordított kiadások a GDP százalékában, 2008

2. ÉLETKÖRÜLMÉNYEK

- A jövedelmek és a fogyasztás 2011. évi alakulására kedvezően hatott a személyi jövedelemadó-változás miatt bekövetkező reálbér-emelkedés és a nyugdíjpénztári reálhozamok kifizetése is. Ennek ellenére a lakosság jövedelmi helyzete nem javult, mivel a munkaerőpiac kedvezőtlen alakulása, a növekvő törlesztőrészek, valamint a fogyasztói árak emelkedése ezek pozitív hatását kioltotta.
- A **keresetek** tekintetében a legfontosabb változás az egykulcsos, 16%-os személyi jövedelemadó bevezetése, amelyhez a gyermekvállalás ösztönzését célzó családi adókedvezmény is párosult. Korábban az OECD-tagországok között Magyarországon volt az egyik legmagasabb az adó- és járuléktérhek mértéke, ami kedvezett a feketefoglalkoztatásnak. 2011-ben a családi kedvezmény figyelembevételével számított reálkeresetek növekedése 5,8% volt. A adócsökkentés foglalkoztatásra gyakorolt hatása hosszabb időtávból ítéltető meg.
- A gyermekeket nevelő családok gyermektelenekkel szemben fellépő jövedelmi hátrányát a **családi támogatások** rendszere mérsékli. A támogatások között egyaránt találunk alanyi jogon járó juttatásokat, biztosítási jogviszonyhoz kötött ellátásokat és az adórendszeren keresztül nyújtott támogatást. 2011-ben a biztosítási jogviszonyhoz kötött terhességi-gyermekágyi segély és gyermekgondozási díj reálértéke nőtt, míg az alanyi jogon nyújtott ellátásoké, köztük a családi pótléké csökkent. Az év során a gyermekszámtól függően új adókedvezményre vonatkozó szabályozás épült be a jövedelemadó-rendszerbe. Ennek hatására a gyermekek, különösen a három vagy több gyermeket nevelők reálkereset-növekedése a gyermektelenekhez képest számottevő volt: az egy gyermeket nevelők reálbére 6,4%-kal, a két gyermeket nevelőké 12,0%-kal, a három vagy annál több gyermekeseké pedig 19,0%-kal emelkedett, miközben a gyermekteleneké 1,3%-kal nőtt az előző évhez képest.
- A lakosság közel harmadának rendszeres megélhetési forrása a **nyugdíj**. A háztartások jövedelmén belül a társadalmi jövedelmek növekvő részesedése – a kifizetett bértömeghez képest – egyre nagyobb nyugdíjkiadásokkal magyarázható. A nyugdíjasok száma az utóbbi években újra jelentősebben csökkent, közöttük a korhatár alatti rokkantnyugdíjasok aránya kevesebb lett. A nyugdíjak reálértéke két évi csökkenés után 2011-ben kismértékben emelkedett. Az egy ellátottra jutó havi átlagos összeg 2011-ben 91 292 forint volt.
- 2011 végén a háztartások **nettó pénzügyi vagyona** 16,1 billió forintot tett ki, 8,8%-kal kevesebbet, mint egy évvel korábban. Ez a csökkenés a bruttó pénzügyi vagyon 5,9%-os és a kötelezettségek 1,3%-os mérséklődéséből adódott. Egy év alatt – a végtörlesztések és az árfolyamrögzítés révén – a kötelezettségek hattizedét adó devizahitelek aránya 3 százalékponttal csökkent, a forinthiteleké ugyanilyen arányban nőtt.

Jövedelem

A háztartások pénzügyi vagyona

A háztartások fogyasztása

- 2011-ben a **háztartások fogyasztásának** évek óta tartó csökkenése megállt. 2011-ben a háztartások fogyasztási kiadásának volumene nem változott, míg a kormányzattól kapott természetbeni juttatások volumene kismértékben meghaladta az előző évit, a háztartásokat segítő nonprofit intézményektől kapott juttatások pedig csökkentek. A fogyasztást ösztönző jövedelemkiengedéseket a negatív hatások (lakosság nagyfokú eladósodottsága, gyengülő forintárfolyam, a válság folytatódása) lényegében erodálták.

- A háztartások **fogyasztásszerkezetében** a három legnagyobb súlyt képviselő tétel az élelmiszerek, a lakásfenntartás és a közlekedés. Nemzetközi összehasonlításban a többi új tagállamhoz hasonlóan Magyarországon is viszonylag magas az élelmiszerekre fordított kiadások aránya. Ez 2005-ig jelentősen csökkent, azóta lényegében stagnál. A lakásfenntartás részaránya az utóbbi években folyamatosan nőtt, 2009 óta ez a háztartások kiadásainak legnagyobb tétele. A közlekedésre fordított hányad 2006 óta csökkenő.

- A **jövedelmi egyenlőtlenségek** jelentős különbségeket okoznak a fogyasztásban. A legmagasabb és a legalacsonyabb jövedelmi tized fogyasztása közötti különbség továbbra is jelentős, de 2010-ben valamelyest mérséklődött. A legfelső jövedelmi tizedben élők átlagosan négyszer annyit költenek fogyasztásra, mint a legalsó jövedelmi tizedben élők. Az átlagosnál kisebb a különbség az élelmiszer-kiadásokban, jelentős eltérés a kultúrával, a közlekedéssel és a vendéglátással kapcsolatos kiadásokban jelenik meg.

- A magyar lakosság háromtizedét fenyegette a **jövedelmi szegénység** vagy a társadalmi kirekesztés. Ez az arány 2009-hez képest kismértékben romlott, 2010-ben az ötödik helyen álltunk az Európai Unió tagállamainak szegénységi rangsorában. A lakosság nehéz anyagi helyzetét mutatja, hogy 2010-ben a háztartások több mint negyedének – saját bevallása szerint – csak nagy nehézségek árán sikerült a kiadásait fedeznie, miközben 2005-ben a lakosság mindössze tizede nyilatkozta ezt.

- Az átlagosan napi négy és fél óra szabadidőből körülbelül három órát fordítunk valamilyen **kulturális tevékenységre**, melynek mintegy háromnegyede a tévénézés. Az internetezés, bár kimutathatóan a mindennapok részévé vált, összességében nem veszi fel a versenyt a televízióval. A magyar lakosság olvasásra naponta átlagosan 20 percet fordít, a népesség mintegy 26%-a rendszeres olvasó. Az olvasók száma és az olvasással töltött idő is csökkent a tíz évvel korábbi időmérés-felvételhez képest. A különböző kulturális szolgáltatások igénybevétele eltérően alakult az elmúlt években. A könyvtárhasználat és a hangversenyek látogatottsága emelkedett, a múzeumoké és a moziké csökkent.

- Az **infláció** az elmúlt néhány évben viszonylag széles skálán mozgott. 2011-ben a fogyasztói árak átlagosan 3,9%-kal emelkedtek az előző évhez viszonyítva, utoljára öt évvel ezelőtt, 2006-ban volt ilyen alacsony szinten az infláció. A fogyasztói árak alakulására 2011-ben jelentős hatással volt az élelmiszerek, az üzemanyagok és a háztartási energia árának változása. Az árváltozások mértéke az előző évekhez hasonlóan az alacsonyabb jövedelmű és a nyugdíjas háztartások esetében az átlagnál magasabb volt, míg az aktív, illetve a magasabb jövedelmű háztartásokat az átlagnál kevésbé sújtotta. Az unióhoz való csatlakozásunk óta az éves, harmonizált módszertan szerint számított fogyasztóiár-index minden évben meghaladta az uniós átlagot. 2011-ben a legtöbb uniós országban gyorsulás következett be, mindössze 4 tagállamban – köztük hazánkban – lassult az infláció egy év alatt.

Kultúra

Fogyasztói árak, infláció

- A válság nem kedvez a **lakáspiacnak**. A két világháború közötti gazdasági válság éveiben, illetve a II. világháborút követő nehéz gazdasági körülmények között sem épült ilyen kevés lakás az országban. A tőkehiánnyal küzdő ágazaton belül a lakásépítésnek a piac telítődésével, a támogatott hitelfelvétel megszigorításával és a devizahitelezés korlátozásával is meg kellett küzdenie. A népszámlálás előzetes adatai szerint 2011-ben az országban 4 millió 383 ezer lakás volt, 318 ezerrel több, mint 2001-ben. A lakásállomány Közép-Magyarországon és a Nyugat-Dunántúlon gyarapodott leginkább. Az állomány 89%-a lakott, az elmúlt tíz évben tovább emelkedett az üres vagy más célra használt lakások hányada.

- A népegészségügyi adatok szerint a **lakosság egészségi állapota** több területen romlott. A születéskor várható átlagos élettartam a rendszerváltás óta ugyan valamelyest emelkedett, de az uniós átlaghoz és a szűkebb környezetünkhöz képest is a magyarországi életésélyek gyengébbek. Ennek fő oka a lakosság egészségtelen életvitele (helytelen étrend, szenvedélybetegségek, inaktivitás). Az orvosellátottság nemzetközi összehasonlításban közepes. Nagyobb orvoshiánnyal a mentésben (26%) és a vérellátásban (20%) találkozunk, de a fekvőbeteg-ellátásban (7%) is meghaladja az ágazat átlagát. Jelentősebb területi egyenlőtlenségek az utóbbiban is tapasztalhatók.

- A **szociális védelmi kiadások** a GDP 23,4%-át tették ki Magyarországon a legutóbbi nemzetközi összehasonlító adatok szerint. A kiadások legnagyobb tételét a nyugdíjak jelentik. A összes juttatáson belül a pénzbeli ellátások aránya 2005 óta növekvő volt Magyarországon, az unióban viszont csökkenő. A segélyezési gyakorlatban régebb óta tartó folyamat az eredendően viszonylag decentralizált hazai rendszer központosítása, a helyi szabályozású vagy méltányossági segélyek szűkülése. A segélyezetttek száma területenként jelentős különbségeket mutat. A szegényebb országrészekben az ezer lakosra jutó ellátottak száma többszöröse is lehet a fővárosinak.

- A **szociális szolgáltatások** elérhetősége az elmúlt évtized közepén megvalósított nagymértékű kapacitásfejlesztések ellenére sem éri el a jogszabályban előírt szintet, ugyanakkor már a mostani ellátórendszer fenntartása is nehézséget okoz. Ennek ellenére a költséghatékonyabb megoldást jelentő otthonközeli ellátások fejlesztése megállt, illetve visszafejlődött az elmúlt négy-öt évben, a bentlakásos intézményekben elhelyezettek száma pedig tovább emelkedett.

- A közbiztonság kérdését a bűnözés oldaláról közelítve a **regisztrált bűncselekmények** száma a korábbi csökkenést követően 2010-től ismét emelkedett. Ez leginkább a közrend elleni és a gazdasági bűncselekmények számának növekedéséből adódott. A közrend elleni bűncselekmények számának növekedése mögött az okirattal való visszaélések, illetve a kábítószerral való visszaélések számának emelkedése áll. A bűnözés volumene és szerkezete hasonló a nyugat-európai országokéhoz. A büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartottak száma az utóbbi években folyamatosan emelkedett, 2011-ben 17 200 fő volt.

Lakás

Egészségügy

Szociális gondoskodás

Bűnözés – közbiztonság

Összefoglaló adatok

Megnevezés	2009	2010	2011
Alkalmazásban állók átlagkeresete, Ft/hó			
bruttó	199 837	202 525	213 054
nettó	124 116	132 604	141 127
Reálkereset-index, előző év=100,0	97,7	101,8	102,4
Nyugdíjra fordított kiadások a GDP százalékában	11,5	11,2	11,3
Öregségi nyugdíjasok átlagos havi ellátása, Ft/fő	98 804	104 014	104 571
Kiadott könyvek száma	12 841	12 480	11 821
Száz lakosra jutó mozilátogatás	107	112	..
Száz lakosra jutó színházlátogatás	45	46	45
Fogyasztóiár-index, előző év=100,0	104,2	104,9	103,9
Épített lakások tízezer lakosra jutó száma	31,9	20,8	12,7
Lakáshitelállomány a GDP százalékában	15,3	16,0	15,0
Regisztrált bűncselekmények százezer lakosra jutó száma	3 928	4 465	4 520

Jövedelem

A lakossági jövedelmek színvonalát nagymértékben meghatározza az ország gazdasági fejlettsége, az elosztható jövedelem nagysága. A háztartások rendelkezésre álló jövedelmének 2011. évi alakulására kedvezően hatott a személyi jövedelemadó-változás miatt bekövetkező reálbér-emelkedés és a nyugdíjpénztári reálhozamok kifizetése. Ennek ellenére a lakosság jövedelmi helyzete nem javult, mivel a munkaerőpiac kedvezőtlen változása, a növekvő törlesztőrészek, valamint a fogyasztói árak emelkedése ezek pozitív hatását kioltotta. **A lakosság jövedelme** lényegében két fő részből áll: munkajövedelmekből és társadalmi jövedelmekből. A lakosság jövedelmi szerkezete az évek során úgy módosult, hogy a transferek és a nyugdíj aránya nagyobb, a munkajövedelmeké kisebb lett. Ez alapvetően nem a juttatások összegének emelkedéséből, hanem a társadalmi csoportok összetétel szerinti változásából adódott. A magyar lakosság jövedelmének szerkezetében a munkavállalói jövedelem aránya – a foglalkoztatottság alacsony szintjéből adódóan – elmarad az uniós átlagtól.

Jövedelmi szempontból a régiók közötti különbségek igen számottevőek, a legjobb helyzetben továbbra is a középső és a dunántúli régiók vannak, amit a külföldi tőkebefektetések koncentrációja tovább erősít. Településtípusok szerinti összehasonlításban a fővárosi háztartások kiemelkednek a többi háztartás közül: jövedelmük kétharmadával több, mint a községekben élőké, és egyharmadával haladja meg az országos átlagot.

Növekvő keresetek

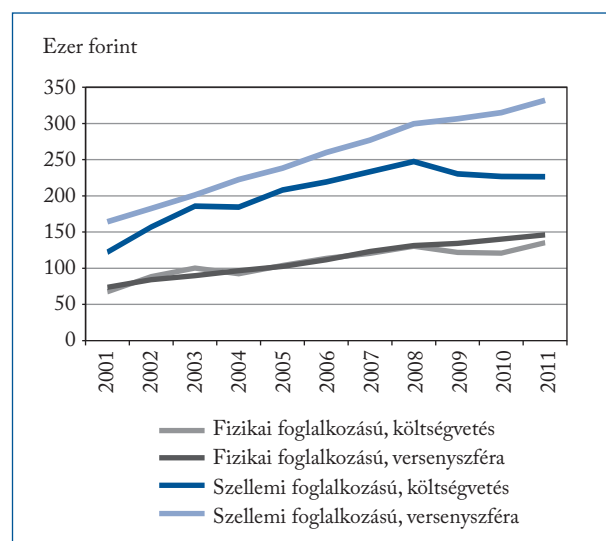
A jövedelemben legnagyobb súllyal bíró **keresetek** reálértékét a 21. század első éveiben gyors növekedés jellemezte, 2000 és 2006 között összességében 46%-os emelkedés következett be. Az ezt követő időszakot alapvetően meghatározták a költségvetési expanziót követő egyensúlyjavító intézkedések – az alkalmazottakat terhelő egészségbiztosítási és a munkavállalói járulékok emelése –, valamint a gazdasági válság jövedelmekre, azon belül a bérekre gyakorolt negatív hatása. A 2009. júliusi és 2010. januári személyi

jövedelemadó-változások hatása a nettó keresetek növekedési ütemén keresztül éreztették hatásukat. A keresetek alakulását 2009-ben alapvetően a gazdasági visszaesés, 2010-ben a világválság okozta negatív hatások enyhülése határozta meg. 2011-ben – az új szemléletű egykulcsos, a gyermekek számán alapuló személyi jövedelemadó-rendszer bevezetésével – a reálkeresetek családi kedvezmény figyelembevételével számított növekedése 5,8% volt. Az adózás utáni nettó átlagkeresetek az elmúlt három évben a bruttó keresetek ütemét meghaladóan emelkedtek. Összességében a keresetek vásárlóereje 2007 és 2011 között – a fogyasztói árak változását figyelembe véve – 2,7%-kal növekedett.

A gazdasági válságra adott válaszok eltérőek voltak a vállalkozásoknál és a költségvetésben. A versenyszférában visszafogottabb keresetnövekedés ment végbe, szemben a költségvetés területével, ahol – a munkahelyek megőrzése és a közszféra létszámcsökkenésének elkerülése céljából – éltek a bércsökkentés eszközeivel. Így a költségvetésben foglalkoztatottak reálkeresete 2008 és 2010 között 8,2%-os visszaesést szenvedett el. Jelentősebb bér- és munkaidő-csökkenésre az említett időszakban az unión belül mindössze Németországban, Ausztriában, Csehországban, Romániában, Szlovéniában és a balti államokban került sor.

2.1 ábra

A havi bruttó átlagkereset alakulása

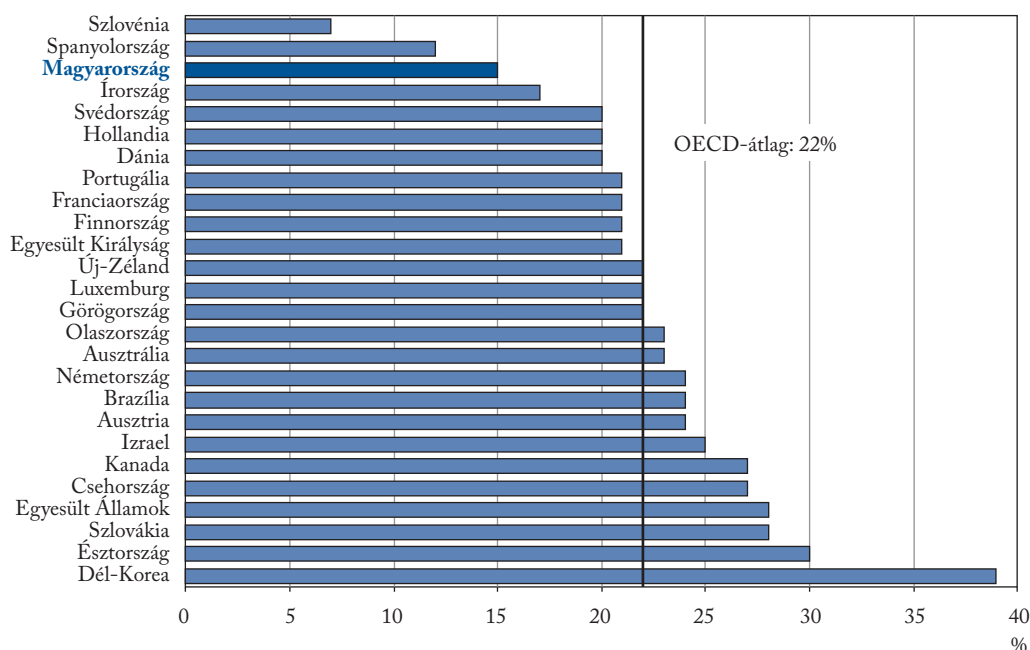

NEMEK KÖZÖTTI KÜLÖNBSÉG

A férfiak többet keresnek és kevesebbet dolgoznak, csúcsállásokban is több férfit alkalmaznak, a nők ellenben hosszabb életre számíthatnak, magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek és hamarabb mehetnek nyugdíjba.¹⁾

2.2 ábra

A 25–64 éves nők teljes munkaidős éves átlagkeresetének elmaradása a férfiakétól, 2009

A nők fizetése a férfiakét iskolai végzettség és kor szerint vizsgálva az OECD-tagországok közül egyedül Szlovéniában és Magyarországon haladta meg, és ez is kizárólag az idősebb generációkra (55–64 évesekre), valamint a középfoknál magasabb végzettségű nem diplomás nőkre nézve igaz. A többi országban csak a különbség mértéke a kérdéses – „természetesen” a férfiak javára. Magyarország, Szlovénia, Dánia, Írország vagy Spanyolország azon országok közé tartozik, ahol az OECD-átlaghoz képest – akár a kort, akár a végzettséget nézzük – kisebb a férfiak bérelőnye, és ezzel éppen ellentétes a helyzet Észtországban, Görögországban, Kanadában vagy Brazíliában. Ez utóbbi országokban kimondottan az erősebb nem javára billen a mérleg.

A 25–64 éves nők kereseti lemaradása Szlovéniában a legkisebb (mindössze 7%), de a kifejezetten emancipált országok közé sorolható Spanyolország és Magyarország is, ahol a nők bérhátránya 12–15%. Ezzel szemben Dél-Koreában, Észtországban, Szlovákiában vagy az Egyesült Államokban az elmaradás jelentős, 30–40%.²⁾

¹⁾ Forrás: OECD honlap: Gender (in)equality, 2012.

²⁾ Forrás: Education at a Glance 2011: OECD Indicators, OECD Publishing, 2011.

A teljes munkaidőben foglalkoztatottak **egy főre jutó bruttó átlagkeresete** 2011-ben 213 ezer forint volt, 7,2%-kal meghaladta a 2008. évit. Ezen belül a vállalkozásoknál dolgozók keresete 217 900 forint, a költségvetésben munkát vállalók pedig ennél több mint 14 ezer forinttal kevesebb volt. A versenyszférában foglalkoztatottak bruttó bére – egy évtized után – 2010-ben haladta meg ismét a költségvetésben foglalkoztatottakét, a kereseti előny 2011-ben tovább nőtt. A létszámot érintő összetételhatás következtében ugyanakkor a versenyszférában külön-külön mind a fizikai, mind a szellemi foglalkozásúak bruttó keresete – a korábbi évek trendjének megfelelően – meghaladta a költségvetésben dolgozók bruttó keresetét. A különbség a fizikai állománycsoportban foglalkoztatottak esetében egy év alatt felére csökkent, a szellemiek esetében nőtt. 2011-ben a fizikai foglalkozásúak bruttó átlagkeresete – nemzetgazdasági szinten – 144 200 forint, a szellemi foglalkozásúaké 284 000 forint volt.

A keresetek alakulásában – a korábbi évek folyamataival ellentétben – nem játszott meghatározó szerepet a fizikai és szellemi foglalkozásúak létszámösszetételének hatása. 2011-ben a versenyszféra béralakulására ható központi intézkedés a minimálbér 73 500 forintról 78 000 forintra emelése, illetve az adójóváírás részbeni kivezetése volt, amit a munkáltatók egy része keresetemeléssel ellentételezett. A versenyszféra átlagkeresetében 2011 elején kisebb lokális csúcs alakult ki, mivel a 2010 végén szokásos prémium és jutalom kifizetését – a korábbinál kedvezőbb jövedelemadó-számítási mód miatt – 2011-re halasztották. A költségvetési szerveknél dolgozóknál a kormány kötelezettséget vállalt az adó- és járulérendszer változásának az alacsonyabb jövedelmi sávok esetében keletkező kedvezőtlen hatás ellensúlyozására. A keresetbe nem tartozó kompenzáció mértéke havonta átlagosan 5200 forintot tett ki, a dolgozók mintegy 45%-át érintette. A kompenzáció 1,2 százalékponttal növelte a szféra bruttó keresetnövekedését.

A **nettó keresetek** értékét 2011-ben egyéni szinten az adó- és járulékszabályok változása eltérően befolyásolta: a járulékkulcsok 1 százalékpontos nö-

vekedése valamennyi munkavállalónál azonos volt, a jövedelemadó egykulcsossá válása és az adójóváírás kivezetése együttesen a megközelítőleg bruttó 300 ezer forint feletti kereseteknél a „borítékban hazavitt” összeg növekedését jelentette. 2011-ben az átlagos havi nettó kereset összege 141 100 forint volt, nominálisan 6,4%-kal magasabb az egy évvel korábbinál, és 15,4%-kal több a 2008. évinél. Nemzetgazdasági szinten az év során a nettó bér növekedési üteme 1,2 százalékponttal meghaladta a bruttó keresetek növekedését. A nettó kereset bruttó keresethez viszonyított aránya az ezredforduló óta 61–65% között mozgott, ennek értéke 2011-ben 66%-ra emelkedett.³⁾

Az **ágazatok** rangsora 2011 folyamán a korábbi évekhez képest változatlan maradt. A legmagasabb nettó keresettel továbbra is a pénzügyi, biztosítási tevékenységben alkalmazásban állók rendelkeztek, ezen kívül az információ, kommunikáció és az energiaipar területén alkalmazásban állók bére is jelentősen meghaladta a nemzetgazdaság átlagát. A nettó keresetek ebben a három nemzetgazdasági ágazatban nőttek leginkább (13–18%). A legkevesebbet a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, valamint az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység területén alkalmazásban állók kerestek, ahol a nettó keresetek növekedési üteme amúgy is a legalacsonyabb volt (0,2–1,5%). A szolgáltatásoknál és a szálláshely-szolgáltatás, illetve vendéglátás esetében gyakori nem adózott jövedelmet (borraválót) ezek az adatok nem tartalmazzák. A nettó bérek 2011-ben egyedül az oktatás területén mérséklődtek (3,3%-kal), a többi ágazatban stagnálás, illetve kisebb-nagyobb mértékű emelkedés volt megfigyelhető.

2011-ben a nettó nominális keresetek növekedési üteme – Közép-Magyarország kivételével – valamennyi régióban csökkent az előző évihez képest. 2011-ben 3–8%-kal voltak magasabbak a nettó keresetek, miközben a 2010. évi növekedés 6–9% volt. A keresetek nettó értéke a nemzetgazdaság átlagát meghaladóan egyedül Közép-Magyarországon nőtt. Ez abból adódott, hogy Budapesten – a korábbi évekhez hasonlóan – jelentős volt az emelkedés. A havi nettó átlagkereset továbbra is Közép-Magyarországon a legmagasabb és a két alföldi régióban a legalacsonyabb. A keresetekben meglévő re-

³⁾ Az adatok értékelésekor figyelmet érdemel, hogy a számítás és publikálás a teljes munkaidős munkavállalókra vonatkozik, így az alacsony keresetű teljes munkaidőben dolgozó közfoglalkoztatottak létszámcsökkenése mind a bruttó, mind a nettó keresetek növekedési ütemét mintegy 1–1,2 százalékponttal befolyásolta.

gionális különbségek 2011-ben nőttek, a legmagasabb és a legalacsonyabb keresettel rendelkező régió közötti bérdifferentia nagyobb lett.

Az új személyi jövedelemadó-rendszerben az adókedvezmény mértéke a nevelt gyermekek számától függ. Maximális összege egy és két gyermek esetében gyermekenként havi 10 ezer, három és annál több gyermek esetén 33 ezer forint. A családi adókedvezmény – amelyet az adózó jövedelemmel rendelkezők vehettek igénybe – körülbelül átlagosan 3,5 százalékponttal emelte a nettó keresetek növekedési ütemét. 2011-ben a nemzetgazdaság egészében a – családi adókedvezménnyel korrigált – keresetek reálértéke⁴⁾ 5,8%-kal magasabb volt a 2010. évinél. A családi kedvezmény figyelembevétel nélküli nettó keresetekből számított bérek reálértéke egy év alatt 2,4%-os növekedést mutat. A keresetek

növekedése a három és annál több gyermekes családok körében volt a legnagyobb, de a bérek vásárlóereje kissé a gyermektelenek esetében is nőtt.

2.1 tábla

A nettó és a reálkereset alakulása a családi kedvezmény figyelembevételével, 2011

Eltartott gyermekek száma	Nettó kereset, forint/fő/hó	Nettó kereset változása	Reálkereset változása	Létszám megoszlása, %
		előző évhez képest, %	előző évhez képest, %	
Nincs eltartott gyermek	138 818	5,3	1,3	49,9
1 gyermek	144 520	10,5	6,4	24,6
2 gyermek	160 494	16,3	12,0	19,2
3 vagy annál több gyermek	161 213	23,6	19,0	6,3
Nemzetgazdaság összesen	145 802	9,9	5,8	100,0

Családi adózás itthon és külföldön

A családok tehermentesítése és a gyermekvállalás ösztönzése érdekében 2011. január 1-jétől – az egykulcsos, 16 százalékos személyi jövedelemadó-rendszer bevezetésével egyidejűleg – Magyarországon is életbe lépett a családi adókedvezmény. A részben szociálpolitikai célzatú, az egyén helyett a háztartást, a családot középpontba helyező rendszer lényege, hogy a gyermeket vállaló családok számára az alacsonyabb jövedelemvonás révén az adórendszeren keresztül is kedvezményeket nyújtanak, és egyúttal a legális munkavállalás és jövedelembevallás irányába orientálják a foglalkoztatottakat.

Az ún. egykulcsos adózás rövid és középtávú hazai hatásairól nincs általánosan elfogadott szakmai konszenzus. Általános előnyei mellett (pl. egyszerűbb adórendszer, az adóelkerülés visszaszorítása, az adóalap növelése, a munkaerő-kínálat bővítése, a gazdasági növekedés lehetséges felgyorsítása stb.) bevezetése az alacsonyabb keresetű társadalmi csoportok számára hátránnyal járt azáltal, hogy a legális, de korábban nem adózó keresetre, illetve keresethányadra is kiterjesztette a közteherviselést és ezáltal növelte a jövedelmi egyenlőtlenséget.

A családi adózás magyarországihoz hasonló (az eltartottak számától függő), de attól néhány pontban eltérő rendszere működik például Franciaországban és Luxemburgban. Németországban és Portugáliában viszont az ún. „felezéses, átlagolós” típusú családi adózás jellemző, a házastársak jövedelmét összeadják és megfelezik, és az így kiszámolt átlagjövedelem képezi a házastársak adóalapját. A harmadik és egyben leggyakoribb családi adózási gyakorlat az, amikor a családok adókedvezményt kapnak a gyermekek után és/vagy a gyermeket nevelők számára biztosítanak kedvezményesebb adósávhatárokat.⁵⁾

⁴⁾ A személyi jövedelemadó-rendszer 2011. évi változása – az egységes 16 százalékos személyi jövedelemadó és a családi adókedvezmény bevezetése miatt új számítási módszer alkalmazása vált szükségessé. A mikroszimulációs modellen alapuló módszertani fejlesztés lehetővé tette a nettó és a reálkeresetek alakulásának gyermekszám szerinti becslését, figyelembe véve a családi adókedvezmény hatását is.

⁵⁾ Forrás: [A családi adózás nemzetközi tapasztalatai](#), Mikroszkóp, XIII. évf. 4. szám, 2010.

A társadalmi jövedelmek szerepe a jövedelemfolyamatokban

A háztartások összes jövedelmének körülbelül egyharmadát a **társadalmi jövedelmek** jelentik. Ezek nagyobb részét pénzbeli, kisebb hányadát természetbeni társadalmi juttatások képviselik. A pénzbeli társadalmi jövedelmek döntő hányada nyugdíj- és egyéb ellátás, illetve családtámogatás, míg a természetbeni társadalmi jövedelmek nagyobb részét az oktatási és az egészségügyi szolgáltatások teszik ki, amiket az állam, valamint a háztartásokat segítő nonprofit intézmények szolgáltatnak a háztartásoknak. A társadalmi jövedelmek fontos kiegyenlítő szerepet játszanak a jövedelemfolyamatokban, nemzetközi viszonylatban hazánkban az egyik legnagyobb ezek jövedelemkiegyenlítő szerepe. A társadalmi jövedelmek részese-
dése 2005-től 2010-ig közel 3 százalékponttal nőtt, mely döntő részben a kifizetett bértömeghez képest egyre nagyobb arányú nyugdíjkiadásokkal, illetve a gazdasági válság miatt növekvő munkanélküliséggel magyarázható.

A társadalom nagy részéhez képest a nyugdíjasok jövedelmi helyzete továbbra is stabil

A nyugdíj kétirányú pénzáramlás: egyrészt a gazdaságilag aktív életkorban járulékbefizetés, másrészt a nyugdíjba vonulással a megélhetéshez szükséges rendszeres jövedelmet, jövedelemkiegészítést, illetve az időskori elszegényedés elleni védelmet szolgálja.

A pénzbeli társadalmi juttatások legnagyobb tétele, körülbelül kétharmada **nyugdíj- és egyéb ellátás**, ami a háztartások teljes jövedelmének negyedét jelentette 2010-ben. A nyugdíjasok létszáma a rendszerváltást követően 1999-ben volt a legmagasabb (3 millió 184 ezer fő), azóta folyamatosan csökken. **2011-ben** a nyugdíjban és egyéb ellátásban részesülők létszáma 2 millió 901 ezer volt, amely a népesség csaknem háromtizedét jelentette. Számuk 2010-hez képest 36 ezerrel, azaz 1,2%-kal csökkent.

Az összes nyugdíjban és egyéb ellátásban részesülők hattizedét kitevő öregségi nyugdíjasok száma 1 millió 737 ezer volt, csaknem tízezerrel több, mint a megelőző évben. Az öregségi nyugdíjasok számának jelentős

2.2 tábla

Nyugdíjban és egyéb ellátásban részesülők száma és az ellátások átlagösszegei, 2011⁺

Ellátások	Létszám, ezer fő	Változás 2010-hez képest, %	Az ellátás havi átlaga, forint	Nominális változás 2010-hez képest, %
Öregségi és öregségi jellegű nyugdíjak	2 127	1,0	93 982	5,3
Korbetöltött öregségi	1 475	1,5	91 922	5,6
Korhatár alatti öregségi ^{a)}	262	-4,7	126 062	7,2
Korbetöltött rokkantsági	390	3,4	80 200	3,9
Korhatár alatti rokkantsági nyugdíjak	321	-10,3	72 161	4,4
Hozzá tartozói nyugdíjak ^{b)}	123	-5,7	57 444	3,2
Árvaellátás	93	-3,5	37 561	2,2
Rehabilitációs járadék	25	29,7	72 495 ^{c)}	5,7
Nyugellátások összesen^{d)}	2 688	-0,8	94 689	5,6
Nyugdíjszerű ellátások összesen	212	-7,0	48 257	3,3
Nyugdíjak és egyéb ellátások mindösszesen^{e)}	2 901	-1,2	91 292	5,7

^{a)} 2011-ben új ellátás a nőknek 40 év jogosultsági idő alapján járó öregségi nyugdíj, amely a korhatár alatti öregségi nyugdíjak között szerepel. Itt jelenik meg továbbá az előrehozott öregségi nyugdíj, a karkedvezményes nyugdíj, a szolgálati nyugdíj, a korengedményes nyugdíj, a bányásznyugdíj, az egyes művészeti tevékenységet folytatók öregségi nyugdíja és a polgármesteri nyugdíj.

^{b)} Özvegyi és szülői nyugdíjak, főellátásként.

^{c)} A rehabilitációs járadék egy főre jutó havi átlaga a tárgyhavi kifizetésekből számolt (a hőközi kifizetéseket figyelmen kívül hagyó) átlag.

^{d)} Az ellátás átlagszámításánál a 2010-ben kifizetett 0,6 milliárd forint és a 2011-ben kifizetett 0,5 milliárd forint egyszeri segélyt figyelembe vettük.

^{e)} Csak a főellátások.

Forrás: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság.

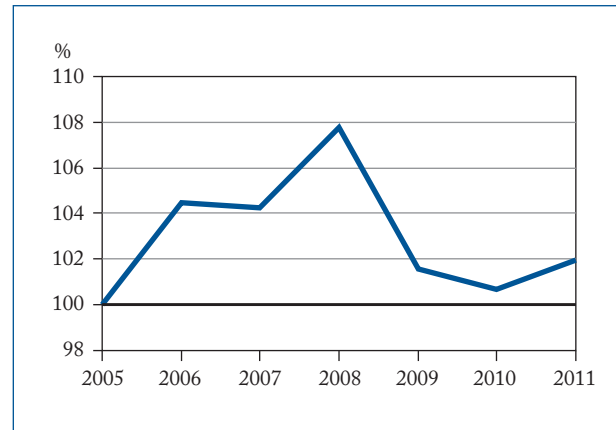
emelkedését a nők számára legalább 40 év jogosultsági idő alapján biztosított kedvezményes nyugdíjba vonulási lehetőség bevezetése erősítette. Miközben a korbetöltött rokkantsági nyugdíjasok száma 13 ezerrel nőtt egy év alatt, addig a jogszabályi szigorítások következtében a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok száma 2010-ben 43 ezerrel, 2011-ben pedig további 37 ezerrel esett vissza.

Az új nyugdíjmegállapítások száma az elmúlt évek átlagához képest 2011-ben kiugróan magas volt, 2010-hez képest 37%-os volt az emelkedés. Ezen belül az új öregségnyugdíj-megállapítások száma – a kord kedvezményes nyugdíjasokkal együtt – két és félszeresére nőtt, amit jelentősen befolyásolt a nők számára legalább 40 év jogosultsági idő alapján biztosított kedvezményes nyugdíjba vonulási lehetőség bevezetése. A rokkantnyugdíjazás szabályainak szigorítása miatt viszont a rokkantsági, illetve a foglalkoztatáspolitikai okból történő nyugdíjmegállapítások száma csökkent.

Az egy ellátottra jutó havi átlagos összeg 2011-ben 91 292 forint volt, nominálisan 5,7, reálértéken – 4,4%-os nyugdíjas fogyasztóiár-növekedés mellett – 1,9%-kal több, mint az előző évben.

2.3 ábra

A reálnyugdíj alakulása
(2005=100%)

Az egy ellátottra jutó átlagos havi ellátás 2011-ben a nettó átlagkereset 64,7%-át tette ki, egy évvel korábban 65,1% volt. Ennek legfőbb oka a nettó átlagkeresetek nagyobb arányú növekedése, ami nagyrészt az adórendszer változásainak köszönhető. Uniós viszonylatban – a 2009. évi adatok szerint – hazánk az egy főre jutó nyugdíj szempontjából az alsó egyharmadba tartozott, az uniós átlagnak alig haladta meg a felét.

A VÁRHATÓ ÉLETTARTAM NÖVEKEDÉSÉNEK HATÁSA

Az állami nyugdíjrendszerek háború utáni bevezetésekor az országok többségében a nyugdíjkorhatár és a várható élettartam is 65 év volt. Az egészségügyi ellátás javulása, a kedvező életkörülmények következtében lényegesen megnőtt a nyugdíjasként töltött évek száma – miközben a fejlett világban jóval kevesebb gyermek születik, és a felnövő generációk jóval kisebbek, mint az idősek. Számítások szerint 2040-re a nemek közötti különbség megmarad, és az OECD-tagországokban a férfiak 65 éves korban várható átlagos élettartama 83 évre, a nőké 87 évre emelkedik.⁶⁾ A szakértők mindenütt a továbbdolgozás ösztönzését és/vagy a nyugdíjkorhatár emelését javasolják. A nyugdíjas évek várható száma hazánkban 16,5 év volt 2010-ben, ez a szám évről évre növekszik. Ezen belül a nők átlagosan 18,2, a férfiak pedig 14,1 évig nyugdíjasok.

Az ezredforduló óta a nyugdíjkorhatárt mindenütt emelik, a férfi–női nyugdíjkorhatár különbségét mindössze három ország – Lengyelország, Olaszország, Svájc – tartja fenn. A nyugdíjkorhatár emelése a legtöbb országban nem követi az élettartam várható növekedését, mindössze a dánok számolnak ezzel. A legmagasabb korhatárt 68 évvel az Egyesült Királyságban jelentették be, amit 67 évvel Németország és Dánia követ. Csehországban, Görögországban, Magyarországon és Törökországban a nyugdíjkorhatár 65 év, amit nálunk az 1956-os születési évjáráttal bezáróan fokozatosan vezetnek be.

⁶⁾ Forrás: Kovács Erzsébet: *A nyugdíjreform demográfiai korlátai*. Hitelintézet Szemle 2010. 2. szám, 128–149.

A népesség fokozatos öregedése és a fiatalok arányának csökkenése hosszú távon veszélyezteti a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát. 2011-ben hazánkban 3178 milliárd forintot fordítottak nyugdíjkiadásokra, folyó áron 4,4%-kal többet, mint a megelőző évben. Ez az összeg a GDP 11,3%-a.

A gazdasági válságból és a gazdaság jelenlegi helyzetéből adódó bizonytalanság, valamint a munkavállalási korosztályok alacsony foglalkoztatottságából és magas munkanélküliségéből eredő gyenge rendszeres jövedelemtermelő képesség miatt a nyugdíj – a rendszeressége és kiszámíthatósága miatt – továbbra is a legstabilabb jövedelemnek tűnik. Ugyanakkor a **nyugdíjasok jövedelmi helyzetére** is jellemzőek a szélsőségek: az alsó és felső jövedelmi ötöd között több mint négyszeres a különbség a nettó jövedelmek esetében.

2010-ben a nyugdíjasok egy főre jutó éves nettó jövedelme 1 millió 17 ezer forint volt, 8,3%-kal magasabb, mint az országos átlag. Ez az összeg 2009-hez képest nominálértéken 5,2, reálértéken – 104,5%-os nyugdíjas fogyasztóiár-index mellett – 0,7%-kal emelkedett.

A családtámogatások hatása a gyermekes háztartások helyzetére

A hazai háztartások több mint harmadában neveltek gyermek(ek)et 2010-ben, ezen családok átlagos taglétszáma 3,9 fő volt. A legjellemzőbb háztartástípusok esetében egyenlő arányban vannak azok a háztartások, ahol két felnőtt nevel egy, illetve két gyermeket (27–27%). A gyermeket, illetve gyermekeket nevelő háztartások jövedelmi hátrányát a gyermektelenekkel szemben a családtámogatások rendszere igyekszik enyhíteni.

A **családtámogatások** rendszere egyaránt tartalmaz alanyi jogon járó, illetve biztosítási jogviszonyon alapuló ellátásokat. 2011-ben több ponton változott a családtámogatásokra vonatkozó szabályozás, ami befolyásolta az ellátások összegét, valamint a családi adókedvezményre vonatkozó szabályozással gyermekvállalást támogató elemek is épültek be az adóztatásba, bár ezek hatása a születésszámra csak hosszabb távon várható. Az igénybe vevők köre rész-

ben a születések számának csökkenésével összefüggésben szűkült. Az ellátások reálértéke a biztosítási jogviszonyhoz kötött terhességi-gyermekágyi segély és gyermekgondozási díj kivételével csökkent.

A súlyos demográfiai helyzet enyhítését célozta 2011-től a **gyermekgondozási segély** (gyes) időtartamának két évről három évre történő visszaállítása, a gyes melletti munkavégzés korlátozásával. Ezek hatása 2011-ben még nem érvényesült, hiszen 2010-hez képest 4,9%-kal csökkent az igénybe vevő családok száma. A gyes összege az öregségi nyugdíj-minimummal azonos, 2008 óta változatlanul 28 500 forint, így reálértéke évről évre csökken. A biztosítási jogviszonyhoz kötött **gyermekgondozási díjat** (gyed) igénybe vevők száma jelentősen, 7,5%-kal visszaesett egy év alatt. A gyes folyósítási idejének visszaállításával összhangban a gyermeknevelési támogatást (gyet) 2011-től újra a legkisebb gyermek hároméves korától lehet igénybe venni. Az ellátást igénybe vevők száma a gyeshöz hasonlóan csökkent. A **családi pótlékban** részesülő családok száma 2011-ben havonta átlagosan 1 millió 191 ezer volt, ezekben a családokban átlagosan 2 (1,6) gyermeket neveltek. Az ellátásban részesülők száma egy év alatt 2,7%-kal mérséklődött, miközben az ellátás összegének reálértéke csaknem az infláció mértékével csökkent.

A **gyermekes háztartások** egy főre jutó éves nettó jövedelme 2010-ben 752 ezer forint volt, az országos átlag négyötöde. A gyermek nélküli háztartásokhoz képest még nagyobb az elmaradás: a gyermektelen háztartások jövedelmének mindössze 64%-át teszi ki a gyermekes háztartásoké. Az eltérő jövedelmi helyzet egyik oka, hogy a gyermektelenek között jelentős arányt képviselnek a – viszonylag stabil jövedelemmel rendelkező – nyugdíjasok. Lényeges tényező a háztartások esetében a méretgazdaságosság is, ugyanis az egyén tényleges jövedelmi helyzetét nagyban befolyásolja a vele közös háztartásban élők száma és jövedelmi viszonya. Mivel a háztartások kiadásainak egy része (főleg a lakhatással és az élelmiszerekkel kapcsolatos költségek) nem egyenesen arányosan növekszik a háztartás méretével, ezért a taglétszám emelkedésével párhuzamosan egyre nagyobb lesz az egyének egy főre jutó elkölthető jövedelme.

2.3 tábla

Családtámogatások alakulása, 2011

Családtámogatás	Ellátásban részesülők		Az ellátás össze- gének havi átlaga, forint	Nominálérték- változás	Reálérték- változás
	havi átlagos száma	előző év=100,0		előző év=100,0	
Terhességi-gyermekágyi segély	24 736	90,6	121 342	105,9	101,9
Anyasági támogatás	7 033	97,0	65 853	99,7	95,9
Gyermekgondozási díj	87 615	92,5	84 929	104,4	100,5
Gyermekgondozási segély	169 721	95,1	30 929	101,8	98,0
Gyermeknevelési támogatás	37 829	96,3	28 993	101,9	98,0
Családi pótlék ^{a)}	1 190 707	97,3	24 528	100,4	96,6

^{a)} Családra számítva.

Napjainkban a gyermekvállalás az egyik legfontosabb szegénységi kockázat, a gyermekszám növekedésével párhuzamosan csökken az egy főre jutó jövedelem. A két felnőttből és két gyermekből álló háztartások jövedelme az országos átlag 83%-át teszi ki. A legkevesebb egy főre jutó jövedelemből a két felnőttből, valamint három és annál több gyermekkel élő háztartások gazdálkodhatnak, ezért a társadalmi jövedelmek jövedelemkiegyenlítő szerepe legjobban náluk érvényesül: a társadalmi jövedelmek aránya meghaladja a bruttó jövedelem 30%-át.

A kisgyermekes háztartásokat⁷⁾ még nagyobb mértékben érinti a szegénység: egy főre jutó éves nettó jövedelmük 707 ezer forint volt 2010-ben, ami 28%-kal maradt el az országos átlagtól. Ennek legfőbb oka, hogy a kisgyermekes háztartások esetében jóval ritkább a kétkeresős család, mivel az egyik szülő jellemzően inaktív státusú, valamilyen gyermekgondozási ellátást vesz igénybe. A kisgyermekes háztartásokban élő személyek 65%-a inaktív, az összes háztartás átlagában ez az arány 55%. Az életkörülményeket és a lakáshelyzetet tekintve a kisgyermekesek jellemzően zsúfoltabban élnek, míg az egyszülős háztartások viszonylag nagy aránya él egyszobás, többnyire támogatott bérlakásban.

A természetbeni társadalmi juttatások csökkenése megállt

A társadalmi jövedelmek kisebb hányadát a természetbeni társadalmi juttatások képviselik, melynek legfőbb elemei az egészségügyi és szociális ellátás, az

oktatás, valamint a kultúra, sport és néhány hasonló tevékenység támogatása. A természetbeni társadalmi juttatások legfőbb funkciója, hogy a háztartások jövedelemkülönbségét, a társadalomban elfoglalt helyükből származó eltéréseket segítsék csökkenteni. A természetbeni társadalmi juttatások reálértéke az elmúlt években folyamatosan mérséklődött: a 2009. évi 3,5% után 2010-ben további 3,2%-kal csökkent az előző évhez képest. 2011-ben az előzetes adatok szerint a kormányzattól kapott természetbeni társadalmi juttatások – amelyek az összes juttatás csaknem kilenczetedét teszik ki – 0,5%-kal emelkedtek, a háztartásokat segítő nonprofit intézményektől kapott természetbeni juttatások kismértékben, 0,3%-kal csökkentek az előző évhez képest.

A háztartások pénzügyi vagyona*

2011-ben csökkent a háztartások pénzügyi vagyona

2011 végén a háztartások **bruttó** – azaz tartozásoktól meg nem tisztított – **pénzügyi vagyona** 27,2 billió forint volt, 5,9%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. A magán-nyugdíjpénztári átalakítással összefüggésbe hozható csökkenés a megelőző évek növekvő tendenciáját váltotta fel, 2009-ben ugyanis 8,6, 2010-ben pedig 5,9%-os növekedés következett be. 2011 végén a bruttó pénzügyi vagyon 39%-át a készpénz és betétek csoportja jelentette, amelynek állományi értéke 7,2%-kal haladta meg az egy évvel

* Forrás: Magyar Nemzeti Bank.

⁷⁾ 0–6 éves korú gyermek(ek)kel rendelkező háztartások.

2.4 tábla

A háztartások pénzügyi vagyona

Megnevezés	2011 végén, milliárd forint	Megoszlás, %	Változás az előző év végéhez képest, %
Készpénz és betétek	10 672,0	39,2	7,2
Nem részvény értékpapír	1 729,8	6,4	8,5
Hitelek, kölcsönök	266,5	1,0	3,5
Tulajdonosi részesedés	10 532,3	38,7	2,6
Biztosítástechnikai tartalékok	3 036,6	11,2	-49,4
Ebből:			
életbiztosítási díjtartalékok	1 610,0	5,9	-3,4
nyugdíjpénztári díjtartalékok	1 119,2	4,1	-72,1
Egyéb követelések	970,6	3,6	14,6
Háztartások bruttó pénzügyi vagyona	27 207,9	100,0	-5,9
Hitelek, kölcsönök	10 419,2	94,0	-1,6
Ebből:			
hitelintézetek ingatlanhitele	4 266,9	38,5	-2,5
hitelintézetek fogyasztási és egyéb hitele	4 277,9	38,6	0,8
egyéb hitel	1 874,4	16,9	-4,5
Háztartások tartozása	11 083,7	100,0	-1,3
<i>Háztartások nettó pénzügyi vagyona</i>	<i>16 124,1</i>	<i>-</i>	<i>-8,8</i>

Végtörlesztés és árfolyamrögzítés: a kötelezettségek között némileg mérséklődtek a devizatarozások

azelőttit. A csoporton belül a folyószámlabetétek 2,1 billió forintot megközelítő állománya 12%-kal volt magasabb, mint egy évvel korábban, a 6,2 billió forintot kitevő egyéb betétek esetében a növekedés 5,3%-os volt. 2011 második felében a forintkészpénz-állomány 356 milliárd forinttal, a forintbetétek állománya pedig 501 milliárd forinttal emelkedett, amelyben szerepet játszhattak a magán-nyugdíjpénztári kilépésekkel kapcsolatos reálhozam-kifizetések, majd a devizahitelek végtörlesztésével kapcsolatos gazdasági tranzakciók. 2011 végén a forintkészpénz-állomány közel 2,3 billió forintot tett ki, amellyel a háztartások a forgalomban lévő készpénz mintegy öthatodát birtokolták. A devizaeszközök 2011 végi értéke 1,9 billió forint volt, amelyen belül a legjelentősebb csoportot (1,5 billió forint) a devizában vezetett betétek jelentették. Az elmúlt évek során jelentősen emelkedett a deviza-értékpapírok állománya, értéke 2011 végén 260 milliárd forint volt. A részvények és részesedések aránya a készpénz és betétekével azonos, 39%-os a bruttó pénzügyi vagyonban, állományi értékük 2,6%-kal volt magasabb, mint 2010 végén. Az idetartozó megtakarítási formák közül a 6,7 billió forintos állománnyal rendelkező üzletrészek értéke 5,0%-kal emelkedett, a befektetési jegyek állománya ugyanakkor közel azonos mértékben mérséklődött, 2,2 billió forintot tett ki az év végén. A biztosítástechnikai tartalékok állománya igen jelentősen, közel felével csökkent. A visszaesés túlnyomórészt a magán-nyugdíjpénztári kilépésekhez kapcsolódik, amelyek révén 2,7 billió forint értékű pénzügyi eszköz került a háztartásoktól tőketranszferként az államháztartáshoz. A jogszabály szerint a kilépők pénztári tagsága 2011. március 1-jén szűnt meg. A nyugdíjpénztári díjtartalékok állománya 2011 végén 1,1 billió forint volt, szemben az egy évvel korábbi 4,0 billió forinttal. A nem részvény értékpapírok⁸⁾ állománya ezzel szemben 8,6%-kal nőtt egy év alatt, értéke 1,7 billió forintot tett ki. A csoporton belül a hosszú lejáratú értékpapírok állománya 1,0 billió, a rövid lejáratúaké 714 milliárd forint, a növekedési ütem sorrendben 4,8, illetve 14%-os volt.

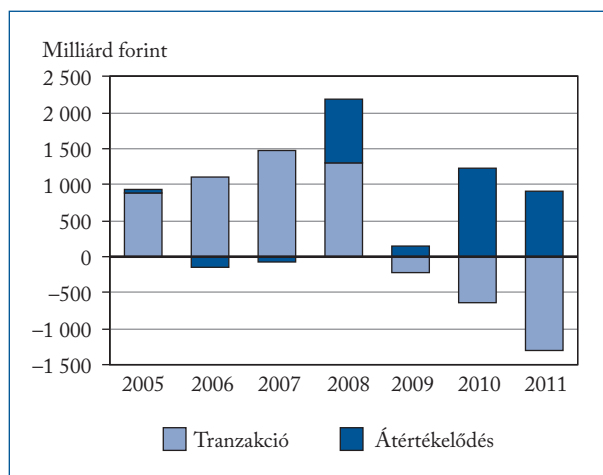
A **kötelezettségek** értéke 2011 végén 11,1 billió forint volt, 1,3%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. A kötelezettségek 34%-át forinthitelek, 60%-át devizahitelek jelentették. Egy év alatt a devizahitelek kötelezettségeken belüli aránya 3 százalékponttal csökkent, a forinthiteleké ugyanilyen arányban nőtt. (Az állományi értékeket tekintve a devizahitelek esetében 2011-ben 6,0%-os mérséklődés, a forinthitelek vonatkozásában viszont 7,3%-os növekedés volt tapasztalható.) Ehhez a devizahitelezésre vonatkozó jogszabályi változás is hozzájárult, amelynek keretében 2011 utolsó negyedévében lehetővé vált, hogy a devizaalapú kölcsönszerződéssel rendelkező fogyasztók a piaci árfolyamnál alacsonyabb, rögzített árfolyamon végtörleszthessék fennálló tartozásukat. A másik jelentős horderejű intézkedés az „árfolyamrögzi-

⁸⁾ A csoportba legnagyobb részét hitelviszonyt megtestesítő, kamatozó értékpapírok tartoznak (forint- és deviza-államkötvények, kincstárjegyek, önkormányzati kötvények, vállalati és hitelintézeti kötvények stb.).

tés” bevezetése volt, amelynek keretében a teljesítő devizahitel-adósok – már egy idei rendelkezés feltételei alapján – 2012 végéig kérhetik, hogy 5 éven keresztül, de legfeljebb 2017. június végéig tartó rögzítési periódus alatt kedvezményes árfolyamszinten törleszthessenek. (A piaci árfolyam és a kedvezményes árfolyam közötti különbségből keletkező, kamatköltséggel terhelésre kerülő tartozást forint gyűjtőszámlákon vezetik a hitelintézetek, amit a későbbiekben a devizahiteleseknek ki kell fizetniük.) Az árfolyamszinteket mindkét intézkedés a svájci frank esetében 180, az euró esetében 250, a japán jenre vonatkozóan 2 forinton rögzítette. (A hitelfelvétel legelterjedtebb devizanemében, svájci frankban 2004–2010-ben és 2011 első félévében az új szerződéses összegek több mint felét 150 és 160 forint közötti árfolyamon, mintegy negyedét 160 és 170 forint közötti árfolyamon vették fel.) A pénzügyi műveletek következtében a devizahitelek állománya 2011-ben 1,3 billió forinttal csökkent, ezen belül a negyedik negyedévben a csökkenés összege 776 milliárd forint volt. A deviza-jelzáloghitelek kedvezményes árfolyamon történő végtörlesztési folyamata 2012. február 29-én zárult le. A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete által közzétett adatok alapján mintegy 170 ezer lakossági hitelt törlesztettek 1355 milliárd forint értékben. Devizában számítva a 2011. szeptember végén még 5,6 billió forintnyi jelzálogfedezetű devizahitel-állomány 23%-át törlesztette kedvezményes árfolyamon a lakosság. A megvalósult végtörlesztések mintegy harmadát a kiváltó forinthitelek finanszírozták. (A pénzügyi műveletek hatására 2011-ben a forinthitelek állományában 300 milliárd forintos növekedés következett be.) A végtörlesztési konstrukció a hitelező pénzügyi intézményeknek mintegy 260 milliárd forint nettó veszteséget okozott, egyben jelentős tényezője volt annak, hogy a hitelintézeti szektor 2011-et negatív adózás előtti eredménnyel zárja. 2011 utolsó negyedévében a nem teljesítő háztartási hitelek – 90 napon túl lejárt követelések – aránya a bankrendszerben 15% volt, 4 százalékponttal magasabb, mint egy évvel korábban.

2.4 ábra

A háztartási devizahitel-állomány változásának legfontosabb összetevői

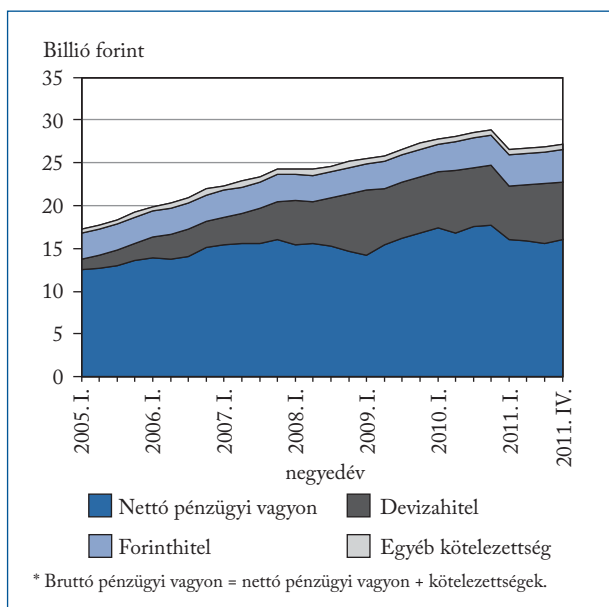

A 2.4 ábra szerint a devizahitelek állománya 2009–2011-ben – a tranzakciók miatt, azaz annak következtében, hogy a kifutó, visszatörlesztett hitelek értéke meghaladta az újonnan felvettekét – mérséklődött, és a csökkenés mértéke évről évre nagyobbá vált. Ezzel ellentétes hatást gyakoroltak ugyanakkor az átértékelődések, amelyek 2010-ben több mint ellensúlyozták, 2011-ben pedig jelentősen csökkentették a pénzügyi műveletek állománymérséklő hatását. Ez utóbbi folyamat mindenekelőtt a forint árfolyamának alakulásával függ össze, ami a svájci frankkal szemben 2010 végén 22, 2011 végén pedig 15%-kal volt gyengébb, mint egy évvel azt megelőzően, jelentősen növelve a hitelfelvevői pozícióban lévő háztartások törlesztési terheit, illetve csökkentve a fogyasztásra és megtakarításra rendelkezésre álló anyagi forrásokat. (2011 végén a svájci frankhoz viszonyítva a forint árfolyama 68%-kal volt gyengébb, mint négy évvel korábban.)

A bruttó pénzügyi vagyon és a kötelezettségek különbségeként előálló **nettó pénzügyi vagyon** 2011 végén 16,1 billió forintot tett ki, 8,8%-kal kevesebbet, mint egy évvel korábban. A csökkenés a megelőző évek növekvő tendenciáját váltotta fel, 2009-ben ugyanis 15,0, 2010-ben pedig 5,1%-os növekedés következett be. A nettó pénzügyi vagyon csökkenésének legfőbb okaként a nyugdíjpénztári díjtartalékok – korábban már említett – visszaesése emelhető ki.

2.5 ábra

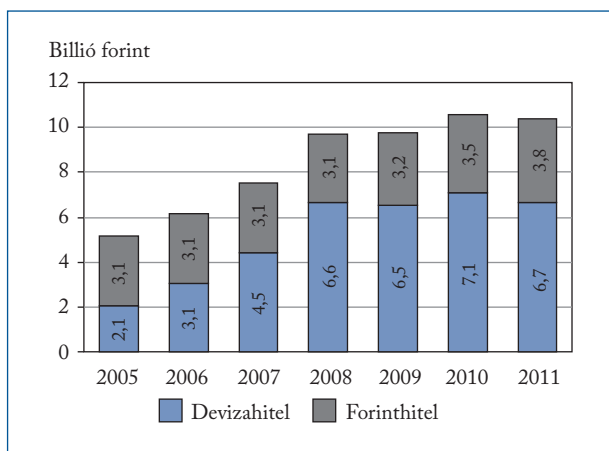
A háztartások bruttó* és nettó pénzügyi vagyonának alakulása, valamint a kötelezettségek összetétele

2011 végén hazánkban az egy főre jutó pénzügyi-eszköz-állomány (bruttó pénzügyi vagyon) 2 millió 731 ezer, a kötelezettségek értéke 1 millió 113 ezer, a nettó pénzügyi vagyon pedig 1 millió 619 ezer forint volt. Ez utóbbi összeg mintegy 11 havi nettó átlagkeresetnek⁹⁾ felel meg.

2.6 ábra

A háztartási hitelállomány deviza szerinti bontásban (év végi állományi értékek)

A háztartások nettó finanszírozási igénye 2011-ben 1210 milliárd forint volt, a GDP 4,3%-a. A magán-nyugdíjpénztári kilépések miatti tőke-transzfert nem számítva finanszírozási képesség jellemezte a szektort. Ennek nagysága a tavalyi évben 1468 milliárd forint volt, ami a GDP 5,2%-át jelenti. (2009-ben a GDP 3,8%-ának megfelelő, 2010-ben pedig 4,4%-os finanszírozási képesség jellemezte a szektort.)

A háztartások fogyasztása

Öt év alatt a fogyasztás volumene tizedével csökkent

A fogyasztási kiadások alakulása és szerkezete a lakosság egyik legfontosabb életszínvonal-mutatója. Az ezredforduló utáni években a nagyfokú jövedelemkiengedést és reáljövedelem-emelkedést a fogyasztás bővülése követte. A belső kereslet ilyen szerkezetben történő növekedése fenntarthatatlannak bizonyult, és ha késve is, de – az egyensúly helyreállítását célzó – intézkedéseket vont maga után. 2006 őszétől a költségvetési hiány csökkentését célzó intézkedések a jövedelmek és a kiadások növekedési ütemének jelentős lassulását eredményezték. 2007-től az egyensúly javítását célzó kormányzati intézkedésekkel párhuzamosan a fogyasztás csupán enyhén mérséklődött, elsősorban a könnyen elérhető fogyasztási, gépjármű-finanszírozási és szabadon felhasználható jelzáloghitel lehetőségeknek köszönhetően. A fogyasztási színvonal megőrzésének óhaja így közvetlenül erősítette a háztartások ilyen típusú eladósodását. A Magyarországra 2008 őszen megérkező pénzügyi, majd gazdasági világválság alapvetően megváltoztatta a tendenciákat. A 2008-as stagnálás után 2009-re jelentős mértékben visszaesett a háztartások tényleges fogyasztása, elsősorban a válság okozta sokk (sokan veszítették el munkájukat) és a kormányzati megszorító intézkedések hatására (13. havi juttatások, nyugdíj elvonása, áfaemelés). 2010-ben további csökkenés volt megfigyelhető. 2011-ben az évek óta tartó visszaesés megállt: a háztartások tényleges fogyasztása a transferek együttes hatására az előző évi szinthez közeli maradt (+0,1%), ezt a

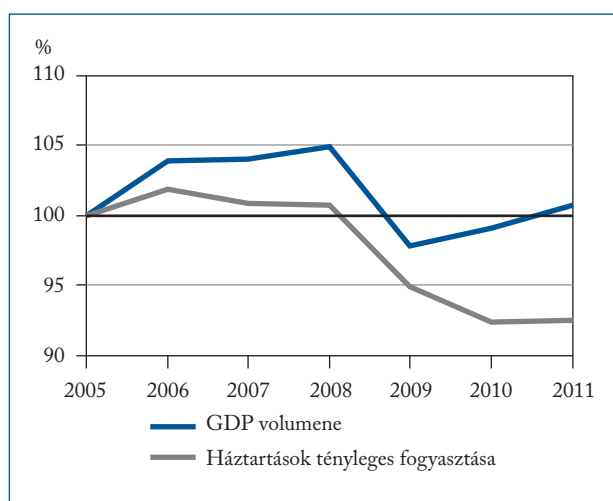
⁹⁾ A 2011. decemberi átlagos, családi kedvezmény nélkül számított keresetből számítva.

kiskereskedelmi forgalom alakulása is alátámasztotta. Bár a fogyasztásra az elmúlt évben pozitív hatást gyakorolt a személyi jövedelemadó változása miatt bekövetkező reálbér-emelkedés és a nyugdíjpénztári reálhozamok kifizetése, a negatív hatások (a lakosság nagyfokú eladósodottsága, a gyengülő forintárfolyam, a válság folytatódása) lényegében erodálták a fogyasztás növekedését célzó intézkedéseket.

A háztartások tényleges fogyasztásának négyötödét a háztartások fogyasztási kiadása, egyötödét a természetbeni társadalmi juttatások teszik ki. 2011-ben a háztartások fogyasztási kiadásának volumene nem változott, a kormányzattól kapott természetbeni társadalmi juttatások volumene kismértékben meghaladta az előző évit (+0,5%), a háztartásokat segítő nonprofit intézményektől kapott juttatások viszont elmaradtak a 2010. évitől (-0,3%). Összességében a háztartások tényleges fogyasztásának volumene az ezredfordulóhoz képest 18%-kal emelkedett, 2009-hez képest viszont 2,6%-os csökkenés figyelhető meg.

2.7 ábra

A fogyasztás és a GDP alakulása
(2005=100%)

A magyar társadalom fogyasztási szabadsága továbbra is korlátozott

A fogyasztási kiadások nagysága mellett a kiadások szerkezete alapján is következtethetünk egy ország életszínvonalára. A fogyasztás szerkezetét egy-egy

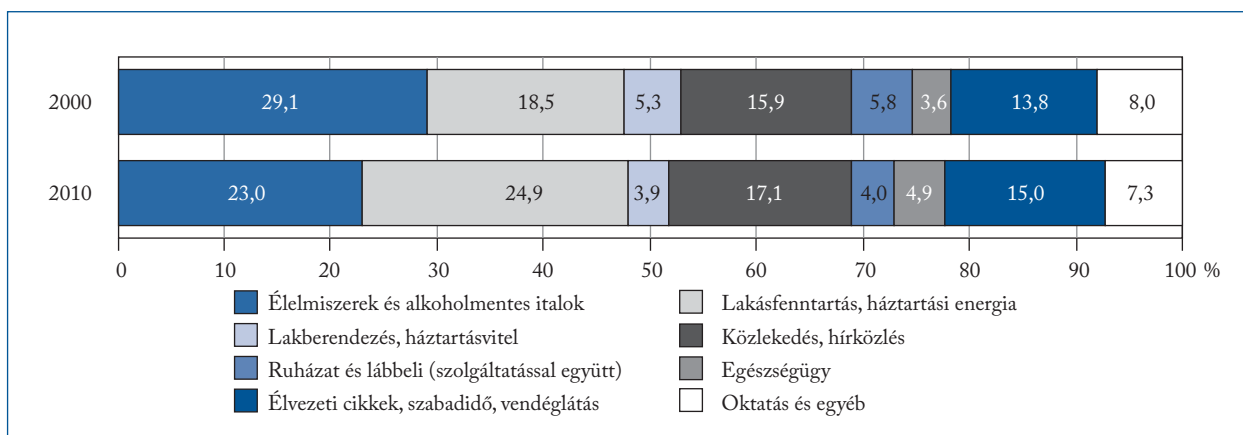
országban a jövedelmeken kívül a fogyasztási szokások és az árak is jelentősen befolyásolják. Nemzetközi viszonylatban hazánkban relatíve magas a háztartásban fogyasztott élelmiszerekre fordított kiadások aránya, ami korlátozza az egyéb kiadásokra, például kultúrára és szórakozásra, valamint szálláshely-szolgáltatásra fordítható összegeket. Az elmúlt években a **fogyasztás szerkezete** jelentősen átalakult. A fogyasztás szerkezetéről 2010. évi adatok állnak rendelkezésre, a háztartások fogyasztásának 2011. évi alakulására az előzetes háztartás-statisztikai és a kiskereskedelmi adatok alapján következtethetünk. A nemzetközi tendenciáknak megfelelően hosszú távon csökken az élelmiszerekre és ruházkodásra fordított kiadások aránya. 2010-ben – a háztartás-statisztikai adatok alapján – a lakosság összes fogyasztásának egy főre jutó éves átlagos összege 760 ezer forint volt, összehasonlításként 3,2%-kal kevesebb, mint az előző évben. 2005-höz képest az éves fogyasztás nominálisan 18%-kal emelkedett, reálértéken viszont csaknem tizedével csökkent. 2010-ben a háztartások a kiadásaik 23%-át fordították élelmiszerekre és alkoholmentes italokra, reálértéken 1,5%-kal kevesebbet az előző évihez képest, az élelmiszerek és alkoholmentes italok 2,8%-os áremelkedése mellett. 2011-ben az élelmiszerek kiskereskedelmi forgalma a jelentős élelmiszerár-emelkedés ellenére reálértéken 0,4%-kal emelkedett, ami befolyásolja a háztartások élelmiszer-fogyasztását.

A lakásfenntartásra és háztartási energiára fordított kiadások aránya évről évre emelkedik, az előző évekhez hasonlóan 2010-ben is a háztartások kiadásainak legnagyobb hányadát jelentették. (A háztartási energia ára 10 év alatt több mint másfélszeresével emelkedett.) 2009-hez képest a lakásfenntartásra és háztartási energiára fordított kiadások reálértéken 1,7%-kal emelkedtek. A fogyasztási kiadások szerkezetén belül a lakhatás költségeinek emelkedésével az egyéb cikkekre költhető összeg tovább szűkült. Egy év alatt 2,8%-kal mérséklődtek a hírközlésre fordított kiadások, ruházkodásra és lábbelire viszont 4,9%-kal többet költött a lakosság.

A leggazdagabbak és a legszegényebbek fogyasztása közötti különbség továbbra is nagy: a legfelső jövedelmi tized átlagosan négyszer annyit fordított

2.8 ábra

Az egy főre jutó kiadások szerkezete

2.5 tábla

Az egy főre jutó fogyasztás regionális különbségei, 2010

(%)

Régió	Egy főre jutó fogyasztási kiadások az országos átlag százalékában	Élelmiszerekkel és lakásfenntartással kapcsolatos kiadások aránya az összes kiadásból
Közép-Magyarország	121,9	45,0
Közép-Dunántúl	95,0	48,6
Nyugat-Dunántúl	92,7	48,9
Dél-Dunántúl	87,6	49,8
Észak-Magyarország	88,0	49,5
Észak-Alföld	84,5	49,5
Dél-Alföld	97,5	51,0
Összesen	100,0	47,9

fogyasztásra, mint a legelső jövedelmi tized. Az átlagosnál kisebb, kétszeres különbséget mutat az élelmiszerre fordított kiadás, jelentős eltérés a kultúrával, a közlekedéssel és a vendéglátással kapcsolatos kiadásokban mutatkozik.

A regionális és a településtípus szerinti különbségek kimagaslóak, a legnagyobb előnyben a fővárosiak vannak

A háztartások fogyasztási kiadásainál fontos kiemelni a jelentős regionális különbségeket. Egy év alatt Dél-Dunántúlon és Észak-Alföldön esett vissza a legnagyobb mértékben a fogyasztás, ennek legfőbb oka a gazdaságilag inaktív és a munkanélküliek magas aránya. A központi és a dunántúli régiók a fogyasztási kiadások nagyságával is kiemelkednek a többi régió közül, elsősorban a kedvező gazdasági struktúrának és a külföldi tőkebefektetések magasabb koncentrációjának köszönhetően. A legfejlettebb Közép-Magyarország és a legelmaradottabb Észak-Alföld között másfélszeres a különbség a fogyasztási kiadások esetében.

Településtípusok szerinti összehasonlításban is lényeges különbségek vannak a fogyasztásban, mely nagyrészt az eltérő fejlettségből és munkaerő-piaci helyzetből fakad. A budapesti háztartások egy főre jutó fogyasztása több mint másfélszerese a községekben élőknek. 2010-ben egyedül a fővárosban élők tudták érzékelhetően növelni a kiadásait.

A családok igyekeznek a gyermekek igényeit előtérbe helyezni

A háztartások fogyasztási kiadásait alapvetően meghatározza, hogy a háztartásban nevelnek-e gyermekeket. A **gyermekes családok fogyasztása** az összes háztartás átlagának háromnegyedét tette ki. A lemaradás jellemzően az élelmiszer-fogyasztás, a lakásfenntartási kiadások és az egészségügy esetében jelentős. Az alacsonyabb élelmiszer-fogyasztás hátterében a gyermekek alacsonyabb kalóriaszükséglete, valamint a költségek tudatos visszafogása áll. (A lakhatási költségek mint fajlagos kiadás alacsonyabb szintje a magasabb átlagos taglétszámmal

magyarázható.) Ezzel szemben bizonyos kategóriákban (pl. ruházkodás) a gyermekes háztartások egy főre jutó kiadásai csak igen kis mértékben tértek el az átlagtól, sőt egyes kategóriákban (pl. könyv, szórakoztató és sportszolgáltatások) többet is költöttek, hiszen a családok igyekeznek a gyermekek igényeit előtérbe helyezni a felnőttekével szemben.

2010-ben minden gyermekes háztartástípus esetében csökkent az egy főre jutó kiadások reálértéke. A 2011-től bevezetett családi adókedvezmények a gyermekes családok anyagi helyzetén igyekeznek javítani, ami mérsékelheti a gyermekes és gyermektelen háztartások közötti jövedelem- és fogyasztásbeli különbségeket.

A nyugdíjasok fogyasztását 2010-ben kevésbé, 2011-ben jelentősebben befolyásolták az árváltozások

2010-ben a **nyugdíjasok** egy főre jutó fogyasztási kiadásai (880 ezer forint) reálértéken nem változtak az előző évihez képest. Ennek oka, hogy a nyugdíjasok fogyasztási szerkezetében nagyobb súllyal rendelkező élelmiszerek, lakásfenntartási kiadások és gyógyszerek fogyasztóiár-emelkedése az átlagos inflációhoz közeli szinten maradt, szemben az üzemanyag és a közlekedés magasabb árindexével, amelyek változása a nyugdíjasok fogyasztását kevésbé érintik. 2011-ben viszont a nyugdíjasok fogyasztását jelentős arányban érintő tételek – élelmiszerek és háztartási energia – esetében számottevő drágulás következett be, ami a nyugdíjasok fogyasztását és fogyasztási szerkezetét is befolyásolhatja.

Tovább csökkent a zöldség- és gyümölcsfogyasztás

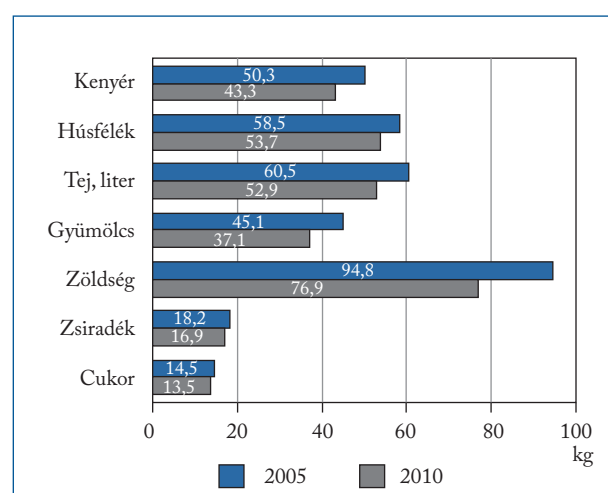
Az **élelmiszer-fogyasztás** nagymértékben tükrözi a háztartások jövedelmi helyzetét, az élelmiszerek mennyiségi adatain keresztül nyomon követhetjük az életszínvonal alakulását. 2010-ben a lakosság egy főre jutó élelmiszer-kiadása 160 ezer forint volt, reálértéken 1,8%-kal maradt el az előző évitől. Miközben a saját termelésből való fogyasztás visszaesett, addig a házon kívüli étkezés jelentősége tovább nőtt, nagyrészt az étkezési utalványoknak köszönhetően. 2011-ben viszont megindult a cafeteriarendszer je-

lentős átalakítása, ami először főleg a költségvetésben dolgozókat érintette, hiszen a cafeteriakeretet 2011-től 200 ezer forintban maximalizálták.

2010-ben csökkent a zöldség- és gyümölcsfogyasztás, ehhez nagyban hozzájárult az idényáras élelmiszerek árának gyors emelkedése. Hosszabb távon azonban mégis érzékelhető a táplálkozási szerkezet fokozatos átrendeződése az egészségtudatos táplálkozás felé.

2.9 ábra

Az egy főre jutó éves élelmiszer-fogyasztás alakulása

A tartós fogyasztási cikkek állományára a fokozatos technikai fejlődés és korszerűsítés volt jellemző

A háztartások tartós javakkal való felszereltsége évről évre javul, számos cikk esetében megközelíti a teljes ellátottságot. A korszerűbb, hatékonyabb termékekkel való ellátottság tovább nőtt a régi, elavultabb elődeik kárára, és egyre inkább előtérbe kerül az energiahatékonyság és a környezettudatosság. Az elmúlt néhány évben egyre több új termék jelent meg a piacon. A **tartós fogyasztási cikkek** fejlődése a háztartások korszerűsítését szolgálja. A korszerűsítések egyik csoportja a háztartásvezetést segíti, ilyen például a mosogatógép, amely már minden tizedik háztartásban jelen van; a másik csoportjába pedig a művelődést, szórakozást segítő berendezések tartoznak. 2010-ben a háztartások zömében megtalálható volt a mikrohullámú sütő; a mosógéppel

és a televízióval való ellátottság közelített a teljeshez, mobiltelefonnal pedig a háztartások 87%-a rendelkezett. A háztartások közel felének volt személygépkocsija, bár ez a szám a folyamatos javulás ellenére még mindig alacsonynak számít az unión belül.

2.6 tábla

Tartós fogyasztási cikkek állománya száz háztartásra

Megnevezés	2005	2009	2010
Hűtőszekrény	75	65	62
Hűtő- és fagyasztógép	33	40	43
Mikrohullámú sütő	75	86	87
Mosogatógép	6	9	11
Televízió, színes	140	151	154
Ebből: plazma, LCD	..	8	13
Digitális fényképezőgép	11	30	34
DVD-lejátszó	24	52	55
Házimozi-berendezés	..	9	9
Videojáték konzollal	3	4	3
Asztali számítógép	37	50	51
Hordozható számítógép	..	14	19
Mobiltelefon	140	176	178
Személygépkocsi	53	55	57

Jelentősebb eltérést mutat a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság, ha a háztartásokat korösszetétel szerint vizsgáljuk, hiszen a különböző korosztályoknak eltérőek az igényei. Ennek megfelelően az idősebbek körében kevésbé elterjedtek a modern informatikai és szórakoztatóelektronikai eszközök, valamint a személygépkocsi. Miközben a gyermek háztartások fogyasztási kiadásai elmaradnak az országos átlagtól, addig a tartós javakkal való ellátottságuk sok esetben kedvezőbb, ami jórészt az életmódbeli különbségekből fakad.

A saját anyagi helyzet megítélése

Az, hogy a háztartások mennyi jövedelmet tartanak szükségesnek a megélhetés különböző szintjeihez, szoros kapcsolatban áll jövedelmi helyzetükkel. 2011-ben a háztartások az átlagos színvonalú megélhetéshez egy főre havonta nettó 118 ezer forintot tartottak szükségesnek, 7,3%-kal magasabbat az előző évinél. Ezzel

szemben a lakosság összes fogyasztásának egy főre jutó havi átlaga 64 ezer forint volt. A nagyon szűkös megélhetéshez 68 ezer, a nagyon jó szinthez 218 ezer forintnyi bevételre volna szükség. Az alsó jövedelmi tizedekbe tartozó háztartások csaknem felével alacsonyabb jövedelmet párosítottak az átlagos megélhetési szinthez, mint a felső jövedelmi tizedekben élők.

A háztartások saját személyes megítélése szerint az **anyagi nehézségek** következtében megélhetési viszonyaik az évek során romlottak. A lakosság nehéz anyagi helyzetét érzékelteti, hogy 2010-ben a háztartások több mint negyedének – saját bevétele szerint – csak nagy nehézségek árán sikerült a kiadásait fedeznie, miközben 2005-ben a lakosság mindössze tizede nyilatkozta ezt. Összességében a lakosság több mint 90%-ának kisebb-nagyobb nehézségekbe ütközött a kiadások fedezése.

2010-ben a lakosság kétharmada nem engedhette meg magának, hogy évente legalább egyszer elmenjen egy hétre nyaralni a családjával, csaknem harmaduk pedig nem engedhette meg, hogy legalább minden második nap húst fogyasszon. Évről évre egyre több háztartás vallja azt, hogy a lakás megfelelő fűtése anyagi gondokba ütközik, ez az arány 2010-ben 11% volt. A lakásfenntartással kapcsolatos költségek a lakosság 42%-ának nagyon megterhelőek, további 52%-uknak időnként voltak megterhelőek. (Ez az arány 2006-ban 29, illetve 54% volt.)

A válság hatására romló életszínvonal ellenére a háztartások fogyasztásának egyenlőtlensége nem emelkedett, sőt kismértékben csökkent a legfelső és a legalsó jövedelmi tized fogyasztásának különbsége az elmúlt években (2008-ban 4,2-szeres, 2010-ben 3,9-szeres volt).

Az élelmiszerek drágulásával párhuzamosan újra előtérbe került a saját termelés

A háztartások fogyasztási kiadásának egy főre jutó havi összege **2011-ben** az előzetes adatok¹⁰⁾ szerint 64 ezer forint volt, értékben 2,7%-kal magasabb, volumenben viszont 1,2%-kal alacsonyabb az előző évinél.

¹⁰⁾ Az előzetes adatok az éves végleges adatokhoz képest több tekintetben eltérnek. Az éves adatok esetében egy főre jutó éves fogyasztással számolnak, míg az előzetes adatok havi mennyiségeket jelölnek (így a ritkábban előforduló tételeket nem tartalmazzák). Jelentős különbség van a jövedelmi ötödökbe való besorolásnál is, így az előzetes adatokat értelemszerűen az előző év előzetes adataihoz viszonyítjuk.

Az élelmiszerek erőteljes drágulásának következtében az élelmiszer-fogyasztás volumene ennél nagyobb mértékben, 2,7%-kal esett vissza. A napi szükségletek (étkezéssel, lakhatással és iskolába, munkába járással kapcsolatos költségek) kifizetése után a háztartásoknál a jövedelem kevesebb mint 40%-a maradt az összes többi kiadásra. A 2011. évi kedvezőtlen pénzügyi események hatására a háztartások egy részénél a fogyasztás visszafogása volt tapasztalható, amit a növekvő lakossági vásárlóerő sem volt képes ellensúlyozni. Településtípus szerint is eltérő képet mutat a háztartások fogyasztása: a fővárosi háztartások fogyasztása magasabb, mint az országos átlag és ez a különbség az elmúlt évben kissé nőtt. Az élelmiszer-fogyasztásban

viszont csekély a fővárosiak előnye. Jellemző, hogy a háztartások az élelmiszer-fogyasztásukat saját termelésből származó fogyasztással egészítik ki: aránya az összes élelmiszer-fogyasztás értékéből 2011-ben 9,6% volt, 0,2 százalékponttal magasabb, mint 2010-ben. A saját fogyasztás jelentősége vidéken sokkal nagyobb: míg a fővárosban az arány 0,7%, addig a vidéki városokban 9,4%, a községekben pedig 18,7% volt. A saját termelésű élelmiszer-fogyasztás arányát a háztartások jövedelmi helyzete is jelentősen befolyásolta: a legfelső jövedelmi ötödbe tartozó háztartások esetében 3,8% volt a saját termelésű élelmiszer-fogyasztás aránya, miközben a legalsó jövedelmi ötödben élőkénél 13,9%.

TÍZBŐL HÁROM MAGYAR VAN KITÉVE A SZEGÉNYSÉG VAGY TÁRSADALMI KIREKESZTÉS VESZÉLYÉNEK¹¹⁾

Egy ország gazdasági növekedésének és fejlődésének elősegítéséhez nagyon fontos az elszegényedés elleni küzdelem, ezért az Európa 2020 stratégia egyik fő célkitűzése a társadalmi kirekesztés és szegénység csökkentése.

Az unió lakosságának 23%-a volt kitéve 2010-ben az elszegényedés vagy a társadalmi kirekesztés veszélyének. Ez azt jelenti, hogy ezeknél a háztartásoknál a következő három feltétel közül legalább az egyik teljesült: az adott országra jellemző szegénységi küszöb alatti jövedelem, súlyos anyagi nélkülözés, illetve alacsony munkaintenzitás.

2010-ben az uniós lakosság 16%-ának jövedelme a szociális támogatásokkal együtt sem érte el a szegénységi küszöbértéket¹²⁾. Hazánkban a relatív szegénység az unió átlagához képest alacsonynak számít, aránya 12%.

Súlyos anyagi nélkülözéstől szenvedett az unió 8,1%-a 2010-ben, ami azt jelenti, hogy életkörülményeik nem engedték meg, hogy pl. rendszeren fizessék a számlákat, megfelelő hőmérsékleten tartsák az otthonukat vagy legalább egyhetes nyaralásra menjenek. Magyarországon a mutató értéke magas (22%), uniós összehasonlításban a 4. helyen álltunk.

Minden tizedik uniós állampolgár olyan háztartásban élt, ahol a felnőtt családtagok az összes potenciális munkaidejük kevesebb mint 20%-át töltötték munkavégzéssel. Hazánkban ez az arány 12%, amit az alacsony foglalkoztatottság, a magas munkanélküliség és inaktivitás is alátámaszt.

A három mutató felhasználásával számított szegénységi érték hazánkban 30% volt, tehát a magyar lakosság háromtizedét fenyegette a relatív jövedelmi szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés. Ez az arány 2009-hez képest valamelyest tovább romlott, 2010-ben pedig az 5. helyen álltunk az Európai Unió tagállamainak szegénységi rangsorában. A szegénységi statisztika adatai alapján a legkedvezőbb helyzetben Csehország volt.

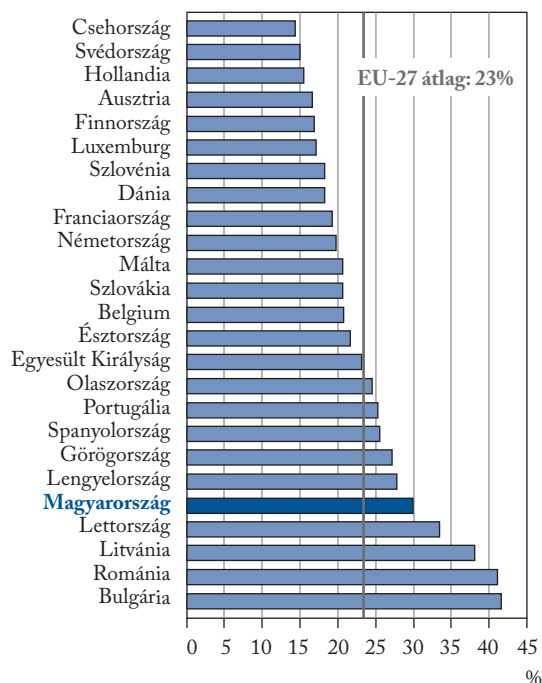
A 18 éven aluli gyermekek helyzete még súlyosabb, az unió átlagában a gyermekek 27%-a volt kitéve a szegénység vagy a társadalmi kirekesztés kockázatának. A munkaképes korú (18–64 éves) lakosság körében ez az arány 23%, a 65 éven felüli népesség körében pedig 20% volt az unió tagállamaiban.

¹¹⁾ Forrás: Eurostat News Release: *At risk of poverty or social exclusion in the EU27*, 2012. február 8.

¹²⁾ A szegénységi küszöb a mediánjövedelem 60%-a, tehát az ez alatt élők aránya relatív szegénységet jelöl.

2.10 ábra

A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés aránya az Európai Unióban, 2010

Kultúra

Napi több mint két óra tévézés

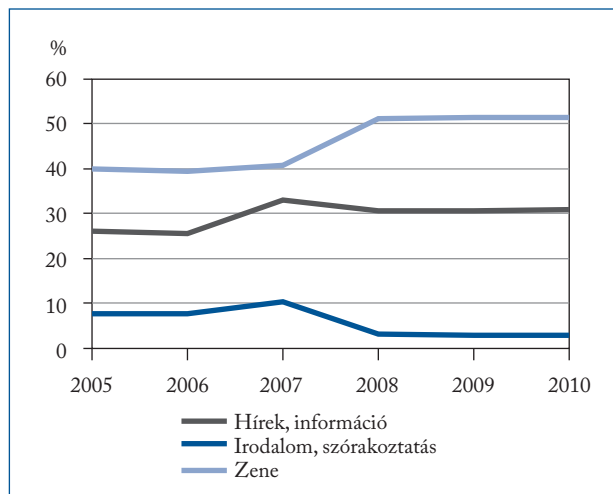
A 2010. évi időmérleg-felvétel eredményei szerint az átlagosan rendelkezésre álló napi négy és fél óra szabadidőből körülbelül három órát fordítunk valamilyen kulturális tevékenységre, de ennek legnagyobb része, mintegy háromnegyede tévézéssel telik (átlagosan 139 perc). Az internetezés a legutóbbi, tíz évvel korábbi időmérleg-felvétel óta szintén kimutatható mértékben jelen van a magyar emberek szabadidős aktivitásában. Figyelembe véve azonban, hogy nemzetközi viszonylatban az internetellátottság még mindig alacsonynak számít, nem meglepő, hogy országos átlagban ez nem veszi fel a versenyt a televízióval, inkább csak a tevékenységet valóban végzők között jelentős (köztük viszont napi 92 perc).

A **közszolgálati televízió** összes műsorideje nem sokat változott az elmúlt öt évben, 2009 és 2010 között kismértékben, 1,7%-kal emelkedett. A műsoridő műsortípusok szerinti megoszlásában azonban történtek változások. Az időszak közepén, 2007-től csökkent a hírek, információk részesedése a teljes műsoridőben, majd 2009-től ismét a korábbi szint közelébe emelkedett, 2010-ben összesen 8883 órát tett ki, ami a teljes műsoridő 34%-a. 2006 és 2010 között emelkedett a zenei műsorok részaránya.

A televízióval szemben a **közszolgálati rádió** műsorideje emelkedett a vizsgált időszakban (2005 és 2007 között 29%-kal nőtt, majd a következő évben 9%-kal csökkent, ezt követően nem változott). Műsortípus szerinti bontásban a zene és a hírek, információk műsorideje növekedett, előbbi 52, az utóbbi 39%-kal a hat év alatt. Jelentősen, 58%-kal csökkent viszont az irodalom és a szórakoztatás műsorideje.

2.11 ábra

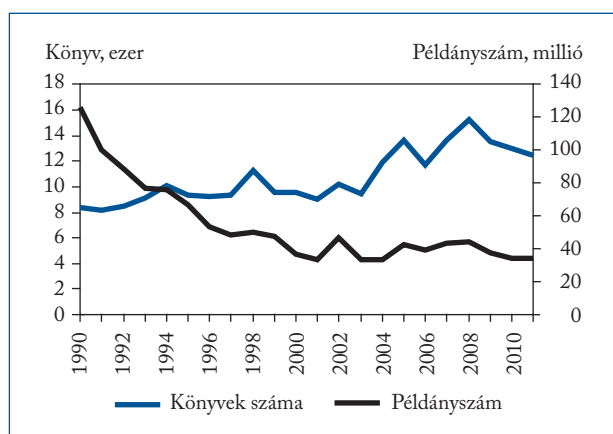
A főbb műsortípusok aránya a közszolgálati rádiók műsoridejében

A magyar lakosság olvasásra naponta átlagosan 20 percet fordít, a 10–84 éves népesség mintegy 26%-a olvas rendszeresen. Az olvasók száma és az olvasással töltött idő is csökkent a tíz évvel korábbi felvételhez képest. A könyvkiadás példányszámai és a **könyvek** kínálata (sokféleségük) 2008 óta jelentősebb mértékben csökkent. A válság előtt a kínálat nőtt, miközben a példányszám visszaesett, illetve stagnált.

2.12 ábra

A könyvek száma és példányszáma

A kiadott könyvek száma 2008-ban, a reálgazdasági válságot megelőző évben volt a legmagasabb, ekkor több mint 15 ezer féle könyv jelent meg, azóta a kíná-

lat 18%-kal esett. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Országos Egyesületének adatai szerint a könyvforgalom folyó áron számolva harmadik éve csökken, 2011-ben 59 milliárd 528 millió forint volt.

A **nyomtatott sajtótermékek** megjelenési példányszáma a korábbi trend folytatásaként – amit nagyrészt az elektronikus média térhódítása eredményezett – tovább mérséklődött. Ez alól csak egy-egy napilap, hetilap, illetve magazin kivétel.

Bővülő kínálat és forgalom a könyvtárakban

A **könyvtárak** a viszonylagos olcsóságuk miatt a legszélesebb társadalmi rétegek számára biztosítanak kulturális és szórakozási lehetőséget. A közel nyolcezer könyvtár kilencetizede települési és iskolai könyvtár. A települési könyvtárak 2010-ben 3474 szolgáltató hellyel álltak a közönség rendelkezésére. Bár a beiratkozott olvasók száma keveset változott, a kölcsönzési aktivitás, a kikölcsönzött könyvtári egységek száma – az olvasás visszaszorulásával – a 1990-es évek közepe óta csökken. A változó keresletre reagálva a könyvtárak hagyományos kínálatuk mellé fokozatosan felvették a multimédiás adathordozókat, illetve különböző elektronikus szolgáltatásokat, és programokat is szerveznek. Valószínűleg nagyobb részt ennek köszönhető, hogy a kikölcsönzött könyvtári egységek számának hosszabb ideje tartó csökkenése 2008-ban megállt, 2009-ben enyhe növekedést mutatott. A települési könyvtárakba beiratkozott olvasók száma 2008-tól szintén emelkedik, 2010-ben 1 millió 540 ezer volt.

A **mozik** látogatottsága tovább csökkent, 2005 és 2010 között 8%-kal. 2010-ben a mozilátogatások száma 11 millió volt. A magyar filmeket választók aránya 4,7%, jóval kevesebb, mint a korábbi években. A színházak látogatottsága 2011-ben 2%-kal csökkent (összesen mintegy 4,5 millió volt), jóllehet a színházak száma és valamelyest az előadásoké is nőtt. A hangversenyek száma növekvő, látogatottsága ingadozó, és 2011-ben nőtt, 1 millió 170 ezer volt.

A **költségvetés kulturális kiadásairól** 2010. évi adatokkal rendelkezünk. Abban az évben összesen 196,7 milliárd forintot fordított a kormányzat kultú-

MENNYIVEL FIZETTÜNK TÖBBET A KULTÚRÁÉRT 2011-BEN?

A kulturális és szabadidő szolgáltatások ára 2005-höz képest az inflációhoz hasonló mértékben, 35%-kal emelkedett, bár üteme az elmúlt években lassult. Ezen belül a különböző kulturális szolgáltatások fogyasztói árai eltérő mértékben változtak: a sport- és múzeumi belépők héttizedével, a színházjegyek csaknem hattizedével drágultak, míg egy mozijegyért átlagosan ötödével kellett többet fizetni, 2011-ben közel 1300 forintot. A kulturális termékek közül a könyvek áremelkedése a válság óta folyamatosan lassult, 2011-ben azonban az inflációt meghaladó mértékű, 4,1%-os volt a drágulás. Az elmúlt néhány évben az újságok, folyóiratok áremelkedése volt a legjelentősebb: 2009 és 2011 között minden évben több mint 8%-os.

2.7 tábla

Kulturális termékek, szolgáltatások árváltozása

Kulturális termékek, szolgáltatások	Fogyasztóiár-változás az előző évhez képest, %
Újság, folyóirat	+8,5
Könyv	+4,1
Színház	+4,8
Mozi	+1,9
Sport-, múzeumi belépők	+4,4

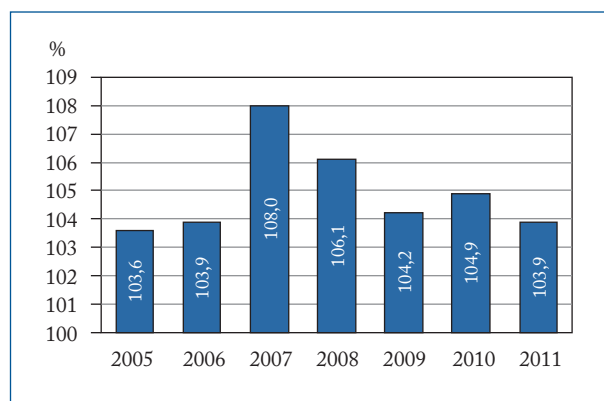
rára, folyó áron 9,7%-kal többet, mint 2009-ben. Legnagyobb mértékben a könyv-, zenemű- és lapkiadás (64%-kal), illetve a színházak (40%-kal) támogatása nőtt egy év alatt. A színházakra fordított kiadások növekedése részben abból adódott, hogy az előadóművészeti törvény létrejöttével, 2008-tól kezdődően átalakult a színházak besorolása és finanszírozási rendszere. Innentől az alternatív, illetve magánszínházak is megjelentek a hivatalos statisztikában, ami az intézmények számának emelkedését eredményezte.

Fogyasztói árak, infláció

Az infláció mértéke az elmúlt néhány évben viszonylag széles skálán mozgott. 2011-ben a fogyasztói árak átlagosan 3,9%-kal emelkedtek az előző évhez viszonyítva, utoljára öt évvel ezelőtt, 2006-ban volt ilyen alacsony szinten az infláció mértéke. 2007-ben a gazdasági egyensúly helyreállítására hozott intézkedések (hatósági áremelések és adóemelés) hatására a fogyasztói árak emelkedése felgyorsult, elérte a 8,0%-ot. Az ezt követő dezinfláció lassúságát a felgyorsult világgpiaci nyersanyag-, kőolaj- és élelmiszerár-emelkedés okozta.

2.13 ábra

A fogyasztóiár-index alakulása (előző év=100%)

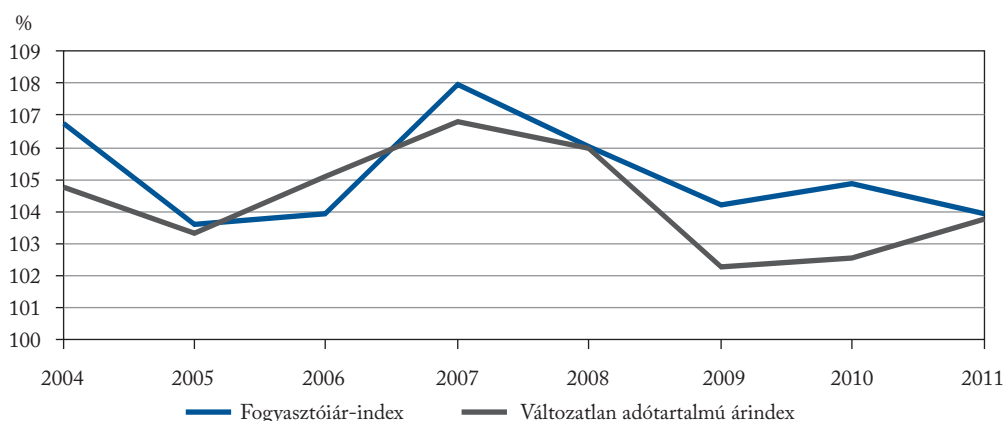
A gazdasági világválság miatti, 2009 tavaszán bekövetkező keresletcsökkenésnek nagy szerepe volt az infláció mérséklődésében, így 2009-ben 4,2%-ra lassult a pénzromlás mértéke. 2010-ben a jövedékiadó-emelés, a növekvő üzemanyagárak és a szélsőséges időjárás miatti mezőgazdasági termelés kiesés erősítette az árak emelkedését. Összességében 2005-höz képest a pénzromlás mértéke 35%-os volt.

AZ ÁFAKULCS VÁLTOZÁSÁNAK HATÁSA AZ INFLÁCIÓ ALAKULÁSÁRA

Hazánkban az elmúlt évtizedben – az unió többi tagországához viszonyítva – gyakoribb volt az áfa mértékének változása, és ez befolyásolta az infláció alakulását is. Az áfakulcs változásának inflációra gyakorolt hatását a változatlan adótartalmú árindex (VAI) segítségével vizsgálhatjuk. Ez a mutató – amit a KSH 2004 óta számít – kiszűri az árváltozásból az indirekt adók (áfa, jövedéki adó, regisztrációs adó) változásának hatását, azaz megmutatja, hogy az adók változatlansága mellett mekkora lett volna az infláció az adott időszakban.

2.14 ábra

A fogyasztóiár-index és a változatlan adótartalmú árindex alakulása (előző év=100%)

2004-ben az alsó áfakulcs 0-ról 5%-ra, illetve az általános áfakulcs 12-ről 15%-ra történő emelése idézett elő gyors árszínvonal-emelkedést. Az év eleji áfa- és jövedékiadó-változások összességében 2,0 százalékponttal emelték meg az inflációt. A 2006. évi áralakulást is jelentősen befolyásolták az adórendszer változásai: az év elejétől a korábbi 25%-os áfakulcsot 20%-osra csökkentették, majd szeptembertől a korábban 15%-os áfakulcs alá eső termékek és szolgáltatások szintén a 20%-os kulcs alá kerültek át. Emellett az államháztartás konszolidációja érdekében bevezetett hatósági ár-emelések (regisztrációs és jövedéki adó) is befolyásolták a drágulás mértékét. Az éves árszínvonalra az áfakulcs 12 hónapon át érvényesülő csökkentésének volt nagyobb hatása, így a változatlan adótartalmú árindex éves átlagban 5,1%-kal nőtt, meghaladva az infláció mértékét.

2007-ben a gazdaságiegyensúly-javító intézkedések jelentősen felgyorsították a pénzromlást, valamint az előző évi adóváltozások is éreztették hatásukat: az év során 1,2 százalékponttal emelték meg a fogyasztóiár-indexet. Az indirekt adók módosítása a 2008-as árváltozásokra viszont már nem volt hatással. 2009 júliusában a gazdasági válság hatására újabb kedvezményes adókulcsot vezettek be (18%), és a 20%-os áfakulcs újból 25%-ra nőtt, jelentősen megemelve az inflációt: 2009-ben 1,9, 2010-ben 2,3 százalékponttal. A termékadókból befolyt összeg – amelynek legfőbb eleme az áfa – az Eurostat 2010. évi adatai szerint az unióban nálunk volt a legmagasabb, 16% a GDP százalékában, miközben az átlag 11% volt. A 2009. évi áfaemelést 2012-ben újabb követte: az általános áfakulcs 25-ről 27%-ra emelkedett.

Az állam általános forgalmi adóból származó bevételei folyó áron az elmúlt években folyamatosan nőttek, a legnagyobb mértékben 2008-ban, amikor 8,0%-kal haladták meg a teljesítéseket az előző évit. 2004-hez képest összességében több mint negyedével emelkedtek az áfabevételek, ezen belül csak 2011-ben következett be csökkenés az előző évhez mérten, ennek hátterében az uniós döntés miatti áfa-visszafizetés állt.

2011-ben az élelmiszerek és az üzemanyagok drágulása húzta az inflációt

A fogyasztói árak alakulására 2011-ben jelentős hatással volt az élelmiszerek és az üzemanyagok árának változása. Az év első felében még az egy évvel korábbi adóváltozások, illetve az élelmiszerárak erőteljes növekedése határozta meg az inflációt. Júliusban volt a legalacsonyabb a drágulás mértéke: a 12 havi változás 3,1%-ot tett ki. Az év végén döntően az üzemanyagok áremelkedésének és a forint/dollár árfolyam ingadozásának hatására fokozódott a drágulás mértéke, amit a jövedéki adó emelése tovább erősített.

Az év egészében a legnagyobb mértékben az élelmiszerek ára emelkedett (6,6%). Ezen belül csaknem másfélszeresére nőtt a cukor (48%) és a liszt (43%) ára, az étolajé ötödével emelkedett. Az év egészében az idényáras élelmiszerek áremelkedésének üteme 2,4%-ra enyhült, az év eleji nagyarányú áremelkedés után júniustól csökkenésbe váltott át, ami nagyrészt a 2010. évi kedvezőtlen időjárás miatti termelésekiesés okozta áremelkedéssel – a magas bázisidőszaki árakkal – magyarázható. A mezőgazdasági eredmények és a világgpiaci folyamatok mellett – amely pl. a kakaó

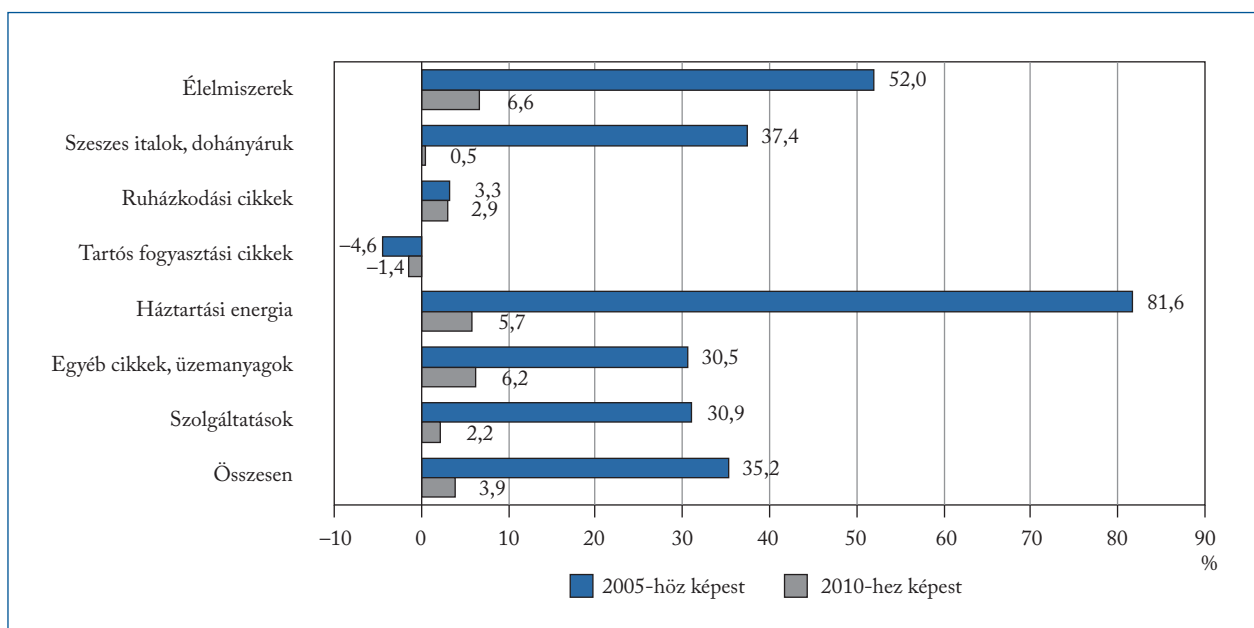
árának emelkedését okozta – a hatósági árintézkedések is éreztették hatásukat a hazai élelmiszerárak alakulásában (pl. népegészségügyi termékadó bevezetése).

Az átlagosnál nagyobb mértékben, 6,2%-kal nőtt az egyéb cikkek, üzemanyagok ára. A járműüzemanyagok áremelkedését elsősorban az olaj világgpiaci árának növekedése, a forint/dollár árfolyam ingadozása és a jövedékiadó-emelés erősítette, így 2011-ben átlagosan 15%-os volt a drágulás.

A háztartási energia árának növekedési üteme is meghaladta az átlagot, 2011-ben 5,7%-kal kellett többet fizetni érte, részben a szociális alapú gázár- és távhőár-támogatás megszüntetése miatt. A ruházkodási cikkek árai az előző évi gyenge csökkenés után 2011-ben 2,9%-kal emelkedtek (ebben szerepet játszott az idényjellegű ruházati cikkek árindexének új módszer szerinti számítása), a szolgáltatásokért pedig 2,2%-kal kellett többet fizetnünk. A novemberi jövedékiadó-emelés hatására a szeszes italok, dohányárak árszínvonala éves szinten 0,5%-kal emelkedett, ami töredéke az előző évének. A 2010 júliusa óta tartó csökkenés a tartós fogyasztási cikkek árszínvonalában 2011-ben is töretlenül folytatódott, éves szinten 1,4%-os volt az ár-csökkenés mértéke.

2.15 ábra

A fogyasztói árak változása, 2011

2005-höz képest a legnagyobb mértékben a háztartási energia ára emelkedett, ezen belül a vezetékes gázé több mint két és félszeresére nőtt. A háztartási energiát az élelmiszerárak követték, melyek átlagosan másfélszeresükre emelkedtek, miközben a tartós fogyasztási cikkek ára 4,6%-kal esett vissza.

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk óta az éves **harmonizált fogyasztóiár-index** minden évben meghaladta az uniós átlagot. 2011-ben a legtöbb uniós országban gyorsulás következett be, mindössze 4 tagállamban – köztük hazánkban – lassult az infláció egy év alatt. Az unió egészére is jellemző volt az üzemanyságok és az élelmiszerek árának erőteljesebb növekedése.

Az alacsony jövedelműeket és a nyugdíjasokat nagyobb mértékben sújtotta az infláció

Az árváltozások a lakosság egyes csoportjait különböző mértékben érintik az eltérő jövedelmi szintjük és ebből adódóan az eltérő fogyasztási szerkezetük miatt, így 2011-ben az előző évekhez hasonlóan az alacsonyabb jövedelmű háztartások esetében az átlagnál magasabb volt az árváltozás mértéke, míg az aktív, illetve a magasabb jövedelmű háztartásokat az átlagnál kisebb mértékben sújtotta az infláció. A lakosság különböző jövedelmi csoportjai közötti különbségeket 2011-ben az élelmiszerek és a háztartási energia erőteljes áremelkedése jelentősen fokozta, hiszen az alacsony jövedelmű háztartások fogyasztási szerkezetében az átlagosnál magasabb ezen csoportok aránya.

2.8 tábla

A lakosság különböző jövedelmi csoportjainak fogyasztóiár-indexe, 2011

Jövedelmi csoport	Előző év=100,0	2005=100,0 (%)
Aktív háztartások	103,7	132,9
Alacsony jövedelmű háztartások	104,7	141,2
Közepes jövedelmű háztartások	104,0	135,7
Magas jövedelmű háztartások	103,3	130,3
3 és annál több gyermekes háztartások	104,1	136,7
Nyugdíjasok	104,4	142,2
Összes háztartás	103,9	135,2

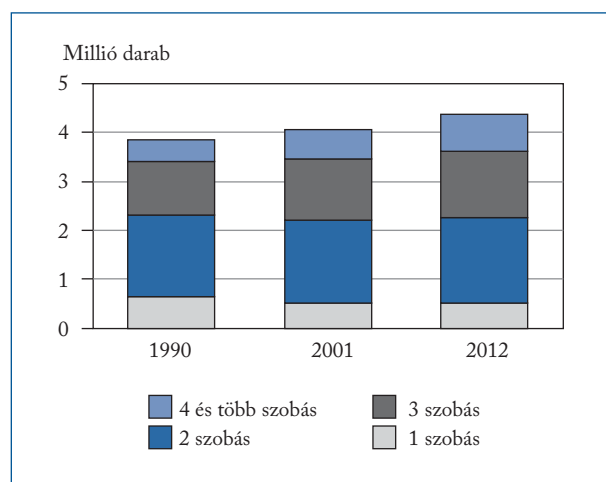
A nyugdíjasok fogyasztási szerkezetében az élelmiszerek, a háztartási energia és a gyógyszerek súlya magasabb, így ezek árváltozása erőteljesebben befolyásolja a **nyugdíjasok fogyasztóiár-indexét**. 2011-ben a nyugdíjasok esetén az árak 4,4%-kal emelkedtek, ami meghaladta a teljes lakosságra jellemzőt. Ennek oka, hogy az élelmiszerek kiemelkedő áremelkedése jobban érezte hatását a nyugdíjasok pénztárcáján.

Lakás

A 2011-ben lebonyolított népszámlálás előzetes adatai szerint 4 millió 383 ezer lakás volt az országban, 318 ezerrel több, mint 2001-ben. A **lakásállomány** Közép-Magyarországon és a Nyugat-Dunántúlon gyarapodott az elmúlt évtizedben a legnagyobb mértékben. Területi megoszlása nem változott jelentősen, egyharmada továbbra is Közép-Magyarországon található. Minden ötödik lakás Budapesten, minden tizedik Pest megyében van. A lakásállományon belül mintegy 89% a lakott lakások aránya, ami azt jelzi, hogy az elmúlt tíz évben tovább emelkedett az üresen álló, más célra, vagy csak ideiglenesen használt lakások száma. A lakásállomány településtípusok közötti megoszlásában – minimális mértékben ugyan, de – tovább nőtt Budapest részesedése, míg a községeké mérséklődött. A lakásállomány összetétele az újonnan épített lakások nagyobb alap-

2.16 ábra

A lakásállomány szobaszám szerinti összetétele, január 1.

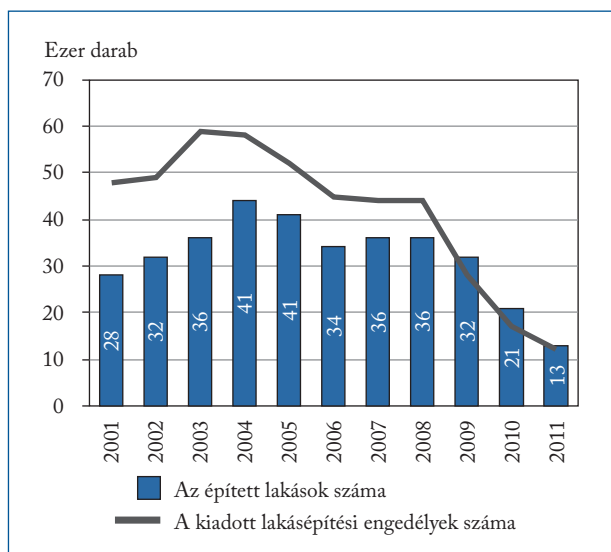
területe következtében a nagyobb lakások irányába tolódott el. Továbbra is Budapesten található leg-nagyobb arányban a kisebb alapterületű lakások, a községek lakásállományának több mint kétötöde 80 m² vagy annál nagyobb alapterületű. Csökkent a laksűrűség, száz lakásra 2011-ben 251 lakó jutott, 16 fővel kevesebb, mint egy évtizeddel korábban. Száz lakott lakásra Budapesten 215, a többi városban 251, a községekben 276 fő jutott.

Mélyrepülés a lakásépítésben

Az ezredfordulót követő évek **lakásépítési** konjunktúrája 2005-től ingadozásokkal tarkított csökkenésbe váltott, 2011-ben a felépített közel 13 ezer lakás mindössze háromtizede volt a fellendülés csúcsát jelentő 2004. évinek (44 ezer). A legerőteljesebb visszaesés az utóbbi két évben volt: 2010-ben 35, 2011-ben 40%-kal épült kevesebb lakás az előző évinél. A statisztikák szerint a két világháború közötti gazdasági válság éveiben és a II. világháborút követő nehéz gazdasági körülmények között sem épült ilyen kevés lakás az országban. A válság legelőször és leghatározottabban az építőiparban mutatta meg magát. A tőkehiánnyal küzdő ágazaton belül a lakásépítésnek a piac telítődésével, a támogatott hitelfelvétel szigorításával és a devizahitelezés korlátozásával is meg kellett küzdenie.

2.17 ábra

A lakásépítés alakulása

A **kiadott építési engedélyek száma** 2009-ben és 2010-ben nem érte el a használatba vett lakások számát, 2011-ben pedig gyakorlatilag ugyanannyi lakás épült, mint amennyi új engedélyt adtak ki (12 ezer). Az engedélyek alacsony száma az építési kedv további csökkenését is előrevetíti.

Az építkezések visszaesése 3 régiót – Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország –, valamint Budapestet érintette leginkább, ahol közel felére csökkent az építkezések száma. Egyes megyékben (Somogy, Borsod-Abaúj-Zemplén) még ennél is erőteljesebb volt a visszaesés. Az észak-magyarországi lakásállomány évek óta gyakorlatilag alig gyarapodik. Budapesten a vállalkozók által, lakóparkban felépített lakások száma csökkent leginkább.

2.9 tábla

Tízezer lakosra jutó lakásépítés régiók szerint

Régiók	2009	2010	2011
Közép-Magyarország	60,2	36,9	21,7
Nyugat-Dunántúl	30,8	24,6	12,5
Közép-Dunántúl	21,7	12,9	11,5
Dél-Alföld	18,5	14,3	9,1
Dél-Dunántúl	21,5	16,9	8,5
Észak-Alföld	19,3	10,2	7,7
Észak-Magyarország	12,0	8,9	4,7
Ország összesen	31,9	20,8	12,7

2009 volt az egyetlen olyan év, amikor a vállalkozások által épített lakások száma meghaladta a természetes személyek által építetteket. A következő évben a két arány azonos volt, 2011-ben az összes új lakásnak már csak egyharmadát építették vállalkozások. Ezzel hozható összefüggésbe az is, hogy az értékesítésre szánt lakások aránya 51-ről 38%-ra esett vissza. Ugyancsak az építetőkör és forma változásai nyomán a használatba vett lakások átlagos alapterülete 11 m²-rel, 103 m²-re emelkedett, a 100 m²-nél nagyobb lakások aránya pedig 33-ról 42%-ra nőtt. A lakóparki lakások mellett – amelyek részesedése 10-ről 3%-ra csökkent – a többszintes, többlakásos épületekben használatba vett lakások részesedése is szűkült (38-ról 34%-ra), a családi házaké nőtt (46-ról 60%-ra). Az önkormányzatok által épített 134 lakás az összes használatba vett lakásnak mindössze 1%-át jelentette.

2011-ben 2752 **lakás szűnt meg**, 8%-kal több, mint az előző évben. A megszűnés leggyakoribb oka az avulás volt.

Csökkenet a lakáshitel-állomány

A **lakáshitelek** állománya a 2002 óta tartó növekedés után 2011 első félévében csökkent először. A lakáspiac 2011. évi változásai a támogatott forinthitelek felvételének szigorításával és a devizahitelezés felfüggesztésével magyarázhatók. Mind az engedélyezések, mind a folyósítások 2009-től csökkennek. A devizahitelek megsegítésére alkotott törvény bevezetésének hatására 2011. év végére az államilag támogatott lakáscélú hitelek állománya 107 milliárd, a devizaalapú hiteleké pedig 172 milliárd forinttal csökkent, vagyis az utóbbi 66%-os részarányról 63%-ra mérséklődött.

Egészségügy

A születéskor várható élettartam a rendszerváltás óta valamelyest emelkedett, ám az uniós átlaghoz és a szűkebb környezetünkhöz képest is – Románia kivételével – a magyarországi életésélyek gyengébbek. Ennek egyik fő oka a lakosság egészségtelen életvitele – étrend, szenvedélybetegségek, inaktivitás –, emellett számos szociális, társadalomszociológiai tényező is szerepet játszik benne.

A magyarországi **halálozás** 2008 óta tartó hároméves stagnálását 2011-ben enyhe csökkenés váltotta fel, a tízezer lakosra jutó 129 halálozást az 1970-es évek végének szintjéig idézi. A stagnálás éveiben a női daganatos halálozás lassan, de folyamatosan emelkedett. A csecsemőhalandóság javult, és 2011-ben ezer élveszülésre 4,9 csecsemőhalál jutott. A jelzőszámmal az uniós középmezőny alsó preméhez tartozunk.

A magyar halálozási mutatók uniós viszonylatban továbbra is kedvezőtlenek: a standardizált halálozási ráta alapján a teljes halálozás a 27 ország átlagának a másfélszerese, a keringési betegségek miatti közel a duplája, a daganatok okozta halálozás 43%-kal haladja meg azt. A százezer lakosra jutó teljes halálozás, valamint ezen belül a keringési betegségek okozta halálozás az uniós országok azon negyedébe sorol bennünket, ahol a legtöbben halnak meg. A daganatok miatti halálozás aránya

egész Európában nálunk a legmagasabb. Az egészség szubjektív megítélése (önértékelés) hasonlóan kedvezőtlen képet mutat: az egészségüket rossznak vagy nagyon rossznak tartók aránya hazánkban kétszerese az uniós átlagnak (9%).

A legutolsó (2010) rendelkezésre álló adatok szerint a házi- és járóbeteg-ellátás leterheltsége stagnált, a kórházi elbocsátások száma 3%-kal kevesebb lett.

Terjed az egynapos ellátás

A **fekvőbeteg-ellátás** feladatait 2011-ben még alapvetően az önkormányzati fenntartású kórházak végezték. A közel 2,5 millió elbocsátott beteg harmadnegyede a 113 önkormányzati kórház egyikéből távozott 2010-ben. Az ország összesen 175 kórházából 12 magán-, 20 alapítványi és 8 egyházi fenntartású. Az ágyszámhoz viszonyítva a legtöbb beteg a magánkórházakban fordult meg, amit magas ágykihasználási arányuk is jelez.

2.10 tábla

Kórházak működése, 2010

Megnevezés	Működő ágyak száma, darab	Ápolás átlagos tartama, nap	Egynapos ellátású esetek száma
Önkormányzati	55 146	8	95 619
Klinikák	7 331	5	18 953
Állami	4 221	11	26
Egyházi	1 491	15	76
Alapítványi	571	38	1 020
Magán	181	4	12 011
Összes kórház	71 183	8	130 070

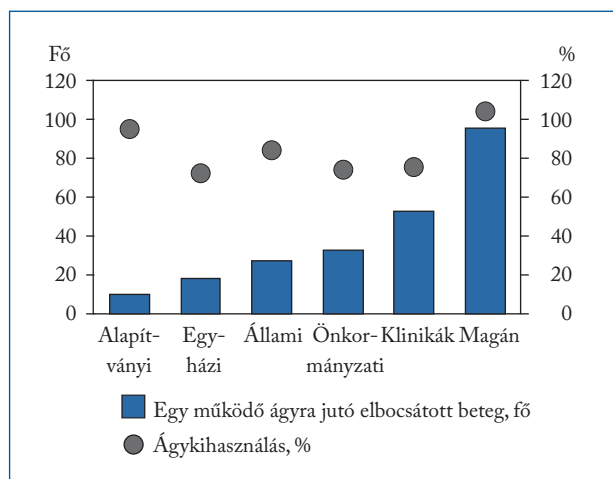
Az utóbbi évek leglátványosabb változása a **kórházi egynapos ellátási esetek** számának gyors növekedése volt: 2006-ban 58 ezer, 2010-ben már 130 ezer olyan aktív, magas szakmai-technikai ráfordításigényű ellátási feladatot sikerült a beteg 24 óránál rövidebb benntartózkodása mellett ellátni, ami néhány éve még elképzelhetetlen volt.

Az elmúlt húsz évben valamelyest csökkentek az ország különböző térségeiben élők ellátásának minősége közötti különbségek, ám az egyenlőtlen- ségek még ma is fennállnak. Számos kórházban –

nagy részt uniós forrásokból – fejlesztették az infrastruktúrát, új épületszárnyakat építettek, másokat felújítottak.

2.18 ábra

A kórházak kihasználtsága, 2010

A 2009. évi európai lakossági egészségfelmérés (ELEF) adatai szerint a kórházi ellátásokat a lakosoknak kevesebb mint fele tartja jónak, ötödük kisebb-nagyobb mértékben elégedetlen. A legkevésbé a fővárosiak és a Pest megyeiek elégedettek, pedig a hozzáférés és a választási lehetőségek itt a legkedvezőbbek.

Európában a legtöbb tüdőrákos nálunk van

Az 1970-es években a stabil és mozgó ernyőkészítő állomások gyakorlatilag az egész felnőtt lakosságot szűrték a tüdőbetegségek – elsősorban a tbc – felkutatása érdekében. Ma az ÁNTSZ akkor rendeli el a kötelező szűrést egy bizonyos területen, ha adott időtartamon belül a tbc-fertőzöttség meghaladja a 25 százalékeléket. (Erre az utóbbi években többször is volt példa.) A **tüdőgondozók** közel másfél milliós évi forgalmának ma már csak 2%-át teszik ki a gümőkóros betegek. A új tüdő tbc-s betegek száma a folyamatos csökkenés után 2010-ben visszatért az 4 évvel korábbi szintre. A szakmailag is sok vitát kiváltó tüdőszűrővizsgálatok jelentősége ma a mélyszegénység (hajléktalanság) terjedésével újra erőre kapó gümőkór kiszűrése mellett a betegforgalom 3%-át

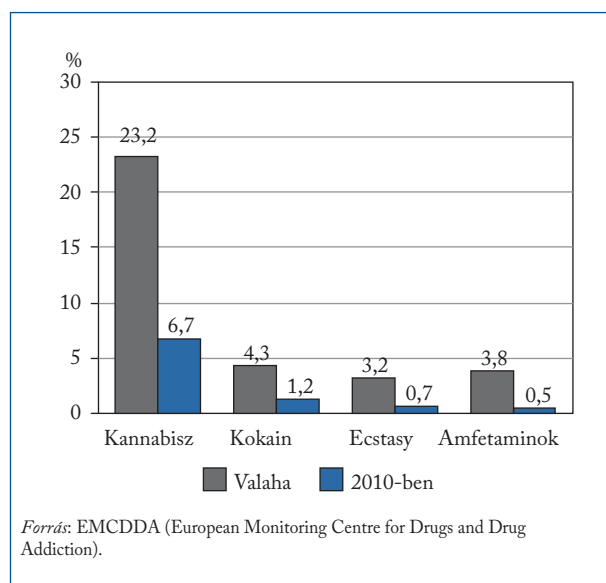
kitevő hörgőrákos és egyéb súlyos tüdőbetegségek felkutatásában rejlik. Hazánkban, ahol a tüdő- és hörgőrákos halálozási ráta európai viszonylatban a legmagasabb (az EU átlagának 178%-a), e betegség nyilvántartott betegeinek a száma az utóbbi három évtizedben a négyszeresére nőtt.

A fiatalok drogvészélyeztetettsége nő

Magyarország drogfertőzöttsége uniós viszonylatban a legkedvezőbbek közé tartozik. A **kábítószer** okozta felnőtt halálozás egy millió főre vetítve az uniós (20 fő körüli) átlagnak kevesebb mint negyede. A közvélemény és a szülők azonban valószínűleg alábecsülik azt a veszélyt, amit a drog jelent a fiatalabb korosztályokra.

2.19 ábra

A drogot fogyasztó európai aránya

A Nemzeti Drog Fókuszpont 2011-es jelentése az *Iskoláskorú gyermekek egészség-magatartása* című kutatás országos szintű felméréseinek eredményeit közli. E szerint a 9–11. évfolyamos diákok drogerintettsége 2006-hoz viszonyítva másfélszeresére növekedett: a valamilyen illegális szert életük során kipróbálók 21%-os aránya öt év alatt 31%-ra nőtt. A marihuánát fogyasztóké 17-ről 24%-ra, az amfetaminokat kipróbálók aránya másfélszeresére emelkedett. A jelentés a

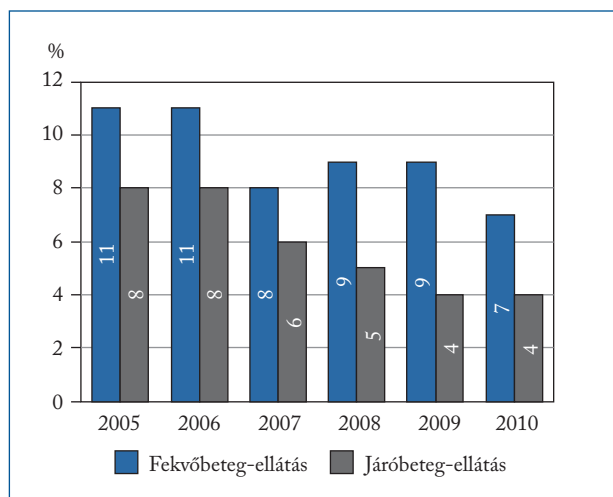
problémás fogyasztók körében tapasztalható jelenségek alapján felhívja a figyelmet a közben tiltott szerre nyilvánított mofedron széles körű terjedésére, a fogyasztása során gyorsan kialakuló káros következményekre, a hozzá kapcsolódó intenzív (napi többszöri) szerhasználatra és a használók fiatal korára.

Az orvoshiány még nem nőtt, de a kivándorlók száma emelkedik

A magyarországi **orvosellátottság** – 34 dolgozó orvos tízezer lakosra számítva – az uniós középmezőnyben van. Csaknem 34 ezer orvos dolgozott 2010-ben, 4%-kal több, mint 5 évvel korábban. Ugyanezen idő alatt a betöltött szakdolgozói álláshelyek száma 5%-kal kevesebb lett (96 ezer). Az orvosi álláshelyek 4, a szakdolgozói állások 3%-a várta üresen betöltését 2010-ben. Az orvoshiány a mentésben (26%) és a vérellátásban (20%) a legnagyobb, de a fekvőbeteg-ellátásban (7%) is meghaladja az országos átlagot. Az orvosellátottság Közép-Dunántúlon és Észak-Magyarországon az országos átlagnak csak kétharmada (21–22 tízezer lakosra vetítve), és az üres orvosi állások aránya is ezekben a régiókban a legmagasabb (5%).

2.20 ábra

Az üres orvosi álláshelyek aránya

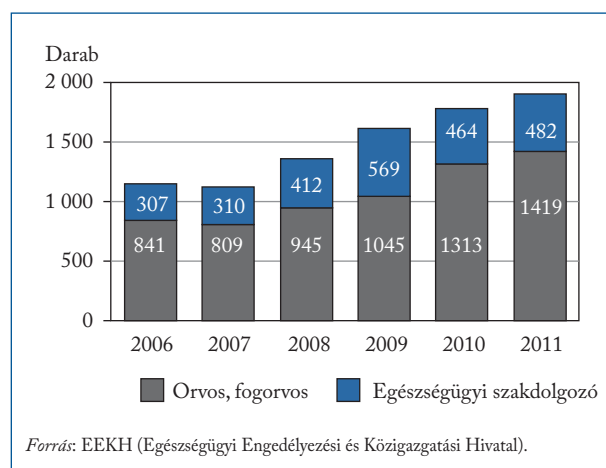
A hiány csökkenése nem várható, mivel az orvosi egyetemeken diplomát szerzők száma 2009 óta kevesebb, mint a külföldre távozó orvosoké. A legtöbb orvos és szakdolgozó az Egyesült Királyságban

¹³⁾ European system of integrated social protection statistics (ESSPROS).

(31%), Németországban (30%) és Ausztriában (8%) kap állást. A külföldre igyekvők közel háromnegyede negyvenévesnél fiatalabb, több mint felük (56%) 25 és 35 év közötti. A migráció oka elsősorban az európai szintnél nagyságrendekkel alacsonyabb itthoni fizetés, de jelentős a szerepe a folyamatban a rosszabb hazai munkakörülményeknek – a munkaszerződés feltételeinek, a túlmunkának, az időigényes adminisztrációnak stb. – és az általános társadalmi bizonytalanságnak is.

2.21 ábra

A külföldre távozó egészségügyi dolgozóknak kiállított bizonyítványok száma

Szociális gondoskodás

Az ún. **szociális védelmi kiadások**¹³⁾ rendszere nemzetközi összehasonlítást lehetővé tevő statisztikai eszköz, ami a szociális juttatások mellett a társadalombiztosítási ellátásokat is magába foglalja. A szociális védelmi kiadások Magyarországon a GDP 23,4%-át tették ki 2009-ben, ez jóval kisebb arány, mint az uniós átlag (29,5%), de az új tagállamok közül Szlovénia után nálunk a legmagasabb. A kiadások legnagyobb tételét az időskorúakra fordított kiadások (nagyraoszt a nyugdíjak) jelentik. A szociális védelmi juttatásokon belül a pénzübeli ellátások aránya Magyarországon 2005 óta növekvő volt, az uniósban az elmúlt évtizedben viszont csökkent, ennek eredményeként a hazai arány 2007 óta meghaladja az uniós átlagot.

Nem sok a rászorultságtól függő ellátás

A rászorultságtól függő ellátások aránya Magyarországon a szociális védelmi juttatásokon belül az uniós átlag kevesebb mint felét tette ki 2009-ben (nálunk 5,1, az EU-27 átlaga 11,2% volt). Az Európai Unióban a jövedelemvizsgálathoz kötött ellátások aránya Írorszámban (25,5%), Hollandiában (15,2%) és az Egyesült Királyságban (15,0%) volt a legmagasabb, míg a legalacsonyabb (3% alatti) a balti államokban, Csehországban és Svédországban.

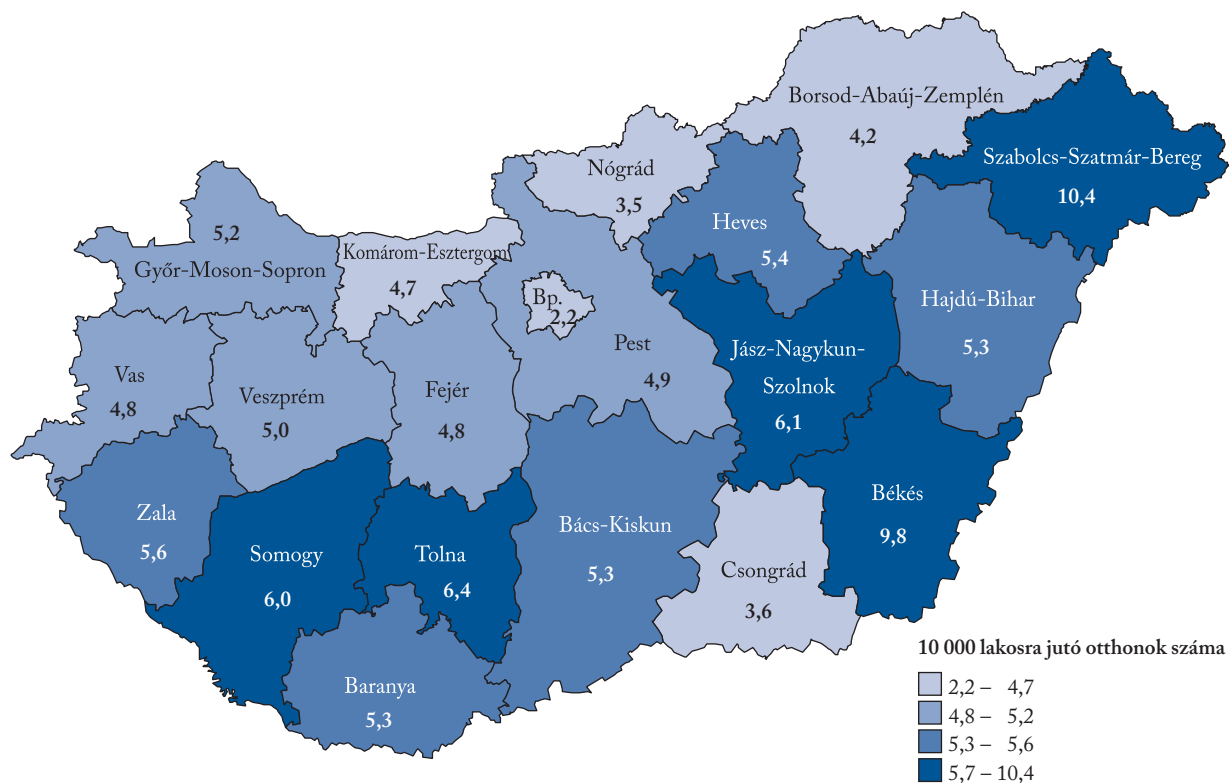
Kifejezetten transzfer jellegű, tehát nem biztosítási alapon finanszírozott szociális ellátások a segélyek és a szociális szolgáltatások. A segélyek igénybevétele esetében a rászorultság jövedelmi szegénységet jelent, míg a szociális és gyermekvédelmi szolgáltatásoknál nem feltétlenül, hiszen az egyének szembesülhetnek olyan mentális, vagy életvitelszerű problémákkal, amelyek függetlenek az anyagi háttértől, vagy éppen nem a szegénységből fakadnak.

Hiányos lefedettség mellett is fenntartási nehézségek

Az elmúlt évtized közepén megváltozott a **szociális szolgáltatások** finanszírozása, és a korábbi intézményfinanszírozás helyett az ellátottak számára alapján történt. Míg korábban az volt a probléma, hogy az intézmények nem voltak érdekeltek a kapacitásfejlesztésben, ezt követően – főleg a magasabb összegű normatívával támogatott, újjólág bevezetett szolgáltatásoknál – jelentős mértékben emelkedett az ellátottak száma. Ez az ellátórendszer fenntarthatóságát veszélybe sodorta, ami a normatívaösszegek csökkentésére, a differenciált normatíva bevezetésére, illetve a települések ellátási kötelezettségének leszállítására készítette a kormányzatot. A korábbi évek fejlesztéseinek és a 2008-tól módosított ellátási kötelezettségének ellenére is az egyes szolgáltatások országos lefedettsége, elérhetősége elmarad attól, ami a hatályos jogszabályok szerinti ellátási kötelezettségből következne. A szociális szolgáltatásokon belül leginkább a családsegítés elérhetősége valósult meg:

2.22 ábra

Idősek otthona tízezer lakosra, megyénként, 2010

2.11 tábla

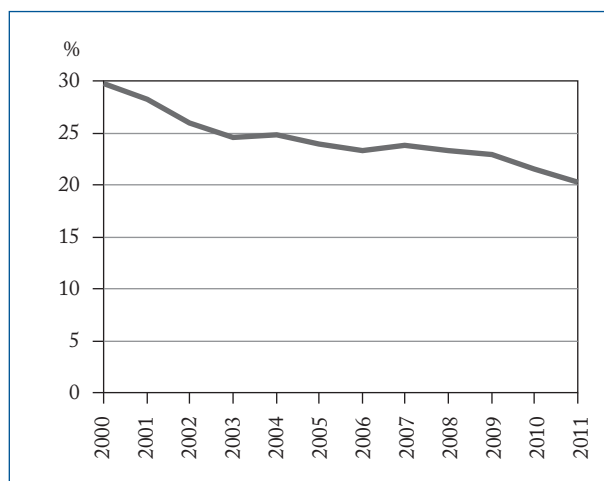
A lakásfenntartási támogatásra felhasznált összeg és megoszlása típusok szerint
(csak a pénzbeli ellátásként kifizetett összegek)

Megnevezés	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Összesen, millió forint	8 379,4	12 350,8	13 168,6	12 050,5	13 038,4	13 718,7
Ebből, %						
Normatív alapon nyújtott	81,8	87,1	88,1	88,7	89,0	89,9
Adósságcsökkentési támogatás okán megállapított	1,1	0,7	0,2	0,3	0,4	0,6
Méltányossági alapon nyújtott	17,1	12,1	11,7	11,0	10,5	9,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

országosan 92, a kötelezően ellátandó településeken 95% volt 2010-ben. (Más kérdés, hogy az ellátást a kistépüléseken többnyire társult formában látják el, azaz más, nagyobb településekről biztosítják, ami aligha jelent ugyanolyan jó minőségű szolgáltatást.) Az előbbi szolgáltatás elérhetőségi szintjét közelíti a házi segítségnyújtás (85%) és az étkeztetés (81%). Ez utóbbiak a jogszabály szerint minden településen kötelezően biztosítandó ellátások. A bentlakásos intézményekben ellátottak száma 2011-ben 88 ezer volt, 55%-uk idősek otthonában élő személy. Az ellátottak száma a 1990-es évek elejétől folyamatosan emelkedik, eltekintve a 2008. évi átmeneti visszaeséstől. Területi szempontból jelentős egyenlőtlenségekkel szembesülhetünk. Észak-Alföldön és Dél-Alföldön különösen sok bentlakásos intézmény található, ezen belül az idősek számára fenntartott tartós bentlakásos intézmények tekintetében Szabolcs-Szatmár-Bereg megye áll az első helyen: a tízezer lakosra jutó idősek otthona itt a legtöbb az országban.

2.23 ábra

Az öregségi nyugdíjminimum a nettó átlagkereset százalékában

A gyermekvédelmi törvény szabályozása alá tartozó ellátások közül a bölcsődei ellátás az egyik legjelentősebb. Ezt az ellátást csak a 10 ezer főnél nagyobb te-

2.12 tábla

Fontosabb segélyek ezer lakosra jutó száma régiók szerint, 2010

Régió	Rendszeres szociális segély	Rendelkezésre állási támogatás	Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény	Ápolási díj alanyi jogon	Lakásfenntartási támogatás
Közép-Magyarország	2,0	4,6	27,0	2,7	12,8
Ebből: Budapest	2,1	4,5	18,6	2,3	13,3
Pest megye	1,8	4,6	38,9	3,4	12,1
Közép-Dunántúl	2,6	10,3	42,2	2,8	16,1
Nyugat-Dunántúl	2,0	8,4	32,5	3,1	14,6
Dél-Dunántúl	4,6	25,2	74,8	4,1	35,3
Észak-Magyarország	6,7	36,8	100,5	4,7	47,6
Észak-Alföld	5,1	33,3	108,4	7,0	57,7
Dél-Alföld	4,0	18,1	66,3	5,3	39,3

lepüléseken kötelező biztosítani.¹⁴⁾ Ezeken a településeken a lefedettség csaknem teljes, 2010-ben 92%-os volt, miközben az ország összes településének csak töredéke (18%) biztosítja az ellátást, ami tehát a jogszabályi előírásokkal összhangban a nagyobb településekre koncentrálódik. Mind az intézmények száma, mind a beiratott gyermekek száma 2005 és 2011 között nőtt, 2010-ben a 668 bölcsődébe közel 36 ezer gyermek járt. A gyermekjóléti szolgáltatások elérhetősége a bölcsődénél jobb volt (a gyermekvédelmi szolgáltatások között a legmagasabb szintű) az összes település 97%-án található meg ez az ellátás.

A rászorulóknak számára a jövedelem kiegészítésére, illetve pótlására **pénzbeli ellátások** nyújthatók a szociális és gyermekvédelmi törvény alapján. A jogosultságot és az ellátási összegeket az öregségi nyugdíjminimum alapján határozzák meg. A segélyjogosultság alapjául szolgáló jövedelmi küszöb értékvesztése a 1990-es évek eleje óta tart. A keresetek növekedését és a létminimum alakulását nem követte az öregségi nyugdíjminimum, összege 2008 óta 28 500 forint. Az értékvesztést részben ellensúlyozza, hogy a segélyek újraszabályozásakor sok esetben emelték az öregségi nyugdíjminimumhoz kapcsolódó kvótát.

A 1990-es évektől igaz, hogy a segélyezésben a **központilag szabályozott** formák növekvő, míg a helyi szabályozású vagy méltányossági típusú segélyek csökkenő arányt képviselnek. Ez a folyamat alapvetően a fenntarthatóság irányába hat, és leginkább a kettős (vagy többes) szerkezetű támogatásoknál figyelhető meg. Lakásfenntartási támogatásokra 2010-ben 13,7 milliárd forintot fizettek ki a rászorulóknak. A kifizetések 90%-a normatív alapon történt, 9,4%-a méltányosság alapján, a többi adósságcsökkentési támogatás volt. A támogatások összege 2006-tól enyhé ingadozással növekvő.

A segélyezettek száma területenként jelentős különbségeket mutat. A szegényebb országrészekben az ezer lakosra jutó segélyezettek száma többszöröse is lehet a fővárosinak. Legnagyobbak a különbségek

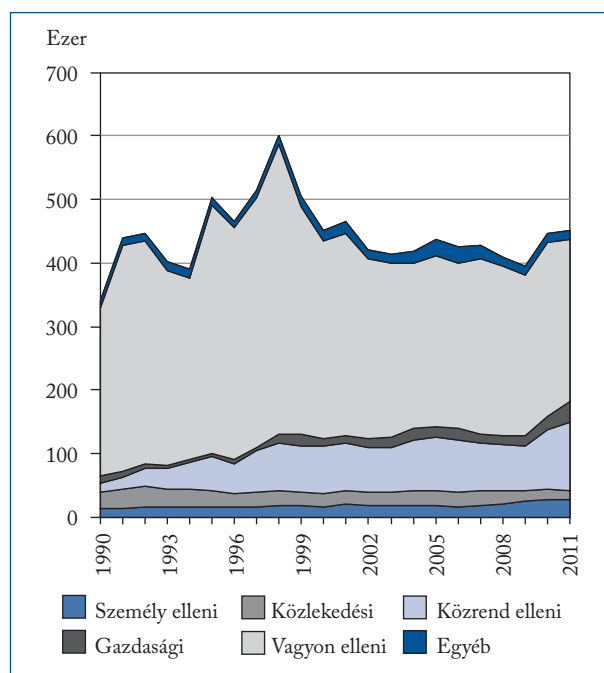
az ún. **aktív korúak ellátásán** belül a **rendelkezésre állási támogatásnál** és a **rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény** esetében. Az önkormányzati segélyezés kiterjedtsége – annak ellenére, hogy az elmúlt két évtizedben jelentős elmozdulás történt a központi szabályozású és finanszírozású segélyek dominanciája felé – nem csak az adott területen élők életkörülményeitől, a lokális munkaerő-piaci helyzettől függ, hanem az önkormányzatok eltérő anyagi lehetőségei is befolyásolják.

Bűnözés – közbiztonság*

„A modern társadalmakban a biztonság fogalma továbbvezet a kockázat, a veszély és a bizalom kategóriái felé, ami egyfajta emberi szükségletet jelöl” – írja Hans-Jörg Albrecht.¹⁵⁾ A közbiztonság kérdését a bűnözés oldaláról közelítve a **regisztrált bűncselekmények**¹⁶⁾ száma az 1998–2009 közötti csökke-

2.24 ábra

Regisztrált bűncselekmények számának alakulása

* Forrás: Belügyminisztérium, Magyarország Bűnözési és Bűnüldözési adatai (ENYÜBS), valamint a Legfőbb Ügyészség.

¹⁴⁾ A kisebb települések egyéb szolgáltatások közül választhatnak, ezek a családi napközi, a családi gyermekfelügyelet és a házi gyermekfelügyelet. Leginkább a család napközi terjedt el, de ennél az ellátásnál sem éri el a 10 ezer főnél kisebb települések 8%-át a lefedettség.

¹⁵⁾ Forrás: Hans-Jörg Albrecht: Biztonság és bűnmegelőzés, Objektív biztonság-szubjektív biztonság, Kriminológiai Tanulmányok 47. (ünnepi) kötet, OKRI, Budapest, 2010.

¹⁶⁾ 2008. december 31-ig „ismertté vált bűncselekmények”. A mérőszám nem tartalmazza a be nem jelentett eseteket, azaz a latenciát, amely számítások szerint ennek többszöröse.

nést követően emelkedett. A hatóságok és a bűnüldöző szervek 2011-ben 451 ezer bűncselekményt regisztráltak, az előző évinél 0,9%-kal többet. A bűncselekmények megközelítőleg negyede a fővárosban történt, számuk egy év alatt 2,9%-kal csökkent. A jogsértéseken belül az enyhébb elbírálású vétségek száma az átlagosnál kevésbé, a büntetteké számottevően emelkedett.

Továbbra is a vagyon elleni bűncselekmény a leggyakoribb

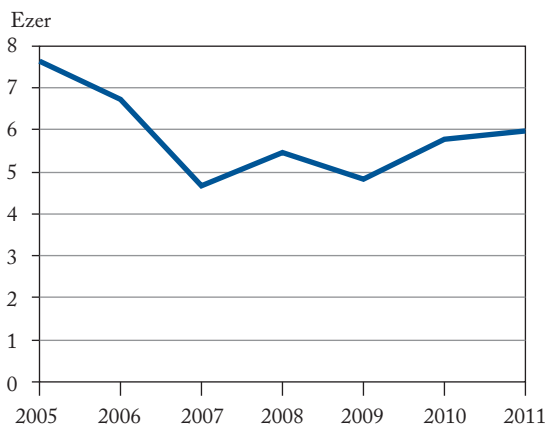
A bűnözés volumene és szerkezete hasonló a nyugat-európai országokéhoz. A regisztrált bűnözés méreteiből nem vonhatók le messzemenő következtetések a társadalom erkölcsi állapotáról és a tényleges közbiztonságról, de az állam bűnözést kont-

KÁBÍTÓSZER A PIACON

A kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények száma 2005-ben volt a legmagasabb (7600), amit jelentős visszaesés követett, és 2008-tól csökkenés és növekedés egyaránt megfigyelhető. 2011-ben 6 ezer kábítószerrel való visszaélést követtek el.

2.25 ábra

A kábítószerrel történő visszaélések számának alakulása

2011-ben a regisztrált kábítószerrel való visszaélések 87%-a fogyasztói bűncselekmény, a többi kereskedői típusú. Az esetek döntő többségét csekély mennyiségű „anyaggal” követték el. A legtöbb bűncselekményt – az elmúlt évekhez hasonlóan – Budapesten és Pest megyében regisztrálták. A kábítószer-bűnözést elkövetők általában 18–31 évesek. Ezen belül a legérzékenyebb a 18–24 éves korosztály. Aggasztó fejlemény, hogy a fiataikorúak – 14–18 évesek – száma a 2010. évi jelentős emelkedés után 2011-ben tovább nőtt.

Kábítószer hatása alatt a bűncselekményt elkövetők 3636 fős száma 3,1%-kal haladta meg a 2010. évit. Ennek jelentős része közrend ellen irányult.

2010-ben 17 illegális szerhasználattal összefüggő halálesetet jelentettek, ami jóval kevesebb az egy évvel (31), illetve a két évvel (27) korábinál. A közvetlen túladagolás miatt elhunytak átlagéletkora 36 év volt.

Nemzetközi összehasonlításban a kábítószer-fogyasztással összefüggő halálesetek száma Magyarországon egymillió lakosra vetítve – a 15–64 évesek körében – 3,9, hazánk az egyik legkevésbé érintett ország. Az unió átlaga több mint ötszöröse a magyar mutatóknak (20,7 haláleset).¹⁷⁾ Az elmúlt évtizedben Magyarország tranzitországból célországgá vált, a teljes drogpalletta elérhető. Felmérések szerint a magyar fiatalok 20–30%-a próbál ki tiltott szert a felnőtté válás előtt, a kevésbé optimista felmérések ezt az arányt 50–70%-ra teszik.¹⁸⁾

¹⁷⁾ Forrás: 2011-es éves jelentés a magyarországi kábítószer helyzetről az EMCDDA számára, Nemzeti Drog Fókuszpont, 2012. Sajtóközlemény, Az elmúlt évtizedben nem nőtt a kábítószer-fogyasztással összefüggő közvetlen halálesetek száma hazánkban.

¹⁸⁾ Forrás: Sulinet portál: Drogfogyasztás Magyarországon, 2012. május 7.

rolláló és kezelő beavatkozásai kizárólag a regisztrált bűnözésre reagálhatnak.

A **személy elleni bűncselekmények** korábbi évekre jellemző nagyarányú növekedése 2011-ben nem folytatódott, 27 ezret kevéssel meghaladó számuk 2010-hez képest kissé csökkent. A személy ellen elkövetett jogsértések legnagyobb része könnyű és súlyos testi sértés. Az élet elleni bűncselekmények közül a legsúlyosabb a befejezett emberölés, számuk a rendszerváltás első évtizedében évi 250–300, az új évezred elején 200–250 volt, 2005-től csökkent, 2011-ben az előző évi 131-ről 142-re emelkedett.

A bűnözésben hagyományosan legnagyobb a **vagyon ellen** elkövetett jogsértések aránya, ami az elmúlt húsz évben mérséklődött. A 1990-es évek elején a jelzőszám értéke 80% körül alakult, 2011-ben 57% volt; a folyamatban szerepe volt az értékhatár változásainak is. A vagyon elleni bűncselekmények legnagyobb része lopás, ezen belül lakásbetörés, gépjárműlopás. Az év során nőtt a betöréses és személygépkocsi-lopások száma. A lakásbetörések száma az ezredfordulót követően hullámzóan alakult, majd az évtized közepétől emelkedett, amivel összefüggésben változott a lakások és egyéb helyiségek biztonsági berendezéssel való felszerelése is. Ugyanakkor kevesebb a csalás, illetve csökkent a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogsértés (pl. hamisított CD-k árusítása).

A közterületi bűnözés fontos összetevője a közlekedési, ezen belül is elsősorban a közúti közlekedési bűnözés. A **közlekedési bűncselekmények** számának csökkenése 2011-ben tovább folytatódott. A közlekedési fegyelem erősödését jelzi, hogy kevesebben vezettek ittasan járművet, mint korábban. Az ittas vezetés elleni fellépés, az objektív felelősség bevezetése, az előéleti pontrendszer szigorítása, a büntetési tételek emelése és az ellenőrzések intenzitása segítette megfordítani a korábban stagnáló, majd romló közúti közlekedési bűnözést.

A bűnügyi statisztika az elmúlt évtizedben évi 10–18 ezer **gazdasági bűncselekményt** regisztrált. Figyelemre méltó e bűncselekménytípus számának 2008-tól történő emelkedése, ami különösen a két utolsó évben dinamizálódott, és 21–32 ezer közé került. A gazdasági bűncselekmények közül a kész-

pénz-helyettesítő fizetőeszközzel való visszaélés jelentős növekedése az ilyen eszközök mind szélesebb körű elterjedésével magyarázható, és felhívja a figyelmet a hatékonyabb védelmi rendszerek kiépítésére. Bár a kriminális korrupció valós méreteiről a bűnügyi statisztika eszközeivel reális kép nem alkotható, figyelmet érdemel e bűncselekménycsoport körébe tartozó hivatali visszaélések számának emelkedése és a gazdasági titok megsértése. Utóbbiból a korábbi évek 10–20 esetével szemben 2011-ben tízezer esetet regisztráltak.

A **közrend elleni bűncselekmények** közé tartozik az önbíráskodás, a garázdaság, a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények, a közveszélyokozás, a közokirat-hamisítás és a lőfegyverrel vagy lőszerrel való visszaélés. A közrend elleni bűncselekmények száma a korábbi csökkenést követően 2010-ben 36, 2011-ben további 15%-kal nőtt. A növekedés hátterében az okirattal való visszaélések és a kábítószerrel kapcsolatos visszaélések számának emelkedése áll. A kábítószerrel használók köre tovább bővült, és 2011-ben a visszaélések száma megközelítette a 6 ezret, ami 3,5%-kal haladta meg a 2010. évit, és 24%-kal a két évvel korábbit.

2011-ben az ismertté vált bűnelkövetők száma tovább csökkent

Az elmúlt évben 113 ezer **bűnelkövető vált ismertté**, 7,9%-kal kevesebb a 2010. évinél. Ez egyben az elmúlt két évtized egyik legalacsonyabb értéke. A csökkenésben a felnőtt – 18 évet betöltött – bűnelkövetők számának volt szerepe. A fővárosban a regisztrált bűnelkövetők száma az átlagot meghaladóan, több mint 15%-kal csökkent. Az elkövetők között a fiatalkorúak, illetve a külföldi bűnelkövetők száma ellentétesen alakult: a fiatalkorúaké az előző évhez képest 1,8%-kal mérséklődött, a külföldi elkövetőké közel 17%-kal nőtt. A nem büntethető gyermekkorú elkövetők száma (2714 fő) gyakorlatilag megegyezett a 2010. évivel.

A bűnelkövetők héttizede büntetlen előéletű volt, számuk – a büntetett előéletűekéhez hasonlóan – mérséklődött az előző évihez képest. A bűnelkövetők nagy többsége, 83%-a férfi, ará-

nyuk az utóbbi években lényegében nem változott. A bűnelkövetők kevesebb mint egyötödének cselekményét alkohol vagy kábítószer befolyásolta. Az alkohol hatása alatt álló bűnelkövetők száma 2007 óta folyamatosan csökken, miközben a kábítószer hatása alatt lévőké kissé emelkedett. Bünszervezetben 153 fő követett el bűncselekményt, ez három és félszerese a két évvel korábbinak, és 34-gyel kevesebb a 2010. évinél.

A **büntettek sértettjeinek száma** meghaladta a 261 ezer főt, 5,3%-kal magasabb az előző évinél. Ezen belül a gyermekkorú sértettek közel 9 ezer fős létszáma 35%-kal volt magasabb az egy évvel korábbinál. A külföldiek sérelmére elkövetett bűncselekmények száma is meghaladta az egy évvel azelőttit.

A **jogerősen elítéltek** száma az ezredfordulót követően 100 ezer körüli volt, az utóbbi években 90 ezer alatti. A jogerősen elítéltek száma 2011-ben kissé meghaladta a 85 ezret, 4,7%-kal alacsonyabb az előző évinél. Több mint egyharmadukat szabadságvesztésre, 14%-ukat közérdekű munkára, negyedüket pedig vagy pénzbüntetésre, vagy önállóan alkalmazott mellékbüntetésre és intézkedésre ítélték. Az ítélkezési gyakorlat az utóbbi években némileg változott, a közérdekű munkára ítélték száma folyamatosan emelkedett, a pénzbüntetésre ítélték száma csökkent. A szabadságvesztésre ítélték kétharmadának büntetését felfüggesztették, végrehajtandó szabadságvesztés 10 ezer főre várt, ez az összes elítélt közel 12%-a. Minden tizennegyedik jogerősen elítélt továbbra is fiatalos volt.

A fogva tartottak száma évek óta növekszik, egyre több az elítélt

A büntetés-végrehajtási intézetekben az év végén **fogva tartottak** száma az utóbbi években folyamatosan emelkedett, 2007 és 2011 között ötödével nőtt, ezen belül az elmúlt egy évben 5,4%-kal. A fogva tartottak száma 2011-ben 17 200 fő volt, azonos a tíz évvel korábbival. A növekedés döntően az elítéltek számának emelkedéséből adódott. Az intézetekben lévők héttizede elítélt, 28%-a előzetesen letartóztatott, a többi kényszergyógykezelésre és elzárásra beutalt volt.

2011-ben a regisztrált bűncselekmények száma Dél-Dunántúlon és Dél-Alföldön jelentősebben, Észak-Magyarországon kissé csökkent. Érezhető mértékű növekedés Közép- és Nyugat-Dunántúlt jellemezte, emellett Közép-Magyarországon szintén nőtt a mutató értéke, Észak-Alföldön pedig stagnált. A bűncselekmények egyharmadát Közép-Magyarországon követték el, és itt volt a legmagasabb a lakosság számához viszonyított bűnözési arány is. A regisztrált bűnelkövetők száma Közép-Magyarországon és Dél-Dunántúlon számottevően csökkent, de a többi területet is mérséklődés jellemezte. A bűnelkövetők közel negyede Közép-Magyarországon, kicsivel kevesebb mint ötöde pedig Észak-Alföldön vált ismertté, a többi régió részesedése 9–16% közötti. Az ismertté vált fiatalos bűnelkövetők száma Észak-Alföldön és Közép-Magyarországon a legmagasabb, Nyugat-Dunántúlon a legalacsonyabb.

3. HAZAI ÉS NEMZETKÖZI MAKROGAZDASÁGI FOLYAMATOK

- A 2010-ben kezdődő, recesszió utáni növekedés 2011-ben lassult: a Nemzetközi Valutalap előrejelzése szerint a **világgazdaság** bővülése a 2010. évinél kisebb, 3,9% volt. A globális növekedés jelentős mértékben a fejlődő országoknak köszönhető, miközben a fiskális egyensúlytalanságok, a hitelpiac beszűkülése, az inflációs nyomás és a dél-európai adósságválság visszafogta a bővülést.
- A világgazdasági folyamatok alakulásában iránymutatónak számító nemzetgazdaságok közül az **Egyesült Államok** gazdasági teljesítménye 1,7%-kal bővült, míg **Kínában** – bár a gazdasági bővülés dinamizmusa veszített lendületéből – 9,2%-kal növekedett a GDP. **Japán** gazdaságára jelentős csapást mért a márciusi földrengés és szökőár – mely a külkereskedelmen keresztül a világgazdaságban is éreztette hatását –, teljesítménye így 2011-ben 0,7%-kal csökkent. Az **Európai Unió** teljesítménybővülése is lassult: a GDP 1,5%-kal haladta meg az előző évit. Az uniós gazdasági növekedést továbbra is Németország erősítette, miközben a költségvetési problémákkal küszködő tagállamok fékeztek a bővülést.
- Bár 2011 folyamán – a világgazdasági folyamatokkal összhangban – a hazai konjunktúra is veszített lendületéből, ennek ellenére 1,7%-kal emelkedett a bruttó hazai termék. A többi visegrádi országhoz hasonlóan **hazánk gazdasági növekedését** is befolyásolta a német gazdaság erősödése. Magyarország elmúlt éveket meghaladó gazdasági növekedése elsősorban felhasználási oldalról a külkereskedelemnek, míg termelési oldalról az exportra termelő iparnak és a mezőgazdaságnak köszönhető. Hazánk – a Világgazdasági Fórum legfrissebb globális versenyképességi jelentése szerint – 2011-ben négy helyezést javítva a világ 48. legversenyképesebb országa volt, ezen belül a legkedvezőbb helyezést (34.) az innováció területén érte el.
- A magyar gazdaság egyik legfontosabb hajtóereje a **külkereskedelem**, bár 2011-ben mindkét forgalmi irány esetében az előző évinél mérsékeltebb élénkülés mutatkozott. Magyarország exportjának háromnegyede, importjának pedig héttizede az unióra koncentrált, ezen belül a német gazdaság részesedése továbbra is kiemelkedő: hazánk kiviteli és behozatali forgalmának negyedét Németországgal bonyolította. Hazánk külkereskedelmének motorjai 2011-ben elsősorban a jármű- és a gyógyszeripar voltak, de a szolgáltatások esetében is stabil növekedés mutatkozott.
- A **folyó fizetési mérleg** egyenlege 2011-ben tovább javult, a 2011. évet 1,4 milliárd eurós többlettel zárta, ami a GDP 1,4%-ának felel meg. A növekvő többlet – 2010-hez hasonlóan – a reálgazdasági tranzakciók pozitív egyenlegének köszönhető, miközben a jövedelem- és transzfermérleg egyenlege 2011-ben is romlott. Magyarország nettó **külföldi adósságállománya** – ami 2011-ben a GDP 44,3%-át jelentette – az előző évhez képest 12%-kal mérséklődött.

Nemzetközi gazdaság

Hazai makrogazdasági folyamatok

Külkereskedelmi forgalom

Fizetési mérleg, külföldi adósságállomány

Államháztartás és alrendszerei

• 2011-ben az **államháztartás** pénzforgalmi szemléletű, konszolidált hiánya (helyi önkormányzatok nélkül) az előző évhez képest csaknem megduplázódott, és meghaladta az 1,7 billió forintot. Eközben a központi költségvetés bruttó adóssága is tovább nőtt: 2011 végén 5%-kal haladta meg az előző évit. A túlzothiany-eljárás, az **EDP** keretében jelentett adatok szerint a magánnyugdíjpénztári vagyon átvételének hatására az államháztartás GDP-arányosan 4,3%-os többlettel zárta az évet, ezzel teljesítve a vonatkozó maastrichti kritériumot. (Az átvétel nélkül számítva 5,4%-os volt a GDP-arányos hiány.) Az **államadósság** GDP-hez viszonyított aránya viszont továbbra is meghaladja a 80%-ot, amely jóval felette van a 60%-os küszöbértéknek.

Összefoglaló adatok

(%)

Megnevezés	2009	2010	2011
Bruttó hazai termék (GDP) volumenindexe, előző év=100,0	93,2	101,3	101,7
Egy főre jutó GDP, ezer Ft	2 556,5	2 674,8 ⁺	2 822,7
Egy főre jutó GDP, euró	9 112	9 712 ⁺	10 110
Beruházás volumenindexe, előző év=100,0 ^{a)}	91,4	94,9	95,5
Külkereskedelmi termékforgalmi egyenleg, milliárd Ft	1 056,4	1 515,7	1 929,5
Behozatal volumenindexe, előző év=100,0	82,9	115,1	106,9
Kivitel volumenindexe, előző év=100,0	87,3	116,9	110,2
Folyó fizetési mérleg egyenlege, millió euró	-139,2	1 186,9	1 431,4
Bruttó külföldi adósság a GDP százalékában	114,0	110,4	101,7

^{a)} Negyedéves adatok alapján.

Nemzetközi gazdaság

Fogyatkozó lendület a világgazdaság teljesítményében

A világgazdaság az ezredfordulótól a 2008-as pénzügyi válság kitöréséig évente átlagosan 4% körüli növekedést ért el, 2009-ben viszont recesszióba került (-0,6%), annak ellenére, hogy az ázsiai térség feltörekvő országai (főként India és Kína) csak kismértékben veszítettek gazdasági lendületükből.

2010-et a recesszióból való kilábalás, az alacsony bázishoz mérten dinamikus, 5% körüli bővülés, 2011-et viszont a növekedés lassulása jellemezte. A Nemzetközi Valutaalap előrejelzése szerint 2011-ben a világgazdaság bővülése a 2010. évinél kisebb mértékű, 3,9% volt. A globális növekedés jelentős mértékben a fejlődő országoknak köszönhető.¹⁾ A túlnyomórészt fejlett országokat tömörítő OECD egészére számított bruttó hazai termék mindössze 1,8%-kal emelkedett az előző évihez képest.²⁾ (2010-ben 3,2%-os volt a gazdasági bővülés az OECD egészében.)

A világgazdaság növekedését számos tényező korlátozta. 2011-ben ezek közül kiemelkedő fontossággal bírtak a jelentősebb súlyt képviselő országok fiskális egyensúlytalanságból fakadó problémái, a hitelpiac nagymértékű beszűkülése, az élelmiszer- és nyersanyagárak növekedése által vezérelt inflációs nyomás és a dél-európai térség államadósság-problémái. Az adósságválság nagyon fontos tényezőnek bizonyult a globális pénzügyi piacok folyamataiban, ami a pénzügyi eszközök árain keresztül éreztette hatását a reálgazdaság teljesítményén is. A globális folyamatokban Görögország és Portugália áprilisi hitelkérelme és leminősítése fordulópontnak számított, ezt további országok – köztük hazánk – hitelminősítői visszatorolása követte.

2011-ben – az IMF számításai alapján, vásárlóerő-paritáson – a világ legnagyobb gazdasága az Egyesült Államoké volt, ami a világgazdaság bruttó hazai termékéből 19%-kal részesedett. A részarány az elmúlt években folyamatosan mérséklődött, főként az újonnan iparosodott ázsiai térség

dinamikus növekedésének következtében. A rangsorban második Kína, harmadik India, a világot meghaladó mértékben bővülő gazdasági teljesítménnyel: 2011-ben Kína 9,2, India 7,3%-os volumenemelkedést ért el a GDP-ben, ezzel utóbbi megelőzte Japánt a rangsorban. Az első tízben négy EU-tagállam (Németország, Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország) is megtalálható. Az EU részesedése 20%, amivel az európai integráció vezető gazdasági hatalomnak számít. Magyarország az 55. a ranglistán.

3.1 tábla

A globális GDP volumenének változása
(az előző évhez képest)

Megnevezés	2010	2011 ^{a)}	2012 ^{b)}	2013 ^{b)}
IMF	5,3	3,9	3,5	4,1
Világbank	5,0	3,7	3,4	4,0
OECD	5,0	3,8	3,4	4,3

^{a)} Becslés.

^{b)} Előrejelzés.

Az egy főre jutó GDP alapján az előző két évhez hasonlóan 2011-ben is Katar volt a világszoros. Az arab államot az európai pénzügyi központként is számon tartott Luxemburg követi. A rangsor elején a fejlett európai államok mellett főként olajtermelő vagy pénzügyi centrum szerepét betöltő országok vannak. Az első tízben mindössze egy ország – az Egyesült Államok – található a világ 20 legnagyobb gazdasága közül. Hazánk a 47. helyen áll a rangsorban.

A világgazdasági folyamatok alakulásában gyakran iránymutatónak tartott **Egyesült Államok** gazdasági teljesítménye 2011-ben 1,7%-kal bővült³⁾ az előző évhez képest. A növekedés ütemének lassulása az év végére megállt. A GDP több mint héttizedét adó személyes fogyasztási kiadások volumene 2,2%-kal növekedett 2010-hez képest, miközben a személyes jövedelmek bővülése mindössze 1,3% volt. A tartós fogyasztási cikkek fogyasztásának 8,2%-os bővülése számottevően hozzájárult a gazdasági növekedéshez. A bruttó belföldi magánberuházások volu-

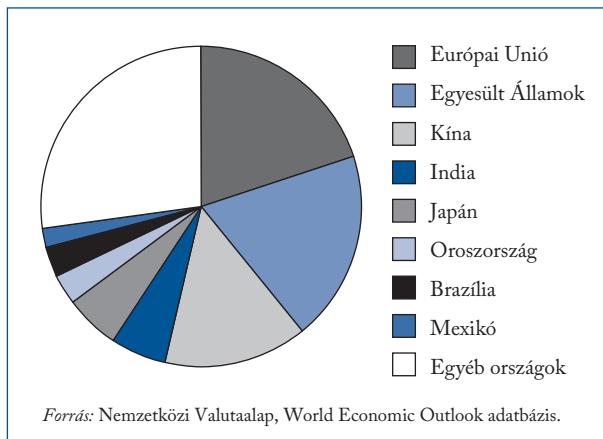
¹⁾ Forrás: [Növekvő kockázatok a külső környezetben, bizonytalan kilátások Magyarországon. Makrogazdasági elemzés 2011.](#) MFB Zrt., 2011.

²⁾ Forrás: OECD.

³⁾ Forrás: U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis.

3.1 ábra

A világ GDP-jének megoszlása, 2011 (vásárlóerő-paritáson számolva, %)

mene az egy évvel korábbinál lassabban emelkedett (4,8%), bár ebben a magas bázis is szerepet játszott. A nettó export egyenlege 2011-ben tovább romlott, annak ellenére, hogy az export volumene nagyobb mértékben nőtt (6,7%), mint az importé (4,9%). A kormányzati fogyasztási kiadások és bruttó beruházások volumene – egész éves mérséklődés mellett – 2,1%-kal csökkent, ez egyik oldalról visszafogta a gazdasági növekedést, ugyanakkor összhangban állt az erősen deficitessé szövevényes költségvetés rendbetételére irányuló kormányzati intézkedésekkel. (A 2011-ben elfogadott *Budget Control Act* alapján 10 év alatt 2100 milliárd dollárral kell csökkenteni a költségvetési kiadásokat.) Az Egyesült Államok államadosságának fenntarthatósága körüli bizonytalanságok miatt az egyik legbefolyásosabb hitelminősítő, a Standard & Poor's az amerikai hosszú lejáratú államadosságot az AAA kategóriából visszaszorította AA+-ba.⁴⁾ A leminősítés ellenére az állampapír-piaci hozamokban nem történt változás: a tízéves államkötvény (amelynek egyik fő vásárlója Kína) hozama – a július végi nagy esést követően – 2% körül mozgott az év hátralevő részében.⁵⁾

⁴⁾ Forrás: Standard and Poor's honlapja.

⁵⁾ Forrás: U.S. Department of Treasury

⁶⁾ Forrás: Cabinet Office, Government of Japan.

⁷⁾ Forrás: OECD.

⁸⁾ Forrás: Bank of Japan.

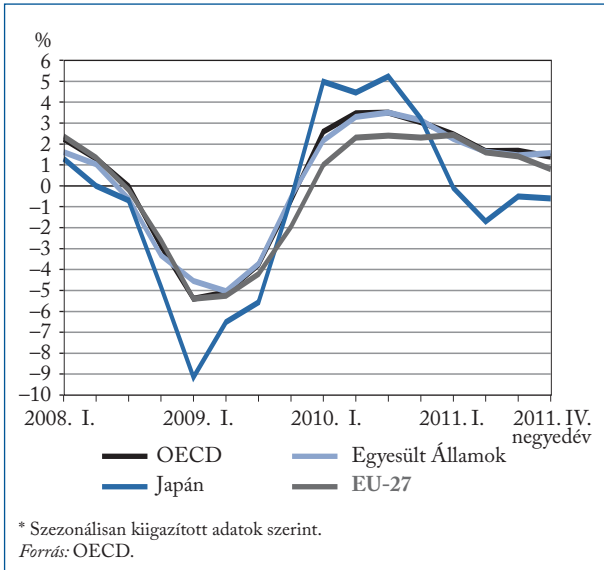
Az egyesült államokbeli infláció 2011 folyamán megduplázódott: 3,2% volt (2010-ben 1,6%). Ezzel párhuzamosan a feldolgozóiparra számított termelői árak emelkedése is 7,8%-ra ugrott. A lanyhuló gazdasági növekedés ellenére – főként az év utolsó hónapjaiban – pozitív irányú változások történtek a munkaerőpiacon, a munkanélküliségi ráta a 2010. évi 9,6%-ról 9,0%-ra mérséklődött.

Japán gazdasági teljesítménye 0,7%-kal csökkent 2011-ben.⁶⁾ A gazdasági folyamatokra negatívan hatott a 2011. március 11-i földrengés és szökőár. A közel 16 ezer áldozattal járó természeti katasztrófa a külkereskedelmen keresztül átmenetileg a világgazdaságban is éreztette hatását. A katasztrófa utáni hónapokban a külkereskedelem nagymértékben rontotta a japán gazdaság teljesítményét: az import jelentősen megugrott, ezzel szemben az export növekedését hátráltatta az ipari termelés akadozása. A globális termelési láncokban átmeneti zavarok jelentkeztek, aminek háttérében a speciális elektronikai termékek raktárkészleteiben keletkezett átmeneti hiány állt.

Az ipari termelés a katasztrófa hónapjában, márciusban jelentősen – szezonálisan kiigazítva – 13%-kal csökkent az egy évvel azelőtti szinthez képest. Ezzel másfél éves mélypontra esett vissza az ipari kibocsátás.⁷⁾ Az ipari termelés volumene egészen az év végéig nem érte el a természeti katasztrófa előtti, februári szintet, ennek eredményeképpen 2011-ben 3,6%-kal mérséklődött a kibocsátás. A fogyasztói árak csökkenése (0,3%) 2011-ben tovább folytatódott, a defláció mértékét csupán mérsékelni tudta az energiaárak emelkedése (5,9%). További kedvezőtlen hatást jelentett a gazdasági folyamatokra a jen dollárral szembeni tartós erősödése, amivel szemben a japán jegybank védekezése sikertelen volt. Az év folyamán az alapkamat nem változott, továbbra is rekord alacsony szinten maradt (0,00–0,10%).⁸⁾

3.2 ábra

A GDP volumenváltozása a világgazdaságban* (az előző év azonos negyedéhez képest)

Kínában a gazdasági bővülés dinamizmusa 2011-ben fokozatosan veszített lendületéből, de az egész évet tekintve így is 9,2%-kal növekedett a bruttó hazai termék.⁹⁾ A lassulásban fontos szerepet játszott egyrészt a fejlett országok gazdasági fékeződéséből fakadó visszafogottabb külső kereslet (a kiviteli forgalom több mint harmada az Egyesült Államokba és az Európai Unióba irányult 2011-ben), másrészt a megugró infláció. A fogyasztói árak 2011-ben 5,4%-kal haladták meg az előző évi szintet. A fogyasztói árak gyorsuló emelkedése, illetve a hitel- és ingatlanpiaci folyamatok következtében az év nagyobb részében a monetáris politikára a szigorítás volt jellemző, csak az év utolsó hónapjaiban lazított a jegybank a pénzügyi rendszer szabályozottságán, a lassuló gazdasági növekedés dinamizálása céljából.¹⁰⁾

Kedvezőtlen fiskális helyzetben bővült az Európai Unió gazdasága

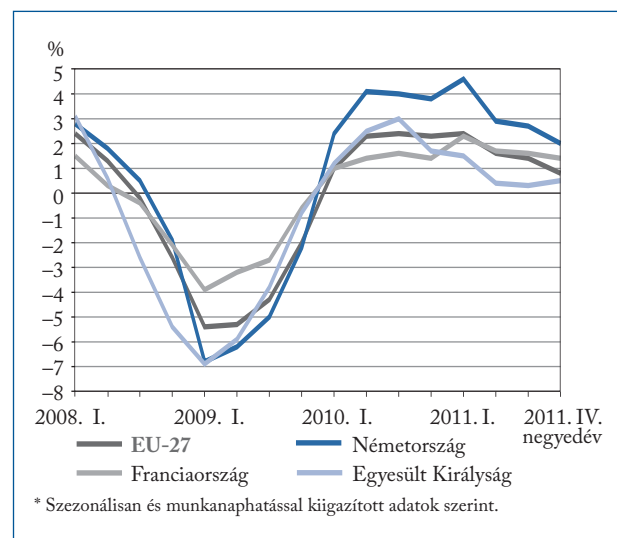
Az **Európai Unió** (EU-27) teljesítménybővülése is lassult 2011-ben: a GDP 1,5%-kal haladta meg az

egy évvel korábbi szintet. A növekedés motorját továbbra is Németország (3,0%) jelenti, bár bővülésének dinamikája számottevően mérséklődött 2011 folyamán. A német gazdaságban a fogyasztás mellett a beruházási aktivitás élénkülése is pozitívan járult hozzá a növekedéshez. A gazdasági teljesítményben nagyobb súlyt képviselő nemzetgazdaságok közül Németország mellett Franciaország bruttó hazai terméke bővült uniós átlagot meghaladó mértékben (1,7%), Spanyolországban és az Egyesült Királyságban viszont az 1%-ot sem érte el a gazdasági növekedés. Kiemelkedő, 5% feletti volt a GDP volumenemelkedése a balti térség államaiban, és mindössze három országban – Görögországban, Portugáliában és Szlovéniában – mérséklődött a gazdaság teljesítménye. A visegrádi országok növekedését továbbra is a német konjunktúra alakulása határozta meg (részesedésük Németország importjában 10% feletti).¹¹⁾ A szlovák és a lengyel gazdaság hazánkénál nagyobb (3,3, illetve 4,3%), a cseh gazdaság pedig hasonló (1,7%) mértékben bővült. (Lengyelországban a külső kereslet mellett a belső makrogazdasági folyamatok is igen kedvezően hatottak a növekedésre.)

3.3 ábra

A GDP volumenváltozása az unióban és legnagyobb gazdaságaiban*

(az előző év azonos negyedéhez képest)

⁹⁾ Forrás: National Bureau of Statistics of China.

¹⁰⁾ Forrás: The People's Bank of China.

¹¹⁾ Forrás: Destatis.

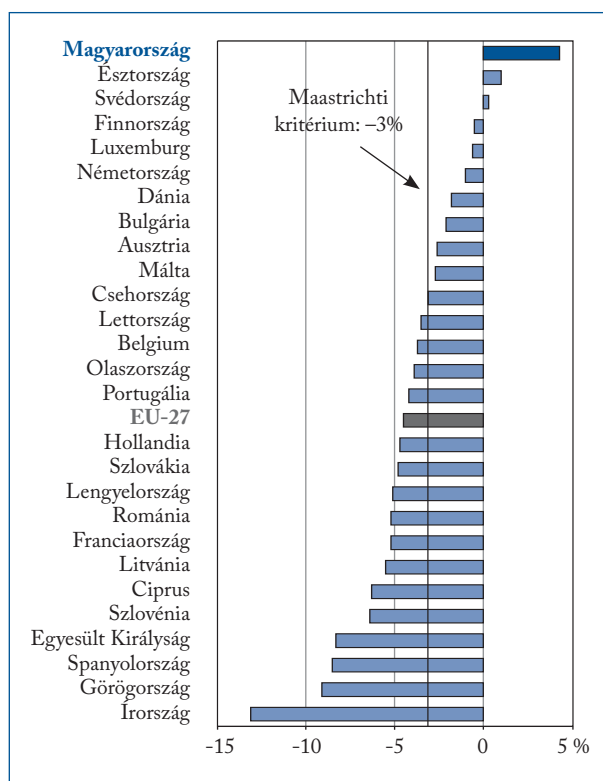
3.4 ábra

A válság hatására 2008-ban és 2009-ben a tagállamok többségében az államháztartás egyenlege jelentősen romlott. 2009-ben mindössze öt tagország teljesítette a GDP-arányos államháztartási hiányra vonatkozó, 3%-os maastrichti kritériumot. A tagországok többségében anticiklikus gazdaságpolitikával igyekeztek mérsékelni a recesszió okozta veszteségeket, illetve beindítani a mielőbbi növekedést. 2010-ben és 2011-ben viszont már a hiányszintek mérséklődését eredményező fiskális politikába kezdtek, amire az európai konjunktúra beindulása is mozgásteret adott. 2011-ben Magyarország mellett Észtország és Svédország már szufficites államháztartással rendelkezett, és a tagállamok döntő többségében mérséklődött a deficit. Hazánkban a 2009. évi 4,6 és a 2010. évi 4,2%-os – GDP-arányos – hiányt 2011-ben 4,3%-os többlet követte, ami a magánszemélyektől az állam részére történt magánnyugdíj-pénztári vagyontádasából adódott.

2011-ben Svédország kivételével minden tagállamban magasabb volt a GDP-arányos államadósság a 2008. évihez viszonyítva, sőt Írországban, Lettországban, Litvániában, Romániában és Szlovéniában legalább megduplázódott az arány. Ennek következtében több uniós tagország kockázati besorolását rontották a hitelminősítők 2011 folyamán. Az adósságszintek növekedéséhez jelentősen hozzájárultak a válság következtében deficitesen alakuló államháztartási egyenlegek. Számos tagországban (pl. Görögországban, Magyarországon, Olaszországban, Portugáliában és Spanyolországban) jelentősen drágult az államadósság finanszírozása: a makrogazdasági kockázatok – és a befektetők növekvő kockázatkerülése – miatt számottevően emelkedtek az állampapír-hozamok.

A maastrichti kritériumnak számító 60%-os GDP-arányos államadósságszintet 2008-ban 9, 2011 végére 14 tagország haladta meg. Hazánk esetében a mutató értéke mindkét időpontban a kritériumszint felett volt. 2011 végén Magyarország adósságrátája 80,6% volt, valamelyest kisebb, mint az unió átlaga (82,5%). Hazánk ezzel a kilencedik legmagasabb adósságrátával rendelkezik az EU tagállamai között, a 2004 óta csatlakozott tagállamok közül a legeladósodottabbnak számít.

Az államháztartás egyenlege a GDP százalékában, 2011

Az uniós gazdasági növekedést nagyrészt a jelentős államháztartási egyensúlytalansággal küszködő tagállamok lassították, mivel az ottani költségvetési megszorítások visszafogták a reálgazdasági bővülést. Az eurózóna gazdaságán a divergencia jelei mutatkoznak: a 2008–2009-es gazdasági válság óta a dél-európai nemzetgazdaságok leszakadóban vannak a többi, eurót használó tagállamhoz képest.

A beruházások volumenének válság okozta mérséklődését jelzi, hogy a **bruttó állóeszköz-felhalmozás** GDP-hez mért aránya 2011-ben 18,6% volt az Európai Unióban, szemben a 2008. évi 21,1%-kal. Minden tagországban csökkent a ráta a válság előtti szinthez képest. Németországban nem volt jelentős mértékű a mérséklődés, ami az elmúlt két évben számottevően hozzájárult a kiemelkedő növekedés eléréséhez. Görögországban az államháztartás egyensúlytalansága, Írországban a bankrendszer összeomlása, Spanyolországban pedig az ingatlanbuborék kipukkanása miatt esett vissza jelentősen a beruházások aránya. 2011-ben a bruttó álló-

A DÉL-EURÓPAI ADÓSSÁGVÁLSÁG

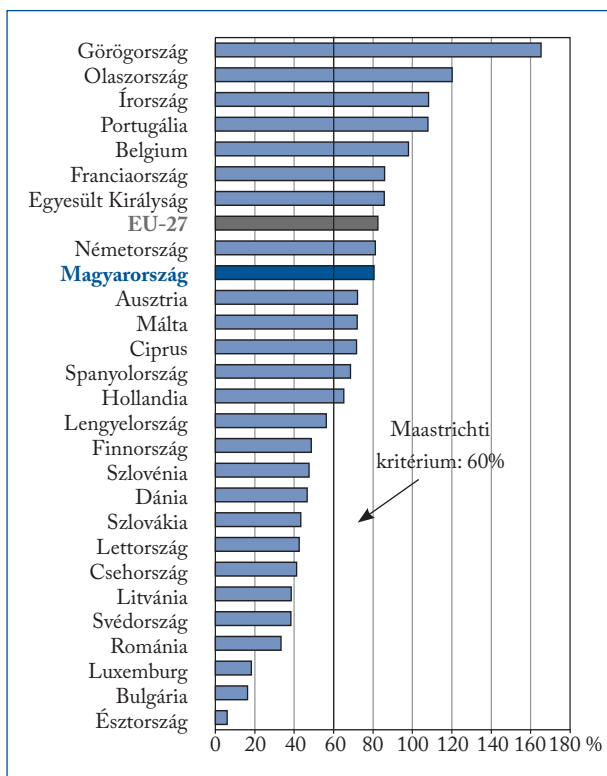
A válságból való kilábalás során a legtöbb uniós országban a konjunktúra beindítása érdekében expanzív költségvetési politikát alkalmaztak. A fiskális keresletlénkítő intézkedések (pl. roncsautó-program), a bankkonszolidációk és az automatikus stabilizátorok (pl. munkanélküli-segély) az egyes tagállamok államháztartásaiban számottevő deficitet okoztak. 2009-ben a tagországok többségében a költségvetés 3% feletti – a vonatkozó maastrichti kritériumot meghaladó – hiánnyal zárta az évet.

A konjunktúra beindulásával a kormányok a hiányszintek mérséklését helyezték előtérbe, következetesen folytatva az anticiklikus gazdaságpolitikát. A restriktív gazdaságpolitika hatására az aggregált keresletben bekövetkezett csökkenés mérsékeltén visszafogta a gazdaság növekedését. Néhány tagállamban nagyobb arányú kiigazításra volt szükség 2011-ben. Jellemzően a dél-európai térség államaiban kérdőjeleződött meg az államháztartási folyamatok fenntarthatósága. A befektetők kezdték kockázatosnak ítélni egyes országok államadosságának finanszírozását. 2011 márciusára az emelkedő finanszírozási költségek Görögország esetében már fenntarthatatlan pályára állították az államadosságot. 2010 folyamán az euróövezet tagállamai mentőalapot (Európai Pénzügyi Stabilitási Eszköz, EFSF) hoztak létre a „pénzügyi nehézségekkel” küzdő államok megsegítésére. Ennek keretében Görögország, Írország és Portugália számára 223 milliárd eurót különítettek el, amiből 2011 végéig közel 15 milliárdot helyeztek ki utóbbi két állam részére.¹²⁾

A hitelminősítők számos tagállam besorolását rontották a romló államháztartási helyzet, illetve a növekvő általános euróövezeti kockázatok (átglyűrűző hatások) miatt.

3.5 ábra

Az államadosság a GDP százalékában, 2011

eszköz-felhalmozás volumene háromévi csökkenés után 1,3%-kal növekedett az Európai Unióban. Az

európai tagállamok többségében növekedés következett be, ugyanakkor egyedül Lengyelország esetében haladta meg a bruttó állóeszköz-felhalmozás volumene a 2008. évi szintet. Ehhez nagymértékben hozzájárultak a 2012-es labdarúgó Európa-bajnokság rendezéséhez köthető infrastrukturális beruházások: többek között stadionok, autópályák, repülőterek építése, illetve felújítása.

Az Európai Unió egészére számított konjunktúramutatókat tekintve 2011-ben – a 15–64 éves népességben – a **munkanélküliségi ráta** az előző évhez hasonlóan 9,7% volt. Németországban – az uniós átlagot jelentősen meghaladó gazdasági bővülés pozitív munkaerő-piaci hatásaként – a munkanélküliségi ráta az elmúlt közel 20 év legalacsonyabb szintjére, 6,0%-ra csökkent. A hagyományosan alacsony munkanélküliségű országokban (Ausztria, Hollandia és Luxemburg) 5% alatti volt a ráta értéke. Az egyensúlytalan államháztartással küszködő dél-európai tagállamokban – Olaszország kivételével – 13% feletti volt a munkanélküliség. Az állástalanok aránya Spanyolországban volt a legmagasabb (22%), ráadásul a 15–24 éves fiatalok esetében is itt a legmagasabb a munkanélküliek aránya: majdnem minden második fiatalnak nincs munkája. Néhány tagállamban – a balti államokban és Szlovákiában – az uniós

¹²⁾ Forrás: [European Financial Stability Facility honlapja](http://European.Financial.Stability.Facility.honlapja).

átlagot meghaladó gazdasági növekedés ellenére magas az állástalanok aránya. Az Egyesült Királyságot 2011-ben az elmúlt 15 év legnagyobb arányú munkanélkülisége (8,2%) sújtotta.

Az uniós gazdaság lassuló teljesítményének egyik fő oka az **ipari termelés** bővülésének jelentős fékezés volt. 2011-ben az ipari kibocsátás volumen-növekedése – munkanaphatással kiigazítva – mindössze 3,2% volt (2011 IV. negyedévében pedig már gyakorlatilag stagnálás jellemezte az ágazatot). A válság során elszenvedett – a 2008. évi 1,8 és a 2009. évi 14%-os – termelés-csökkenést nem tudta ellensúlyozni a 2010. évi 6,7 és a 2011. évi 3,2%-os növekedés. Mindössze 8 országnak – köztük Lengyelországnak, Szlovákiának és Romániának – sikerült elérnie a válság előtti, 2007. évi szintet. 2011-ben az ipari termelésben meghatározó tagországok közül egyedül a német ipar teljesítménybővülése (7,6%) haladta meg az uniós átlagot, míg az Egyesült Királyság és Spanyolország kibocsátása nem érte el a 2010. évi szintet (–1,1, illetve –1,4%). A feldolgozóipari új megrendelések volumene – az előző év azonos időszakához képest – az év eleji 20% körüli növekedés után 2011 végére már mérséklődött, bizonytalaná téve az ipari teljesítmény rövid távú növekedését.

Inflációs nyomást okozott a nyersanyagok és az alapanyagok áremelkedése

2011 tavaszán a **nyers- és alapanyagok árainak** alakulása inflációgerjesztő hatással volt mind a termelői, mind a fogyasztói árakra. Szeptemberre a tavaszi erőteljes emelkedés után a nyersanyagok világpiaci árai mérséklődtek, amiben szerepet játszott a világgazdaság romló kilátásai miatt bekövetkezett globális keresletcsökkenés. A Nemzetközi Valutaalap által számított, minden fontosabb alap- és nyersanyagot tartalmazó árindex¹³⁾ 26%-kal emelkedett 2011-ben az előző évhez képest, amivel rekordszintre került a mutató értéke. (Az energiahordozókat nem tartalmazó árindex 18, az energiahordozóké 32%-kal volt magasabb.)

¹³⁾ Non-Fuel Primary Commodities and Energy Index.

¹⁴⁾ A FAO az élelmiszerár-indexen belül alindexeket tesz közzé a gabonafélék, az olajok, a cukor, a tejtermékek, valamint a húskészítmények árváltozására vonatkozóan. Az indexeket 55 nyersanyag áralakulása alapján állítják össze, és havonta jelentetik meg.

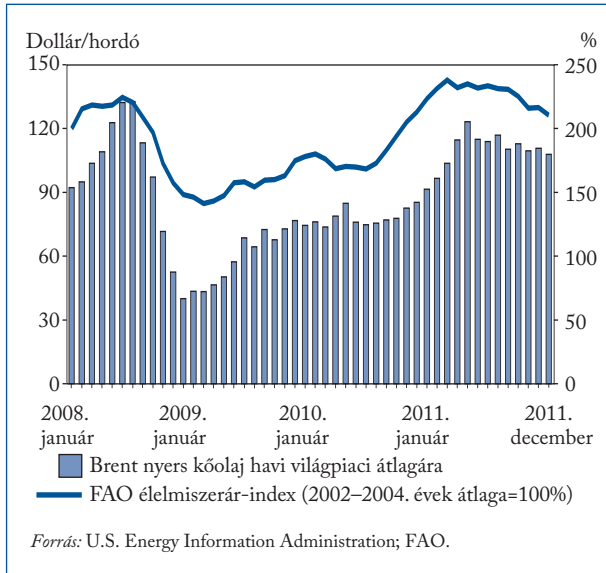
¹⁵⁾ Forrás: U.S. Energy Information Administration.

Az ENSZ Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Szervezetének (FAO) **globális élelmiszerár-indexe**¹⁴⁾ 2011-ben átlagosan 228 pont volt, ez az index 1990-ben megkezdett számítása óta a legmagasabb érték, és 23%-kal nagyobb az előző évinél. A havonta számított élelmiszerár-index az év első nyolc hónapjában rekordszintű, 230 pont feletti volt. Februárban elérte a 238 pontot is, ami a mutató számításának kezdete óta mért legmagasabb havi érték. Decemberre viszont az index közel 10%-kal, 211 pontra, az éves minimumra süllyedt júniushoz képest. Az év második felére jellemző mérséklődésben a kiemelkedő terméseredmények, a visszafogott kereslet és az erősödő dollár játszott szerepet. Az alindexek mindegyike emelkedett az előző évhez képest 2011-ben: átlagon felüli volt a növekedés a növényi olajoknál és zsíroknál (30%), illetve a gabonaféléknél (35%).

Az év első hónapjaiban az élelmiszerek világpiaci árának drágulása más világgazdasági folyamatokra is hatott. A számottevő kőolaj-kitermeléssel rendelkező arab térségben lezajlott politikai változásokon keresztül (az arab világ társadalmi feszültségeinek kirobbanásában jelentős szerepet játszott az élelmiszerárak alakulása) a kőolaj árfolyamát is befolyásolta: felerősítette a globális konjunktúrából adódó keresletbővülés miatti drágulást. Ennek következtében a Brent típusú nyers kőolaj árfolyama május elejére közel 3 éves csúcstól ért el (126,64 dollár hordónként)¹⁵⁾, míg az év elején még 100 dollár alatt volt. Az év második felében széles sávban, 101 és 119 dollár között hullámzott az árfolyam, amit leginkább a világgazdasági konjunktúra kedvezőtlen kilátásával kapcsolatos hangulat és a lassuló nemzetgazdasági teljesítményekből fakadó visszafogott kereslet mozgatótt. Decemberben már érződött az árfolyamon az iráni atomprogram körüli politikai vita hatása. Az év végén 108,09 dollárt adtak egy hordó kőolajért. 2011-ben a Brent átlagárfolyama az azonnali piacon 111,26 dollár volt hordónként, ez 40%-os emelkedés 2010-hez képest. A folyamat számos ágazat termelési költségeit megemelte, amelyek kisebb-nagyobb mértékben a fogyasztói árakba is beépültek.

3.6 ábra

Az alap- és nyersanyagpiaci árfolyamok alakulása

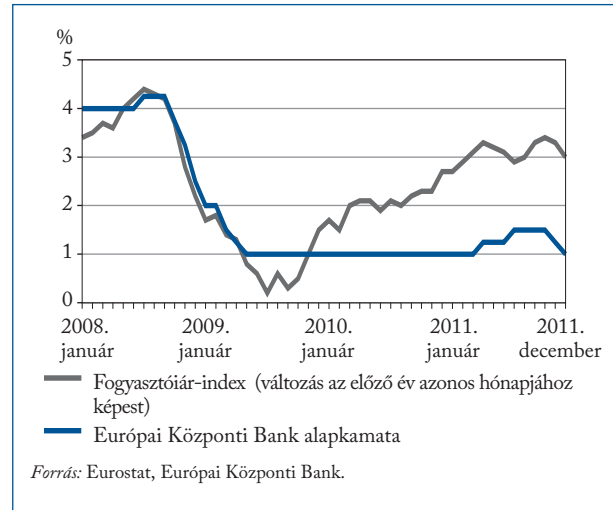

Az unió egészére számított ipari termelői árak – amelyekre az alap- és nyersanyagok világpiaci árának drágulása miatt jelentős nyomás nehezedett – a 2010. évi 3,4%-nál nagyobb ütemben, 6,0%-kal emelkedtek 2011-ben. Ezzel párhuzamosan az **infláció** is gyorsult 2011-ben. A fogyasztói árak az Európai Unióban 3,1%-kal haladták meg az egy évvel azelőtti szintet. Az euróövezetben ennél mérsékeltebb, 2,7%-os volt a pénzromlás mértéke, ami jóval meghaladta az Európai Központi Bank (EKB) által meghatározott 2,0%-os középtávú inflációs célszintet. (2010-ben az EU inflációja 2,1, az euróövezeté pedig 1,6% volt.) Ennek következtében az euróövezeti jegybank kormányzótanácsa az áprilisi kamatdöntő ülésén az alapkamatot 1,00%-ról 1,25%-ra, majd júliusban további 0,25 százalékponttal, 1,50%-ra emelte.¹⁶⁾ Az **irányadó kamatláb** az áprilisi változtatással közel két év után mozdult először a válság miatti történelmi mélypontról. Az inflációs célszintet meghaladó áremelkedés ellenére az EKB novemberben és decemberben 25–25 bázisponttal csökkentette az alapkamatot, ami így az év végére újra 1,00% lett. A kamatvágások célja az euróövezet lanyhuló gazdasági teljesítményének élénkítése volt.

¹⁶⁾ Forrás: Európai Központi Bank.

3.7 ábra

A fogyasztóiár-index és az alapkamat alakulása az Európai Unióban

A **pénz- és tőkepiacok teljesítményét** 2011-ben nagyban meghatározták az adósságválsággal kapcsolatos események. Az államháztartás finanszírozásában keletkező zavarok miatt 2011 áprilisában Görögország és Portugália hitelkérelmet nyújtott be az Európai Unióhoz. Ezzel az eurózónát sújtó államadósság-válság újabb szakasza kezdődött meg. A befektetők körében fokozódott az aggodalom, hogy más tagállamra is áterjednek a görög problémák. Ennek következtében a svájci frank 2011 szeptemberéig fokozatosan felértékelődött az euróval szemben. A növekvő kockázatkerülés következtében a befektetők a pénz- és tőkepiacokról jelentős mennyiségű tőkét vontak ki. (Több tényező mellett ezzel is magyarázhatók a részvénypiacokon történt nagyobb árelmozdulások.) A felszabadult megtakarítások egy részét az alpesi ország fizetőeszközébe menekítették. A megugró kereslet hatására augusztusban az év eleji 1,25 körüli svájci frank/euró árfolyamszintről nagyjából paritásba erősödött a svájci valuta. Ennek hatására a Svájci Nemzeti Bank szeptember hatodikán a svájci nemzetgazdaság érdekeit szem előtt tartva árfolyamkorlátot vezetett be a svájci frank euróval szembeni árfolyamára. Döntés született arról, hogy az euró értéke nem lehet kevesebb mint 1,2 svájci frank, ellenkező esetben a jegybank az intervenció eszközével fog élni, hogy a

A HELVÉT GAZDASÁG IS MEGSZENVEDI AZ ERŐS SVÁJCI FRANKOT

A nemzetközi pénz- és tőkepiaci bizonytalanság miatt rendkívül nagy mennyiségű tőke áramlott Svájcba, hatalmas többletet okozva a fizetési mérlegben. A túlkereslet miatt az alpesi fizetőszköz átlagárfolyama 2011-ben több mint 10%-kal erősödött az euróhoz képest. A felértékelődés a svájci makrogazdaság folyamataiban is érezte hatását: míg 2010-ben 2,7%-kal bővült az ország gazdasági teljesítménye, addig 2011-ben – az éven belüli folyamatos lassulás mellett – 1,9%-os volt a volumenemelkedés.

A svájci fogyasztói árak a 2009. évi 0,7%-os csökkenés után 2011 végén megint mérséklődtek. Bár éves szinten 2011-ben 0,1%-os volt az infláció, az utolsó negyedévben már 0,5%-os defláció következett be. Az erősödő frank leszorította az importárakat, ami az év közepétől számottevő deflációs hatással járt. Ugyanakkor az exportra inflációs nyomás nehezedett (azért, hogy az exporttermék után kapott árbevétel svájci frankban számolva ne csökkenjen, az euróban kifejezett árakon emelni kell), ami végeredményben az exportra termelő vállalatok eredményeit bizonytalanította el.

megszabott szint felett tartsa a kurzust. A szabály életbe léptetése után az euró árfolyama 1,20 és 1,25 svájci frank között mozgott az év hátralevő részében.

2010 végéhez képest az euró nagyjából 11%-kal erősödött a dollárral szemben 2011 első négy hónapjában, meghaladta az 1,45 dollár/euró árfolyamszintet is. Augusztus végén az euró jelentős gyengülésnek indult, amiben szerepet játszott a svájci frank árfolyamkorlátja és az uniós tagországok államadosságainak leminősítése. Az eurózóna közös fizetőszközének leértékelődését erősítette a 2011. novemberi olasz kormányválság és annak hatásai. Az euró 1,30 dollár/euró körüli árfolyamszinten zárta a 2011-es évet.

Hazai makrogazdasági folyamatok

Kétarcú hazai gazdasági teljesítmény

Az új évezredre hazánk – főként a külkereskedelmi kapcsolatok szorossága és a külföldi tőkebefektetések által létrejött tulajdonosi összefonódások révén – nagymértékben integrálódott az EU gazdaságába, s ennek következtében az elmúlt években a magyar gazdaság viszonylag szorosan igazodott az európai konjunkturális folyamatokhoz. A 2008 végén kitört gazdasági válság már egy belső kiigazítás folyamatában – meglehetősen sebezhető állapotban – érte Magyarországot: ugyanis 2006-tól az egyensúlyi problémákkal küzdő magyar államháztartás kiigazítása miatt restriktív fiskális politikát alkalmaztak.

A gazdasági teljesítmény a belső kereslet visszafogásával 2007-ben gyakorlatilag stagnált, a gazdaság-élénkítésre kevés mozgáster állt rendelkezésre.

Nyitottságunk révén a gazdasági válság hazánkat is gyorsan elérte. 2008 IV. negyedévében már csökkenést mutatott a bruttó hazai termék volumene, amit 2009-ben 6,8%-os visszaesés követett. A recesszió jelentős mértékben visszavetette a hazai termelést és a belső fogyasztást egyaránt. A válságot mélyítette a súlyos hiánnyal küzdő államháztartás, emiatt korlátozottak voltak a lehetőségek az anticiklikus gazdaságpolitika alkalmazására. 2010 elején a magyar gazdaságban is beindult a konjunktúra, azonban ez a legtöbb uniós országhoz képest késve történt meg. A válságból való kilábalást a külső gazdasági folyamatokhoz szorosan kapcsolódó ágazatok élénkítő termelése segítette elő.

A világgazdasági folyamatokkal összhangban a hazai konjunktúra is veszített a lendületéből 2011 második felére. Ennek ellenére Magyarország bruttó hazai terméke 1,7%-kal emelkedett 2011-ben, ami a legmagasabb mértékű növekedés 2007 óta. A gazdasági teljesítmény szintje azonban továbbra is elmarad a válság előtti, 2008. évitől. A 2011. évi növekedést tekintve az európai tagállamok rangsorában a középmezőnyben helyezkedünk el.

Az elmúlt években a belső egyensúlytalanság és a gazdasági válság megállította hazánk gazdasági felzárkózását az európai uniós átlaghoz. Magyarország **egy főre jutó GDP-je** (vásárlóerő-paritáson számítva) 2000-ben 54, 2003-ban 63, 2009-ben 65%-a volt az uniós átlagnak. A 2010-es

KÜLFÖLDI BEFEKTETÉSEK AKTIVITÁSA A MAGYAR GAZDASÁGBAN

Az ezredforduló óta mérsékeltőbb tőkevonzó-képesség és a gazdasági válság ellenére folyamatosan növekedett a külföldi tőkebefektetések állománya hazánkban. 2010-ben közel 600 milliárd forinttal, 16 528 milliárd forintra emelkedett az állomány az előző évhez képest. A külföldiek közvetlen tőkebefektetései nagysága a GDP 62%-át teszi ki. Folyamatosan növekszik a magyar vállalatok külföldön befektetett tőkeállománya is, amely jelentős részben néhány hazai nagyvállalatnak köszönhető.

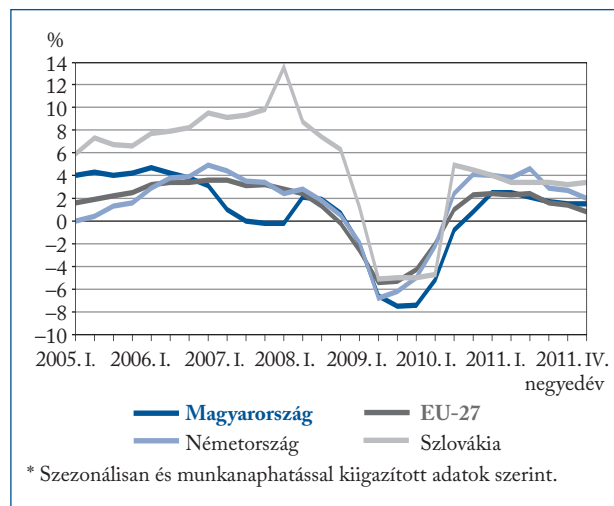
A bruttó nemzeti jövedelem (GNI) volumene 1998 és 2006 között folyamatosan, 3–5% közötti mértékben emelkedett, azóta viszont hullámzó a GNI alakulása. A 2009. évi 4,8%-os csökkenés után 2010-ben 0,8%-os volt a volumenemelkedés. A külföldről kapott és a külföldnek fizetendő munkavállalói jövedelmek pozitív egyenlege a 2009. évi 8,8 után 2010-ben 13%-kal javult. A többlet nagysága négyéves csúcsot ért el. 2005 és 2009 között a külföldön befektetett magyar tőke növekvő aktivitásának eredményeképpen a külföldről kapott tulajdonosi jövedelem a kilencszeresére emelkedett. Ez a folyamat 2010-ben megtorpant: az előző évhez képest 8,7%-os mérséklődés következett be. Ennek ellenére a külföldnek fizetendő tulajdonosi jövedelem jóval meghaladja a beáramló jövedelem nagyságát. A GDP és a GNI közötti rész legfőbb okát a külföldi tulajdonú vállalatok profitjának hazavitele (tőkerepatriáció) jelentette. A gazdasági válságot megelőző 14 évben a külföldnek fizetendő tulajdonosi jövedelmek még több mint negyedét forgatták vissza a hazai gazdaságba. 2009-ben és 2010-ben viszont ez az arány csak 19, illetve 20% volt. 2004 óta a tagsági kötelezettségből eredő uniós adófizetés és az EU-tól kapott támogatások egyenlege pozitív, amely a bruttó nemzeti jövedelem nagyságát – 2010-ben 244 milliárd forinttal – növeli.

arány megegyezik a 2009. évivel. A 2004-ben és 2007-ben csatlakozott uniós tagországok közül Szlovénia (85%), Málta (83%), Csehország (80%) és Szlovákia (74%) állt hazánknál magasabb fejlettségi szinten. Az uniós átlaghoz mérten stagnáló magyar egy főre jutó GDP-vel szemben pl. a szintén EU-tagként váló északi szomszédunk – jórészt a járműipari konjunktúrára alapozva – 24 százalékpontos javulást tudott felmutatni az ezredfordulóhoz képest.

Hazánk gazdasági növekedését, mint ahogy a többi visegrádi országot is, továbbra is jelentősen befolyásolta a német konjunktúra alakulása. Az EU hajtómotorjának számító német gazdaság kereslete jelentősen magával húzta a térségbeli országok feldolgozóiparát és ehhez kapcsolódóan más ágazatok teljesítményét is. A szűkebb régióinkban a szlovák és lengyel gazdaság hazánknál nagyobb (3,3, illetve 4,3%), a cseh gazdaság pedig hasonló (1,7%) mértékben bővült. Magyarországhoz hasonlóan a szlovák és a cseh gazdaságra is a mérséklődő lakossági fogyasztás és a gazdasági növekedést elősegítő külkereskedelmi többlet volt a jellemző, ugyanakkor Lengyelországban a belső kereslet is dinamikusabban bővült.

3.8 ábra

A GDP volumenváltozása*
(az előző év azonos negyedéhez képest)

Pangó belső, visszafogottan bővülő külső kereslet

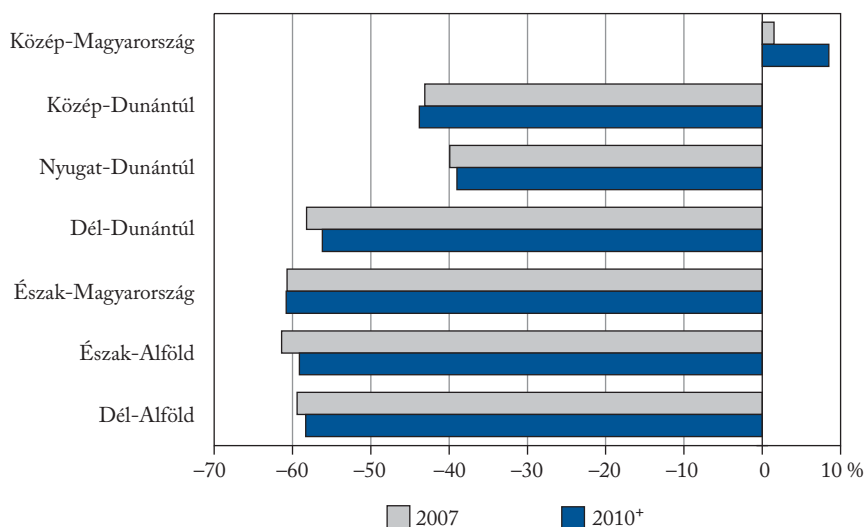
Bár az uniós gazdasági környezet kedvezőtlenebbé válása hazánk külkereskedelmi teljesítményén is tükröződik, a hazai gazdaság számára – a felhasználási oldalon – továbbra is a **termékek és szolgáltatások külkereskedelme** az egyedüli hajtómotor

FŐVÁROSKÖZPONTÚ A GAZDASÁGI SZERKEZET

A hazai gazdasági fejlettség térbeli összehasonlítására alkalmas mutató, az egy lakosra jutó bruttó hazai termék alapján a legfejlettebb régió Közép-Magyarország, amely egy főre jutó bruttó hazai terméke közel 70%-kal haladta meg az országos átlagot 2010-ben. A GDP közel felét előállító régió kétarcú: Budapest (az országos átlag 230%-a 2010-ben) folyamatosan fejlődik, miközben Pest megye (80%) egyre jobban leszakad az országos átlagtól. A központi régiót a dunántúli régiók követik a gazdasági fejlettségi rangsorban: Nyugat- és Közép-Dunántúl egy főre jutó gazdasági teljesítménye közel van az országos átlaghoz (94, illetve 87%). Tőlük jóval le van szakadva Dél-Dunántúl (68%), annak ellenére, hogy Tolna megye (76%) az egyetlen dunántúli megye, amely fejlődni tudott az országos átlaghoz viszonyítva a három évvel azelőttihez képest. A hazánk északi és alföldi térségében lévő régiók az országos érték 61–64%-át érik el. Közülük egyedül csak Észak-Alföld (63%) tudott közelebb kerülni az országos átlaghoz 2007-hez viszonyítva. A válság ellenére 2010-re Közép-Magyarország és a legfejletlenebb régió, Észak-Magyarország között a szakadék tovább mélyült 2007-hez képest: a két régió között 2,8-szeres különbség volt 2010-ben.

3.9 ábra

Az egy főre jutó GDP eltérése az EU-27 átlagától, vásárlóerő-paritáson

a növekedésben, ami egyúttal erősíti függőségünket az európai konjunktúrától. 2011 I. negyedévében még közel azonos mértékben, 14%-kal nőtt az export és az import volumene, az év hátralevő részében viszont a behozatal a kivitelnél nagyobb mértékben lassult. Ennek eredményeként 2011-ben az export 8,4%, az import 6,3%-kal emelkedett az előző évhez képest. A dinamika mérséklődésében a magas bázis és a lanyhuló külső kereslet egyaránt szerepet játszott. A behozatal bővülését visszafogta a gyenge belső ke-

reslet és a kivitelnek (pl. a bér munka keretében összeszerelt elektronikai termékek esetében) az exporttermékek jelentős importtartalma miatti lassulása. Mind az export-, mind az importforgalom forintárszintje az előző évinél magasabb ütemben (2,9, illetve 5,0%) növekedett. A volumenváltozás döntő részben az áruforgalomban következett be. 2011-ben hazánk külkereskedelmi forgalmában 2071 milliárd forint aktívum keletkezett, a nettó export egyenlege a GDP 7,4%-a volt. A külkereskedelmi egyenleg ezzel az elmúlt évek legmagasabb GDP-hez

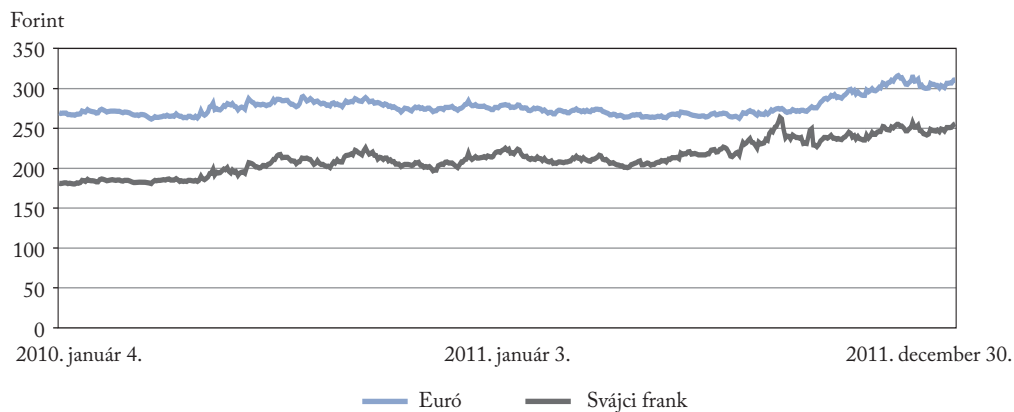
2009 TAVASZA UTÁN 2011-BEN ISMÉT ERŐTELJESEN LEÉRTÉKELŐDÖTT A FORINT

A forint árfolyama a főbb devizákkal – a dollárral, az euróval és a svájci frankkal – szemben 2008 őszén és 2009 tavaszán jelentős mértékben leértékelődött. 2009 márciusára a hazai fizetőeszköz 10%-ot meghaladó mértékben gyengült 2008 elejéhez képest. A forint akkor érte el az addigi történelmi mélypontját az euróval szemben, amikor 316 forintot ért egy euró. 2010-ben, a magyar pénzügyi helyzet konszolidálódásával, az euró értéke széles, 260 és 290 forint közötti sávban mozgott, ugyanakkor a svájci frankkal szemben a magyar fizetőeszköz rekordszintre gyengült (225,66 forint/svájci frank).

A 2011. augusztus–novemberi pénzügyi mozgások során a forint jelentős mértékben veszített az értékéből az euróval szemben. Míg július végén – a Magyar Nemzeti Bank adatai alapján – 1 euró 270,20 forintot ért, december végén már 311,13 forintot. A 6 hónap alatt több mint 15, 2010 végéhez képest 12%-ot gyengült a hazai fizetőeszköz. 2011-ben az átlagárfolyam 279,21 forint/euró volt, ami viszont mindössze 1,4%-os emelkedést jelent. Az árfolyam a novemberi olasz kormányválság idején érte el az éves, 316,24 forintos csúcst. A svájci frankkal szemben is számottevően gyengült a magyar fizetőeszköz. Főként a tavaszi és az augusztusi–szeptember eleji európai gazdaságpolitikai események hatására, kisebb ingadozásokkal, de folyamatos volt az árfolyam gyengülése. A frankkal szembeni értékvesztés mögött elsősorban a svájci frank euróval szembeni erősödése áll, amely a keresztárfolyamokon keresztül fejtette ki hatását a hazai fizetőeszközre. A forint augusztus 10-én rekordszintre gyengült az alpesi fizetőeszközzel szemben: ezen a napon a jegybanknál 1 svájci frank 263,92 forintot ért. Miután a svájci központi bank szeptember elején a frank euróhoz viszonyított értékében egy alsó árfolyamkorlátot léptetett életbe, a frank árfolyama október végéig 230–250 forintos sávban mozgott, amelyből újbóli gyengülés miatt november elején kilépett. A frank forinthez viszonyított árfolyama december végén 255,91 forint volt, ami 15%-os gyengülés jelentett 2010 végéhez képest. 2011-ben az átlagárfolyam 226,90 forint/svájci frank volt, ami 2010-hez képest 13%-os értékvesztést jelent.

3.10 ábra

A forint árfolyamának alakulása

Forrás: Magyar Nemzeti Bank.

A dollárral szemben is jelentős mértékben gyengült a forint az év második felében. 2011 végén 240,68 forint volt egy dollár, ami 2010 végéhez képest 15%-os romlást jelent. A dollárral szembeni gyengülésben szerepet játszott az euró fokozatos leértékelődése a dollárral szemben. A forint „zöldhasúval” szembeni teljesítménye számottevően hatott a hazai üzemanyagárak növekedésére.

viszonyított arányát érte el, amivel a nyitottságunk a globális gazdaság felé jelentősen növekedett.

A belső kereslet – az előző két évhez hasonlóan – 2011-ben sem támogatta a hazai gazdaság bővülését. A **belföldi felhasználás** 0,5%-kal mérséklődött, ami jelentős részben a beruházások csökkenésének eredménye. A magyar gazdaság növekvő nyitottságát mutatja, hogy 2011-ben a belső kereslet aránya (92,6%) tovább mérséklődött a bruttó hazai termékben. (2008-ban a belföldi felhasználás aránya 99,5% volt, az ezt követő években fokozatosan csökkent a részesedés.)

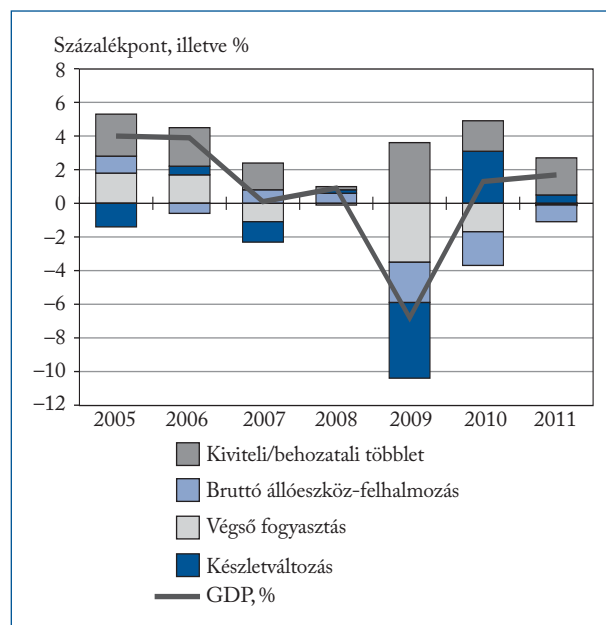
A belföldi felhasználás alakulását jelentősen befolyásoló háztartások fogyasztási kiadásainak volumene az I. negyedévet leszámítva enyhén növekedett az év folyamán, ennek ellenére az év egészében stagnálás mutatkozott. A kormányzattól kapott természetbeni juttatások volumene 0,5%-kal emelkedett, a háztartásokat segítő nonprofit intézményektől kapott juttatásoké viszont 0,3%-kal mérséklődött. A transzferek együttes hatására a **háztartások tényleges fogyasztása** minimálisan, 0,1%-kal emelkedett. Az emelkedő lakossági vásárlóerő (a reálbérek átlagosan 5,8%-kal voltak magasabbak az előző évinél) ellenére 2011-ben a fogyasztást hátráltató tényezők között még hangsúlyosabb lett a háztartások eladósodottsága. A forint árfolyamgyengülése révén megnövekedett törlesztőrészek, illetve a kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzet következtében a háztartások (pl. az ingatlan- vagy nélkülözhető tartós fogyasztásicikk-) vásárlásaikat elhalasztották, megtakarításaikat növelték. Utóbbi hatására a háztartások nettó pénzügyi megtakarítási rátája emelkedett az elmúlt években.¹⁷⁾ A fogyasztást számottevően nem befolyásolták az adórendszerrel érintő változások és a magán-nyugdíjpénztári reálhozam évközi kifizetése sem.

A **közösségi fogyasztás** 2011 minden negyedévében csökkent, az év egészében 1,3%-os mérséklődés következett be. A keresletcsökkenés a költségvetési egyensúly javításából fakad. A fogyasztás alakulását meghatározta a szűkülő fiskális mozgástér. A háztartások tényleges fogyasztásának és a közösségi fogyasztásnak együtteséből számított **végző**

fogyasztás 2011 egészét tekintve lényegében nem változott (-0,1%).

3.11 ábra

Hozzájárulás a GDP változásához a felhasználási oldalon

A harmadik éve folyamatosan csökkenő **bruttó állóeszköz-felhalmozás** volumene 2011-ben 5,4%-kal lett alacsonyabb. Mindez jelentősen visszafogta a gazdasági teljesítmény múlt évi bővülését. A bruttó állóeszköz-felhalmozás részesedése a bruttó hazai termékben erőteljesen visszaesett az elmúlt években: 2011-ben mindössze 16,7% volt a 2008. évi 21,7%-kal szemben. A bruttó állóeszköz-felhalmozás elmúlt évekre jellemző elmaradása a hazai gazdaság válság utáni regenerálódását lassítja, a jövőbeli növekedési kilátásokat pedig bizonytalaná teszi.

A bruttó állóeszköz-felhalmozásból több mint kilenczettel részesedő **nemzetgazdasági beruházásokra** továbbra is a csökkenés a jellemző: 2011-ben 4,5%-kal maradt el a volumen az előző évitől. Ezen belül a gép- és berendezésberuházások a feldolgozóipari alágak többségének, valamint a vállalkozások megugró haszongépjármű-beszerzéseinek hatására 8,8%-kal emelkedtek, viszont az építési beruházások 14%-kal visszaestek.

¹⁷⁾ Forrás: Jelentés a infláció alakulásáról 2012. március. Magyar Nemzeti Bank, 2012.

Az alacsony szintű beruházást keresleti és kínálati okok egyaránt magyarázzák. A fejlesztési kedvre negatívan hatottak a romló üzleti kilátások (az Európai Bizottság által számított ESI bizalmi index értéke 2011-ben fokozatosan csökkent) és a pénzügyi rendszer változatlanul mérsékelt hitelezési hajlandósága. Az utóbbi emelkedő finanszírozási költségek formájában érezteti hatását. A beruházások növekedését bizonytalanná teszi a feldolgozóipari kapacitások alacsony kihasználtsága: 2011-ben a rendelkezésre álló kapacitások nagyjából 76%-a volt kihasználva, ami elmarad az elmúlt 5 év átlagától.

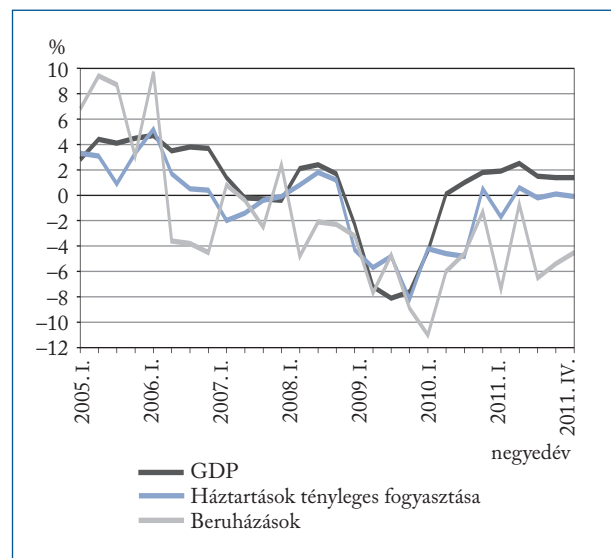
A nemzetgazdasági ágak többségében csökkent a tárgyieszköz-beruházások volumene, ugyanakkor a teljes nemzetgazdasági beruházások több mint negyedét megvalósító feldolgozóiparban 24%-os volt a bővülés. A feldolgozóipar nagyobb súlyú alágai közül jelentős emelkedés történt a járműgyártásban; a gép, gépi berendezés gyártásában; a kohászat, fémfeldolgozás terén; valamint a gyógyszeriparban és a textil- és bőriparban. A legjelentősebb, a nemzetgazdasági teljesítményben is megmutatkozó beruházások a járműgyártásban történtek: ezek közül kiemelkedik az Audi és az Opel gyár bővítése, illetve a Mercedes kecskeméti üzemének létrehozása. Az Audi 2011 és 2013 között – több mint 900 millió euróból megvalósuló beruházás keretében – a győri gyárat teljes gyártási folyamatot lefedő üzemé bővíti. Az Opel szentgotthárdi motorgyárában 500 millió euró értéket elérő bővítés valósul meg 2012 végéig. A termelését 2012. március 29-én megkezdő kecskeméti gyáregység létrehozására a Daimler AG német autógyári konszern 800 millió eurót fordított.¹⁸⁾ Ugyanakkor a többi nagy súlyú nemzetgazdasági ág beruházási teljesítménye visszaesett. Az ingatlanügyletek fejlesztései 20%-kal zsugorodtak, elsősorban a lakásépítések erőteljes zuhanása miatt. A szárazföldi, csővezeték, légi szállítás, továbbá a gyorsforgalmi úthálózat-építés és -felújítás beruházásaiban bekövetkezett jelentős csökkenés hatására a szállítás, raktározásban 23%-kal visszaesett. A kisebb súlyú nemzetgazdasági ágak közül jelentős volt az emelkedés (42%) az egészségügyi szolgáltatás te-

rületén néhány, EU-s forrásból megvalósult egészségügyi intézményfejlesztésnek köszönhetően, valamint a bányászatban (26%), a tudományos és műszaki tevékenységben (7,4%) és a mezőgazdaságban (6,8%).

A költségvetési szervek, valamint a kis létszámú vállalkozások beruházási teljesítményértékének csökkenése mellett a háztartások lakóingatlan-beruházásainak nagymértékű visszaesése okozta a nemzetgazdasági beruházások volumenének 2011. évi 4,5%-os mérséklődését. A költségvetési szervek beruházásainak – elsősorban az önkormányzatok miatti – visszaesését tompították az árvízvédekezéssel és vörösiszap-katasztrófa elhárításával kapcsolatos, központi költségvetésből finanszírozott beruházások. Az előző három év csökkenő-stagnáló tendenciájával ellentétben 2011-ben a legalább 50 főt foglalkoztató vállalkozások beruházásai 3,7%-kal emelkedtek, elsősorban a feldolgozóipari nagyvállalatok hatására.

3.12 ábra

A GDP és a fontosabb felhasználási tételek alakulása (változás az előző év azonos negyedéhez képest)

2011-ben folytatódott a vállalatok készletezése, ami pozitívan járult hozzá a gazdasági teljesítmény bővüléséhez. A **készletállomány változása** 654 milliárd forint volt, jelentősen meghaladva a 2010. évi 116 milliárd forintos emelkedést. Ennek ellenére a

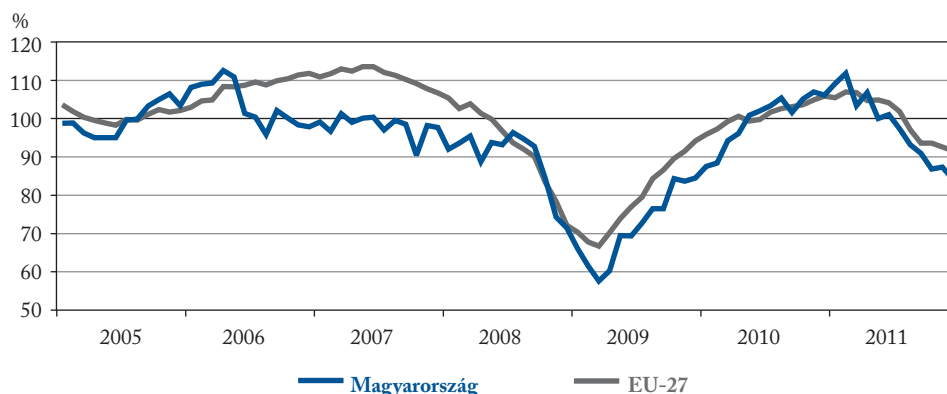
¹⁸⁾ Forrás: [Audi honlapja](#), [Opel honlapja](#), [Mercedes-Benz honlapja](#).

2011 VÉGÉRE ÚJRA PESSZIMISTÁK A VÁRAKOZÁSOK

Az Európai Bizottság minden hónapban elkészíti az European Sentiment Indicator (ESI) bizalmi indexét a tagországokra és az unió egészére is.

3.13 ábra

Az ESI-indikátor alakulása*
(1990–2011. havi átlaga=100%)

* Szezonálisan kiigazított adatok szerint.

Az Európai unió gazdasági szereplőire 2011-ben a hangulatromlás volt a jellemző. 2011 folyamán a dél-európai államok adósságválsága miatt a recessziós félelmek megnövekedtek. A magyar gazdasági szereplők várakozásai valamivel pesszimistábbak voltak, mint az európai uniós átlag, és az év végére – a külső és belső gazdasági folyamatok hatására – a magyar és az uniós átlag közötti különbség növekedett.

készletek szintje továbbra is alacsony a válság előtti időszakhoz képest.

Az ipar mellett a mezőgazdaság is húzóágazat volt 2011-ben

A válság és az alacsony szintű belső kereslet visszavetette a hazai gazdaság termelését: a bruttó hazai termék volumene 2011-ben összességében 3,2%-kal elmaradt a válság előtti, 2007-es szinttől. A nemzetgazdasági ágak közül a bruttó hozzáadott érték a mezőgazdaságban és az információ, kommunikáció területén számottevően, az ingatlanügyleteknél pedig kissé meghaladta a 2007. évi szintet.

A nemzetgazdasági teljesítmény 2011. évi bővülése a termelési oldalról egyrészt az exportra termelő iparnak, másrészt a mezőgazdaságnak köszönhető. Az ártermelő ágazatok együttes teljesítménye

6,3%-kal nőtt, a szolgáltatásoké viszont 0,6%-kal csökkent. Az ágazatok teljesítményére a heterogenitás a jellemző.

2011-ben a **mezőgazdaság** teljesítménye – az áradások és a rossz termés miatti alacsony bázishoz képest – 27%-kal bővült, aminek háttérében elsődlegesen a növénytermesztés hozzáadott értékének kiemelkedő emelkedése áll.

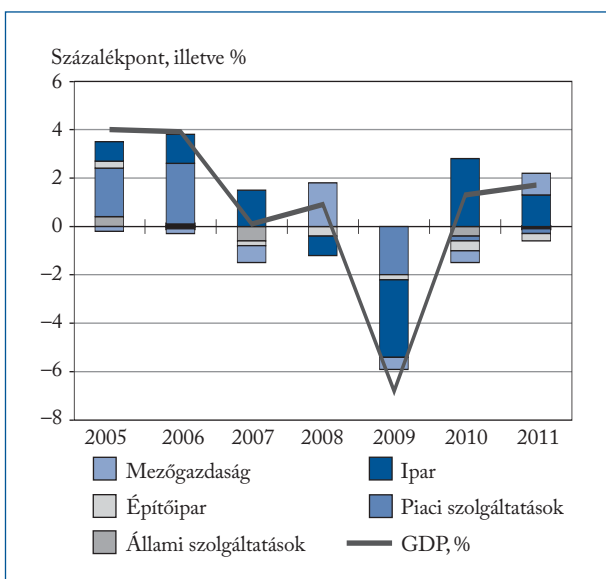
Az európai konjunktúrával szoros kapcsolatban álló **ipari teljesítmény** bővülése az első negyedévi magas növekedés (11%) után lefékeződött, aminek háttérében a bázisfolyamatok hatása és a külső kereslet megtorpanása állt. Az ipar 2011-ben 5,7, ezen belül a feldolgozóipar 7,0%-os volumennövekedést ért el, jelentősen hozzájárulva a GDP bővüléséhez. A hajtómotornak a külső piacra értékesítő feldolgozóipari cégek számítottak, mivel a hazai kereslet továbbra sem élénkítette az ipari teljesítmény

bővülését. A feldolgozóiparon belül számottevő termelésnövekedés következett be a gép, gépi berendezés gyártása területén, a textiliparban, a kohászat és fémfeldolgozásban és a járműgyártásban. Ugyanakkor jelentősen csökkent a kibocsátás a számítógép, elektronikai, optikai termékek, illetve a villamos berendezés gyártása ágazatokban.

Az **építőipar** teljesítménye – az építési beruházásokkal párhuzamosan – már négy és fél éve folyamatosan csökken, 2011-ben 7,9%-kal. Minden építményfőcsoportban zsugorodott a termelés az előző évhez képest. A nagyberuházások hiánya mellett a lakásépítés mintegy 40%-kal zuhant, a kiadott új lakásépítési engedélyek száma pedig 25%-kal lett kisebb.

3.14 ábra

Hozzájárulás a GDP változásához a termelési oldalon

Az alacsony belső fogyasztás a szolgáltató szektorban is megmutatkozott

Az alacsony belső kereslettel összhangban a bruttó hozzáadott értékben 62%-os súlyt képviselő **szolgáltató szektor** volumene az egész év folyamán mérséklődött, összességében 0,6%-kal. A nem áru-termelő ágazatok teljesítménye heterogén képet mutatott 2011-ben. A legnagyobb súllyal rendelkező

– jellemzően államilag finanszírozott szolgáltatásokat magába foglaló – **közigazgatás, oktatás, egészségügy** ágazatcsoportban 0,3%-kal (az első félévben 0,8%-kal) mérséklődött. Az előző évek volumen-csökkenése után 2011-ben ugyancsak 0,3%-kal lett kisebb a **kereskedelem, szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás** hozzáadott értékének volumene. Az év utolsó hónapjaiban a forint árfolyamának gyengülése kedvezően hatott az ágazatcsoport teljesítményére. A legnagyobb mértékű visszaesés a **pénzügyi, biztosítási tevékenység** területén történt. A csökkenésben fontos szerepet játszott, hogy a bankok hitelezési aktivitása alacsony szinten maradt, többek között a szigorodó hitelezési feltételek miatt. Emellett rontotta a teljesítményt a 90 napon túl nem fizető hitelek arányának emelkedése, illetve az előző évhez hasonlóan a pénzügyi szervezetek különadója. Az **ingatlanügyletek** hozzáadott értéke 1,6%-kal maradt el az előző évi szinttől. Az elmúlt évekhez hasonlóan a gyenge ingatlanpiac kibontakozását nehezíti a pénzügyi rendszer kockázatkerülő és szigorú hitelezési gyakorlata.

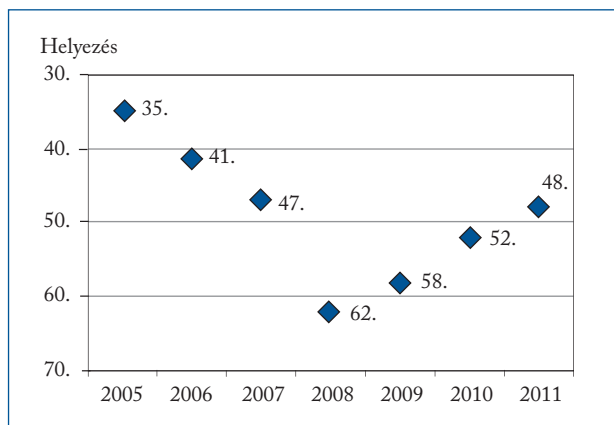
Mindössze három szolgáltató nemzetgazdasági ágban történt éves szinten növekedés. Közülük az exporttal szoros összefüggésben lévő **szállítás, raktározás** teljesítménye 0,8%-kal bővült. A magas bázis (2010-ben 4,8% volt a növekedés) és a távközlési ágazatot sújtó válságadó ellenére az **információ, kommunikáció** ágazatcsoportban 2,1%-os teljesítménynövekedés volt. A **művészeti, szórakoztató, szabadidős és egyéb szolgáltató tevékenységek** hozzáadott értékének volumene a 2010. évi 3,4% után 2011-ben 2,7%-kal emelkedett.

Magyarország és a kelet-közép-európai országok versenyképessége

A Világgazdasági Fórum legfrissebb globális versenyképességi jelentése szerint hazánk 2011-ben a világ 48. legversenyképesebb országa volt. Magyarország helyezése a megelőző évinél négy helylyel kedvezőbbé vált, amellyel együtt még mindig számottevően hátrébb állt a rangsorban, mint 2007 előtt.

3.15 ábra

Magyarország helyezése a versenyképességi rangsorban

2011-ben a tizenegy kelet-közép-európai – uniós, vagy a közeljövőben azzá váló – állam közül Magyarország az ötödik ország volt a versenyképesség szempontjából. A régió legversenyképesebb állama tavaly is Észtország volt, és – a 2007–2010. évek többségéhez hasonlóan – Csehország követte. 2011-ben rajtuk kívül még Lengyelország és Litvánia ért el kedvezőbb helyezést nálunk.

3.2 tábla

A kelet-közép-európai országok helyezése a globális versenyképességi rangsorban (és a régióban)

Ország	2007	2008	2009	2010	2011
Bulgária	79. (11.)	76. (11.)	76. (11.)	71. (10.)	74. (9.)
Csehország	33. (2.)	33. (2.)	31. (1.)	36. (2.)	38. (2.)
Észtország	27. (1.)	32. (1.)	35. (2.)	33. (1.)	33. (1.)
Horvátország	57. (9.)	61. (8.)	72. (10.)	77. (11.)	76. (10.)
Lengyelország	51. (8.)	53. (6.)	46. (4.)	39. (3.)	41. (3.)
Lettország	45. (6.)	54. (7.)	68. (9.)	70. (9.)	64. (7.)
Litvánia	38. (3.)	44. (4.)	53. (6.)	47. (5.)	44. (4.)
Magyarország	47. (7.)	62. (9.)	58. (7.)	52. (6.)	48. (5.)
Románia	74. (10.)	68. (10.)	64. (8.)	67. (8.)	77. (11.)
Szlovákia	41. (5.)	46. (5.)	47. (5.)	60. (7.)	69. (8.)
Szlovénia	39. (4.)	42. (3.)	37. (3.)	45. (4.)	57. (6.)

A versenyképességi rangsort a globális versenyképességi indexek segítségével állítják elő. Az index értékét a vizsgált országokra minden évben kiszá-

mítják, majd azok alapján rangsorokat állítanak össze. Az indexet a versenyképesség egyes részterületeit jelentő pillérek alkotják, amelyekre szintén rendelkezésre állnak ország-rangsorok. Ami a kelet-közép-európai térség versenyképességi pilléreit illeti, megállapítható, hogy a listavezető Észtország erőssége a munkaerő-piaci hatékonyság, a makrogazdasági környezet, valamint a felsőoktatás és szakképzés. (A munkaerő-piaci hatékonyságot illetően pl. a 16. legkedvezőbb helyre sorolták a balti államot a Világ-gazdasági Fórum szakértői, ami az egész régiót tekintve a legkedvezőbb helyezésű pillér.) A térségben második, a visegrádi országok közül pedig a leginkább versenyképesnek tekintett Csehország esetében a legjobban teljesítő pillér a felsőoktatás és szakképzés volt, amelyet a technológia-adaptálási készség követett (30., illetve 31. helyezés). Csehországnak ugyanakkor nagy előrelépési lehetősége van az „intézmények” pillérben, amiben csupán a 84. helyre került a 2011. évi világrangsorban.

A Világ-gazdasági Fórum az országokat a fejlettségi szintjüknek megfelelően csoportokba sorolja, amit a versenyképességi indexek előállításához is felhasznál. (Az eltérő fejlettségi csoportba tartozó országok esetében ugyanis mások a versenyképesség növelésének tényezői, s így a pillérek különböző súlyt kapnak az indexérték meghatározásában.) Összesen öt csoport van, a legkevésbé fejlett országokat a tényezővezérelt, a közepesen fejletteket a hatékonyságvezérelt, míg a legfejlettebb országokat az innovációvezérelt jelzővel illetett csoportba sorolják be. (Két csoportot a szintek közötti „átmeneti helyzet” jellemzi.) A régióban található országok többségét – köztünk hazánkat, valamint a térségben a legversenyképesebbnek tekintett Észtországot – a hatékonyságvezérelt és innovációvezérelt állapot közé sorolták be 2011-ben. Két ország, Bulgária és Románia az ennél kevésbé fejlett, „hatékonyságvezérelt” csoportba került be, Csehország és Szlovénia ugyanakkor a legfejlettebb, „innovációvezérelt” csoportban található.

Az egyes pilléreket tekintve a legjobban és a legrosszabbul teljesítő kelet-közép-európai ország között a legkisebb helyezésbeli különbség (42 he-

lyezés) az egészségügy és alapfokú oktatás, a legnagyobb eltérés (100 helyezés) pedig a munkaerő-piaci hatékonyság területén alakult ki.

Magyarország 2011-ben a legkedvezőbb, 34. helyezését az innováció területén érte el a világ 142 országa közül. E pillérben a legjobban teljesítő mutatónk a „tudományos kutatóintézetek minősége” volt, amiben az előkelő 20. helyezést értük el az országok rangsorában. A leggyengébb teljesítményünk az „intézmények” nevű pillérben elért 73. helyezésünk volt. (Az intézményi környezet a jogi és közigazgatási keretrendszerrel jelenti, amelyben a személyek, vállalkozások és a kormányzat képviselői vagyonteretetés céljából kölcsönhatásban állnak egymással.) Ez utóbbi pillér mutatói közül a „közigazgatással összefüggésbe hozható adminisztratív terheket” olyan magas szintűnek értékelték a magyar vállalatvezetők a 2011 első felében lezajlott felmérés alapján, hogy mutatónkkal a 135. helyre kerültünk. (A 113 mutató közül ez volt a legkedvezőtlenebb helyezésünk.)

A 2010-ben és a 2011-ben végrehajtott felmérésekben elért helyezéseink összehasonlításából ki-

derül, hogy egy év alatt a legjelentősebb javulás az „árupiaci hatékonyság”, míg a legnagyobb romlás a „felsőoktatás és szakképzés” területén (12, illetve 11 helyezés) következett be. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ugyanakkor, hogy a versenyképességi rangsorok relatívak, az országok egymáshoz viszonyított helyzetét tükrözik. Ennek megfelelően az is előfordulhat, hogy egy ország vagy annak egy pillére annak ellenére ér el kedvezőtlenebb helyezést egy későbbi évben, hogy az ország vagy az adott terület fejlesztésére a korábbiaknál jelentősebb összegű forrásokat fordítottak. (És fordítva: úgy is előreléphet a rangsorban, hogy a korábbiakhoz viszonyítva kevesebb forrást használt fel.)

Egyes országok magas eladósodottsága és annak csökkentése iránti igény a versenyképességre is hatással van, mivel a rendelkezésre álló források egy jelentősebb részét adósságszolgálatra kell fordítani beruházások helyett. Az OECD egyik kiadványa szerint¹⁹⁾ a kutatás-fejlesztés, az innováció és az oktatás azok a területek, ahol nagyon óvatosan kell bánni a kiadások – rövid távú célokat szolgáló, fiskális szempontra visszavezethető-

3.3 tábla

Magyarország helyezése a globális versenyképességi index pilléreit illetően, valamint az egyes pilléreket illetően legjobban és legrosszabbul teljesítő közép-kelet-európai országok

A pillér		Magyarország helyezése		A legjobb	A legrosszabb
sorszáma	neve	a 2011-es rangsorban (142 ország közül)	a 2010-es rangsorban (139 ország közül)	helyezést elérő ország a régióban a 2011-es rangsorban	
1.	Intézmények	73.	79.	Észtország	Bulgária
2.	Infrastruktúra	46.	51.	Csehország	Románia
3.	A makrogazdasági környezet stabilitása	67.	69.	Észtország	Lettország
4.	Egészségügy és alapfokú oktatás	54.	57.	Szlovénia	Románia
5.	Felsőoktatás és szakképzés	45.	34.	Szlovénia	Bulgária
6.	Árupiaci hatékonyság	55.	67.	Észtország	Horvátország
7.	Munkaerő-piaci hatékonyság	66.	62.	Észtország	Horvátország
8.	A pénzügyi szektor hatékonysága	63.	68.	Lengyelország	Szlovénia
9.	Technológia-adaptálási készség	36.	37.	Észtország	Románia
10.	A piac mérete	52.	49.	Lengyelország	Észtország
11.	Az üzleti folyamatok kifinomultsága	69.	69.	Csehország	Románia
12.	Innováció	34.	41.	Észtország	Szlovákia

¹⁹⁾ Forrás: [OECD Economic Outlook](#), Vol: 2012/1, OECD Publishing, 2012.

tő – csökkentésével. Ezen területek fejlesztése ugyanis hosszú távon növeli az országok versenyképességét, ami magasabb gazdasági növekedésben, s végső soron a pénzügyi helyzetük konszolidálásában nyilvánul meg.

2011 első felében a legtöbb magyar cégvezető az üzletvitel szempontjából a legnagyobb problémának a hitelhez jutás nehézségét tekintette. (Áranyuk az összes válaszból 3 százalékponttal nőtt az egy évvel korábbi felmérés óta, s 18%-ot tett ki.) Sokuknak jelentett problémát az adórendszer bonyolultsága, valamint az adók magas szintje (13, illetve 11%).

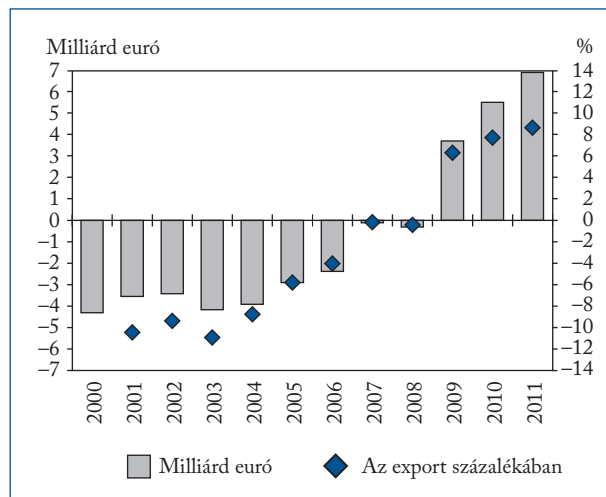
Külkereskedelmi forgalom

Lassuló volumenbővülés, dinamikus növekvő aktívum a külkereskedelmi termékforgalomban

Hazánk külpiacoktól való fokozódó függésével és a belföldi kereslet mérséklődésével párhuzamosan a termékek és szolgáltatások külkereskedelme a magyar gazdaság egyik legfontosabb hajtóerejévé vált. Az 1990-es évek eleji mélypontot, majd lassú növekedést követően 1997-től – a 2001-ben bekövetkezett megtorpanástól eltekintve – az export és az import volumene egyaránt dinamikus, két számjegyű mértékben bővült, ami 2006-tól kezdődően élénkebb volt az Európai Unióban mértnél. E tendenciát a 2008 végén kezdődött gazdasági világválság megtörte, és annak hatására mind a kivitel, mind a behozatal jelentősen visszaesett. A volumen csökkenése 2009 októberében – az alacsony bázis miatt – lassulni kezdett, majd a novembertől kezdődő kismértékű növekedés 2010 februárjától két számjegyű bővülésbe váltott át. A 2011. évi adatok mindkét forgalmi irányban az előző évinél némileg mérsékeltebb élénkülést mutatnak: a növekedési ütem negyedévről negyedévre való lassulása mellett az év egészében a kiviteli volumen 10, a behozatali pedig 6,9%-kal bővült. A korábbi évek fokozatosan csökkenő, majd stagnáló passzívumával szemben, 2009-től kezdve a hazai külkereskedelmi mérleg évről évre nagyobb többlettel zárt, ennek értéke 2011-ben 6886 millió euró volt.

3.16 ábra

A külkereskedelmi termékforgalom egyenlegének alakulása (folyó áron)

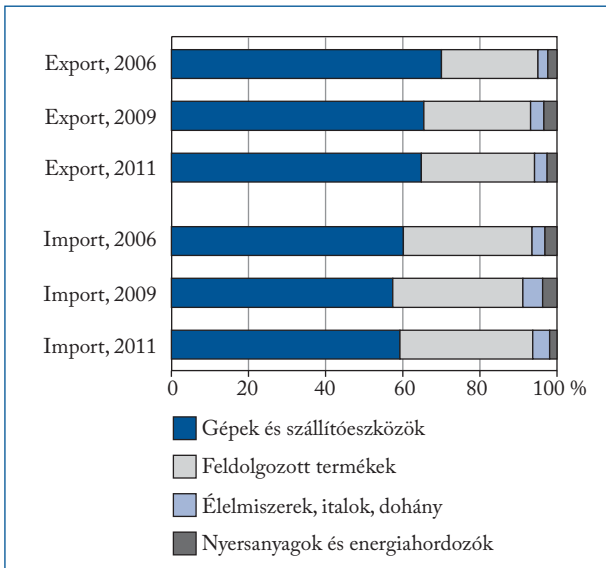
Jelentős függés az európai uniós, ezen belül különösen a német piactól

A jelentős összegű aktívum kialakulásában az 1990-es évek eleje óta hazánk legfontosabb külkereskedelmi partnereinek számító **uniós tagországokkal** folytatott kereskedelem játszott főszerepet. Magyarország 2011. évi exportjának 76%-a, importjának pedig héttizede koncentrált erre az országcsoportra, az összforgalom 55, illetve 52%-át az EU régi, 2004 előtti 15 tagállamával folytatott kereskedelem tette ki. Közülük exportoldalon sorrendben Németország, Ausztria, Olaszország, Franciaország és az Egyesült Királyság, importoldalon pedig Németország, Ausztria, Hollandia, Olaszország és Franciaország voltak a legjelentősebb partnerországaink. A felsorolt országokra jutott a régi tagállamokkal kapcsolatos kivitelünk és behozatalunk egyaránt több mint nyolctizede. Közülük kiemelkedik Németország, hiszen amellet, hogy hazánk kiviteli és behozatali forgalmának egyaránt negyede a vele folytatott külkereskedelemből realizálódik, e forgalom mintegy hattizedét a külkereskedelmünk szempontjából igen fontos gépek és szállítóeszközök adják. Mivel Németország kiemelkedő részesedése hazánk külkereskedelmi forgalmából évek óta stabilnak mondható, az ott zajló gazdasági folyamatok a hazai külke-

reskedelem és gazdasági élet alakulásának is meghatározó tényezőivé váltak.

3.17 ábra

Hazánk Németországgal folytatott külkereskedelmének összetétele árucélcsoportok szerint
(euróadatokról számolva)

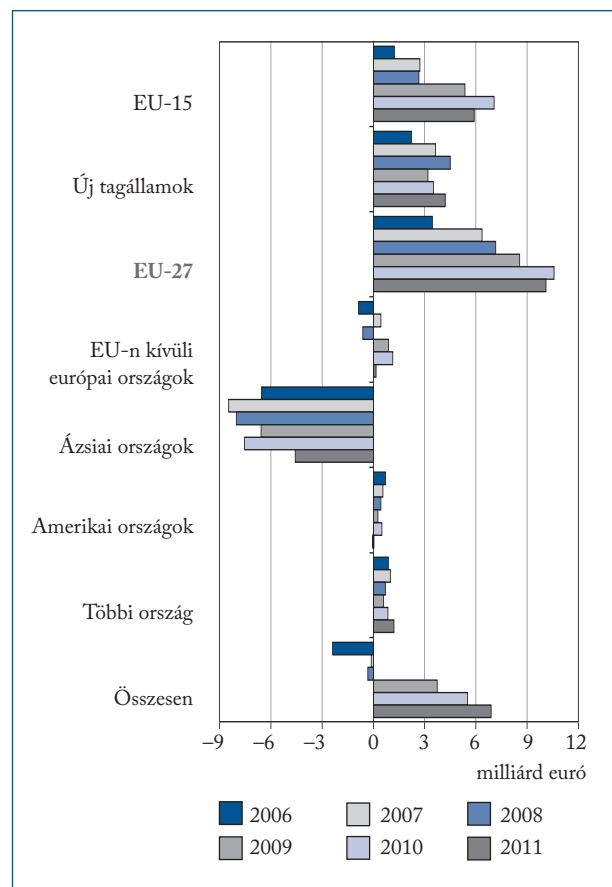
Az új tagállamok közül a forgalom mindkét irányában Csehországgal, Lengyelországgal, Romániával és Szlovákiával a legélénkebbek a külkereskedelmi kapcsolataink: ezen országokra jut az új tagállamokkal folytatott külkereskedelmi forgalmunk közel kilenctizede. A szomszédos országokkal folytatott kereskedelem az import 22, az export 18%-át teszi ki. A hét szomszédos ország közül Ausztriával, Romániával és Szlovákiával a legélénkebbek a külkereskedelmi kapcsolataink.

Az uniós tagországokkal lebonyolított exportunk 7,8, az importunk pedig 10%-kal nagyobb volument képviselt 2011-ben, mint egy évvel korábban. Ezen belül a régi tagállamok esetében a kivitel 6,3, a behozatal pedig 9,5%-kal növekedett, az új tagállamoknál pedig ennél valamivel magasabb, a forgalom mindkét irányában 12% volt a volumenbővülés mértéke. Az unióval folytatott kereskedelem egészét tekintve a külkereskedelmi mérleg aktívuma 10,1 milliárd eurót tett ki, 469 millió euróval kevesebbet, mint az azt megelőző évben. Az egyenleg romlása a régi tagállamokkal szembeni aktívum 1,2 milliárd eurós csökkenéséből adódott, az új tagállamokkal szemben

viszont 697 millió euróval tovább nőtt az egy évvel korábbi, 3,5 milliárd eurós többletünk. Az aktívum hozzávetőlegesen 60–40%-ban oszlott meg a régi és új tagállamok között, hasonlóan, mint a megelőző két évben, és fordított arányban, mint a válság előtti, 2006 és 2008 közötti időszakban.

3.18 ábra

A külkereskedelmi termékforgalom mérlegének alakulása főbb országcsoportonként
(folyó áron)

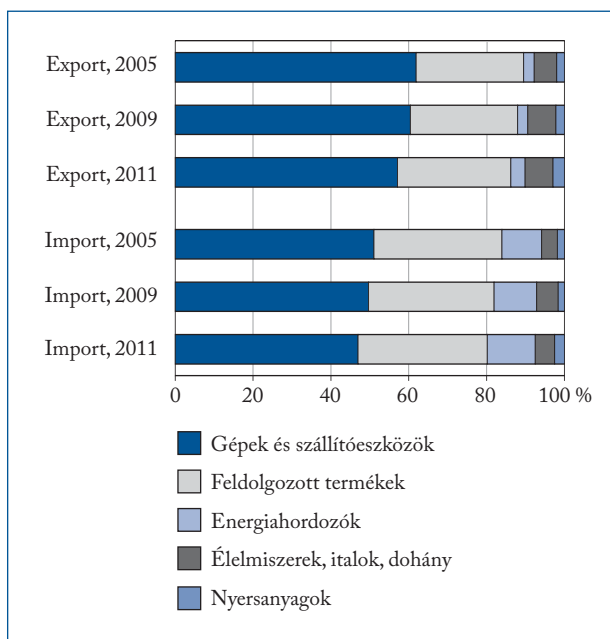
Az ázsiai alapanyag- és alkatrész-behozatal kiemelkedő szerepet játszik a hazai export importszükségletének kielégítésében

Az **Európai Unió kívüli országokkal** folytatott külkereskedelmünket – az unióval ellentétben – évek óta jelentős importtöbblet jellemzi, melyet a gazdasági világválságot megelőzően az importvolumennek az exportét meghaladó, két számjegyű bővülése táplált. A válság hatására 2008-ban a

volumenbővülés üteme a forgalom mindkét irányában egy számjegyre lassult, és 2009-ben a kivitel és a behozatal esetében is 15%-os csökkenésbe váltott át. A 2010-ben bekövetkezett exportvolumen-bővülés mértéke (23%) már meghaladta az importét (16%), s ez a különbség 2011-ben tovább növekedett, amikor is a kiviteli volumen 18%-os bővülése a behozatali volumen stagnálásával párosult. Ennek hatására a forgalom hiánya a 2010-es 5059 millió euróról 3219 millió euróra csökkent, melyben meghatározó szerepet játszott hazánk ázsiai országokkal folytatott külkereskedelmének alakulása. Az ázsiai országok viszonylatában 2011-ben mintegy 3 milliárd euróval 4,6 milliárd euróra csökkent a passzívum, döntő részben a Hongkongból, a Japánból, a Kínából, a Koreai Köztársaságból és a Szingapúrból érkező híradástechnikai, hangrögzítő és -lejátszó készülékek, valamint a villamos gépek, készülékek, műszerek behozatali forgalmának visszaeséséből adódóan. A csökkenés ezen belül főként a televíziókészülékek és okostelefonok gyártásához szükséges alkatrészek importját érintette. Továbbá a Japánból érkező import esetében a 2011 tavaszán bekövetkezett cunami miatt akadozó alkatrészellátás

3.19 ábra

A külkereskedelem áruszerkezete

okozott gondot a magyar járműipar számára. Az unió kívüli európai országokkal szemben 159 milliárd eurós mérlegtöbblet keletkezett, közel 1 milliárd euróval kevesebb, mint egy évvel korábban. Ennek fő tényezője, hogy az Oroszországgal folytatott külkereskedelmünk passzívuma 2011-ben 1,2 milliárd euróval növekedett az egy évvel korábbihoz képest, főként az onnan érkező kőolaj és kőolajtermékek jelentős drágulása következtében.

Hazánk külkereskedelmének motorjai a jármű- és a gyógyszeripar

A magyar külkereskedelmi termékgazdaság legfontosabb árucsoportját 2011-ben is a **gépek és szállítóeszközök** jelentették, melyek a teljes export értékének 57%-át, az importnak pedig 47%-át adták. A 2000-es évek közepétől az árucsoport forgalmának mindkét irányát jellemző két számjegyre bővülés a válság hatására 2008-ban lelassult, majd 2009-ben közel 20%-os csökkenésbe váltott át, amit 2010-ben az alacsony bázis hatására közel ugyanekkora növekedés követett. 2011-ben mind a kivitel, mind a behozatal növekedési üteme negyedévről negyedévre fokozatosan lassult, az év egészében a kiviteli oldalon 8,5, a behozatalin pedig 4,1%-kal bővült a volumen. Az árucsoporton belül dinamikusabban nőtt az általános rendeltetésű ipari gépek, az energiafejlesztő gépek és berendezések, valamint a közúti járművek mindkét irányú kereskedelme, szemben a – gépipar húzóágazatának számító – híradástechnikai, hangrögzítő és -lejátszó készülékek forgalomcsökkenésével. Ennek oka főként a televíziókészülékek és alkatrészeik exportjában mért, május óta tartó jelentős visszaesés és importjukban bekövetkezett mérsékelt csökkenés volt.

A második legnagyobb árucsoport, az export 29 és az import 33%-át képviselő **feldolgozott termékek** külkereskedelmét a sokszínű és heterogén termékskálából következően számos, eltérő erősségű, sokszor egymással teljesen ellentétes hatású gazdasági folyamat alakítja. A 2000-es években az árucsoport mindkét irányú forgalmát – a 2003-as export kivételével – váltakozó nagyságú volumen-

bővülés jellemezte, ami 2009-ben a válság hatására a kivitel esetében 7,8%-os, a behozatalnál pedig 15%-os visszaesésbe váltott át. 2010-ben – a jelentős bázishatás miatt is – a kivitel 15%-kal, a behozatal pedig 13%-kal bővült, és e növekedési ütem szinten tartásával 2011-ben a gépek és szállítóeszközökénél nagyobb mértékű növekedést regisztráltak a kivitelben és behozatalban egyaránt. Az áru-főcsoporton belül a növekedés egyik fő mozgatórugója a gyógyszerek és gyógyszerészeti termékek voltak, melyek volumene a forgalom mindkét irányában két számjegyű mértékben bővült. Átlagot meghaladó mértékben nőtt továbbá a járműiparhoz szorosan kapcsolódó termékek közül a gumi-gyártmányok mindkét irányú kereskedelme, valamint a szakmai, tudományos és ellenőrző műszerek exportja. Az áru-főcsoporton belül szintén jelentős súlyú, részben a híradás-technikai megrendelésektől is függő műanyag termékek, illetve színesfémek forgalombővülése azonban átlag alatti maradt.

Az **élelmiszerek, italok, dohánytermékek** áru-főcsoport 2011-ben 7,2%-kal részesedett az exportból és 5,0%-kal az importból. Az uniós csatlakozásunkat követően realizált két számjegyű import- és – a 2007-es év kivételével – egy számjegyű exportvolumen-bővülést követően az áru-főcsoport forgalmának növekedése a válság hatására 2008-ban csökkenni kezdett, majd 2009-ben a kivitel stagnálásával párhuzamosan a behozatal mennyisége 7,4%-kal csökkent. A 2010. évi exportoldali 14 és az importoldali 5,4%-os volumenbővülést követően az áru-főcsoport forgalomműködése negyedévről negyedévre mérséklődött, így a növekedés üteme 2011 egészében 0,6, illetve 5,0%-ra lassult. A kivitelben a legnagyobb súlyt képviselő gabona és gabonakészítmény exportvolumene – az árak közel 40%-os emelkedése mellett – több mint 10%-kal maradt el az előző évitől, amit ellensúlyozott az élőállat-kivitel EU-n kívüli relációban mért számottevő bővülése. Az import tekintetében a hús és húskészítmények volumene emelkedett átlag feletti mértékben.

Az **energiahordozók** behozatali volumene 2011-ben az átlagosnál jóval kisebb mértékben, 3,8%-kal nőtt, ami az energiaárak 24%-os emelke-

désével párosulva jelentős értéknövekedést hozott az áru-főcsoport forgalmában. Az energiahordozók behozatalánál jóval kisebb volumenű exportjuk 16%-kal haladta meg az előző évit.

A legkisebb áru-főcsoport, a forgalom 2–3%-át képviselő **nyersanyagok** külkereskedelme a válság miatti, 2009-es visszaesést követően a forgalom mindkét irányában jobban élénkült, mint előtte. Az export 2010. évi 14 és az import 28%-os bővülését követően a növekedési ütem ugyan 13, illetve 15%-ra lassult 2011-ben, a növekedés mértéke azonban még így is átlag feletti mértékű volt.

A kiviteli forgalom **forintárszintje** a 2010-es 1,6%-os növekedést követően 2011-ben 2,9%-kal emelkedett, hasonlóan az importéhoz, ahol a növekedés üteme 1,7-ről 5,0%-ra gyorsult. A forintárak alakulását a devizaárak mellett befolyásolta a forint árfolyamának változása is. Míg a forint a meghatározó devizákkal szemben – éves átlagban – a 2009-es, nagymértékű (13%-os) gyengülést követően, 2010-ben 1,1%-kal erősödött, addig 2011-ben 0,6%-kal újra leértékelődött, ami nemzeti valutánk euróhoz mért 1,4%-os gyengülésével magyarázható. Az árfolyamváltozásból adódik, hogy míg 2009-ben a **devizaárszint** a forgalom mindkét irányában mintegy 10%-kal elmaradt az előző évben mérttől, 2010-ben egyaránt mintegy 3%-kal, 2011-ben pedig az export tekintetében 2,2, az importban pedig 4,3%-kal meghaladta az egy évvel korábbi szintet. A külkereskedelmi forintárak változásának következményeként 2011-ben a **cserearány** 2,0%-kal romlott. Az exportáraknak az importáraknál kisebb, vagy közel azonos mértékű emelkedése a 2000-es évek elejétől jellemzi hazánk külkereskedelmét, 2009 kivételével, amikor is az exportárak jelentős növekedése révén a cserearány 1,8%-kal javult.

Stabil növekedés a szolgáltatások külkereskedelmében

A globalizálódó világ gazdaságban egyre nagyobb szerep jut a szolgáltatások külkereskedelmének, hiszen amellett, hogy jelentősen elősegíti az egyes szereplők nemzetközi környezetben való hatékony működését, az információs és telekommunikációs eszközök fejlődésének köszönhetően a kereske-

désre alkalmas szolgáltatások köre is folyamatosan bővül. Az országok között nyújtott, illetve igénybe vett szolgáltatásoknak, az uniós szabályozásoknak megfelelően négy nagy csoportját különböztetjük meg. A turizmus szolgáltatáscsoport keretében a külföldiek magyarországi kiadásai és a magyarok külföldi költségei kerülnek elszámolásra, míg a szállítási szolgáltatások esetében egy áru vagy személy helyváltoztatásának tengeri, légi, vasúti, közúti, belvízi, csővezetékes illetve egyéb módon való biztosítása, valamint a raktározás a szolgáltatás tárgya. A szolgáltatások külkereskedelmének legnagyobb hányadát az üzleti szolgáltatások adják, melyek közé a jog- és licencdíjak, a kommunikációs, az építési-szerelési, a biztosítási, a pénzügyi, a számítástechnikai és információs, a személyes, kulturális, szórakozási, valamint az egyéb üzleti szolgáltatások tartoznak. Ez utóbbin belül hazánk külkereskedelmében a reexport, az üzletviteli tanácsadás és PR szolgáltatás, a kutatási-fejlesztési szolgáltatások, valamint a vállalatcsoporton belüli, máshová nem sorolt szolgáltatások szerepe jelentős. A kormányzati szolgáltatások körébe az államközi, illetve nemzetközi szerződéseken alapuló szolgáltatások tartoznak, melyeket az adott országban működő nagykövetségek,

konzulátusok, katonai egységek és ügynökségek, valamint nemzetközi szervezetek vesznek igénybe.

A **szolgáltatások külkereskedelmi forgalma** – ami a teljes külkereskedelmi export 16, az import 14%-ának felel meg – 2010-hez hasonlóan 2011-ben is lassabban nőtt, mint a termékeké, amiben az is szerepet játszott, hogy a válság 2009-ben e területet az áruforgalomnál kevésbé érintette. A szolgáltatásexport euróban kifejezett értéke 2011-ben 7,0, az importé valamivel kisebb mértékben, 5,7%-kal bővült, így folytatódott az aktívum 2009-ben megkezdődött növekedése: a szolgáltatások külkereskedelmi mérlege 2011-ben 3,5 milliárd euró többlettel zárt, amely 374 millió euróval haladta meg az egy évvel korábbit.

A szolgáltatások exportjának és importjának egyaránt mintegy héttizede realizálódott 2011-ben az Európai Unió országaival, mind a kivitel, mind a behozatal esetében a teljes forgalom közel 60%-a a régi tagállamokra jutott. A szolgáltatások külkereskedelmi mérlege az unió egészét tekintve 2,1 milliárd eurós aktívummal zárt, ami 320 millió eurós egyenlegjavulás 2010-hez viszonyítva. Az unió kívüli relációban lebonyolított exportforgalom értéke az unió kívüli európai országokkal szemben, valamint

3.4 tábla

Legfontosabb partnerországaink sorrendje az üzleti, szállítási és kormányzati szolgáltatás- külkereskedelemben, 2011
(euróadatokból számolva)

Export			Import		
sorrend, országok	részesezés a teljes forgalomból, %	előző év = 100,0	sorrend, országok	részesezés a teljes forgalomból, %	előző év = 100,0
1. Németország	15,2	120,0	1. Németország	19,9	114,9
2. Egyesült Államok	8,5	107,0	2. Egyesült Államok	14,1	102,2
3. Egyesült Királyság	7,9	121,1	3. Egyesült Királyság	7,9	104,0
4. Ausztria	7,2	117,9	4. Hollandia	7,3	114,6
5. Olaszország	4,7	99,8	5. Ausztria	6,5	107,6
6. Hollandia	4,3	129,2	6. Franciaország	3,5	109,9
7. Japán	4,2	92,4	7. Szlovákia	3,0	120,9
8. Franciaország	3,7	97,5	8. Svájc	2,6	107,0
9. Svájc	3,5	106,0	9. Írország	2,5	109,5
10. Spanyolország	3,5	95,1	10. Csehország	2,4	108,0
Kiemelt országok együtt	62,8	110,8	Kiemelt országok együtt	69,5	109,4
Összesen	100,0	107,0	Összesen	100,0	105,7

Amerika és Ázsia viszonylatában is meghaladta az 1,5 milliárd eurót. Az unión kívüli importban az amerikai országok állnak az első helyen, 1,7 milliárd eurós forgalommal. A szolgáltatás-külkereskedelmi egyenleg javulásához az EU-n kívüli országok összességében 54 millió euróval járultak hozzá.

A szolgáltatások külkereskedelmi forgalmának legfontosabb csoportját 2011-ben is az üzleti szolgáltatások jelentették, melyek a teljes export euróértékének valamivel több mint felét, az importnak pedig közel kétharmadát adták. Ebben a korábbi években jellemzően passzív egyenleget mutató szolgáltatáscsoportban 2010-ben keletkezett először aktívum, melynek 126 milliós értéke 2011-ben 219 millió euróra nőtt. A legnagyobb bővülés a vállalatcsoporton belüli, máshová nem sorolt szolgáltatások forgalmában következett be: 2011-ben exportjuk 57, importjuk 18%-kal haladta meg a 2010. évet. Mérsékelt, 6–11%-os növekedést regisztráltunk a számítástechnikai és információs szolgáltatások mindkét irányú, valamint a kutatás-fejlesztési szolgáltatások behozatali forgalmában, ami elsősorban a Németországgal élénkülő külkereskedelmi kapcsolatoknak köszönhető. Ezzel szemben forgalomcsökkenést mutatnak a személyes és kulturális, illetve a kommunikációs szolgáltatások euróban kifejezett adatai a forgalom mindkét irányában, valamint az építési-szerelési szolgáltatások importja.

2011-ben is folytatódott az export valamivel több mint negyedét és az import közel hatodát képviselő turizmus forgalmának a korábbi évekhez hasonló, kismértékű csökkenése. A vizsgált időszakban az export euróértéke 0,3%-kal, az importé 1,6%-kal csökkent az előző évhez képest.

A teljes forgalom mintegy ötödét adó szállítási szolgáltatások exportjának euróértéke 2011-ben 15%-kal, importjáé 8,3%-kal haladta meg az egy évvel korábban mértet. A teljes szállítási forgalom közel negytizedét képviselő légi szállítás exportja 18%-kal, importja 13%-kal bővült, de átlag feletti mértékben nőtt a közúti szállítás mindkét irányú forgalma is, elsősorban az áruszállításnak köszönhetően. A légi szállítási szolgáltatások bővülése jelentős volt a brit, a közúti szállítás pedig a német és az osztrák viszonylatban.

*Forrás: Magyar Nemzeti Bank.

Fizetési mérleg, külföldiadósság-állomány*

Javuló fizetési mérleg, csökkenő külföldiadósság-állomány

Előzetes adatok szerint a **folyó fizetési mérleg** a 2011-es esztendőt 1,4 milliárd eurós többlettel zárta, ami a bruttó hazai termék 1,4%-ának felel meg. Az ország külfölddel szembeni megtakarítói pozícióját tükröző folyó fizetési mérleg egyenlege 2011-ben is javult, a javulás mértéke 245 millió eurót tett ki. 2005 és 2008 között még jelentős összegű és növekvő – 6,6 és 7,8 milliárd euró közötti – deficit halmozódott fel. Ebben a folyamatban 2009-ben jelentős változás történt, a bevételek és kiadások nagymértékű, a gazdasági válságra visszavezethető csökkenése mellett, a hiány 139 millió euróra mérséklődött. A 2010. évet a folyó fizetési mérleg – az elmúlt másfél évtizedben először – többlettel zárta, ami a rákövetkező évben tovább nőtt.

A reálgazdasági tranzakciók 2011. évi egyenlege mintegy 7,3 milliárd eurós többletet mutatott, 1,1 milliárd euróval többet, mint a megelőző évben. Az egyenleg először 2007-ben volt szufficités, amelynek nagysága azóta – a 2008. esztendőt leszámítva – növekedett. A reálgazdasági tranzakciókhoz kötődő pénzmozgások túlnyomó részét, több mint öthatodát az áruforgalom jelenti, amely a 2011. évet 4,0 milliárd eurós aktívummal zárta. A részmérleg egyenlege 2009 óta mutat többletet, a több éve tartó javulás mértéke 2011-ben 822 millió euró volt. A szolgáltatások egyenlege – a 2008–2010. évek javulását követően – 2011-ben is kedvezőbbé vált, a többlet 3,2 milliárd eurót, a megelőző évinél 292 millió euróval többet tett ki. Az ide tartozó tételek közül a hagyományosan legnagyobb aktívummal jellemezhető idegenforgalom 2011. évi aktívuma 2,2 milliárd euró volt, ami a megelőző évihez hasonló nagyságú.

A jövedelem- és transzfermérleg egyenlege 2011-ben is romlott, a hiány nagysága azonban ennek ellenére is jelentősen elmaradt a 2007–2008. években tapasztaltaktól. A termelési tényezők használatának

ellenértékéként keletkező kiadásokat és bevételeket a „jövödelmek” soron számolják el. A jövödelmek esetében a nettó kiáramlás 2011-ben 6,3 milliárd eurót tett ki, a 2010. évinél 951 millió, és a két évvel korábbinál 1,4 milliárd euróval többet. A befektetésekhez kapcsolódó jövödelmek közül a közvetlen tőkebefektetések jövödelmei 4,7 milliárd eurós nettó jövödelmek-áramlást mutatnak, ami 471 millió euróval magasabb az egy évvel korábbinál. A portfólióbefektetésekhez kapcsolódó jövödelmáramlások is kedvezőtlenül változtak, az 1,1 milliárd eurós kiadási többlet ugyanis 261 millió euróval meghaladja a 2010. évit. Az egy évnél rövidebb ideig külföldön alkalmazottak díjazásából 763 millió eurós aktívum keletkezett, 43 millió euróval kevesebb, mint az elmúlt öt év legmagasabb többletével jellemezhető 2010-ben.

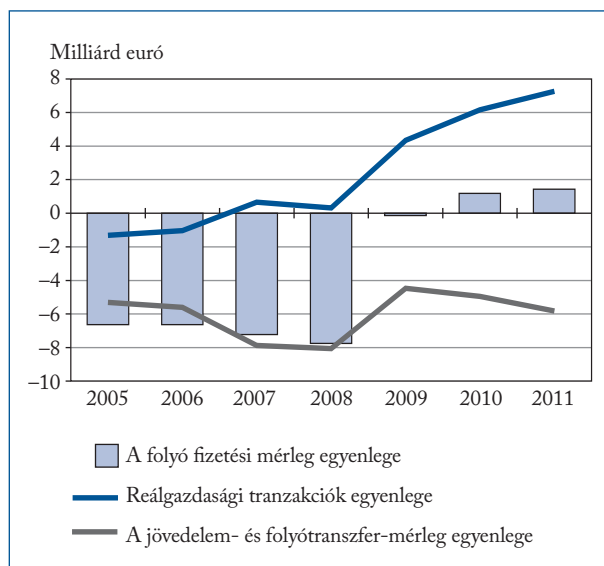
A viszonzatlan folyó átutalások olyan transzferek, amelyek esetében egy meghatározott, a folyó fizetési mérlegbe tartozó gazdasági érték átadásához nem kapcsolódik semmiféle ellentételezés. (Ilyen pl. az élelmiszersegély, az ingyenes szaktanácsadás; a transzferek másik csoportját a tőkemérlegben elszámolt tőke-transzferek jelentik.) A viszonzatlan folyó átutalások esetében 487 millió eurós bevételi többlet keletkezett 2011-ben, ami a mérleg 81 millió eurós javulását jelenti a megelőző évihez képest. A rész-mérleg a 2005 és 2008 közötti időszak négy esztendejét folyamatosan növekvő passzívummal, az utóbbi három évet ugyanakkor bevételi többlettel zárta.

A **tőkemérleg** egyenlege 2,2 milliárd eurós aktívumot mutatott 2011-ben, ami 397 millió euróval kedvezőbb az egy évvel korábbinál, s egyben a 2004-ben elkezdődött javuló tendencia folytatódását jelenti. A tőkemérleg 2,2 milliárd eurós bevételeit szinte kizárólag az európai uniós transzferek adták, 54%-uk az államháztartás, a fennmaradó részük pedig az egyéb szektorok forrásait gyarapította. A tőkemérleg és a folyó fizetési mérleg együttes egyenlegeként kialakuló – úgynevezett felülről számított – **külfölddel szembeni nettó finanszírozási képesség** 2011-ben 3,6 milliárd euró volt. 2009 óta hazánkat finanszírozási képesség jellemzi, míg az azt megelőző évek során jelentős (6–7 milliárd eurós) finanszírozási igény alakult ki. A finanszírozási képes-

²⁰⁾ Ide tartoznak pl. a vállalatcsoporton kívüli kereskedelmi hitelek, bankközi vagy szindikált hitelek, valuták és betétek, amelyek nem tartoznak sem a közvetlen tőkebefektetések, sem a pedig a nemzetközi tartalékeszközök közé.

3.20 ábra

A folyó fizetési mérleg és összetevői

ség mértéke az utóbbi évek során folyamatosan nőtt, a 2010-ről 2011-re bekövetkezett változás mértéke 642 millió eurót tett ki. A folyó fizetési mérlegben és a tőkemérlegben elszámolt **európai uniós transzferek egyenlege** 2011-ben 3,6 milliárd eurós többletet mutat, ami 211 millió euróval haladja meg az egy évvel korábit, s amely egyben korábban nem tapasztalt nagyságú bevételi többletet jelez.

A **pénzügyi mérleg** megmutatja, hogy a külfölddel szembeni nettó finanszírozási képesség mely pénzügyi eszközök változásában testesült meg. A pénzügyi mérlegen belül a legalább 10%-nyi tulajdonosi részesedést jelentő közvetlen tőkebefektetések egyenlege 2011-ben 118 millió eurós nettó forráskiáramlást mutatott. Ezen belül a magyarok külföldi befektetései 3,1 milliárd euróval, a külföldiek magyarországi befektetései 3,0 milliárd euróval növekedtek. A 10%-ot el nem érő külföldi tulajdoni hányadú befektetésekben, a portfólióbefektetésekben ugyanakkor 6,6 milliárd eurós forrásbeáramlás volt, ami a követelések 1,6 milliárd eurós csökkenése és a tartozások 5,0 milliárd eurós növekedése révén állt elő. Az egyéb befektetések²⁰⁾ 2011. évre számított egyenlege 3,5 milliárd eurós nettó forráskiáramlást mutatott. Ezen belül a

hosszú – egy évnél hosszabb – lejáratú tartozások 4,7 milliárd euróval csökkentek. (Ebből az Európai Bizottságnak az év utolsó negyedéve során törlesztett hitel 2 milliárd eurót tett ki.) A pénzügyi mérleg a 2011. évet összességében 2,1 milliárd euró kitevő szufficittel zárta, ami 397 millió euróval magasabb az egy évvel korábinál.

2011 végén Magyarország **nettó külföldi tartozása** 95,2 milliárd eurót tett ki, 12%-kal kevesebbet, mint egy évvel korábban. A nettó külföldi tartozás mérséklődéséhez a tartozások csökkenése és a követelések növekedése egyaránt hozzájárult, a tartozások 202,7 milliárd eurós értéke 4,6%-kal kevesebb a 2010 végénél, a követelések 107,6 milliárd eurós állománya viszont 3,1%-kal meghaladja az egy évvel korábbi szintet. (A követelés-állomány növekedési üteme fél évtizede mérséklődik²¹⁾, a tartozásállomány – a korábbi évek növekedését követően – 2011-ben csökkent először.) **A tartozásállomány** legnagyobb részét a közvetlen tőkebefektetések jelentik, amelyek állományi értéke 2011-ben 90,3 milliárd euróról 87,4 milliárd euróra mérséklődött. Ezzel folytatódott a 2010-ben tapasztalt mérséklődő tendencia, a csökkenés üteme 1,4 százalékponttal gyorsult. A 2011 végén 40,6 milliárd euró kitevő portfólióbefektetések esetében hasonló tendencia volt tapasztalható az elmúlt két évre, mint a közvetlen tőkebefektetések vonatkozásában. A 2011 során bekövetkezett mérséklődés túlnyomórészt a tulajdonviszonyt megtestesítő befektetések csökkenésére vezethető vissza. Az egyéb külföldi tartozások állománya 2011-ben 75,2 milliárd euróról 69,4 milliárd euróra mérséklődött, a csökkenés a rövid és hosszú lejáratú tartozásokat egyaránt érintette. A közvetlen tőkebefektetések a **követelések** oldalán is a legjelentősebb tételt jelentik, a 40,6 milliárd euró kitevő 2011 végi értékük 8,9%-kal haladta meg az egy évvel korábbit. A közvetlen tőkebefektetések nettó állománya (a külföldiek magyarországi befektetései és a magyarok külföldi befektetései közötti különbség) így 46,8 milliárd eurót tett ki, ami az év végi záró értékeket tekintve 2005 óta a legalacsonyabb érték. A nemzetközi tartalékok állománya 37,8 milliárd eurót tett ki 2011

végén, 4,1 milliárd euróval többet, mint egy évvel korábban. A nemzetközi tartalékok közé azok a jegybank által ellenőrzött, nem rezidensekkel szembeni devizaeszközök tartoznak, amelyek fizetési problémák esetén közvetlenül fizetésre fordíthatók. 2011 végén a nemzetközi tartalékok több mint kilenctizedét a devizakövetelések képezték, amibe a nemzetközi hitelcsomag keretében lehívott, de fel nem használt pénzek is tartoznak. (A hitelmegállapodás első részletének 2008 novemberi lehívásakor a devizakövetelések állománya 5,6 milliárd euróval növekedett.) Az egyéb külföldi követelések állománya egy év alatt 21,2 milliárd euróról 18,9 milliárd euróra mérséklődött, a portfólióbefektetésekre vonatkozó követelésállományban pedig mintegy 3 milliárd eurós csökkenés volt megfigyelhető.

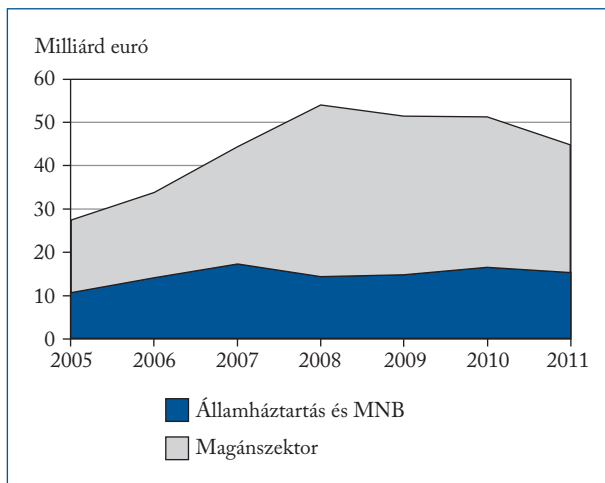
A tartozások és követelések számottevő része nem számít adósságnak, mivel azokhoz sem törlesztési kötelezettség, sem kamatfizetési kötelezettség nem társul. Ezek a tételek a közvetlen tőkebefektetések, a portfólióbefektetések tulajdonosi részesedést megtestesítő része és a pénzügyi derivatívák. Ha a tartozások és követelések különbségét úgy számítjuk ki, hogy ezen állományok – azaz a nem adóssággeneráló finanszírozás – értékétől eltekintünk, akkor egy ország nettó külföldi adósságállományának, vagy hitelállományának nagyságát kapjuk meg. **Magyarország esetében** 2011 végén a **nettó külföldi adósság** (a közvetlen tőkebefektetéseken belüli egyéb tőke nélkül) 44,7 milliárd euró volt, ami a GDP 44,3%-át jelentette. A nettó külföldi adósságállomány 2005 és 2008 között számottevően emelkedett, a 2005 végi 27,3 milliárd eurós adósságállomány három évvel később 53,8 milliárd eurót tett ki. Az utóbbi három évben az adósságállomány mérséklődött, 2009-ben 4,7%-kal, 2010-ben fél százalékkal, 2011-ben pedig 12%-kal. A nettó külföldi adósság 2011 végi összege 63%-kal haladta meg a 2005 végét, a legmagasabb, 2008 végi értéktől ugyanakkor 17%-kal elmaradt. **A Magyar Nemzeti Bank és az államháztartás összesített nettó külföldi adósságállománya** 2011 végén 15,2 milliárd euró volt, 7,5%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. Az MNB és az államháztartás adósságaként megtestesülő tartozásállomány – azaz

²¹⁾Az év végi állományi értékeket tekintve.

a bruttó külföldi adósságállomány – 2005 és 2011 között folyamatosan nőtt, összességében 26,9 milliárd euróról 54,2 milliárd euróra. A nettó külföldi adósságállomány a rezidensek ezen körére számított, 2008. és 2011. évi csökkenése így azzal magyarázható, hogy a követelések értéknövekménye nagyobb volt, mint a tartozásoké. A nettó külföldi adósságállomány 2011 végén 44%-kal haladta meg a 2005 végét, a legmagasabb év végi érték ugyanakkor 2007-ben alakult ki (17,2 milliárd euró).

3.21 ábra

A nettó külföldi adósságállomány alakulása
(az év végi adatok alapján)

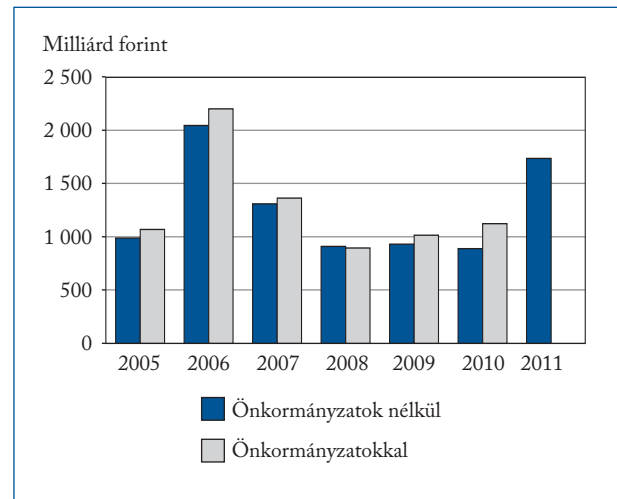
Államháztartás és alrendszerei*

Az **államháztartás** pénzforgalmi szemléletű, konszolidált hiánya (helyi önkormányzatok nélkül) 2006-ban – az év második felében végrehajtott, az egyensúly javítását célzó kormányzati intézkedések ellenére – az előző évi érték több mint kétszeresére, 2,0 billió forintra nőtt. E kiugróan magas szintről a deficit 2007-ben 1,3 billió forintra, 2008-ban pedig 909 milliárd forintra mérséklődött. 2009-ben és a rákövetkező évben az egyenleg nem változott számottevően, a kiadási többlet 900 milliárd forint körül alakult. 2011-ben jelentős romlás következett be: a hiány meghaladta az 1,7 billió forintot, közel kétszeresét jelentve az előző évnek. A 2011. évi hiánynál korábban csak 2006-ban alakult ki nagyobb összegű deficit.

*Forrás: Nemzetgazdasági Minisztérium és Államadósság Kezelő Központ Zrt.

3.22 ábra

Az államháztartás hiánya
pénzforgalmi szemléletben számítva

2011-ben nagymértékben romlott a központi költségvetés egyensúlyi helyzete

Az alrendszerek közül a **központi költségvetés egyenlege** – az államháztartás egészével azonos nagyságú – 1,7 billió forintos hiányt mutatott 2011-ben, 864 milliárd forinttal többet, mint az előző évben. A központi költségvetés egyensúlyi pozíciója 2006-ban nagymértékben romlott, majd ehhez képest 2007 és 2009 között évről évre javult. Az elmúlt két évben kedvezőtlenebbé vált az egyenleg. Az alrendszer 2011. évi kiadásai 10,0 billió, bevételei 8,3 billió forintot tettek ki. A kiadások értéke 8%-kal nőtt, ami 2006 óta a legjelentősebb növekedési ütem, a bevételek esetében ugyanakkor mérséklődés volt tapasztalható (2%), amire a korábbiakban nem volt példa.

2011-ben a központi költségvetésnek 3,1 billió forint **bevétele** származott a fogyasztáshoz kapcsolt adókból, 2%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. Az ide tartozó bevételek 2005 és 2011 között összességében 24%-kal emelkedtek, a növekedés túlnyomó része 2005 és 2008 között következett be. Az ide tartozó adónemek közül az általános forgalmi adóbevételek 2011. évi értéke 2,2 billió forintot tett ki, 4%-kal kevesebbet, mint egy évvel korábban.

A csökkenés hátterében az áll, hogy az év során – az Európai Bíróság döntése következtében – 250 milliárd forint áfabevétel visszautalására került sor. A jövedéki adóból 875 milliárd forintnyi bevétele keletkezett a költségvetésnek, 2%-kal több, mint 2010 során. A költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok bevételei 2,2 billió forintot tettek ki, 15%-kal magasabb összeget, mint 2010-ben. Az ide tartozó bevételek tavalyi összértéke 2,1-szeresét jelentette a 2005. évinek. A növekedés egyik fontos tényezőjének számít a 2011. évben már a szakmai fejezeti kezelésű előirányzatok bevételei alá sorolt fejezeti kezelésű előirányzatok EU-támogatásának emelkedése, ami 2005-ben 195, 2011-ben viszont 882 milliárd forintot tett ki. A lakossági befizetések 2005 és 2008 között mintegy négytizedükkel nőttek, s összegük ez utóbbi évben elérte a 2,2 billió forintot. Az elmúlt három évben ugyanakkor csökkenés következett be, amelynek mértéke 2011-ben volt a legnagyobb (21%, illetve 398 milliárd forint). A csökkenés 2009-ben a gazdasági válság miatt visszaeső bér- és keresettömeeggel magyarázható, a két utóbbi évben pedig a személyi jövedelemadó-terhelés mérséklésének tulajdonítható. (2011-ben ez utóbbi a 16%-os, egykulcsos adórendszer bevezetésében, valamint a családi adókedvezmények kiterjesztésében öltött testet.) A lakossági befizetések 2011. évi, másfél billió forintot megközelítő értéke mintegy kétharmadát jelenti a három évvel korábbinak, de a 2005. évitől is elmarad 6%-kal. A gazdálkodó szervezetek 2011. évi befizetései 1,2 billió forint bevételt jelentettek a költségvetésnek, a 2010. évinél 7%-kal többet. A gazdálkodó szervezetektől származó bevétel 2006 és 2011 között – a jelentős gazdasági visszaesssel jellemezhető – 2009-et leszámítva rendre növekedést mutat, így a 2011. évi befizetések összege (1,2 billió forint) a hat évvel korábbit több mint négytizedével haladja meg. 2011-ben az ilyen jellegű bevételek háromtizedét a pénzügyi szervezetek különadója, valamint az egyes ágazatokat – úgymint a bolti kiskereskedelmi tevékenységet, a távközlési tevékenységet, valamint az energiaellátók vállalkozási tevékenységét – terhelő adóbevétel jelentette.

A **kiadások** legnagyobb tételét a költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok pénzfel-

használása jelentette, amelyek 2011. évi, 4,7 billió forintot kitevő értéke 12%-kal haladta meg az egy évvel korábbit. 2005-höz viszonyítva a kiadási tétel több mint négytizedével emelkedett. A 2011. évi és a hatéves időszak egészére vonatkozó növekedésben a szakmai, fejezeti kezelésű előirányzatok kiadásainak emelkedése volt a meghatározóbb tényező, amely jogcím – a bevételi oldalhoz hasonlóan – tartalmazza az uniós előirányzatokkal kapcsolatos pénzmozgásokat is. (Ez utóbbi terhére 2011-ben 1,3 billió forintnyi kiutalás valósult meg a kedvezményezettek részére.) A költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok kiadásainak nagyobbik részét azonban még 2011-ben is a költségvetési szervek kiadásai jelentették, amelyek 2,5 billió forintra, az egy évvel korábbinál 6%-kal magasabb összegre teljesültek. Ezen belül a legtöbbet ugyan személyi juttatásokra és azok járulékaikra költöttek, a növekedés ugyanakkor leginkább a Magyar Fejlesztési Bank 120 milliárd forintos tőkeemelésének a következménye. 2005-höz viszonyítva a költségvetési szervek kiadásai a központi költségvetés összes kiadásának növekedési üteménél lényegesen – 20 százalékponttal – alacsonyabb ütemben, 23%-kal emelkedtek. Az államháztartás alrendszereinek támogatására 2011-ben 1,9 billió forintot, a megelőző évinél 21%-kal – 502 milliárd forinttal – kevesebbet fordítottak. A jelentős csökkenés révén a jogcím kiadásai az elmúlt négy esztendő legalacsonyabb szintjére kerültek. (A 2008–2010. években ezen kiadási tételek összege 2,3–2,4 billió forint körül alakult.) A határozott mérséklődés mindenképp a társadalombiztosítási alapok kiadásaihoz nyújtott garanciák és hozzájárulások összegében tapasztalt 44%-os visszaesssel függ össze, amelyek 2011-ben így 638 milliárd forintos kiadást jelentettek a költségvetésnek. Ez utóbbi csökkenés jelentős részben a nyugdíjrendszer átalakításával, a Nyugdíjreform és Adósságcsökkentő Alap létrehozásával függ össze, amelyek révén a Nyugdíjbiztosítási Alapnak korábban nyújtott költségvetési támogatások lényegében megszűntek. A költségvetési támogatásokból jelentős súllyal részesedő másik alrendszer, a helyi önkormányzatok esetében is mérséklődött a támogatás összege 2011-ben, az 1,2 billió forintra teljesülő kiadási tétel 5%-kal volt alacso-

nyabb az egy évvel korábbinál. A kamatkidadások 1,1 billió forint terhet jelentettek a központi költségvetés számára, 3%-kal kevesebbet, mint 2010-ben. A kamatkidadások 2011. évi értéke ötödével volt magasabb, mint 2005-ben. A 2011. évi kamatkidadások héttizede a forintban, háromtizede pedig a devizában fennálló adóssággal kapcsolatban keletkezett. 2011-ben az állami vagyonnal kapcsolatos kiadások is jelentős összeget – 623 milliárd forintot – értek el, holott a korábbi években ezen a jogcímen 100 milliárd forintnál kisebb összegű volt a kiadás. A jelentős növekedés túlnyomó része a MOL-részvénycsomag 498 milliárd forintos ellenérték fejében megvalósult megvásárlásához kapcsolódik. Az akvizíció révén a MOL-részvények 21,22%-a került a magyar állam tulajdonába, amellyel az állami részesedés 23,82%-ra nőtt. A vásárlás a Nemzetközi Valutaalap és az Európai Bizottság által nyújtott hitelcsomag addig fel nem használt részéből valósult meg. (2011 végén a nemzetközi hitelcsomagtól devizabetétként elhelyezett betétek és kihelyezett hitelek állománya 482 milliárd forintot tett ki.) A költségvetés kiadásait 2011-ben 250 milliárd forint adósságvállalás és követeléselekedés növelte. Ez jelentős változás a 2008–2010. évekhez képest, amely időszak alatt összességében kevesebb, mint 3 milliárd forintot tettek ki az ilyen jellegű kiadások. (Az azt megelőző három évben viszont mintegy 660 milliárd forintot jelentettek, amelyből egyedül a 2006. évet 420 milliárd forint terhelte.) 2011-ben a legnagyobb összegben a megyei önkormányzatoktól, a Fővárosi Önkormányzattól és a MÁV Zrt.-től vállalt át a költségvetés adósságot, az önkormányzatoktól összességében 196 milliárd forint, a közlekedési vállalattól pedig 50 milliárd forint értékben.

A társadalombiztosítási alapok mérlege kismértékben javult 2011-ben

A **társadalombiztosítási alapok** a 2011. évet 83 milliárd forintos hiánnyal zárták, ami az egyenleg 12 milliárd forintos javulását jelenti az egy évvel korábbihoz képest. Az alrendszer bevételei megközelítették, kiadásai pedig meghaladták a 4,5 billió forintot. A bevételek 4, a kiadások 3%-kal nőttek a

megelőző évihez képest, és növekedési ütemük meg egyezett a 2010. évivel. (Ezt megelőzően 2009-ben a bevételek és a kiadások egyaránt mérséklődtek.) A 2011. évi pénzmozgások 68%-a a Nyugdíjbiztosítási Alapon keresztül valósult meg, amelynek egyenlege kiegyensúlyozott volt. Az Egészségbiztosítási Alap esetében keletkezett 83 milliárd forintos deficit a mérleg 8 milliárd forintos javulása révén állt elő.

Az **alrendszer bevételeinek** túlnyomó részét, mintegy háromnegyedét, 3,4 billió forintot a járulékokból és hozzájárulásokból származó bevételek jelentik, amelyek értéke 11%-kal haladja meg a 2010. évit. A növekedés a 2009–2010. évek mérséklődését váltotta fel, amikor az ilyen jellegű társadalombiztosítási bevételek értéke 3,3 billió forintról 3,0 billió forintra apadt. A 2011. évi növekedés egy jelentős része abból fakadt, hogy a tárgyévben már végig járulékfizetés valósult meg, szemben 2010 első tíz hónapjával, amikor a magán-nyugdíjpénztári tagok kieső járulékbételeit a központi költségvetés térítette meg. A központi költségvetési támogatások, térítések 2011. évi, 643 milliárd forintot kitevő összege ezzel szemben 509 milliárd forintra kevesebb az egy évvel korábbinál. A visszaesés a 2009–2010. évek emelkedését váltotta fel, amikor is a támogatások összege 831 milliárd forintról 1,2 billió forintra nőtt. A 2011. évi meredek csökkenés egyik tényezőjét a nyugdíjrendszer előzőleg vázolt átszervezése jelenti, de a csökkenésben az is fontos szerepet játszott, hogy 363 milliárd forintos forrást a Nyugdíjreform és Adósságcsökkentő Alapból – és nem költségvetési támogatásként – bocsátottak a Nyugdíjbiztosítási Alap rendelkezésére. (Az alrendszer számára átadott központi költségvetési hozzájárulások így az Egészségbiztosítási Alap finanszírozását szolgálták.)

A **társadalombiztosítási alrendszer kiadásainak** kétharmadát a nyugellátások jelentették, amelyek 3,0 billió forintos összege 5%-kal haladja meg a 2010. évit. A nyugellátásokra fordított összeg a 2006–2008. években évente 10–11%-kal bővült. 2009-ben 2%-os csökkenés következett be, amelyben meghatározó szerepet játszott a tizenharmadik havi nyugdíjjal kapcsolatos szabályok változása. 2010-ben a megelőző év csökkenésével azonos nagyságú emelkedés

volt tapasztalható, így ebben az évben a kiadási tétel ugyanúgy 2,9 billió forintot tett ki, mint 2008-ban. A természetbeni ellátások összege 2005 és 2011 között rendre évi 1,1–1,2 billió forintot tett ki. A 2011-ben ilyen célra fordított összeg 3%-kal volt magasabb az egy évvel korábinál, amelyből a gyógyító, megelőző ellátásokra 807 milliárd forintot, gyógyszer-támogatásokra 377 milliárd forintot fordítottak. (Mindkét érték magasabb volt a 2010. évinél.) Az egészségbiztosítás pénzügyi ellátásainak összege 2005 és 2009 között 194 milliárd forintról 247 milliárd forintra emelkedett. Az elmúlt két év 10% körüli csökkenései nyomán 2011-ben 201 milliárd forintot tett ki. Az ide tartozó tételek közül a táppénzkiadások értéke 2009 és 2011 között 108 milliárd forintról 66 milliárd forintra csökkent, amelyben jelentős szerepet játszott a fizetési szabályok szigorítása.

2011-ben 5%-kal nőtt a központi költségvetés bruttó adóssága

A **központi költségvetés bruttó adóssága** 2011 végén 21,0 billió forint volt, 5%-kal (915 milliárd forinttal) több, mint 2010 végén. A növekedés annak ellenére következett be, hogy a magán-nyugdíjpénztári rendszerből a társadalombiztosítási rendszerbe visszalépők vagyona az év közben átadták a Nyugdíjreform és Adósságcsökkenítő Alapnak, amelyet követően 1,4 billió forint értékű állampapírt kivontak a forgalomból. Növelőleg hatott ugyanakkor az adósságállomány forintban kimutatott értékére a kedvezőtlen árfolyammozgás, amely révén a forint euróhoz viszonyított árfolyama 2011 végén 12%-kal gyengébb volt az egy évvel korábbihoz képest.

Az adósságállomány 2005 végén 12,8 billió forint volt, a növekedés mértéke hat év alatt 64%-ot tett ki. A növekedés túlnyomórészt a devizaadósságot érintette, amelynek állománya a 2005 végi 3,6 billió forintról 2011 végére 10,2 billió forintra emelkedett. Határozott, a forintadósságénál lényegesen nagyobb ütemű emelkedés hatására a devizaadósság aránya is növekedett az évek során: míg a nem hazai fizetőeszközben történő eladósodás mértéke 2005 végén

még csak 28%-os volt, addig 2011 végén – az egyéb kötelezettségek²²⁾ nélküli állományból számítva – mintegy 50%-os. (A devizaadósság finanszírozási költsége lényegesen alacsonyabb, mint a forintban fennállóé, miután – az adósságban tapasztalt egyenlő arányuk ellenére – a kamatkidadásoknak mindössze háromtizede érintette a devizaadósságot, a forintadósságot viszont annak héttizede.)

A devizaadósságon belül az állampapírok (külföldön kibocsátott devizakötvények) állománya 2011 végén 5,7 billió forint volt, negyedével több, mint az egy évvel korábbi, és kétszerese a 2005 végi értéknek. A hitelek állománya 2011 végén 4,4 billió forintot tett ki, 4%-kal magasabb összeget, mint 2010 végén, a hat évvel korábbi értéknek ugyanakkor több mint hatszorosát jelenti ez az összeg. A devizahitelek jelentős részét a nemzetközi hitelcsomag teszi ki, amelyhez először 2008-ban folyamodtunk. Ezen adósságtípus keretében 2011 végén a Nemzetközi Valutaalap felé 2,2 billió, az Európai Unióval szemben pedig 1,1 billió forint értékű devizahitel-állományt regisztrált az Államadósság Kezelő Központ. (Három további nemzetközi pénzügyi szervezettel szemben pedig 975 milliárd forintnyi volt a hasonló jellegű tartozások 2011 végi értéke, ez az adósság azonban nem képezi a nemzetközi hitelcsomag részét.) A forintadósság túlnyomó része állampapírokból áll, amelyek 9,8 billió forintot kitevő, 2011 végi állománya 6%-kal volt kevesebb az egy évvel korábinál.

Összességében, a forint- és devizaadósságot együtt tekintve az állampapírok – még a nagy összegű devizahitel-felvételek ellenére is – lényegesen nagyobb szerepet játszanak az adósság finanszírozásában, mint a hitelek, 2011. végi arányuk lényegében 3:1 volt (75,4%, illetve 24,6%).

2011-ben a magán-nyugdíjpénztári vagyonteljesítés hatására teljesült az állambáztartási hiányra vonatkozó maastrichti kritérium

Az Európai Uniónak a **túlzotthiány-eljárás, az EDP keretében jelentett adatok szerint** az állambáztartás többlete 2011-ben 1205 milliárd forint volt, ami 4,3%-os GDP-arányos szufficitnek felel

²²2011. december 31-én az egyéb kötelezettségek állománya 423 milliárd forint volt, részesedése a teljes adósságállományból 2,0%-ot tett ki.

meg. A magánnyugdíjpénztáraktól átvett vagyon és ezzel kapcsolatos egyéb bevétel értéke 2722 milliárd forintot tett ki 2011-ben. E bevételi tétel nélkül számítva 1517 milliárd forintos hiány jellemezte az államháztartást, ami a GDP 5,4%-ának felel meg. A túlzotthiány-eljárás keretében számított adatok szerint az államháztartás hiánya 2008 és 2010 között a bruttó hazai termék 3,7–4,6% közötti arányát tette ki, a legkedvezőbb arány 2008-ra alakult ki. A magánnyugdíjpénztáraktól származó bevételek nélkül az államháztartási hiány 392 milliárd forinttal, GDP-arányosan pedig 1,2 százalékponttal nőtt a 2010. évihez képest.

2011 végén a kormányzati szektor adóssága a GDP 80,6%-ának felelt meg, ami az egy évvel korábbinál 0,8 százalékponttal alacsonyabb, a két évvel azelőttihez képest pedig ugyanekkora mértékkel magasabb. Az adósság a 2008 végére kialakulthoz képest számottevően – 8 százalékponttal – magasabb.

Az **Európai Unió** egészét tekintve az államháztartási hiány 2011-ben a GDP 4,5%-át jelentette, 2,0 százalékponttal alacsonyabb arányt, mint az azt megelőző évben. A hiány csökkenése főleg a kiadások GDP-arányában kifejezett, másfél százalékpontos mérséklődésének a következménye, de kismértékben – fél százalékponttal – a bevételek emelkedése is az egyensúlyi helyzet javulásának irányába hatott. Az adósságállomány az év végén a GDP 82,5%-át jelentette, jelentősen meghaladva a 60%-os küszöbértéket. Az adósság 2011-ben is nőtt, a növekedés üteme (2,5 százalékpont) ugyanakkor a megelőző évhez hasonlóan tovább mérséklődött.

(2009-ben 12 százalékponttal, 2010-ben pedig 5 százalékponttal emelkedett az adósságállomány.)

Az európai uniós tagállamok közül 2011-ben 17 tagállamban nem teljesült az államháztartási hiány mértékére vonatkozó 3%-os előírás, 5-tel kevesebben, mint egy évvel korábban. A nagy tagállamok közül a leginkább kiegyensúlyozott államháztartással Németország rendelkezett, ahol a deficit mindössze 1%-os volt. Olaszországban a hiány 3,9%-os, Franciaországban 5,2%-os, az Egyesült Királyságban pedig 8,3%-os volt, de a deficit mindegyik nagy tagállamban alacsonyabb volt, mint egy évvel korábban. Több euróövezetbeli tagország esetében az államháztartási hiány még 2011-ben is többszörösét tette ki a küszöbértéknek (Írország, Görögország, Spanyolország), a hiány mértéke azonban esetükben is mérséklődött.

Az államadósság szintjére vonatkozó kritérium 2011-ben 13 tagállamban teljesült, 14-ben viszont nem. A tagállamok közül a legalacsonyabb szintű államadósság Észtországot (6%), a legmagasabb pedig Görögországot jellemezte (165%). Görögországon kívül még – csökkenő sorrendbe állítva – Olaszországban, Írországban és Portugáliában haladta meg az adósság összege a bruttó hazai termékét. A nagy tagállamok közül ezen kritériumot illetően is Németország van a legkedvezőbb helyzetben, mivel az adóssága a GDP-je 81%-át tette ki, míg Franciaországban és az Egyesült Királyságban 86%-át, Olaszországban pedig 120%-át. Hazánkon kívül valamennyi kelet-közép-európai, de ma már uniós tagállam esetében teljesült e kritérium 2011-ben.

4. ÁGAZATI TELJESÍTMÉNYEK

- 2011-ben hazánk gazdaságának legfontosabb hajtóereje a mezőgazdaság és a külkereskedelem volt. Az elsősorban külpiacokra termelő ágazatok teljesítménye emelkedett, miközben a belső keresletre támaszkodó ágazatoké jellemzően mérséklődött. Az exportorientált iparágak közül a gyógyszeripar és a járműipar termelése indult gyors növekedésnek. Az alacsony belső fogyasztással összhangban viszont a szolgáltató szektor hozzáadott értéke csökkent, ezen belül a legnagyobb mértékű visszaesés a pénzügyi, biztosítási tevékenység területén következett be. A mezőgazdaság bővülésének háttérében a növénytermesztés hozzáadott értékének kiemelkedő ütemű növekedése állt.
- 2011 végén a **regisztrált vállalkozások** száma 1 millió 790 ezer volt, ennek csaknem kétharmadát az egyéni vállalkozások jelentették. Hazánkban a vállalkozások 99,9%-a kis- és középvállalkozás, a legalább 250 főt foglalkoztató nagyvállalatok aránya mindössze 0,1%. Ennek ellenére a foglalkoztatottak csaknem háromtizede nagyvállalatnál dolgozik, ezek összességében az összes hozzáadott érték közel felét állítják elő.
- A **kutatás, fejlesztés** ráfordításai – ami hazánkban jórészt az iparban jelenik meg – 2010-ben a GDP nem egészen 1,2%-át tették ki, és szintjük meghaladta az előző évet. A K+F-tevékenység finanszírozásában – a lisszaboni stratégiának megfelelően – a vállalkozások szerepe Magyarországon is egyre inkább erősödik, de az arány egyelőre elmarad az uniós átlagtól. A kutatóhelyek számának növekedése mellett az utóbbi években megfigyelhető a szektorban a humán erőforrás koncentrációja.
- A **mezőgazdaság** számára 2011 rendkívül eredményesnek bizonyult: a GDP előállításához 4,6%-kal járult hozzá, ez az ezredforduló óta a legmagasabb arány. Az állatállomány évek óta tartó csökkenése miatt továbbra is a növénytermesztés a húzóágazat, aránya uniós viszonylatban is kiemelkedő.
- Magyarországon az **ipari termelést** az ágazati koncentráción kívül területi koncentráltóság is jellemzi. A válság továbbra is éreztette hatását a szektorban, ennek ellenére a kibocsátás 2011-ben 5,4%-kal nőtt. Az ipar hajtóerejét 2011-ben is az exportértékesítés jelentette, ami – a külpiaci eladások évközbeni fékeződésének ellenére – 7,6%-kal emelkedett, miközben a belföldi eladások 5,1%-kal maradtak el a 2010. évitől. Az exportorientált iparágak közül a gyógyszeripar és a gépipar indult gyors növekedésnek. A járműgyártás külkereskedelmében – amelynek jelentős részét Németországgal bonyolítjuk – évről évre igen jelentős aktívum jelentkezik, amit a közelmúltban végrehajtott járműipari nagyberuházások tovább erősíthetnek.
- A hazai **építőipari termelés** 2006 óta tartó csökkenése 2011-ben is folytatódott: a kibocsátás volumene 7,8%-kal maradt el az előző évitől. Az üzleti és lakossági kereslet továbbra is mélyponton van, az iparágat túlnyomórészt az állami megrendelések látták el munkával.

Hazai vállalkozási környezet

Kutatás, fejlesztés

Mezőgazdaság

Ipar

Építőipar

Szállítás, közlekedés

Távközlés, internet

Kiskereskedelem

Turizmus, vendéglátás

• A nemzetközi **szállítás** térnyerésével párhuzamosan az áruszállítási teljesítmény – elsősorban a szállítási távolság meghosszabbodásának köszönhetően – 2011-ben is kismértékben növekedett. Az elmúlt két évben bekövetkezett enyhe bővülés viszont egyik szállítási mód esetében sem tudta ellensúlyozni a korábbi teljesítménycsökkenést. Szintén a nemzetközi szállítás bővülésének köszönhető a helyközi személyszállítás teljesítménynövekedése is, miközben a helyi személyszállítás az előző évi szinten maradt.

• Az **információtechnológia** újításai révén hazánkban is egyre inkább elterjedt a mobilinternet használata: az adatforgalom dinamikusan, mintegy harmadával bővült egy év alatt. A mobilinternet-előfizetések az összes – több mint 4,3 millió előfizetés – felét adják. Elsősorban e kapcsolódási mód terjedésének köszönhetően ért el az internet-előfizetések száma közel 30%-os növekedést, bár uniós összehasonlításban a háztartások internetellátottsága még mindig alacsonynak számít.

• A háztartások fogyasztásának alakulásával összhangban 2011-ben a **kiskereskedelmi forgalom** is az előző évhez közeli szinten maradt. Az eladások az év során a hónapok többségében kismértékben meghaladták a 2010. azonos időszakit. A forgalom szerkezetét tekintve az elmúlt években – elsősorban az áremelkedések következtében – az élelmiszerek és a gépjármű-üzemanyagok aránya folyamatosan növekedett.

• A **turizmus és vendéglátás** alakulását a hazai és nemzetközi gazdasági folyamatok egyaránt befolyásolják. 2011-ben a külföldieknek köszönhetően a kereskedelmi szálláshelyek külföldi forgalma bővült, a belföldiek utazási kedvében viszont enyhe csökkenés volt tapasztalható. Ennek eredőjeként a kereskedelmi szálláshelyek által regisztrált vendégéjszakák száma 0,6%-kal mérséklődött. A belföldiek utazási kedvének csökkenése részben a növekvő üzemanyagáraknak tudható be, hiszen a több napra utazók héttizede személyautót vagy motort vesz igénybe utazásához. A hazai vendéglátás forgalma is – elsősorban az alacsony kereslet és a cafeteriarendszer átalakítása miatt – tovább csökkent.

Összefoglaló adatok

Megnevezés	2009	2010	2011
K+F-ráfordítások a GDP százalékában	1,17	1,16	..
Mezőgazdasági kibocsátás volumenindexe, előző év=100,0 ^{a)}	88,4	88,5	110,9
Ipari termelés volumenindexe, előző év=100,0	82,2	110,6	105,4
Ipari termelői árak indexe, előző év=100,0	104,9	104,5	104,2
Ipari értékesítésből export aránya, %	49,3	53,0	55,1
Építőipari termelés volumenindexe, előző év=100,0	96,7	88,9	92,2
Szállítási teljesítmény indexe, előző év=100,0			
közúti áruszállítás ^{b)}	99,0	95,3	102,3
helyközi személyszállítás ^{c)}	95,7	101,1	102,8
A száz lakosra jutó mobil-előfizetések száma	117,8	120,3	117,3
A száz lakosra jutó internet-előfizetők száma	28,0	33,5	43,4
Kiskereskedelmi forgalom volumenindexe, előző év=100,0	94,7	97,9	100,2
Magyarországra látogató külföldiek száma, ezer	40 624	39 904	41 304
Vendégéjszakák száma, ezer	56 364	55 814	57 592

^{a)} Az előző évek árain. ^{b)} Árutonna-kilométer alapján. ^{c)} Utaskilométer alapján.

Hazai vállalkozási környezet

Egy ország gazdasági helyzetét nagymértékben meghatározza a gazdasági szervezetek tevékenységének alakulása. Az elmúlt években a jogszabályi környezet változásaival, az új szervezeti formák megjelenésével és a külföldi tőke beáramlásával párhuzamosan jelentősen átrendeződött a magyar gazdaság vállalati szerkezete. A gazdasági szervezetek száma hazánkban évek óta nő. Az egyenletesnek mondható növekedést 2007-ben egy gyors és nagyarányú szervezetszám-emelkedés váltotta fel, amit az őstermelők kötelező adószámkiváltása okozott.

A regisztrált gazdasági szervezetek száma tovább emelkedett

2011 végén a **regisztrált gazdasági szervezetek** száma 1 millió 790 ezer volt, 2,7%-kal több az egy évvel azelőttinél. A regisztrált vállalkozások számának emelkedését a társas vállalkozások 5,3%-os és az egyéni vállalkozások számának 1,4%-os bővülése eredményezte. A gazdálkodási formák 2011. január 1-jétől alkalmazott új besorolása következtében néhány vállalkozás átkerült a nonprofit szervezetek, illetve az egyéb szervezetek körébe. Ezen belül a legjelentősebb változás a társasházak mintegy 35 ezer tételes átsorolása volt, aminek következtében a nonprofit szervezetek száma közel másfélszeresére ugrott. Az egyéb szervezetek csoportjába kerültek át azok a háztartások, amelyek háztartási munkát végző alkalmazottat, mint munkaadó foglalkoztattak. Ez több mint 1200 egyéni vállalkozást érintett.

A **gazdálkodási formák** közötti választást több tényező befolyásolja, az ezeket meghatározó jogszabályi háttér folyamatosan változik. Alapvető szempont az alapítás egyszerűsége, az alapításkor befizetett tőke összege és a felelősségvállalás mértéke. A társas vállalkozások száma 2011 végén 594 ezer volt, 30 ezerrel több, mint a megelőző évben. A legnagyobb növekedés továbbra is a társas vállalkozások kétharmadát kitevő korlátolt felelősségű társaságok esetében következett be: számuk egy év alatt 11%-kal nőtt, ezen

belül az év utolsó hónapjában ugrásszerűen emelkedett. Az év végi bejegyzési roham a 2012. március 1-jétől megemelkedett cégbejegyzési illetékkel és a cégalapítások jogszabályi szigorításával magyarázható. A kft.-k mellett a részvénytársaságok száma is jelentősen emelkedett: az év végén 6,1%-kal haladta meg az előző évi szintet. E két gazdálkodási forma évek óta tartó jelentős bővülése a 2007-től hatályos jogszabályi változásoknak köszönhető: az alapításukhoz szükséges tőkét nagymértékben leszállították. Ezzel párhuzamosan a betéti, illetve a közkereseti társaságok száma fokozatosan csökkent. Az egyéni vállalkozások száma 2011 végén 1 millió 57 ezer volt, 1,4%-kal több, mint 2010-ben. Ezen belül a fő- és mellékfoglalkozásúak száma emelkedett, miközben a nyugdíjasok száma – akik az egyéni vállalkozók negyedét teszik ki – mérséklődött a megelőző évihez képest.

A vállalkozások területi megoszlását tekintve az elmúlt években jelentős változás következett be, amit az őstermelők kötelező adószámkiváltásának bevezetése tovább erősített. Míg a társas vállalkozások jellemzően Közép-Magyarországra koncentráálódtak, addig az egyéni vállalkozások tekintetében az eloszlás sokkal kiegyenlítettebb volt.

A **gazdasági szerkezet** alakulását és a vállalkozások főtevékenység szerinti eloszlását is befolyásolták az elmúlt évek jogszabályi változásai. A vállalkozások több mint negyede a mezőgazdaságban tevékenykedett; ennek jelentős részét az egyéni vállalkozások tették ki, számuk az őstermelők kötelező adószámkiváltásának bevezetésével párhuzamosan nagymértékben megugrott. További jelentős ágazatok az ingatlanügyletek (13%), a kereskedelem (12,6%) és a szakmai, tudományos tevékenység (10,4%).

Egy vállalkozás megszüntetésének több módja van, összességében a **megszünések száma** a 2010. évi csökkenés után 2011-ben 7,7%-kal emelkedett. Ez nagyrészt a vállalkozói nyilvántartásban szereplő egyéni vállalkozások nagyszámú megszüntetésének a következménye. A társas vállalkozások lezárására leggyakrabban a végelszámolást választották, ezek száma 2011-ben jelentősen megugrott. A csaknem 80%-os emelkedés hátterében a számos pénzügyi, biztosítási tevékenységgel foglalkozó vál-

lalkozás megszűnése állt, ami szorosan összefügg a lakosság pénzügyi intézetekkel szembeni bizalmatlanságával és a forint árfolyamának gyengülésével.

A magyar vállalkozások közül csupán minden ezredik nagyvállalat

A mikro-, kis- és középvállalkozások kiemelkedően fontos szerepet játszanak a magyar gazdaságban. A vállalalkozási struktúrát tekintve az unió legtöbb tagországában, köztük hazánkban is nagyon magas a mikrovállalkozások aránya (97,8%). Összességében Magyarországon – a 2010. évi becslüt adatok szerint¹⁾ – a vállalkozások többsége, 99,9%-a kis- és középvállalkozás, a legalább 250 főt foglalkoztató nagyvállalatok aránya pedig mindössze 0,1%. Ennek ellenére a foglalkoztatottak csaknem háromtizede nagyvállalatnál dolgozik, ahol az összes hozzáadott érték közel felét állítják elő. A vállalkozássűrűség hazánkban jelentős regionális különbségeket mutat, de összességében meghaladja az uniós átlagot.

Kutatás, fejlesztés

A kutatás, fejlesztés ráfordításai 2010-ben összesen 310,2 milliárd forintot tettek ki, folyó áron 3,7%-kal haladta meg az előző évit. Ez az összeg a GDP nem egészen 1,2%-át jelenti, kevesebb, mint az uniós átlag (2%), de az újonnan csatlakozott országok között viszonylag magasnak számít.

A vállalkozások szerepe a K+F-tevékenység finanszírozásában tovább erősödött

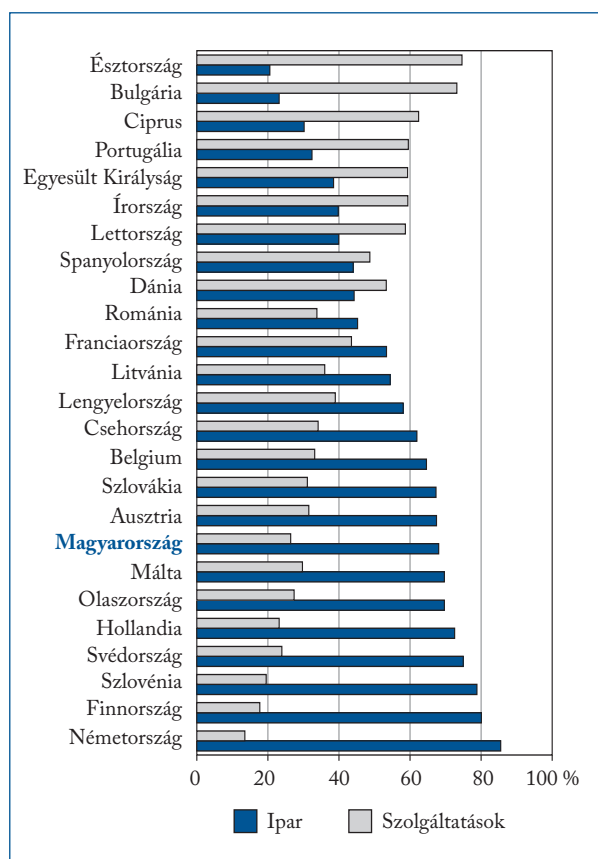
A kutatásra, fejlesztésre költött hazai ráfordítások forrásai között 2010-ben ismét nőtt a vállalkozások által finanszírozott hányad, 47%-ot tett ki. A K+F-tevékenység finanszírozásában a vállalkozások szerepének erősödése egybeesik a lisszaboni stratégia céljaival. A **K+F-ráfordítások** vállalkozások által finanszírozott hányada az unióban átlagosan 54% volt 2009-ben (a legmagasabb, 70% körüli Luxemburgban, Finnországban és Németországban).

A vállalalkozási szektor kutatási-fejlesztési tevékenységében az ipar és a szolgáltatások a meghatározó szektorok. Magyarország azok közé a tagállamok közé tartozik, ahol az iparban jelenik meg a K+F-ráfordítások java.

Az elmúlt években tovább nőtt a **kutató-fejlesztő helyek** száma, 2005 és 2010 között összesen 19%-kal, a vállalalkozási szektoron belül azonban ennél jóval nagyobb mértékben, 85%-kal. A vállalati kutató-fejlesztő helyek száma 2010-ben így összesen 1384 volt, ami az összes K+F-tevékenységet folytató szervezeti egység közel felét teszi ki (54%-át a felsőoktatási intézmények és a költségvetésből fenntartott kutatóintézetek adják).

4.1 ábra

A vállalkozások K+F-ráfordításaiból az ipar és a szolgáltatások aránya, 2009

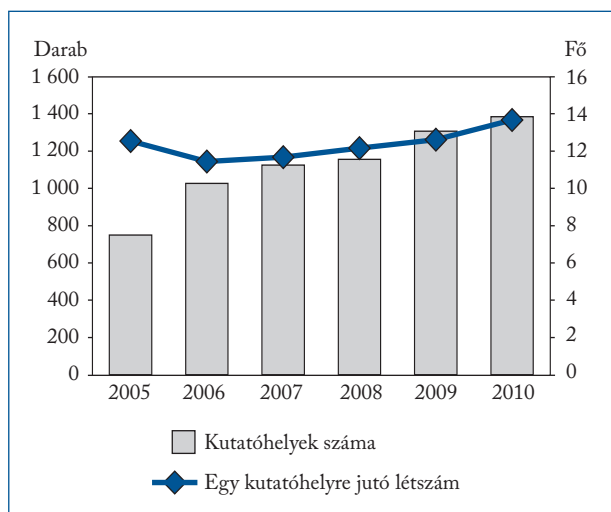
Az utóbbi három-négy évben megfigyelhető a humánerőforrások koncentrációja: a kutatóhelyek

¹⁾ Forrás: Európai Bizottság Vállalkozáspolitikai és Ipar portál: SBA Fact Sheet – Hungary, 2010/2011.

számának növekedését meghaladja az ott dolgozók és azon belül a kutatók számának gyarapodása. Ennek eredményeként nőtt az **egy kutatóhelyre jutó létszám**, illetve az egy kutatóhelyre jutó kutatók száma. Ezt mutatják mind a tényleges, mind a számított²⁾ létszámadatok. Összesen 19 ezer fő és azon belül több mint 12 ezer kutató dolgozott (tényleges létszám) a vállalati K+F-szektorban.

4.2 ábra

A vállalati kutatóhelyek száma és az egy kutatóhelyre jutó tényleges létszám

A teljes K+F-szektorban a kutatás, fejlesztés területén dolgozók **képzettségi mutatói** kismértékben javultak a 2005. évihez képest. Kifejezetten a kutatók között nem volt jelentős változás (sőt még csökkent is valamelyest a doktori fokozatot szerettek aránya), de a teljes létszámban és azon belül a nők körében javulás tapasztalható. 2010-ben a foglalkoztatottak 76%-a felsőfokú végzettséggel, 24%-a tudományos fokozattal is rendelkezett. A kutatási, fejlesztési tevékenységet is folytató vállalkozásokra „takarékosabb” humán erőforrás-gazdálkodás jellemző, 70% volt a felsőfokú végzettséggel és mindössze 7% a doktori fokozattal is rendelkezők aránya, de a vizsgált 6 év alatt körükben is emelkedett 2 százalékponttal a felsőfokú végzettségűek aránya.

A kutatás-fejlesztés területén hagyományosan nagy különbségek vannak az egyes régiók között, egyértelmű a főváros dominanciája. Az elmúlt évtized közepétől azonban a vállalati kutatóhelyeket tekintve

csökkent ez a területi egyenlőtlenség, és különösen Nyugat-Dunántúl és Dél-Alföld szerepe erősödött.

A K+F-költségek kétharmadát a vállalkozások kísérleti fejlesztésre fordították

A K+F-tevékenység három kategóriája az alapkutatás, az alkalmazott kutatás és a kísérleti fejlesztés. A közvélekedésben a **kísérleti fejlesztés** hagyományosan inkább a vállalkozásokhoz, az alapkutatás pedig a kutatóintézetekhez és a felsőoktatási kutatóhelyekhez kötődik. Azonban a kísérleti fejlesztésre fordított költségek – hol az alapkutatás, hol az alkalmazott kutatás rovására – növekvő arányt képviseltek a teljes K+F-szektorban. Ugyanakkor a vállalkozásoknál az alkalmazott kutatás az elmúlt évtized közepén, a nagyon alacsony arányú alapkutatás pedig a végén erősödött.

4.1 tábla

A K+F-költségek felhasználása a vállalati kutatóhelyeknél

Év	Összes költség, milliárd forint	Megoszlás, %		
		alap-kutatás	alkalmazott kutatás	kísérleti fejlesztés
2005	69,5	2,8	25,2	72,0
2006	84,7	1,3	30,0	68,7
2007	104,7	2,1	32,9	65,0
2008	118,1	2,4	32,4	65,2
2009	144,0	4,8	32,3	62,9
2010	162,7	3,8	29,6	66,6

A vállalati kutatóhelyek kutatási-fejlesztési tevékenységének hatékonyságát, eredményességét leginkább a vállalat forgalom- vagy profitnövekedése méri, a tudományos közlemények területén ez a szektor kevésbé aktív. Tudományos publikációkban főként az alapkutatás és az alkalmazott kutatás eredményei jelennek meg, a vállalkozások pedig elsősorban továbbra is az üzleti életben bevételbővítő konvertálható kísérleti fejlesztésben érdekeltek. A publikációk száma – akár a magyar nyelvű, akár az idegen nyelvű közleményeket nézzük – a kutatóintézeteknél és a felsőoktatásban is többszöröse a forprofit szervezetekének. A vállalati kutatóhelyeken a száz kutatóra

²⁾ A számított létszám a teljes munkaidőjű személyzetre átszámított tényleges létszám.

jutó magyar nyelvű cikkek száma 5,7, az idegen nyelvű cikkeké 4 volt 2010-ben. A szabadalmi tevékenység területén azonban más a helyzet. A vállalkozások mind a hazai, mind a külföldi bejelentések tekintetében jóval aktívabbak a másik két szektornál.

Mezőgazdaság

A mezőgazdaság 2011. évi kiugró eredményei

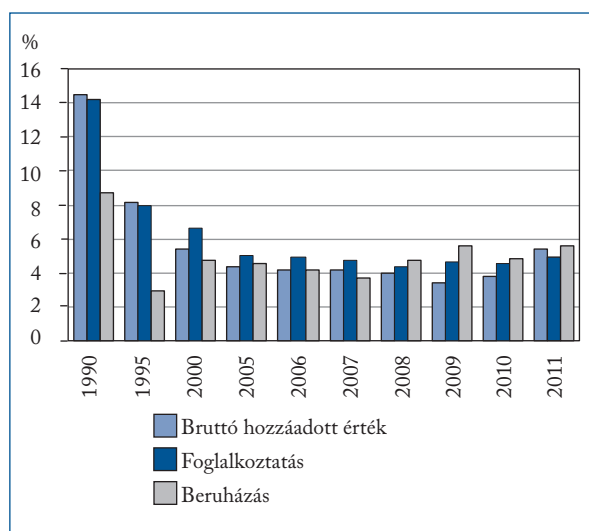
A nemzeti számlarendszer adatai szerint 2011-ben a mezőgazdaság a bruttó hazai termék (GDP) előállításához 4,6%-kal, az előző évinél mintegy 1,4 százalékponttal nagyobb arányban járult hozzá. Ilyen magas részesedést az ezredforduló óta nem produkált az ágazat, amelynek részaránya a foglalkoztatásban (4,9%), illetve a beruházásokban (5,6%) szintén nőtt. Az arányok azért is kimagaslóak, mert a mezőgazdaság nemzetgazdaságban betöltött szerepe a foglalkoztatásban, illetve a nemzetgazdaság bruttó hozzáadott értékének előállításában – a rendszerváltás, szűkebb intervallumot tekintve az ezredforduló óta – szinte folyamatosan csökkent. 2010-ben az ágazat bruttó hozzáadott értékének volumene ugyan még visszaesett az előző évihez képest, ám a növénytermesztési és kertészeti termékek jelentős áremelkedésének hatására a nemzetgazdaságban betöltött szerepe már kismértékben nőtt.

A **mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma** a 2009. évi átmeneti növekedés után (amikor a válság miatt a munkanélküliek egy részének elsődleges jövedelemforrást jelentett a mezőgazdasági tevékenység) 2010-ben tovább csökkent. 2011-ben a lakossági munkaerő-felmérés adatai szerint a mezőgazdaságban, erdőgazdálkodásban, halászatban 185,1 ezer fő dolgozott, az előző évinél 7,7%-kal több, az ezredfordulón foglalkoztatottakhoz képest viszont közel harmadával kevesebb.

2011-ben jelentős mértékben emelkedett a **mezőgazdaság bruttó hozzáadott értéke**; a mezőgazdasági számlarendszer adatai szerint előző évi áron 32, folyó áron 59%-kal. A mezőgazdasági tevékenységből számított nettó vállalkozói jövedelem kiugró mértékben, 89%-kal volt több, mint egy évvel korábban.

4.3 ábra

A mezőgazdaság részesedése a nemzetgazdaságból

Stagnáló munkaerő-felhasználás, jelentős reáljövedelem-növekedés

A mezőgazdaság munkaerő-felhasználására kidolgozott mutató, az **éves munkaerőegység (ÉME)** szerint a mezőgazdasági tevékenység végzése 2011-ben annyi időt kötött le, mint ha 437 ezren egész évben teljes munkaidőben dolgoztak volna; az előző évvel közel megegyező számban, a 2000. évinél mintegy 35%-kal kevesebben. Az EU ajánlását figyelembe véve fizetett és nem fizetett munkavégzést különböztetünk meg. A fizetett munkaerő felhasználásaként elszámolt munkamennyiség értéke megfelel a mezőgazdasági számlarendszer „munkavállalói jövedelem” sorában elszámoltnak, míg a nem fizetett munkavégzés az egyéni gazdaságokban a háztartások tagjai által végzett mezőgazdasági munkát jelenti. A nem fizetett munkaerő az összes munkaerő-ráfordítás jelentős részét, 2011-ben mintegy háromnegyedét tette ki. Az egyéni gazdaságok számában bekövetkezett nagyarányú (2000 óta mintegy 40%-os) csökkenés a mezőgazdasági tevékenységet végzők számának visszaesésében is megmutatkozott.

A mezőgazdaságban felhasznált munkaerő hatékonyságát az EU az egyes országok jövedelmezőségének összehasonlításához a termelési tényezők éves munkaerőegységre jutó reáljövedelmének indexével („A” mutató) méri. Az EU előzetes adatai szerint

2011-ben az „A” mutató értéke a tagállamok átlagában 6,9%-kal emelkedett, Magyarországon viszont – az uniós átlagot jelentősen meghaladva – közel 50%-kal nőtt.

Továbbra is a növénytermesztés a húzóágazat

A mezőgazdasági számlarendszer előzetes adatai szerint 2011-ben a **mezőgazdasági kibocsátás** volumene 10, értéke folyó áron 29%-kal haladta meg az előző évit; utóbbi 2000 óta a legnagyobb arányú növekedés. Az ágazat teljesítménye – elsősorban a szántóföldi növények hozamától függően – erősen ingadozik. A szélsőséges időjárási tényezők – a 2002., 2003., 2007. évet jellemző aszály, a fagykár, vagy 2010-ben a rendkívüli mennyiségű csapadék – visszavetették a teljesítményt, ugyanakkor a bőséges gabonatermés éveiben kimagasló eredmények (2004-ben 24, 2008-ban 28, 2011-ben 29%-os növekedés) születtek. A növényi termékek kibocsátásának volumene a megelőző két évi csökkenés után 2011-ben 17%-kal emelkedett. Az átlagosnál nagyobb mértékben nőtt az ipari növények és a kertészeti termékek termelési volumene (23, illetve 33%-kal), mindkét esetben az előző évi rendkívül alacsony bázishoz képest. A növényi termékeken belül a legnagyobb súlyú gabonafélék kibocsátása 13%-kal nőtt egy év alatt. Az élő állatok és állati termékek termelési vo-

lumene az állatállomány fogyatkozása miatt 2004 óta nem érte el az előző év szintjét, 2011-ben viszont kismértékben, 1,5%-kal nőtt. Ezen belül a nagyobb arányt képviselő élő állatoké 2%-kal bővült, az állati termékeké nem változott számottevően.

Hazánkban nőtt, az EU-ban stagnált a betakarított gabona mennyisége

Magyarország területének több mint felén, 57%-án folyik mezőgazdasági termelés, ami uniós viszonylatban kiemelkedő, a szántóterület 46%-os aránya pedig Dánia után a második legnagyobb az unióban. A termelési szerkezetet az állatállomány évek óta tartó csökkenése miatt a növénytermesztés túlsúlya jellemzi; a kibocsátás alapján 2011-ben aránya 62% volt.

A 2010. évi rendkívül csapadékos időjárás után tavaly mintegy 30%-kal csökkent a kipusztult és vetetlen szántóterület nagysága. A **hasznosított szántóterület** (4,3 millió hektár) 67%-án gabonát vetettek. Ezen belül a búza vetésterületének aránya (25%) kissé csökkent, a kukoricáé az előző évi 28-ról 31%-ra emelkedett. Az ipari növények közül az olajos magvúak aránya az elmúlt években fokozatosan nőtt, a cukorrépa vetésterülete az EU termést szabályozó kvótája miatt 2007 óta 1% alatt részesedik az összes vetésterületből.

4.2 tábla

A fontosabb növények termésmennyisége

Növény	2009	2010	2011	Magyarország helyezése az EU rangsorában ^{a)}
	ezer tonna			
Búza	4 419	3 745	4 130	11.
Kukorica	7 528	6 985	8 089	4.
Árpa	1 064	944	989	18.
Cukorrépa	737	819	771	15.
Napraforgó	1 256	970	1 368	4.
Repce	579	531	527	9.
Burgonya	561	488	564	16.
Zöldség	1 614	1 144	1 600	12.
Gyümölcs	884	766	542	9.
Szőlő	550	295	482	8.

^{a)} 2010. évi adatok szerint.

2011-ben gabonából 13,8 millió tonnát takarítottak be, az előző évinél 12%-kal (1,5 millió tonnával) többet. Ezen belül a kukorica 8,1 millió tonnás termésmennyisége a megelőző két év gyengébb eredményei után javult. Búzából az előző évinél 10%-kal takarítottak be többet, az olajos magvak közül a napraforgó termésmennyisége nőtt jelentősen.

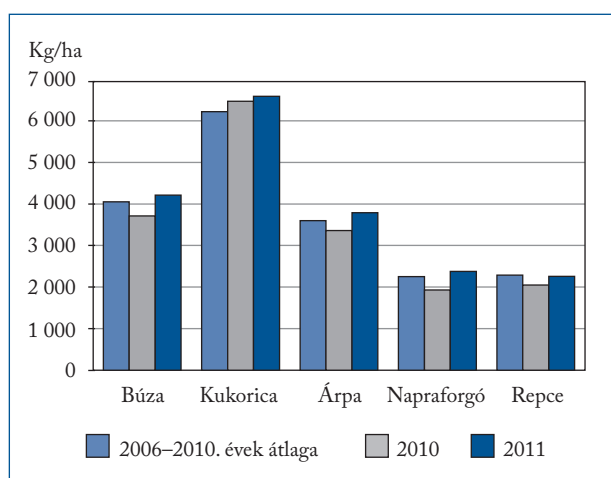
Az EU tagországaiban az előzetes adatok szerint az előző évvel közel azonos mennyiségű, 281 millió tonna gabona termett, ebből Magyarország 5%-ban részesedett.

A **gabonatermelést** tekintve jelentős súlyú Németországban, Egyesült Királyságban, Olaszországban és Lengyelországban csökkent a termés, Spanyolországban és Romániában nőtt. Hazánk kukoricából az EU termésének közel 15%-át, napraforgóból közel ötödét adta, búzából, árpából, repceből csupán néhány százalékkal részesedett.

Az utóbbi évek szélsőséges időjárásának következtében nagymértékű termésingadozások fordultak elő. Az aszályos éveket 2010-ben csapadékos időjárás követte, 2011 viszont ismét rendkívüli szárazságot hozott. Ennek ellenére a gabonafélék, napraforgó, repce terméseredményei is kedvezően alakultak.

4.4 ábra

Termésátlag

A **főbb növények termelési intenzitása** (száz hektár szántóterületre jutó termésmennyisége) térségenként jelentősen eltér egymástól. 2011-ben

búzából Nyugat-Dunántúlon termelt a legtöbb, itt a szántóterület 26%-án termelték, a legalacsonyabb érték az Észak-Alföldön fordult elő. Kukoricából a Dél-Dunántúl és az Észak-Magyarország közötti jelentős eltérést a 46, illetve 14%-os vetésszerkezeti arány magyarázza. A napraforgó észak-magyarországi és a repce nyugat-dunántúli magasabb intenzitását is az éghajlati adottságoktól függő vetésszerkezet indokolta.

Több a szarvasmarha, alacsony szinten a sertések száma, csökken a baromfiállomány

A 2011. december 1-jei összeírás adatai alapján az **állatállomány** a szarvasmarhák esetében kismértékben nőtt, a sertéseké és a juhoké tovább csökkent. A baromfiak közül egyedül a tyúkfélékből tartottak többet a gazdaságok, mint egy évvel korábban.

A szarvasmarhák száma az elmúlt két évtizedben jelentősen visszaesett, 2009 óta 700 ezer alatt van. Egy év alatt az állomány kétharmadát tartó gazdasági szervezeteknél számuk nem változott számottevően, az egyéni gazdaságoknál ugyanakkor 15 ezerrel növekedett. 2011-ben egy gazdaságra a gazdasági szervezetek esetében 467, az egyéni gazdaságoknál 12 szarvasmarha jutott.

A sertésállomány az elmúlt évek tendenciáját követve tovább fogyott; ezáltal az egy évvel korábinál 137 ezerrel volt kisebb, és már alig haladta meg a 3 milliót. Az 1990-es évek elején még többségben lévő háztáji tartás a magas takarmányárak miatt évről évre háttérbe szorult. Az elmúlt 10 évben az egyéni gazdaságokban jelentős mértékben csökkent az állomány, 2009-ben 1 millió alá került. 2011-ben viszont számuk csekély mértékben, 27 ezerrel gyarapodott. A sertésállomány 71%-át a gazdasági szervezetek tartották, állományuk az elmúlt egy év alatt 164 ezerrel csökkent. A sertéságazat jövedelmezővé tételéhez áttörést jelenthet az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program keretében 2007 és 2013 között az állattartó telepek korszerűsítésére nyújtandó, mintegy 272,5 milliárd forint támogatás.³⁾

³⁾ Forrás: Vidékfejlesztési Minisztérium sajtóirodája: A VM valódi döntéseket hoz a sertéstartók érdekében, 2011. március 30.

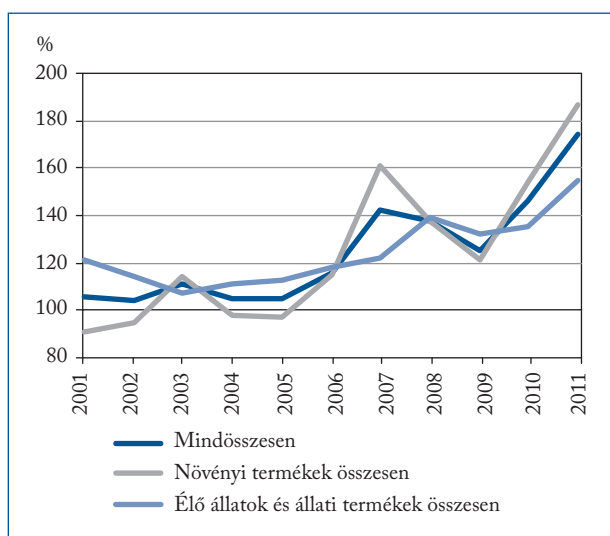
A száz hektár szántóra jutó állatállomány nagysága a baromfiaknál nőtt, a szarvasmarhák és a sertések esetében nem változott jelentősen 2011-ben. A tartási intenzitást tekintve szarvasmarhából Közép-Magyarországon (21), sertésből Észak-Alföldön (92) jutott a legtöbb, baromfiból pedig a közel 1000 darabos országos átlag másfélszeresét tartották a Közép-Dunántúlon.

Továbbra is jelentős a mezőgazdasági termékek árszínvonal-emelkedése

A **mezőgazdasági termékek termelőiár-színvonal**a 2010. évi 17%-os növekedés után 2011-ben 19%-kal nőtt, de nem érte el az elmúlt évtized legnagyobb, 2007. évi 22%-os növekedését. Hosszabb időszakot tekintve – az éves ingadozások ellenére – az árszínvonal nő. A növénytermesztési és kertészeti termékek árszínvonalának erős ingadozását főként a gabonafélék, valamint a szőlő és a gyümölcs árának mozgása okozta. A termelői árak 2010-ben a világpiacon tapasztalható fokozott gabonakereslet mellett a hazai gyenge terméseredmények hatására nőttek számottevően, 2011-ben viszont az élénk hazai és külpiazi kereslet, valamint a forint gyengülése tartotta őket magas szinten.

4.5 ábra

A mezőgazdasági termelői árak alakulása
(2000=100%)

A növényi termékek közül az olajos magvak árszínvonal az előző évinél nagyobb mértékben emelkedett, a zöldségeké és a burgonyáé jelentősen csökkent. Az élő állatok és állati termékek termelői ára a 2010. évi mérsékelt emelkedés után tavaly 15%-kal nőtt. Az élő állatok közül a megnövekedett külföldi kereslet hatására a vágómarháért 42%-kal fizettek többet a termelőknek, mint egy évvel korábban. Az állati termékeknel a tej ára két éve szinte folyamatosan emelkedik, éves szinten a 2010. évi 14%-os növekedést tavaly 20%-os áremelkedés követte. A tyúktojás árában a 2011. decemberi 41%-os (előző év decemberéhez viszonyított) áremelkedés – amely az EU által alkotott, a tyúktartásra vonatkozó szigorúbb szabályozás hatásaként jelentkezett – 2011 egészét tekintve másfél százalékos növekedést okozott.

A **mezőgazdaság ráfordításiár-szintje** 2010-ben 4,4, 2011-ben 13%-kal haladta meg az előző évit. Az energia mellett jelentős volt a műtrágya és a takarmányok árának emelkedése is. A mezőgazdasági termelői árak és a ráfordítási árak hányadosaként számított agráröllő az elmúlt két évben záródó volt, mivel 2010-ben 12, 2011-ben 5,7%-kal nagyobb mértékben emelkedtek a termelői árak.

Évről évre növekvő aktívum az élelmiszerek, ital, dohányáru külkereskedelmi forgalmában

Az élelmiszerek, ital, dohányáru külkereskedelmi forgalmában az EU-csatlakozást követően jelentős visszaesés mutatkozott. Az uniós országokból beáramló import hatására 2005-ben a korábinál jóval kisebb, mindössze 181 milliárd forint aktív egyenleg keletkezett. Az árucsoport **külkereskedelmi aktívuma** az elmúlt öt évben már jelentősen meghaladta a korábbi értékeket, 2011-ben közel negyedével nőtt az előző évihez, és több mint két és félszeresével a 2004. évihez képest. A növekedést főleg a növényi termékek, ezen belül a gabona és gabonakészítmények exporttöbblete eredményezte. Az élő állatok és állati termékek közül a hús- és húskészítmények külkereskedelmi többlete volt a legjelentősebb, míg tejtermékekből és tojásból – a 2010. évhez hasonlóan – a behozatal meghaladta a kivitelt. A legnagyobb

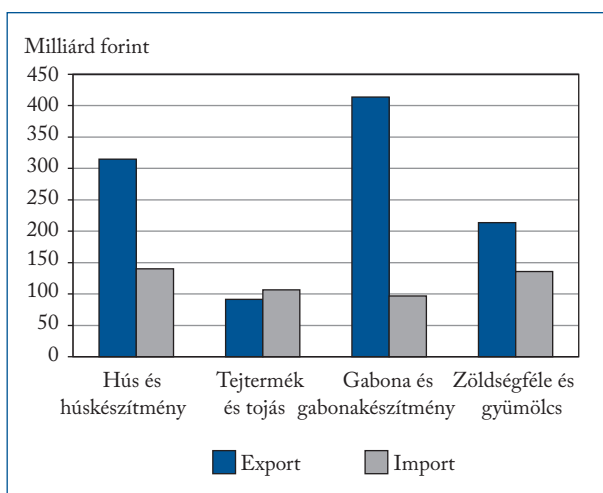
exporttöbbletünk a Romániával és a Szlovákiával való kereskedésünkből származott, ugyanakkor importtöbbletünk közel háromnegyede továbbra is a Lengyelországgal és a Hollandiával folytatott kereskedelmünkben keletkezett. Brazíliából nagy mennyiségű cukrot importáltunk, ezáltal a harmadik helyre került az országok rangsorában.

Az árufőcsoport kivitelének közel 26%-át a gabona és gabonakészítmények, további 20%-át a hús és húskészítmények tették ki, de jelentős arányt képviselt a zöldségfélék és gyümölcsök kivitele is. Az előző évihez képest valamennyi termékből nőtt az export értéke, a legnagyobb mértékben, 68%-kal a dohány és dohányárué. A mezőgazdasági nyersanyagokkal együtt az export több mint négyötöde 15 országba (ebből 11 uniós) irányult. Az első helyen Németország található, melyet Szlovákia és Románia követ.

A behozatal értéke a hús és húskészítményekből volt a legnagyobb, jelentős értéket képviselt a zöldségfélék, gyümölcsök, valamint a tejtermékek és a tojás importja is. A 2010. évi behozatali értékhez képest harmadával nőtt a gabona és gabonakészítmények importja, az árufőcsoportból egyedül az élő állatok behozatali értéke maradt el (16%-kal) a megelőző évitől. A behozatal 21%-a Németországból érkezett, ami további 12 uniós országgal együtt az import 88%-át tette ki.

4.6 ábra

**A főbb élelmiszercsoportok
külkereskedelmi forgalma, 2011**

Ipar

A **hazai ipar termelését** ágazati, területi és vállalati koncentráció jellemzi: a termelési érték mintegy felét a gépipar állítja elő, az összes kibocsátás hasonló nagyságrendje Közép-Magyarországon és Közép-Dunántúlon koncentrálódik, úgy, hogy a termelés mintegy 70%-át a nagyvállalatok adják. Mindemellett a nemzetgazdasági ág teljesítményét évek óta a jelentős export alapozza meg. 2011-ben az ipari termelés több mint felét a külpiacon értékesítették, ezen belül a feldolgozóipar termelésének 70%-a exportra kerül. A világgazdasági válság továbbra is érezteti hatását: a külső kereslet bővülése mérséklődött, a belső pedig a válságot követően nem tudta elérni az előző év szintjét.

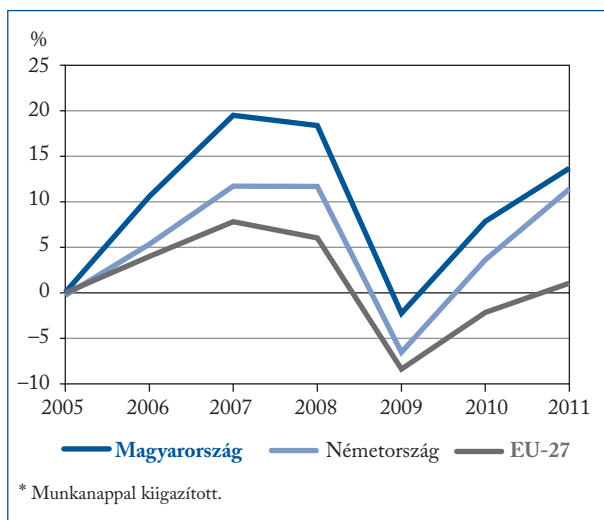
Elsősorban a német konjunktúra élénkítette a hazai ipart

Az **Európai Unió** ipari termékeink legfontosabb piaca – gazdasági állapota, teljesítménye lényegében meghatározza a magyarországi ipari exportot. Az unióban a munkanaphatással kiigazított adatok szerint az ipari termelés volumene 2010-ben 6,8%-kal nőtt, 2011-ben a növekedés üteme 3,3%-ra mérséklődött az előző évihez képest. A 27 tagország átlagában a termelési volumen az év során fokozatosan mérséklődött. A hazánk szempontjából kiemelt jelentőséggel bíró német ipar termelése 2010-ben több mint egytizedével haladta meg az előző évit, 2011-ben azonban itt is lassulás következett be, a termelés 7,5%-kal növekedett. A prosperáló német ipar teljesítménye 2011-ben már elérte a válság előtti, 2007. évi szintet, Magyarországé azonban még alatta maradt.

A **visegrádi négyek** országai közül a lengyel ipart kevésbé sújtotta a válság, itt és Szlovákiában már 2010-ben meghaladta a termelés szintje a válság előtti, és 2011-ben is folytatódott a dinamikus növekedés. Csehország ipara a válság előtti szintet 2011-ben tudta elérni.

4.7 ábra

Az ipari termelés változása*
(a 2005. évihez képest)

A hazai ipar hajtóerejét 2011-ben is az exportértékesítés jelentette

A magyarországi ipar bruttó kibocsátása – a válság mélypontját jelentő 2009. évi 18%-os visszaesés és a 2010. évi 10,6%-os bővülés után – 2011-ben 5,4%-kal haladta meg az előző évet. Az első negyedévben a termelés még több mint egytizedével emelkedett (12,6%), a második negyedévtől azonban az ütem erősen lefékeződött, a harmadik és negyedik negyedévben 3% körüli volt a bővülés. A lassulásban szerepet játszottak a bázisidőszaki folyamatok, valamint a külpiazi eladásokban tapasztalt jelentős mérséklődés is. Az értékesítési irányokat tekintve 2011-ben az exportértékesítés éven belül egyre lassabb ütemben, de az év egészében 7,6%-kal emelkedett, míg a bel-földi eladások több éve tartó hanyatlása folytatódott, 2011. évi volumenük 5,1%-kal maradt el a megelőző évitől.

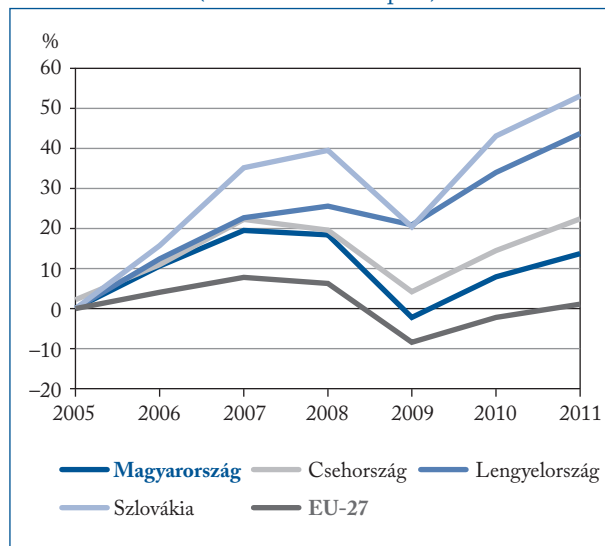
2011-ben az ipar gazdasági ágai közül a termelés mintegy 93%-át a feldolgozóipar adta. Az energiaszektor termelési részaránya 7,3%-ról 6,9%-ra csökkent, a kis súlyú bányászaté nem változott az előző évihez képest (0,4%).

Az ipari termelés válságot követő beindulásával párhuzamosan ismét növekedésnek indult az exportértékesítés részaránya: 2010-ben az összes ipari értékesítés 53, az azt követő évben pedig több mint

55%-a került exportra. Az exportorientált gépiparban ennél továbbra is lényegesen nagyobb, több mint kilenctized a külpiazi értékesítés jelentősége.

4.8 ábra

A visegrádi országok ipari termelésének volumenváltozása
(a 2005. évihez képest)

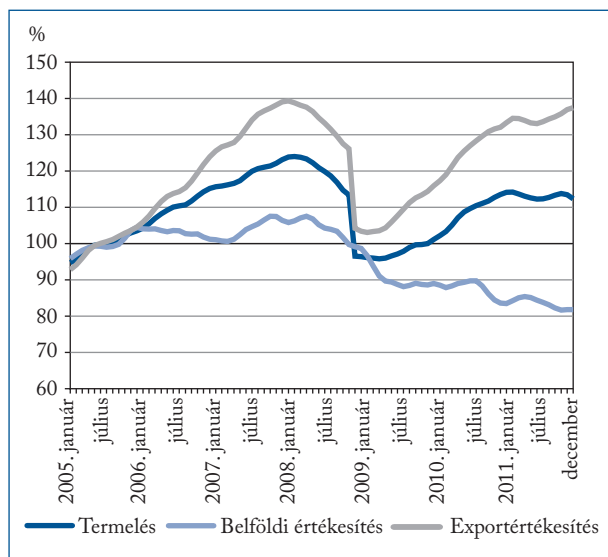

Az ipari termelésből legnagyobb súllyal részesező járműgyártásnak és a számítógép, elektronikai, optikai termék gyártásának több mint kilenctizedét továbbra is exportra termelik. Utóbbinak a termelési volumene az első három havi jelentős növekedés után csökkenésbe váltott, így éves szinten átlagosan 5,4%-kal visszaesett a kibocsátása, a járműgyártásban azonban négy hónap kivételével két számjegyű volumennövekedés volt, ez éves szinten közel 12%-os növekedést eredményezett. A nagyobb mértékben hazai keresletre támaszkodó alágak közül a harmadik legnagyobb súlyú, az elmúlt 20 évben szintén folyamatosan hanyatló teljesítményű élelmiszeripar kibocsátása 2011-ben 2,5%-kal nőtt, köszönhetően a külpiazi értékesítés bővülésének, ugyanis a hazai kereslet 3,3%-kal az egy évvel korábbi alacsony szint alatt maradt. A gazdasági válság során legnagyobb veszteséget elszenvedő, közepes súlyú kohászat, fémfeldolgozás kibocsátásában 2011-ben az előző évvel lényegében megegyező (12,9%) mértékű növekedés ment végbe. A kisebb alágak közül a textil- és bőriparban a 2010. évi 2,6%-os csökkenés után

2011-ben mintegy 24%-kal bővült a termelés volumene. Szintén jelentős, 9,2%-os bővülés következett be a gyógyszergyártásban, ugyanakkor a kocszgyártás, kőolaj-feldolgozásban 1,9, a kis súlyú fa-, papír és nyomdaiparban pedig 2,6%-os mérséklődés mutatkozott.

4.9 ábra

Az ipari termelés és értékesítés trendje (2005 havi átlaga=100%)

Mindössze négy ágazat 2011. évi teljesítménye haladta meg a válság előtti, 2007. évi szintet, ezek közül a gép, gépi berendezés gyártása megduplázódott, melynek háttérében szervezeti és ágazati átstrukturálások is állnak. A gyógyszergyártás és az egyéb feldolgozóipar közel negyedével nőtt, a fa-, papír- és nyomdaipar kibocsátása 3,9%-kal bővült.

Az alkalmazásban állók számának mérsékelt emelkedése mellett nőtt a termelékenység

Az ipar válság alatt megrendült helyzete 2010-ben kissé javult, míg a munkaerőpiacra gyakorolt negatív hatás ekkor érződött legerőteljesebben. A gazdasági válságot megelőző években az iparban **alkalmazásban állók** aránya közel 28% volt, ami 2010-re mintegy 3 százalékponttal csökkent. 2011-ben a munkahelyteremtő és -megtartó intézkedések, ösztönzések és a főként az export húzóerejének hatására újra dinamizálódó termelés mérsékelt növekedést eredményezett az ágazatban.

4.3. tábla

Az ipari termelés szerkezete, 2011

Alág	Részesezés az ipari kibocsátásból, %	A termelés volumene		Az exportértékesítés részaránya az alág értékesítéséből, %
		az előző év = 100,0	2007 = 100,0	
Bányászat	0,4	116,1	108,7	10,0
Feldolgozóipar	92,7	105,8	96,0	70,5
Élelmiszeripar	10,0	102,5	93,0	34,1
Textil- és bőripar	1,4	124,4	82,3	82,1
Fa-, papír- és nyomdaipar	3,0	97,4	103,9	44,6
Kocszgyártás, kőolaj-feldolgozás	7,9	98,1	87,3	29,4
Vegyri anyag, termék gyártása	5,0	107,7	96,5	54,7
Gyógyszergyártás	3,0	109,2	124,3	82,7
Gumi-, műanyag- és építőanyagipar	6,7	109,4	93,1	59,3
Kohászat, fémfeldolgozás	6,9	112,9	78,8	60,7
Számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása	17,2	94,6	96,3	94,4
Villamos berendezés gyártása	3,8	89,1	58,8	85,1
Gép, gépi berendezés gyártása	7,4	144,1	210,1	87,6
Járműgyártás	18,0	111,8	94,5	92,2
Egyéb feldolgozóipar és javítás	2,3	103,8	124,4	49,8
Energiaipar	6,9	98,9	92,4	8,4
Ipari termelés összesen	100,0	105,4	95,9	55,1

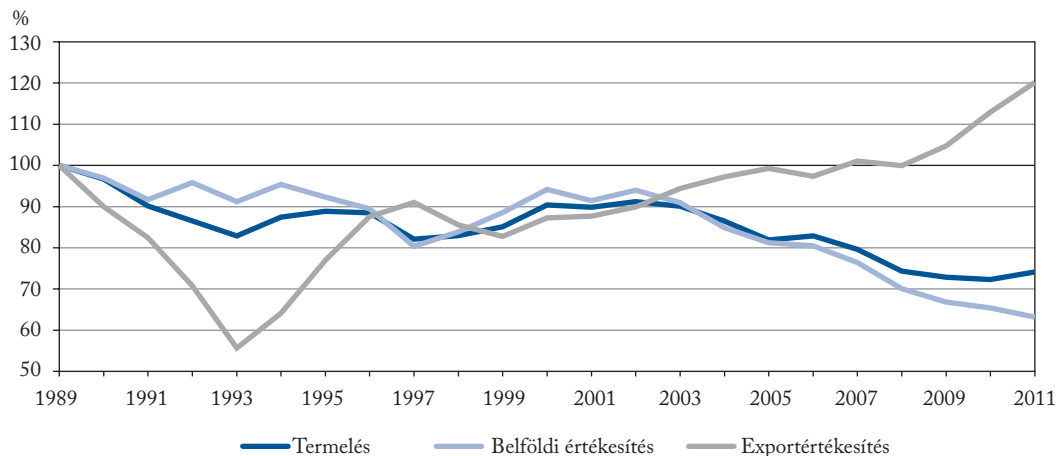
AZ ÉLELMISZERIPARRÓL BŐVEBBEN...

Az élelmiszer-termelés és -feldolgozás hosszú idő óta globális stratégiai jelentőséggel bír: az Európai Unió feldolgozóiparának első számú ágazata, és egyben legnagyobb foglalkoztatója. Az élelmiszerigény ugrásszerű növekedésének ugyanakkor területi, illetve ökológiai korlátai mutatkoznak. Az elmúlt évtizedek élelmiszer-túltermelése, valamint az áruk szabad áramlása folytán egyre nagyobb szükség van az élelmiszer-ellátás biztonságára, illetve az élelmiszer-biztonsági kockázatok feltárására. Azok az országok, amelyek az élelmiszer-előállítás területén komparatív előnyökkel bírnak – mint pl. Magyarország is –, érdekükben áll, hogy ezt a legnagyobb hatékonysággal tudják kihasználni. A magyar élelmiszer-gazdaság kiemelkedő adottságokkal rendelkezik, ezért a korábbi versenyképességének visszaszerzésével, illetve annak növelésével hozzájárulhat az egész gazdaság fejlődéséhez.

Magyarország élelmiszeripara – stratégiai jelentősége ellenére – az ipari termelésből a rendszerváltás óta egyre kisebb arányban részesedik: az 1990-es évek elején az ipari bruttó termelésből 23, az alkalmazásban állók számát tekintve 17%-kal. 2000-ben ez az arány előbbinél 14, utóbbinál 15%-ra csökkent, 2011-ben az ipari termelés egytizedét, az alkalmazásban állók számának pedig a 14%-át adta a feldolgozóipari alág. A hazai élelmiszeripar egyrészt az élelmiszer-ellátási lánc központi eleme, másrészt a mezőgazdasági termelés kétharmadát vásárolja fel továbbfeldolgozásra. 2011-ben mintegy 96 ezer fő állt közvetlenül az élelmiszeriparban alkalmazásban, ezen túl a mezőgazdaságban dolgozó közel 75 ezer fő állt közvetve kapcsolatban az ágazattal. Stratégiai fontossága ellenére a magyar élelmiszeripar évek óta súlyos válságban van: nem tudta kihasználni az EU-csatlakozásból adódó lehetőségeket, részben ennek következtében beszállítói pozíciója romlott. A belföldi kereslet 2003 óta egyik évben sem érte el az előző évi szintjét, így 2011-re a rendszerváltás időszakához képest több mint egyharmadával csökkent a belföldi értékesítés volumene. A csekély súlyú élelmiszer-ipari exportértékesítés volumene ugyanakkor az ezredforduló óta csaknem folyamatosan emelkedik, 2011-re több mint ötödével nőtt a rendszerváltozáskori szinthez képest. Összességében a magyar élelmiszeripar jövedelmezőképessége évek óta romlik.⁴⁾

Az élelmiszer-ipari termelés és értékesítés alakulása
(1989=100%)

4.10 ábra

Az alkalmazásban állók száma több mint 19 ezer fővel emelkedett, ami – a legalább 5 főt termelékenység 1,9%-kal bővült az előző évihez képest. Nőtt a termelékenység a textil- és bőr-foglalkoztató vállalkozások körében – 3,4%-os iparban, a gép, gépi berendezés gyártásában, valamint a bányászatban; ugyanakkor csökkent a

⁴⁾ Forrás: [Kormányportál: A magyar élelmiszeripar stratégiai jelentősége](#), FVM élelmiszerlánc-elemzési főosztály.

számítógép, elektronikai, optikai termék gyártásában, a vegyi anyag, termék gyártásában, a kokszyártás, kőolaj-feldolgozásban, a fa-, papír- és nyomdaipari tevékenységénél, valamint az egyéb feldolgozóiparban is.

Az **új rendelések** alakulását továbbra is az exportpiaci kereslet határozza meg. A nem teljes körűen megfigyelt feldolgozóipari alágak összes új rendelése 2011-ben három hónapot kivéve meghaladta az előző év azonos időszakit, decemberben 4,2%-kal volt magasabb, mint egy évvel korábban. Az év végi **rendelésállomány** több mint kilenczetedét a külpiazi megrendelések adták, ez 19%-kal volt magasabb az egy évvel korábbinál, míg a hazai rendelésállomány 9%-kal elmaradt attól.

A magyar ipar teljesítményében változatlanul a **nagyvállalatok** a meghatározóak, 2011-ben is ők adták a termelés mintegy 70%-át. A legalább 250 alkalmazásban állót foglalkoztató vállalkozások továbbra is elsősorban a külpiacon termelnek, 2011-ben az exportértékesítés több mint nyolctizede itt keletkezett. A nagyvállalatok kibocsátása 2011-ben átlagosan 4,2%-kal nőtt, termelésük túlnyomórészt Közép-Magyarországra, Közép-Dunántúlra, valamint Nyugat-Dunántúlra koncentrálódik. A **közepes méretű vállalkozások** termelése 2011-ben hűlámzott, az év egészében 7,3%-os növekedést ért el, a külpiazi eladások 15%-os bővülése és a hazai értékesítés 20%-os visszaesése mellett. Az 5–49 fős **kisvállalkozások** termelése 11%-kal bővült az egy évvel korábbihoz képest. A növekedés teljes egészében a hazai eladások 15%-os bővülésének köszönhető, ugyanis exportértékesítésük nem érte el a 2010. évit.

Az ipar bruttó termelési értékének több mint háromötödét továbbra is Közép-Magyarországon, Közép-Dunántúlon, valamint Nyugat-Dunántúlon termelik meg, ami elsősorban a nagyvállalatok koncentrált jelenlétével függ össze. 2011-ben minden régió termelési volumene nőtt, Nyugat-Dunántúl (12,8%) és Észak-Magyarországi (10,5%) két számjegyű mértékben.

Elsősorban a belföldi értékesítés áremelkedése miatt nőtt az ipari árak

Az **ipari termelői árak** növekedési üteme 2008 óta mérséklődő tendenciát mutat: 2009-ben 4,9, 2010-ben 4,5, 2011-ben 4,2%-kal nőtt az árak az egy évvel korábbihoz képest. A növekedést 2009-ben döntően az exportértékesítés, 2010–2011-ben a belföldi értékesítés árai okozták. A **belföldi értékesítés árai** – a kereslet csökkenése ellenére – 2010-ben 7,3, 2011-ben 6,2%-kal emelkedtek az előző évihez képest. 2010-ben az áremelkedést többek között a hazai értékesítésben jelentős súlyt képviselő kokszyártás, kőolaj-feldolgozás, a vegyi anyag, termék gyártása, valamint a fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása árainak emelkedése befolyásolta. 2011-ben mindezek mellett a nagy súlyú élelmiszer-ipari ágazat termelői árának jelentős (8,0%-os) növekedése is hozzájárult az árszínvonal emelkedéséhez. A 2005. évi bázisévhez viszonyítva a belföldi értékesítés árai 2011-re közel másfélszeresükre (48,6%-kal) nőtték. Az **exportértékesítés árai** – a 2010. évi 1,9% után – 2011-ben 2,8%-kal emelkedtek a forint gyengülése következtében.

JÁRMŰGYÁRTÁSI TENDENCIÁK

Hazánkban a járműgyártás alág termelési értéke 2011-ben 4087 milliárd forint volt, a feldolgozóipar alágai közül a legnagyobb. A járműgyártás kibocsátása a világgazdasági válság hatására 2009-ben jelentősen csökkent, a visszaesés mértéke volumenben mérve 29%-ot tett ki. Ezzel párhuzamosan a járműgyártásban alkalmazottak létszáma is számottevően mérséklődött: az alág 2008-ban még 86 ezer főt foglalkoztatott, 2009-ben azonban már csak 67 ezret. 2010-ben és a rákövetkező évben határozottan nőtt a termelés, ezzel együtt a 2011. évi szint 6,4%-kal alacsonyabb volt a három évvel korábbinál. (A feldolgozóipar egészét nézve ennél kisebb mértékű, 3,3%-os az elmaradás.) Az iparágban alkalmazottak száma 2010-ben és 2011-ben csak csekély mértékben emelkedett, így a kibocsátás emelkedése a termelési növekedésére visszavezethetően következett be. A termelési növekedése az iparági reálkeresetek emelkedésével járt együtt.

2010-ben a járműgyártásban 705 milliárd forint bruttó hozzáadott értéket állítottak elő. Ugyanabban az évben egy alkalmazottra 10,4 millió forint bruttó hozzáadott érték jutott, közel negyedevel több, mint a feldolgozóipar egészére. A járműgyártás termelékenysége tehát magasabb, mint a feldolgozóiparé átlagosan, s ez a keresetek alakulásában is megmutatkozik: 2011-ben a havi bruttó átlagkereset a járműgyártásban 251 900 forintot tett ki, 18%-kal többet, mint a feldolgozóipar – és a nemzetgazdaság – egészében.

A járműgyártáshoz kapcsolódó termékek külkereskedelmében évről évre igen jelentős aktívum keletkezik, összege 2011-ben 2078 milliárd forint volt. Az export értéke ugyanebben az évben 3781 milliárd forint volt. Az ipari kibocsátás értékével összevetve megállapítható, hogy a termelés döntő része, mintegy kilenczede külpiacainkra kerül. Járműipari külkereskedelmünk jelentős részét Németországgal bonyolítjuk le, amelyek 2011. évi részesedése exportunkban 45, importunkban pedig 48% volt.

Járműgyártásba 2011-ben 415 milliárd forintot ruháztak be a különböző vállalkozások, változatlan áron számítva a négy évvel korábbi szintnél 2,2-szer többet. A jelentős növekedést alátámasztják a nagy járműipari cégek (Audi, Opel, Mercedes-Benz) közelmúltban végrehajtott gyárlétesítései és -bővítései.

A gépjárművek és gépjármű-alkatrészek kiskereskedelmi forgalma kedvezőtlenül alakult az elmúlt évek során. A visszaesés mértéke 2009-ben meghaladta a 40%-ot, az alacsony bázis ellenére a forgalom 2010-ben és 2011-ben tovább csökkent. A 2011. évi értékesítési szint így mindössze 44%-át jelentette a 2000-es évek közepén mértnek. A visszaesés okai között a hitellehetőségek beszűkülését és drágulását, a gyenge forint miatt megrágult importot és a megszorító intézkedések hatását lehet megemlíteni.

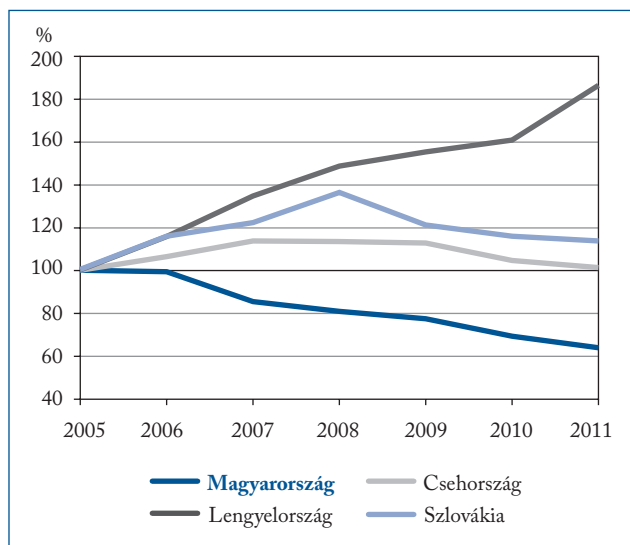
Építőipar

A hazai építőipari termelés 2006 óta csökken

A termelés volumene 2011-ben 7,8%-kal volt alacsonyabb, mint egy évvel korábban, és kevesebb mint kétharmada volt a 2005. évinek. A gazdasági válság

4.11 ábra

A visegrádi országok építőipari termelési volumenének alakulása (2005=100%)

– nem teljes körű, előzetes adatok alapján – a legtöbb uniós tagország építőipari teljesítményében is érzékelhető csökkenést hozott. 2010-ben a legtöbbjükben még tovább szűkült a termelés, 2011-ben azonban a tagországok egy részében (pl. a balti és a skandináv államokban) már nőtt a termelés volumene. A nagyobb országok közül Németországban 13%-kal termelt többet az építőipar, mint az előző évben. A legnagyobb növekedés Lengyelországban (16%) volt, ami infrastrukturális, erőmű-fejlesztési, útépitési, valamint a bányászatba történő beruházásoknak köszönhető. Számos tagország építőipara azonban továbbra sem heverte ki a válság okozta nehézségeket. Csak Spanyolországban volt a magyarországinál is nagyobb visszaesés, ott 2011-ben a 2005. évi volumen kevesebb mint felét realizálták. A válság Németországot és Lengyelországot viselte meg a legkevésbé, utóbbi az elmúlt hat év élvonasa a 86%-os kibocsátásnövekedésével.

Az építőipar teljesítményét az állam, a vállalati és a háztartási szektor igényei határozzák meg. A gazdasági válság nyomán a privát cégek megrendelése minimálisra korlátozódtak vagy megszűntek (irodaépítés, kereskedelmi létesítmények építése). A lakásépítés 5 éve tartó recessziója folyamán az elmúlt 20 év eddigi legmélyebb teljesítményét produkálta

2011-ben. Az iparágat többnyire az állami megrendelések látják el munkával. 2011-ben egyetlen területen, az út- és vasútépítésben volt növekedés.

A kibocsátás 2011-ben az alacsony bázis ellenére is 7,8%-kal csökkent

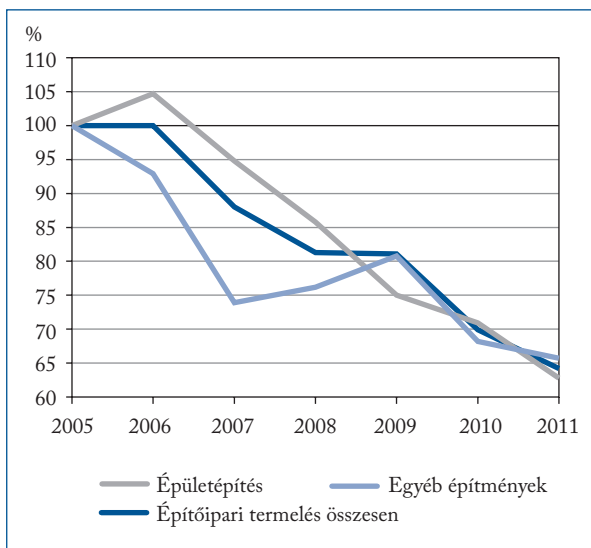
2011-ben hazánkban az építőipar **bruttó termelési értéke** 1688 milliárd forint volt, ennek mintegy 52%-a épületek, 48%-a pedig egyéb építmények építésében realizálódott. A kibocsátás éves szinten 7,8%-kal csökkent az egy évvel korábbi alacsony bázishoz képest.

A két **építményfőcsoport** termelése 2008–2009-ben ellentétesen alakult: míg az épületek építése csökkent, addig – főleg jelentősebb állami beruházások hatására – az egyéb építményeké nőtt. 2010-ben már mindkét építményfőcsoport kibocsátása elmaradt az előző évitől, az épületépítés volumene 5,5, az egyéb építményeké 15,5%-kal. 2011-ben ez a tendencia tovább folytatódott, az épületépítés további több mint 11%-kal csökkent, többek között a lakásépítés drasztikus visszaesése következtében.

Az egyéb építmények építésének volumene az út- és vasútépítés alágazatba tartozó szervezetek termelésének és a rendkívül alacsony bázis hatására kisebb mértékben, 3,8%-kal csökkent az előző évihez képest.

4.12 ábra

Az építőipari termelés volumenének alakulása építményfőcsoportonként (2005=100%)

A LABDARÚGÓ EURÓPA-BAJNOKSÁG HATÁSA A LENGYEL ÉPÍTŐIPARRA

2012 júniusában Lengyelország Ukrajnával közösen rendezte meg a labdarúgó Európa-bajnokságot. Ennek előfeltétele az ország felzárkóztatása sportlétesítmények és infrastruktúra tekintetében. Lengyelországban uniós hozzájárulással több gyorsforgalmi út, közúti csomópont, felüljárók, hidak építése kezdődött meg, ami többek között a gépjárművek tranzit közlekedési feltételeit, a tengeri kikötők megközelítését, így a régió fejlődését biztosítja. Az ország a 2007–2013-as EU-költségvetésből 67 milliárd eurós támogatást kap. Ennek felhasználásával négy lengyel stadion már elkészült, építésükkel lengyel építőipari vállalkozásokat bíztak meg. Az arénák komplex létesítmények lettek, vagyis más rendezvények lebonyolítására is alkalmasak. Az autópályák bővítése ennél valamivel lassabban halad.

A gazdasági válság Lengyelország számára nem okozott gazdasági visszaesést, 2011-et több mint 4%-os GDP- és 8,7%-os ipari növekedéssel zárta, ami nemcsak a közép-európai térségben, de egész Európában kiemelkedő. Ennek ellenére először 2009-ben, majd 2010-ben elővigyázatossági hitelekkel tárgyal a Nemzetközi Valutaalappal, azonban a 30 milliárd eurós összeg lehívására nem került sor. Az ország exportfüggősége nem olyan erős, mint hazánké, így a külső negatív tényezők kevésbé hátráltathatják a gazdaságot.⁵⁾

⁵⁾ Forrás: Kitekintő: Példaértékű a lengyel válságkezelés, 2012. február 24. HVG: Csődbe viszi a lengyel építőipart a foci Eb, 2011. október 25.

4.4 tábla

**Az építőipar székhely szerinti
termelési volumenének alakulása**
(előző év = 100,0)

Régiók	2009	2010	2011 (%)
Közép-Magyarország	96,9	83,5	97,0
Közép-Dunántúl	83,7	89,2	89,9
Nyugat-Dunántúl	89,1	96,0	99,1
Dél-Dunántúl	90,7	116,5	80,7
Észak-Magyarország	93,4	93,6	70,5
Észak-Alföld	83,7	96,3	103,7
Dél-Alföld	90,3	101,2	99,0
Építőipar összesen	95,7	89,6	92,2

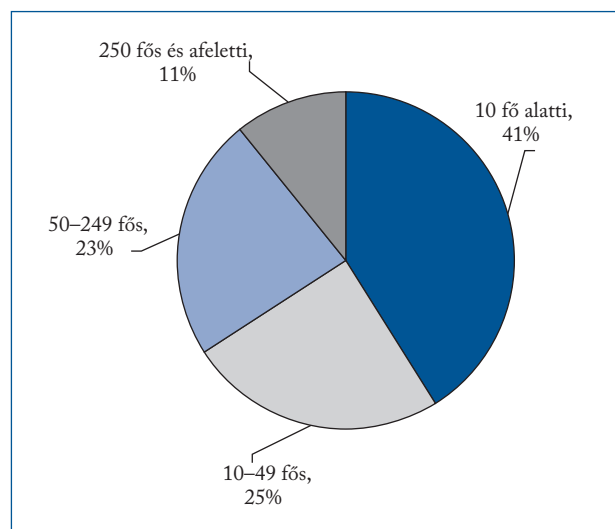
2011-ben 1267 milliárd forint értékben kötöttek **új szerződéseket** az építőiparban, közel ötödével kevesebbet a 2010-ben kötötteknél. Decemberben ugyan élénkült a szerződéskötési aktivitás, ám az év egészében a termelés csökkenésénél nagyobb mértékben (16,7%-kal) esett vissza az új szerződéskötések volumene. Az épületek építésére kötöttek ötödével, az egyéb építményekre kötöttek 13%-kal maradt el az egy évvel korábbtól. Az építőiparban tevékenykedő vállalkozások 2011. év végi **szerződésállományának** volumene az előző évhez képest 43%-kal volt kevesebb.

Az országos építőipari termelés több mint négyötödét építőipari szervezetek, ennek mintegy háromötödét évek óta kisvállalkozások állítják elő. Az előállítók szerkezete évek óta nem változik.

A magyar építőiparban **alkalmazásban állók** száma 2006-ig folyamatosan nőtt, azóta csökkenés, illetve stagnálás (2010) tapasztalható. 2011-ben a nemzetgazdaságban alkalmazásban állók mintegy 4%-a dolgozott az építőiparban (116 ezer fő), 2,6 százalékponttal kevesebb az előző évinél. A létszám 2009 óta nem éri el az ezredforduló szintjét. Az ágazat teljesítményének évek óta tartó csökkenése mellett az **építőipari árak** – az építetető által a kivitelezőnek fizetett ár változását mérő építőipari termelőiár-index szerint – 2011-ben 2,2%-kal emelkedtek. Az egyéb építmények építése és a speciális szaképítés ágazat árai 2,5%-kal nőttek, az épületek építése ágazatban 1,4%-os áremelkedés volt.

4.13 ábra

**Az építőipari termelés megoszlása
a vállalkozások létszám-kategóriája szerint, 2011**

AZ ÉPÍTŐIPAR ÁRNYOLDALAI

Az építőipar azon ágazatok közé tartozik, ahol a fekete-szürke munkavállalás gyakori jelenség, ami egy korábbi tanulmány szerint alapvetően a lakásépítéshez kapcsolható. E szerint a fekete- és szürkegazdaságnak két, egymással szoros kapcsolatban álló területe van, az egyik a nem számlázott tevékenység, a másik a valóságosnál lényegesen alacsonyabb hivatalos fizetéssel történő foglalkoztatás, aminek főként a lakossági kiszolgálás területén van jelentősége. Így a szektor bevételének több mint 40%-a valószínűleg számla nélkül kifizetett összeg. A tanulmány számításai szerint ez mintegy 20% körüli nem adózó foglalkoztatást jelent, vagyis 300 ezres foglalkoztatás mellett 60 ezer bejelentés nélkül dolgozót feltételez.⁶⁾

⁶⁾ Forrás: Kutas János: Dilemmák a fekete-szürke gazdaság visszaszorításának lehetőségeiről az építőiparban. Munkaügyi Szemle, 2005/1.

Az építőipar másik igen komoly, évek óta tartó problémája az ún. láncartozás, aminek egyik legfőbb oka, hogy a fővállalkozók alkupozíciója a szűk keresztmetszetű piac, valamint a kevés megrendelés miatt gyenge, így gyakorlatilag nyomott árakon vállalják el a munkát. A tőkehiány miatt a tranzakció végén az alvállalkozókat sok esetben nem fizetik ki. Az ágazat évek óta tartó tőkehiánya részben a minimális árbevételarányos nyereségéből adódik. Az Építési Vállalkozók Országos Szakszövetségének legutolsó publikált adata szerint a láncartozás becsült értéke 2011 végén mintegy 400 milliárd forint volt, ami gyakorlatilag folyamatosan újratermelődik. Az ágazatban a legnagyobb problémát a rendkívül rossz likviditási és jövedelmezőségi helyzet, a közbeszerzéseknél irreális áron történő szerződés gyakorlata, valamint a gazdasági perek elhúzódása jelenti. 2011-ben mintegy 4300 építőipari vállalkozást számoltak fel, egytizedével többet az előző évinél.⁷⁾

Szállítás, közlekedés

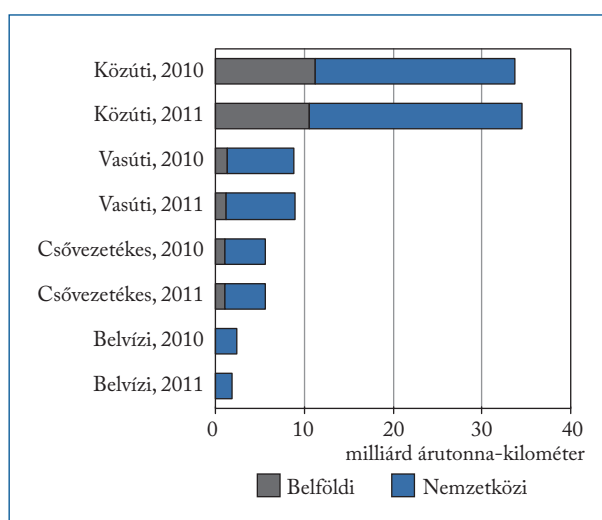
4.14 ábra

A nemzetközi szállítás térnyerésével párhuzamosan az áruszállítási teljesítmény enyhén emelkedett

A nemzetgazdaság árutonna-kilométerben számított **áruszállítási teljesítménye** 2004–2007-ben két számjegyű mértékben emelkedett, a 2007. évi teljesítmény mintegy kétharmadával volt magasabb a négy évvel korábbinál. 2008-ban és 2009-ben a teljesítmény csökkent, a visszaesés túlnyomó része 2009-ben következett be. 2010-ben és 2011-ben csekély mértékű – 1–1%-ot el nem érő – növekedés volt, aminek következtében a 2011. évi teljesítmény 5,5%-kal elmaradt a 2007. évitől. A 2011. évi teljesítmény kismértékű növekedése – 2010-hez hasonlóan – a szállítási távolság meghosszabbodásának a következménye, ugyanis az elszállított áruk tömege tavaly is csökkent (6,0%). A szállítási távolság növekedése ezzel egyidejűleg a nemzetközi szállítás térnyerésében is megmutatkozik, ami 2011-ben már a teljesítmény háromnegyedét adta. (A szállított tömeget tekintve ugyanakkor a belföldi szállítás dominanciája érvényesül: 2011-ben 169 millió tonna árut szállítottak belföldön, az összesen megmozgatott árutömeg 64%-át.)

2011-ben az áruszállítási teljesítmény 68%-a közúti, 18%-a vasúti, 11%-a csővezetékes, a fennmaradó, néhány százaléknyi része pedig vízi szállítás révén valósult meg. A közúti szállítás teljesítménye 2011-ben (három év csökkenés után) 2,3%-kal bővült. A vasúti szállítás teljesítménye ugyanennyivel

A szállítási ágazatok áruszállítási teljesítménye

emelkedett, ebben az esetben is három éven keresztül esett vissza a teljesítmény, ez 2007 és 2009 között következett be. A vonatokon megvalósult árutovábbítás teljesítménye ezen évek alatt lényegesen nagyobb mértékben csökkent, mint a közútié (24, illetve 6%-kal), ennek révén a háztól házig történő szállításra kevésbé alkalmas, de környezetkímélőbbnek tekintett vasút jelentősége mérséklődött a közútiéhoz képest. A csővezetékes szállítás teljesítménye 2011-ben 0,7%-kal csökkent a megelőző évihez képest, a vízi szállítás esetében pedig 23%-os visszaesés következett be az elmúlt évtized legmagasabb teljesítményével jellemezhető 2010-hez képest. Összességében az elmúlt egy-két évben bekövetkezett növekedés még egyik szállítási mód

⁷⁾ Forrás: Vállalkozói negyed: ÉVOSZ: Siralmas az építőipar helyzete, 2011. június 2.

esetében sem tudta ellensúlyozni a korábbi, nagymértékű visszaesést, s a 2011. évi teljesítmény mind a négy szállítási típus esetében elmaradt a 2007. évitől.

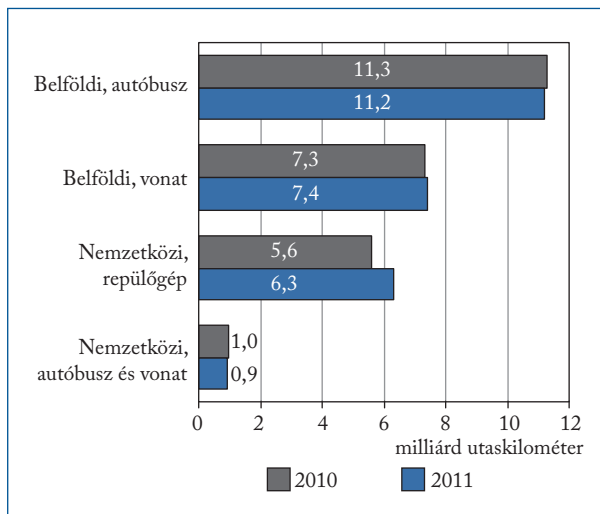
A helyközi személyszállítás teljesítményét a repülőgépes utazások bővülése fokozta

A helyközi személyszállítás utaskilométerben számított teljesítménye a 2007–2009 években csökkent, a 2009. évi teljesítmény mintegy tizedével maradt el a három évvel korábbitól. 2010-ben ugyanakkor 1,1, 2011-ben pedig 2,8%-os növekedés következett be. A 2011. évi teljesítmény 45%-a az autóbuzsos, 30%-a a vonatos, közel negyede pedig a repülőgépes szállításhoz kapcsolódik. Az autóbuszokon megvalósult szállítások teljesítménye az elmúlt évek során ingadozott. 2011-ben a csökkenés mértéke 1,3%-os volt. A vonatos szállítások teljesítménye 2011-ben nőtt először 2004 óta, 1,7%-kal. (2004 és 2010 között a visszaesés összességében 25% volt.) A repülőgépes szállítások teljesítménye 2011-ben 13%-kal emelkedett, magasabb növekedési ütemet utoljára 2006-ban tapasztaltunk. A légi szállítás teljesítménye már 2010-ben emelkedett, 2008–2009-ben ugyanakkor olyan mértékű visszaesés volt megfigyelhető (összességében 20%-os), hogy a tavalyi teljesítmény még 8%-kal elmaradt a 2007. évitől. A Budapest Liszt Ferenc nemzetközi repülőtér 2011. évi utasforgalma korábban nem tapasztalt nagyságú volt, a 8,9 millió fős forgalom az előző évit 8,9%-kal haladta meg. A légikikötő a menetrend szerinti forgalomban a legnagyobb utasforgalmat Németországgal, az Egyesült Királysággal, Olaszországgal és Hollandiával bonyolította le.

A helyközi személyszállítási teljesítmény valamivel több mint héttizede belföldön, közel háromtizede nemzetközi viszonylatban valósult meg, az összteljesítmény növekedése a nemzetközi szállítás bővülésével magyarázható. A helyközi személyszállításban szállított utasok 2011. évi száma (664 millió fő) alig tér el az egy évvel korábbitól, így az utaskilométerben mért teljesítmény növekedése az átlagos szállítási távolság meghosszabbodásával magyarázható. (Az átlagos szállítási távolság 2011-ben 39 kilométer volt.)

4.15 ábra

A helyközi személyszállítás teljesítményének alakulása a meghatározó tömegközlekedési eszközökön

A helyi személyszállítási szolgáltatásokat 2011-ben lényegében ugyanannyian – 0,2%-kal többen – vették igénybe, mint egy évvel korábban. Ezzel megszakadt a 2006–2010 között tapasztalt csökkenés, amikor is az utasforgalom 17%-kal zsugorodott. 2011-ben a villamoson utazók száma kismértékben nőtt, az autóbuszokat és trolibuszokat igénybe vevőké valamelyest csökkent. Az utasok 55%-a autóbuzson, 22%-a villamoson, 15%-a metrón vagy földalattin, 5%-a trolibuszon utazott a település határon belül. 2005 és 2011 között valamennyi közlekedési mód teljesítménye csökkent, a legnagyobb mértékben (23%-kal) az autóbuszoké, a legkisebb mértékben (7%-kal) a metró és földalattié. Az átlagos szállítási távolság 2011-ben 3,7 kilométer volt. A szállított utasok számát tekintve a főváros 2011. évi részesedése a nemzetgazdaság helyi szinten lebonyolított autóbusz-közlekedéséből 48, a trolibusz-közlekedéséből 73, a villamosközlekedéséből 87%.

Az egyre idősödő hazai személygépkocsi-állomány nagysága évek óta mérséklődik

2011 során mintegy 76 470 személygépkocsit helyeztek első alkalommal forgalomba Magyarországon, az egy évvel korábbihoz viszonyítva negyed-

ével többet, ugyanakkor a válságot megelőző öt év (2003–2007) átlagának alig egyharmadát. A megelőző évhez képest bekövetkezett növekedés elsősorban a használt személygépkocsik forgalomba helyezésével magyarázható, az új személygépkocsik száma (47 608) mindössze 3,3%-kal magasabb a 2010. évinél. A gyártmányok közül a legtöbbet, közel 9 ezret Opelből és Volkswagenből helyeztek forgalomba. Továbbra is tartott a Suzuki mélyrepülése, amiből mindössze 2,2 ezer darabot, az előző évinél is 15%-kal kevesebbet állítottak forgalomba. (A japán márka 2005 és 2008 között még piacvezető volt Magyarországon, a forgalomba helyezések éves átlagos száma megközelítette a 32 ezret.)

A **személygépkocsi-állomány** nagysága 2009 és 2010 után tavaly is mérséklődött, az állomány az év végén 2 millió 968 ezer, 16 ezerrel kevesebb, mint 2010 végén, az eddigi csúcspontot jelentő 2008 végétől pedig 88 ezer darabbal maradt el. A megelőző évekhez hasonlóan a legerjedtebb márka 2011-ben is az Opel és a Suzuki volt, előbbi gyártmány állománya 429 ezer, utóbbié 401 ezer. A magyarországi személygépkocsi-állomány átlagos kora 2011 végén 11,9 év volt, 0,6 évvel magasabb, mint 2010 végén. Az állomány az elmúlt tíz évben 2006-ban és 2007-ben volt a legfiatalabb (10,3 év), azóta öregszik. Az átlagéletkor az elmúlt évtizedben 2011-ben volt a legmagasabb, előrevetítve egyben a károsanyag-kibocsátással összefüggő betegségek előfordulásának növekvő kockázatát is.

Távközlés, internet

A távközlési szektor fejlődését az elmúlt két-három évben jelentősen meghatározták az információtechnológia újításai, amelyek megváltoztatták a telefonálási és a telefonhasználati szokásokat.

Kevesebb vezetékes telefonvonal és mobiltelefon-előfizetés

A **vezetékes telefonvonalak** számának mérséklődése folytatódott: 2011-ben 1,5%-kal kevesebb (2890

ezer) bekapcsolt vezetékes fővonal volt az egy évvel korábbinál. Az előfizetők kevesebbszer, de hosszabb ideig beszélgettek vezetékes telefonról, mint mobiltelefonról. Ez legfőképpen az elmúlt évekbeli előfizetési kondíciók változásának következménye: a díjcsomagok a percdíjak csökkenése mellett gyakran ingyenes idősavot és díjmentes hálózaton belüli beszélgetést is tartalmaznak. Az elmúlt években elterjedté váltak az internetalapú kommunikációs csatornák (pl. Skype).⁸⁾ Hazánkban több mint 2 millió ember használ VoIN megoldásokat (Skype, MSN, chatvonalak stb.) az egymás közötti kapcsolattartásban.⁹⁾

A **mobiltelefon-előfizetések** száma (11,7 millió darab) is mérséklődött (2,7%-kal) 2011-ben az előző évihez képest, ugyanakkor az év végére a havidíjas előfizetések száma meghaladta a feltöltő kártyásokét. Ennek hátterében az áll, hogy a szolgáltatók egyre inkább arra ösztönzik az ügyfeleket, hogy váltsanak havidíjas előfizetésre, a készülékcsereik alkalmával pedig már nem szükséges új SIM-kártyát venniük. A mobilhálózaton keresztül bonyolított adatforgalom dinamikusan, mintegy harmadával bővült, ami a mobilinternet látványos terjedésével függ össze.

Dinamikusan bővül a mobilinternet használata

2011-ben tovább folytatódott az **internet-előfizetések** számának növekedése. 2011 végén több mint 4,3 millió előfizetés volt, az előző évinél közel 30%-kal több. A bővülés hajtómotorja egyértelműen a mobilinternet volt. A mobilinternettel szemben a szélessávú kábeltévés és xDSL internetre történő előfizetések száma viszont alig 5%-kal lett nagyobb.

Az **internetszolgáltatói piac** továbbra is koncentrált: az előfizetések 90%-át 9 cég tudhatja magáénak (2011 végén az internetszolgáltatók száma 393 volt). Az internetszolgáltatók összes árbevételének 4%-os növekedése ugyanakkor nem követte az előfizetések számának emelkedését, aminek hátterében továbbra is – a folyamatos akciókkal és a díjak mérséklődésével jellemezhető – éles verseny áll.

⁸⁾ Forrás: *Special Eurobarometer 362: E-Communications Household Survey*, Európai Bizottság, 2011.

⁹⁾ Forrás: *Távközlési szolgáltatások használata a lakossági felhasználók körében 2011*, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2012.

A MOBILINTERNET HÁTTERE

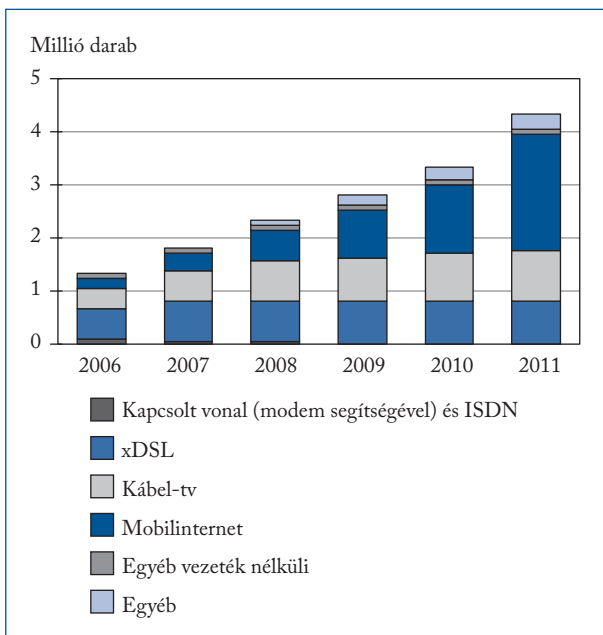
Az elmúlt két évben látványosan elterjedt hazánkban is a mobilinternet használata. Számos technológiai újítás (okostelefonok fejlődése, táblagépek és más hasonló mobil eszközök elterjedése) kedvezett a térnyerésnek, amihez hozzájárult, hogy a háztartások egyre jobban ellátottak IT-eszközökkel. 2011-ben a háztartások 95%-a rendelkezett mobiltelefonnal, 60%-a asztali számítógéppel és 31%-uk laptoppal. A mobilinternet térhódításában szerepe van az okostelefonok penetrációjának is: egy felmérés¹⁰⁾ szerint 2011 végén a mobiltelefon-készülékek 15%-a volt okostelefon, ez 9 százalékponttal magasabb az előző év végéhez viszonyítva. Az okostelefont használók száma napjainkban meghaladja az egymillió főt.

A mobiltechnológia fejlődése révén az internetelés térben korlátlaná vált. A mobilinternet használatát mind jobban előtérbe helyezik, megkönnyítik az elterjedését az egyre gyorsabb adatátviteli megoldások. A GPRS (2G, vagyis második generációs mobiltelefon-technológia) vagy annak továbbfejlesztett verziója esetében a földrajzi lefedettség már minden szolgáltatónál 90% felett van.¹¹⁾ Az előfizetők számára alacsony a második generációs sávszélesség¹²⁾, az ezt jóval meghaladó 3G hálózatot HSPA (High-Speed Packet Access) szabvánnyal egy szolgáltatónál lehetett elérni 2011 végén. Ugyanakkor ennek földrajzi lefedettsége csak 23%-ot ért el. A biztosított le- és feltöltési sebesség legalább 2000, illetve 800 kbit/s ebben az esetben. A negyedik generációs mobiltelefon-technológia 2012 januárjától Budapest területén már elérhető (1 szolgáltató esetében).¹³⁾ A 4G/LTE esetében a le- és feltöltési sebesség 4000, illetve 2000 kbit/s.¹⁴⁾

A mobilinternet jövőbeni fejlődését támogathatják az elmúlt időszakban lezajlott frekvenciasáv-értékesítések. A 2012. januári 900 MHz-es és a 2012. márciusi 26 GHz-es frekvencia-árverés keretében értékesített frekvenciablokkok mindegyike lehetővé teszi a szolgáltatóknak a fejlett szélessávú (pl. 4G-s) rendszerek kiépítését, illetve a földrajzi lefedettség növelését.

4.16 ábra *A háztartások növekvő internetellátottsága még mindig elmarad az uniós átlagtól*

Az internet-előfizetések száma hozzáférés szerint

Annak ellenére, hogy dinamikusan növekszik hazánkban a **háztartások** internetellátottsága (ami a szerződésszámokban is tükröződik), uniós összehasonlításban az internetpenetráció még alacsonynak számít. 2011-ben a háztartások 65%-a rendelkezett internet-hozzáféréssel, 8 százalékponttal elmaradt az uniós átlagtól. Az internettechnológiák megoszlása szerint a háztartási előfizetések 16%-a volt mobilinternet 2011-ben. Mintegy 240 ezer háztartásban már kizárólag ezzel a technológiával csatlakoznak a világhálóra.

A háztartások IKT-ellátottsága és az e-kereskedelem egymással kölcsönhatásban van. Az e-kereskedelemben rendszeresen (legalább 3 havonta) részt vevő lakosság aránya hazánkban 13% volt 2011-ben. (Az e-kereskedelemben az Európai Unióban élők

¹⁰⁾ Forrás: [Távközlési szolgáltatások használata a lakossági felhasználók körében 2011](#), Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2012.

¹¹⁾ Forrás: [Mobilinternet-gyorsjelentés, 2011. december](#), Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2012.

¹²⁾ Az a sebesség, melyet a szolgáltató az előfizetők számára az esetek 80%-ában garantál.

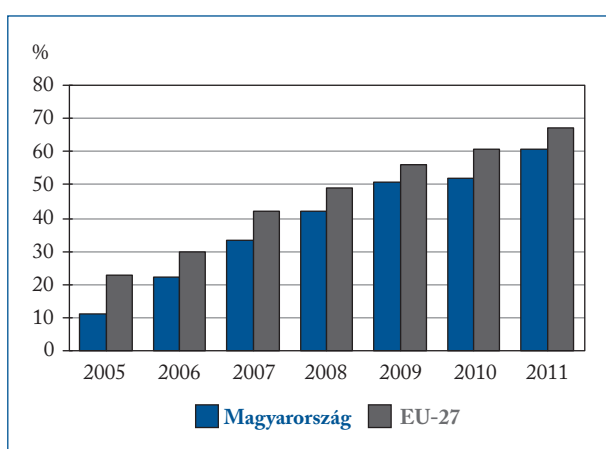
¹³⁾ Forrás: Magyar Telekom Nyrt.

¹⁴⁾ Általános szerződési feltételként vállalva.

34%-a vett részt 2011-ben.) A hazai vállalkozások árbevételének 17%-a származott számítógépes hálózatokon keresztül értékesítésből. A weboldalon keresztül realizált bevétel aránya mindössze 3% volt. A piac bővülését visszafogja a háztartások alacsony fogyasztási szintje, ugyanakkor támogatja az e-kereskedelemben részt vevők „IT-fejlődése” és az internetes vásárlás növekvő népszerűsége.

4.17 ábra

Széles sávú internetkapcsolattal rendelkező háztartások aránya az összes háztartásból

A vállalati szektorban is egyre elterjedtebb a mobilkapcsolat

2011-ben az **üzleti szféra** szereplői közül tízből kilencnek volt internetkapcsolata, a vállalkozások 87%-a rendelkezett széles sávú hozzáféréssel a világhálózathoz. Az uniós tagállamok közül ezzel Magyarország az utolsó harmadban foglal helyet, de kisebb mértékben marad el az uniós átlagtól, mint a háztartások esetében. Az internetkapcsolatot tekintve a cégek kétharmada rendelkezett xDSL-, 38%-uk pedig mobil széles sávú internet-elérhetőséggel.

2007 és 2010 között folyamatosan nőtt azon vállalkozások aránya, amelyek banki és pénzügyi szolgáltatások, illetve közigazgatási ügyek intézésére vették igénybe az internetet. 2010-ben ez az arány 88, illetve 80%¹⁵⁾ volt. Oktatási, képzési célra minden ötödik vállalkozás használta a világhálót. (A

pénzügyi és biztosítási tevékenységet végző vállalkozások 95%-a elsősorban közigazgatási ügyek intézésére vette igénybe az internetet.) A cégek elsősorban információ szerzésére használták a világhálót a közigazgatási ügyek intézése során. 2010-ben a vállalkozások 89%-a töltött le valamilyen űrlapot az internetről, és 83%-a küldte vissza azt elektronikusan, viszont csak 51%-uk intézte a teljes eljárást elektronikusan.

Kiskereskedelem

Az ezredfordulót követő néhány évben a jövedelmek reálértékének emelkedésével párhuzamosan a fogyasztás, ezáltal a kiskereskedelmi forgalom is évről évre nőtt. 2007-től azonban az egyensúly javítását célzó keresletszűkítő kormányzati intézkedések következtében a fogyasztással párhuzamosan a kereskedelem forgalma is jelentősen visszaesett. A csökkenést a gazdasági világválság tovább erősítette: 2009-ben több mint 5%-kal estek vissza a kiskereskedelmi eladások. A hazai kiskereskedelem négy éve tartó hanyatlása 2011-ben viszont megtört: az előző évhez képest nem csökkent tovább a forgalom. A forgalom alakulását 2011-ben a személyi jövedelemadó változása miatt bekövetkező reálbér-emelkedés és a nyugdíjpénztári reálhozamok kifizetése is befolyásolta, de ezek pozitív hatását a devizahitelek terheinek emelkedése, a kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzet és az infláció kioltotta. 2011-ben hazánkhoz hasonlóan az unió egészében is stagnált a kiskereskedelmi forgalom, miközben a jelentősebb nemzetgazdaságokra már a bővülés volt a jellemző.

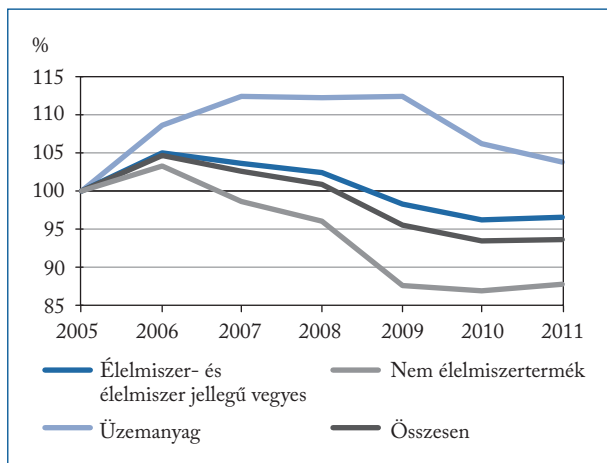
Az eladási forgalom az év során ingadozott, de több volt az olyan hónap, amikor a forgalom, ha szerény mértékben is, de meghaladta az előző év azonos hónapjának eredményeit. A havi adatok augusztus óta a forgalom növekedését mutatják, ez részben az előző évi alacsony bázis hatása. Az év utolsó hónapjában – ami egyébként is a kiskereskedelem legjövedelmezőbb időszak – a forgalom kedvező alakulá-

¹⁵⁾ 2009-es adat.

sára az is hatással volt, hogy a háztartások egy része a 2012. januári áfaemelés miatt előrehozta vásárlásait.

4.18 ábra

A kiskereskedelmi forgalom volumene (2005=100%)

Az összforgalom csaknem felét az élelmiszer- és élelmiszer jellegű eladások jelentették

Az országos kiskereskedelmi üzlethálózatban, valamint a csomagküldő kiskereskedelemben 2011-ben 7,9 ezer milliárd forint értékű forgalom realizálódott. A **forgalom szerkezetét** tekintve az élelmiszer- és élelmiszer jellegű kiskereskedelem eladásai a teljes forgalom 44,5%-át tették ki 2011-ben, a nem élelmiszertermékek kiskereskedelmének részesedése 37,4, az üzemanyagoké 18,1% volt. A forgalom szerkezete az elmúlt években változott: az élelmiszerek aránya folyamatosan növekszik a nem élelmiszertermékek rovására, aminek legfőbb oka az élelmiszerek árának gyors növekedése.

Az **élelmiszer- és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem** eladásai összesen 0,3%-kal emelkedtek 2010-hez képest. Ezen belül az összforgalom jelentős részét (91%-át) lebonyolító vegyes termékkörű üzletek (hiper- és szupermarketek, vegyesboltok) forgalma stagnált, miközben az élelmiszer-, ital-, dohányáruszakboltok teljesítménye 1,2%-kal bővült. Az élelmiszerek eladási forgalmának erősödéséhez hozzájárult az élelmiszerek átlagon felüli, 6,6%-os drágulása. A szakboltok eladásait viszont az alko-

hol- és dohánytermékek áremelkedésének lényeges mérséklődése erősítette.

A **nem élelmiszer-kiskereskedelem** forgalmának 2007 óta tartó visszaesése 2011-ben 1,1%-os növekedésbe váltott át. Ezen belül – az e-kiskereskedelem térhódításával párhuzamosan – a csomagküldő kiskereskedelem forgalma 32%-kal múlta felül az előző évi szintet. A forgalom jelentős részét kitevő bútór-, háztartásicikk-, építőanyag-kiskereskedelem eladásai éves szinten csaknem 1,0%-kal estek vissza, miközben a decemberi eladások jelentősen meghaladták az előző évit. Növekedés volt tapasztalható a könyv-, újság-, papíráru- és egyéb iparcikk (4,4%) és a gyógyszer-, gyógyászati termékek piacán (0,5%) is. A 2010. évinél gyorsabban csökkentek tovább a textil, ruházati terméket és lábbelit forgalmazó üzletek eladásai.

4.5. tábla

A kiskereskedelmi forgalom alakulása, 2011

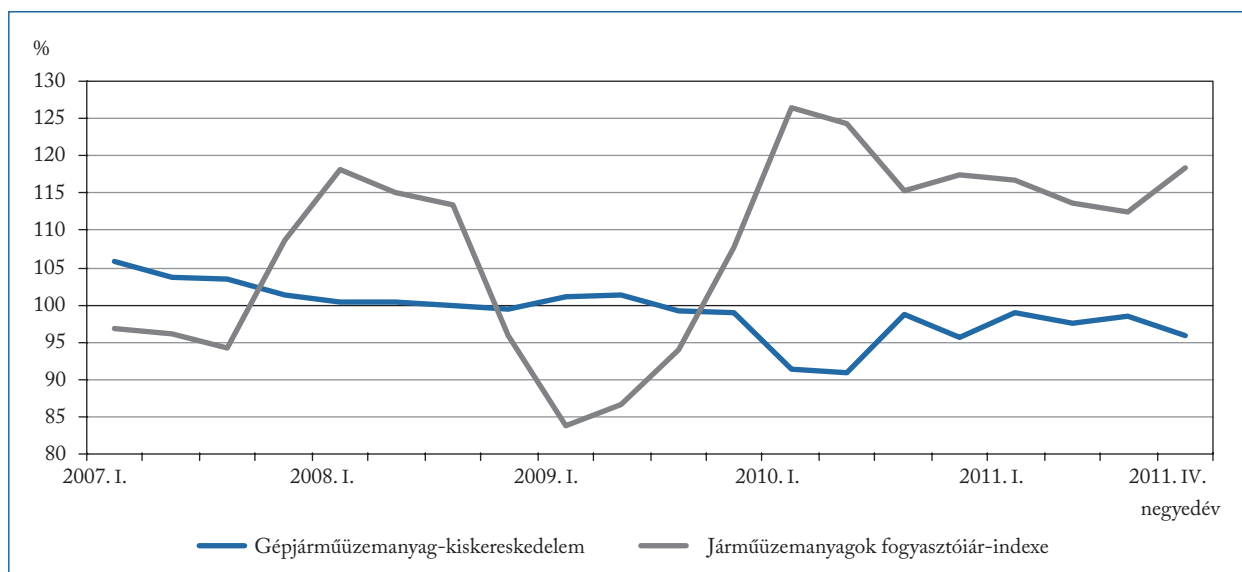
(%)

Megnevezés	A forgalom megoszlása	A forgalom változása az előző évhez képest
Élelmiszer- és élelmiszer jellegű vegyes	44,5	+0,3
Ebből:		
élelmiszer jellegű vegyes	40,4	+0,2
élelmiszer, ital, dohányáru	4,1	+1,2
Nem élelmiszertermék	37,4	+1,1
Ebből:		
iparcikk jellegű vegyes	3,0	-0,9
textil, ruházat és lábbeli	4,9	-3,9
bútor, háztartási cikk, építőanyag	13,2	-0,9
könyv, újság, papíráru és egyéb iparcikk	9,1	+4,4
gyógyszer, gyógyászati termék, illatszer	6,0	+3,1
használcikk	0,4	+2,9
csomagküldő	0,8	+31,8
Üzemanyag	18,1	-2,3
Összesen	100,0	+0,2

A **gépjárműüzemanyag-kiskereskedelem** forgalma a 2010. évi 5,5%-os visszaesés után 2011-ben 2,3%-kal maradt el az előző évitől, miközben a jár-

4.19 ábra

Az üzemanyagok fogyasztói árának és forgalmának alakulása
(előző év azonos időszaka=100%)

műüzemanyagok árának növekedési üteme kissé enyhült, 21%-ról 15%-ra. A válság kirobbanása óta az üzemanyagárak emelkedésével párhuzamosan jellemzően csökken a kiskereskedelmi forgalom, ez különösen 2010 elejétől volt jellemző, amikor az üzemanyagárak gyors és erőteljes áremelkedése miatt az eladások jelentősen visszaestek.

A kiskereskedelmen kívül számba vett **gépjármű- és járműalkatrész-kiskereskedelem** forgalma a 2009. évi jelentős visszaesés után 2010-ben csaknem 10%-kal, 2011-ben pedig ehhez az alacsony bázishoz képest 4,5%-kal csökkent. Az eladások visszaeséséhez elsősorban a háztartások elkölthető jövedelmének szűkülése és a hitelfelvétel szigorodása vezetett.

A kiskereskedelmi eladásokat **árucsoportonkénti** bontásban vizsgálva az élelmiszerek, amelyek az összes forgalom negyedét teszik ki, 2011-ben nominálértéken 7,1, reálértéken – az élelmiszerárak 6,6%-os emelkedése mellett – 0,4%-kal haladták meg az előző évit. A legnagyobb nominális forgalomnövekedés a lábbeli, bőrdíszmű árucsoportban következett be, ahol egy év alatt 17%-kal bővültek az eladások. A legnagyobb visszaesés (csaknem 20%-os) a tüzelőanyagok esetében következett be.

Az elmúlt évben jelentősen veszített lendületéből a bevásárlóközpontok és hipermarketek terjeszkedése

A **bevásárlóközpontok és hipermarketek** az elmúlt évezred utolsó éveiben kezdtek elterjedni Magyarországon, ezáltal a kiskereskedelem fontos tényezőivé váltak. 2011 végén 117 bevásárlóközpont működött: 78 vidéken, 39 a fővárosban. Az elmúlt két évben csupán 4 új bevásárlóközpont nyílt hazánkban, sokkal kevesebb a korábbi évekhez képest, hiszen 2009 folyamán 10, 2008-ban 22, 2007-ben pedig 11 új bevásárlóközpontot nyitottak meg. A hipermarketek száma 2011 végén 168 volt: 146 vidéken, 22 Budapesten működött. Az elmúlt néhány évben átlagosan 15 új hipermarket nyílt hazánkban, 2011-ben viszont jelentősen veszített lendületéből a hipermarketek terjeszkedése is, hiszen csupán két új ilyen üzlet nyílt.

A Colliers nemzetközi ingatlan tanácsadó adatai¹⁶⁾ szerint 2011 végén a teljes hazai bevásárlóközpont-állomány 1359 ezer m² volt. A bérleti díjak az elmúlt két évben 10–30%-kal visszaestek, 2011-ben egy irányadó bevásárlóközpontban átlagosan 63 euró volt havonta az 1 m²-re jutó bérleti díj. 2010-hez hasonlóan 2011-ben is kevés nagyobb kis-

¹⁶⁾ Forrás: [Ingatlanpiaci jelentés 2012](#), Colliers International, 2012.

kereskedelmi központ nyitotta meg kapuit: a fővárosban kettő, vidéken pedig csupán egy.

Budapest domináns bevásárlóutcái – a bevásárlóközpontok mellett a kiskereskedelem fontos szereplői – egyre növekvő forgalmat bonyolítottak az elmúlt években. Bár a bevásárlóutcai üzletek bérleti díjai is csökkentek, még mindig jóval meghaladták a plázákban lévő üzletekéit.

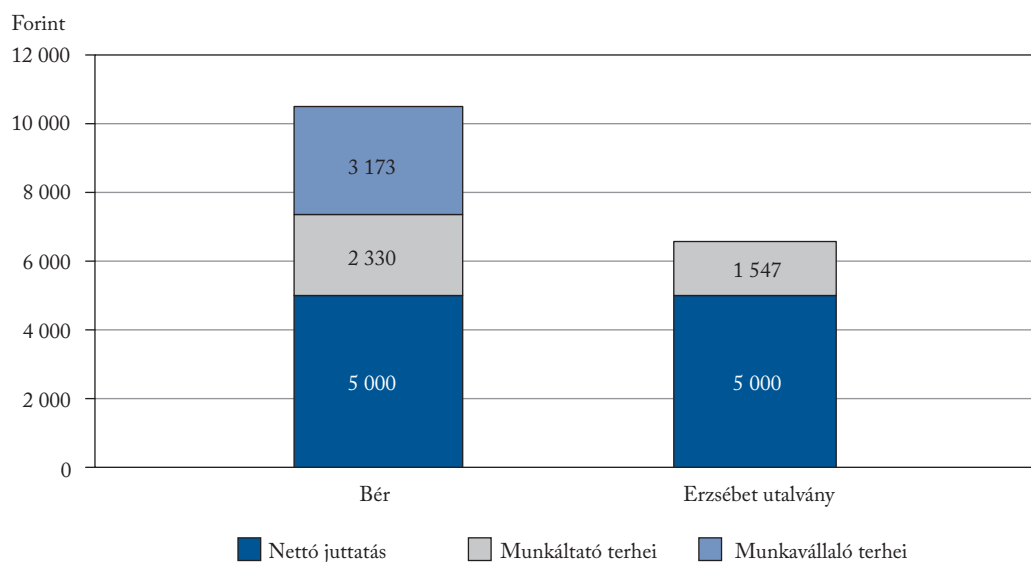
A 2011 végén bevezetett és 2014-ig tervezett „pláza stoppal” moratóriumot rendeltek el minden, 300 négyzetméternél nagyobb kereskedelmi létesítményre, ami várhatóan hatással lesz a kínálatra, és csökkenti az elkövetkezendő években az új bevásárlóközpontok számát.

AZ ÉTKEZÉSI UTALVÁNYOK SZEREPE

Az étkezési utalvány mint a legnépszerűbb cafeteriaelem évek óta bevált módszer az étkezés támogatására. Az étkezési utalványok hozzájárulnak a belföldi fogyasztás és a kiskereskedelmi forgalom bővüléséhez, ezzel egyidejűleg elősegítik a gazdaság kifehérlését is. Az elmúlt néhány évben az utalványok az alkalmazottak juttatási csomagjának fontos részévé váltak, 2009-ben hazánkban a munkavállalók közel 70%-a, mintegy két és fél millióan részesültek efféle juttatásban. Az EUFE¹⁷⁾ adatai szerint 2010-ben 386 milliárd forintos forgalmat generált a cafeteriarendszer, 2,5 millió munkavállaló részvételével, melynek több mint felét az étkezési utalványok tették ki.

4.20 ábra

Az Erzsébet-utalvány és a bérek adózási terhei, 2012

Forrás: Étkezési Utalvány Forgalmazói Egyesülés.

¹⁷⁾ Forrás: [Étkezési Utalvány Forgalmazói Egyesülés \(EUFE\) honlapja](#).

A *c1 cafeteria* felmérései¹⁸⁾ szerint 2011-ben az étkezési utalványok népszerűsége tovább emelkedett, és cafeteriai belüli részesedésük megközelítette a 45%-ot. Az étkezés mellett csak a helyi közlekedési bérlet tudta növelni részesedését, miközben – az adózási szabályozások megváltozása miatt – az internettámogatásé jelentősen visszaesett. A versenyszférában működő vállalatok 2011-ben nem változtattak jelentősen a munkavállalók részére rendelkezésre álló cafeteriai keretek mértékén. A költségvetési szféra vállalatainál és intézményeinél viszont 2011-ben a keretet évi bruttó 200 ezer forintban maximalizálták, így a közsférában dolgozók jelentős hányadának csökkentek a béren kívüli juttatásai.

A cafeteriarendszer átalakítása már 2010-ben megindult – amikor a korábban adómentes béren kívüli juttatásokat megadóztatták –, 2012-ben pedig teljesen átalakították az étkezési támogatásokat. A kedvezményes adózású utalványok forgalmazása állami monopóliummá vált, az eddigi kedvezményes utalványokat az Erzsébet utalvány váltotta fel, ennek maximális összege 5000 forint/fő/hó, jóval a korábbi 18 ezer forintos felső határ alatt marad. (További évi 150 ezer forintos keretet biztosít még melegétkezésre az idei évben bevezetett SZÉP-kártya.) Az olyan étkezési utalványok, amelyeket más cégek bocsátottak ki, kikerültek a kedvezményes körből, így 51,17%-kal adóznak.

A juttatás maximális összegének csökkentése és az elfogadóhelyek eddigi szűk köre miatt az étkezési utalványok szerepe és súlya a fogyasztásban és a kereskedelemben az idei évtől csökken, ami a munkavállalók és a munkáltatók mellett a gazdaságra is negatívan hat.

Turizmus, vendéglátás

Az Idegenforgalmi Világszervezet, az ENSZ által a turizmus előmozdításával és fejlesztésével megbízott nemzetközi testületének 150 országra kiterjedő jelentése¹⁹⁾ szerint 2011-ben a megfigyelt országok túlnyomó többségében kedvezően alakult a turizmus helyzete. 125 országban növekedett a külföldi látogatók száma, ebből 52-ben két számjegyre emelkedés volt megfigyelhető. Becslésük szerint világszerte 4,4%-kal nőtt a külföldi turisták száma az előző évhez viszonyítva, elérve a 980 millió főt, míg Európa a második legjobban teljesítő régióként, 5,8%-os javulást tudott felmutatni. Az Eurostat adatai alapján a 27 uniós tagországban együttesen rekordnagyságú volt a szálláshelyek vendégforgalma a vendégéjszakák tekintetében, és meghaladta az 1,6 milliárd éjszakát. 2011-ben az európai lakosok átlagosan kevesebb és rövidebb belföldi, illetve több és hosszabb külföldi utazásra mentek. Európában a 2011-re jellemző pozitív tendencia az év második felében lassulni látszott, ami az euróválság hatásának tekinthető. A magyar turizmusra a javuló nemzetközi utazási kedv mellett más tényezők is hatottak, mint pl. a forintgyengülés és az üzemanyagárak emelkedése.

Élénkülő külföldi-, csökkenő hazai vendég-forgalom

A 2010. évi visszaesést követően 2011-ben 3,5%-kal több külföldi érkezett Magyarországra. A hazánkba **látogatók száma** így meghaladta a 41 millió főt, az általuk itt töltött idő pedig a látogatószámmal arányosan növekedve összességében megközelítette a 100 millió napot. Magyarország földrajzi elhelyezkedéséből és a környező országok jelentős számából fakadóan a legtöbben évről évre a határ menti országokból érkeznek, továbbá a nem szomszédos országok közül, főként turisztikai szempontból fontos küldőországnak számít Németország is. A német látogatók nemcsak létszámukat tekintve (3 millió fő) kiemelkedők, a külföldiek által 2011-ben Magyarországon elköltött 1200 milliárd forint 19%-a is nekik tulajdonítható.

Bár a hazai turizmus szempontjából gazdaságilag fontosabbak a több napra látogatók – arányuk 2008 óta lassú növekedésnek indult –, a látogatók háromnegyede még mindig csak egy napra érkezik az országba, főként átutazóként, illetve vásárlási céllal. A külföldiek utazási céljait tekintve megállapítható, hogy a legnagyobb mértékben az átutazók száma emelkedett, a szabadidős turistáké és a vásárlóké ki-

¹⁸⁾ Forrás: [c1 cafeteria honlapja](#).

A felmérés a társaság rendszerében nyilvántartott közel 30 ezer munkavállaló cafeteriai nyilatkozata alapján készült. A nem reprezentatív mintában található budapesti és vidéki kis-, közepes- és nagyvállalatok és számos intézmény egyaránt.

¹⁹⁾ Forrás: [UNWTO World Tourism barometer](#), Volume 10, March 2012.

sebb mértékben nőtt. 2010-hez képest a külföldiek kiadásai kismértékben (0,9%) emelkedtek, de még nem érték el az eddig csúcshoz számító 2009. évit.

A külföldieknek köszönhető a kereskedelmi szálláshelyek javuló vendégforgalma. A 2011. évi 1,5%-os vendégszám-növekedést a **külföldi vendégek** számának 6,0%-os emelkedése tette lehetővé (mindközben a belföldi vendégszám 2,4%-kal csökkent), ami nagyrészt a négy- és ötcsillagos szállodákban realizálódott. Feltehetően a magyar EU-elnökségnek tudható be, hogy a négycsillagos szállodák vendégforgalma az első félév során mind a külföldi (14%), mind a belföldi vendégek (9,0%) esetében átlag felett nőtt. A **belföldi vendégek** száma 3,9 millió volt, 2,4%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. A hazai vendégek összesen 9,5 millió éjszakát töltöttek kereskedelmi szálláshelyen, ami éves szinten 4,3%-os csökkenést jelent. A szállodatípusok közül a wellness-szállodák emelhetők ki, melyek a szállodai vendégforgalom majdnem ötödét teszik ki, és két számjegyre növekedést tudtak realizálni a vendég-szám és a vendégéjszakák tekintetében is. Esetükben a jelentős külföldi vendég-szám-növekedés mellett a belföldiek forgalombővülése is számottevő volt.

A fontosabb **turisztikai régiók** közül a balatoni régióban 8,1%-os forgalomcsökkenés következett be, míg a budapesti szálláshelyeken nőtt a forgalom, ami nagyrészt a külföldiek fővároscentrikusságának tulajdonítható. A legnagyobb mértékű növekedést Dél-Alföld (7,8) érte el, míg a legkomolyabb visszaesés (18,5%) Dél-Dunántúlt jellemezte. Ez utóbbi főként a 2010. évi magas bázissal magyarázható, ami pedig Pécs Európa Kulturális Fővárosa címéhez kapcsolódóan megnövekedett vendégforgalom

következménye. A külföldiek Budapestet, a Balatont és Nyugat-Dunántúlt, a magyar vendégek inkább a Balatont, Nyugat-Dunántúlt és Észak-Magyarországot preferálták.

A belföldi utazási kedv romlott, külföldre többet, de kevesebb időre utaztunk

A hazai **utazási kedv**ben enyhe csökkenés volt tapasztalható. A többnapos belföldi utazáson részt vevők aránya, az utazási aktivitás 0,6 százalékponttal romlott, a lakosság majd kétharmada nem tett ilyen utazást a tavalyi év folyamán. A több napra utazók főként rokon- vagy barátlátogatás, vagy pedig szórakozás, pihenés és sportolás miatt keltek útra. A magyar lakosok többnapos utazásaik során összesen 77 millió napot töltöttek távol otthonuktól, ennek során közel 269 milliárd forintot költöttek el.

2008 óta először növekedett a külföldre utazók száma, 3,4%-kal többen választottak külföldi úti célt 2011-ben, mint egy évvel korábban. A külföldre utazók 16,6 millió alkalommal lépték át a határainkat. Az egy napra külföldre utazók több mint 11 millió külföldi látogatást tettek többnyire vásárlás, munkavégzés, illetve rokon, barát meglátogatása céljából. A jellemzően szabadidős célú többnapos külföldi utazáson kevesebb mint feleannyian vettek részt, mint egy napos utazásokon. Több napra az előző évinél közel 1%-kal, 38 ezerrel többen utaztak külföldre. Az európai trenddel ellentétben a magyarok átlagosan rövidebb időt töltöttek külföldön a megelőző évhez képest. Az országhatáron túli utazások során a lakosság 535 milliárd forintot költött el, 3 milliárdal kevesebbet, mint 2010-ben.

EURÓPAI TURISZTIKAI FELMÉRÉS

Az európai turisztikai attitűdjéről szóló, az Európai Bizottság felkérésére készített ún. Flash Eurobarometer felmérés²⁰⁾ során, amit a 27 EU-tagállam mellett 7 másik országban is elvégeztek, összesen 26 523 uniós lakost kérdeztek meg az utazásaikról, utazási motivációikról.

A legalább négy napos utazások megtervezésével kapcsolatos kérdésekre adott válaszokból kitűnik, hogy a válaszolók nagyjából fele pihenési céllal ment utazásra 2011-ben, harmaduk számára a legfőbb indok az volt, hogy együtt lehessen a családjával. A pihenés mint motiváció a magyar utazók körében 61%-os részarányt képviselt. A korábban már meglátogatott úti célra való visszatérés esetén a legjellemzőbb befolyásoló faktor a hely természeti értékei, valamint a szállás minősége volt.

²⁰⁾ Forrás: [Flash Eurobarometer 334: Attitudes of Europeans Towards Tourism](#), Report, March 2012.

Az utazás megtervezésekor a legnépszerűbb módszernek az internetes szervezés bizonyult, uniós szinten a válaszadók 53%-a, Magyarországon 36%-a választotta ezt a lehetőséget. Az utazók nagy része belföldi nyaralásra ment, háromnegyedük autóval utazott, és többségük fizetős szálláshelyen szállt meg. Külföldi nyaraláskor inkább az EU-tagországokat célozták meg a magyarországi válaszadók: 32%-uk tett utazást az unión belül, 15%-uk az EU-n kívül. EU-szinten ezek az értékek 44% és 22% voltak.

A vizsgálatból kiderül, hogy a megkérdezett EU-állampolgárok 26%-a sehol nem nyaralt 2011-ben. A magyar válaszok ennél borúsabb képet mutatnak: 44% azok aránya, akik a vizsgált időszakban nem utaztak sehová. A nyaralást megghiúsító tényezők közül mind európai, mind magyar viszonylatban kiemelkednek a pénzügyi okok (45% és 66%). A válaszadók nagyjából ötöde már az év elején úgy nyilatkozott, hogy 2012-re nem tervez utazást, egyharmaduk (EU-27: 33%, Magyarország: 38%) pedig kénytelen volt megváltoztatni korábbi utazási terveit.

2011-ben a **szálláshely-szolgáltatás** és vendéglátás helyzete vegyes képet mutatott. A kereskedelmi szálláshelyeken a vendégek száma kismértékben emelkedett, míg a vendégéjszakák számában enyhe visszaesés következett be. A kereskedelmi szálláshelyek összes bruttó árbevétele folyó áron 3,0%-kal, közel 9 milliárd forinttal magasabb volt a 2010. évihez képest, miközben a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás árindexe 2,7%-kal nőtt. A szállodák kihasználtsága is jobb volt 2010-hez képest: 1,9 százalékponttal emelkedett a szobafoglaltság, de még mindig elmarad a válságot megelőző legmagasabb értéktől (50,1%). A turizmus pozitív foglalkoztatottsági trendje folytatódott 2011-ben, és meghaladta a válság előtti (az eddigi legmagasabb 2006. évi) értéket. A nemzetgazdasági ágban közel 164 ezer ember dolgozott, 9 ezerrel több, mint a megelőző évben. A szálláshely-szolgáltatást nyújtó, de több, különböző ágban működő, legalább öt főt foglalkoztató vállalkozások által alkalmazottak száma azonban az előző éves, közel 5%-os növekedés után kissé (0,5%-kal)

visszaesett, és 4 ezerrel maradt el a 2008-as eddigi legmagasabbtól. Az ág beruházásainak 2008 második félévében kezdődött kedvezőtlen alakulása folytatódott, 2011-ben 11%-kal esett vissza 2010-hez képest.

A vendéglátás helyzete tovább romlott

Az utalványok rendszerének módosulása, valamint a szűkülő kereslet következtében a **vendéglátás** forgalmának hanyatlása nem állt meg a tavalyi év folyamán. 2011-ben 3,7%-os volumencsökkenés következett be a megelőző évhez képest. A vendéglátóhelyek összes forgalma 698 milliárd forint volt, ebből 600 milliárd forint a kereskedelmi egységek részesedése, kismértékben nőtt, de ez az árváltozással korrigálva 2,1%-os csökkenésnek felel meg. A munkahelyi vendéglátás volumene 13%-ot zuhant. A vendéglátó-forgalomban az ételforgalom részesedése az előző évek tendenciája szerint tovább növekedett az összes többi árucsoporttal szemben.

TURIZMUS 2011 NYARÁN

A forgalom szempontjából kiemelkedő jelentőségű, június elejétől szeptember végéig tartó nyári szezon 2011-ben a legtöbb európai uniós, illetve EFTA-országban pozitívan alakult. Az EU egészében a hotelek és panziók vendégéjszakáinak száma 4,8%-kal, összességében 35 millióval nőtt 2010-hez képest. A legnagyobb növekedéssel Bulgária (21%), Románia (18%) és Litvánia (17%) büszkélkedhet, Máltán és Olaszországban csökkenés volt tapasztalható. Magyarország a növekedést elérő országok közül az utolsó helyet foglalja el a 0,6%-os emelkedéssel. A vendégéjszakák 71%-át

spanyol, olasz, német, francia és egyesült királyságbeli egységekben töltötték el. A külföldiek leginkább Spanyolországot, Olaszországot és Görögországot preferálták.

Az összes kereskedelmi szálláshely adatát tekintve Magyarországon 61 ezerrel kevesebb vendég volt nyáron, mint egy évvel korábban, a vendégéjszakák száma pedig több mint 500 ezerrel csökkent. A kedvező európai tendenciák kismértékben hatottak a hazai vendégforgalomra, és 24 ezerrel több külföldi szállt meg országunkban a megelőző év azonos időszakához képest. A külföldi vendégek által itt töltött éjszakák száma azonban szintén csökkent (1,8%-kal). Ennek ellenére sikeres szezont tudhatnak maguk mögött a négycsillagos szállodák, ahol mind a vendégek, mind a vendégéjszakák száma (8,1, illetve 6,0%-kal) nőtt. A panziók viszont vendégeik egynegyedét elvesztették.

A kereskedelmi szálláshelyek bruttó árbevétele összesen 2241 millió forinttal volt kevesebb 2011 nyarán. Az éves bevétel 41,3%-a realizálódott június és szeptember között, ami 2,2 százalékpontos visszaesés 2010-hez viszonyítva. A nyári 101 milliárdos árbevétel 6,4%-a üdülési csekk formájában realizálódott, ebből nagyrészt a szállodák (77%), azon belül is főleg a négy-, illetve háromcsillagosok részesedtek.

Európai szinten a belföldi turizmus is javulást tudott felmutatni. A szállodákban és panziókban eltöltött vendégéjszakák száma 1,8%-kal növekedett. A belföldi vendégforgalom csak Máltán, Cipruson, Görögországban, Olaszországban, Magyarországon és Szlovéniában csökkent.

A magyar szállodák és panziók nyári szobafoglaltsága egyedül szeptemberben alakult kedvezően, és 8,4 százalékpontos növekedés volt tapasztalható, összességében a nyári időszakot tekintve azonban 1,4 százalékpontos csökkenés következett be. Magyarországon kívül csak Svájcban csökkent nagyobb mértékben a szobafoglaltság. Az átlagos nyári szobafoglaltság mértéke viszont Lengyelországban, Romániában, Szlovákiában is alacsonyabb a hazainál. A legmagasabb havi szobafoglaltsági arányokkal Ciprus (91,7%), Málta (83,4%) és Spanyolország (79,1%), míg az unión kívüli országok közül Horvátország (96,9%) rendelkezik.

5. KÖRNYEZET ÉS ENERGIA

Környezet

- A **szálló por** 2,5 mikrométernél kisebb, egészséget sokkal inkább károsító részecske-kibocsátásának trendje ugyan csökken, de a városi levegő minőségét érintő közlekedés esetében kismértékű kibocsátás-növekedés tapasztalható. A téli időszakban – különösen nagyvárosainkban – gyakoriak a határérték-túllépések.
- A csepeli Budapesti Központi Szennyvíztisztító Telep működése nyomán hazánkban a közcsatornán tisztítótelepre elvezetett és biológiailag is tisztított szennyvíz korábbi 40%-os aránya 50%-ra, a III. tisztítási fokozaton is átesett szennyvíz korábbi 36%-os aránya 46%-ra emelkedett.
- A nem megfelelő **talajművelés** játssza a legnagyobb szerepet a talajerózió előidézésében. A talajadottságokhoz igazodó talajművelés célja a növények megfelelő növekedésének elősegítése, a talaj szerkezetének védelme, illetve biológiai tevékenységének, víz, tápanyag és levegő gazdálkodásának kedvező irányban történő befolyásolása.
- Országunkban 2010-ben mintegy 153 milliárdnyi környezetvédelmi beruházás valósult meg. Emellett a gazdasági szervezetek szervezeten belül folyó ráfordításként 219, külső szolgáltatóknak kifizetve 122 milliárd forintot költöttek a környezet megóvására.
- Magyarországon a **biogazdálkodásba** bevont területek mezőgazdasági területen belüli aránya 2010-ben 2,4% volt, ami alacsonyabb az unió 2009-ben számított 4,7%-os átlagánál. Az ország energiaszükségletének 61%-át importból fedeztük 2011-ben, míg energiatermelésünk alapvetően a paksi atomerőműből, illetve szén és különböző szénhidrogének elégetéséből származott.
- Folyamatosan növekvő **energiafüggőségünk** rákényszerít bennünket a takarékosagra és az alternatív források kihasználására. A megújuló energiaforrások 2010-ben 7,4%-át adták az energiafogyasztásunknak, s e mennyiség túlnyomó többségét biomasszából állítottuk elő.

Összefoglaló adatok

Megnevezés	2008	2009	2010
Erdőterület, ezer ha	1903,4	1912,9	1922,1
Ebből: a levélesztés alapján egészséges aránya, %	50,8	63,7	60,1
Országos jelentőségű védett területek és emlékek, ezer ha	837,5	846,5	846,5
Szén-dioxid kibocsátás (bruttó), kg/fő	5597	5029	5132
Szilárd anyag kibocsátás, kg/fő	6	8	17
Szennyvíztisztító telepre elvezetett szennyvíz, millió m ³	516,7	505,1	556,8
Ebből: III. tisztítási fokozattal is tisztított, millió m ³	199,0	182,1	259,0
Keletkezett települési szilárd hulladék, ezer tonna	4553	4312	4129
Környezetvédelmi beruházások (folyó áron), milliárd forint	136,5	124,3	153,0
Környezetvédelmi ipari értékesítés (folyó áron), milliárd forint	406,3	355,0	364,4
Energiafelhasználás, petajoule	1126,3	1055,8	1085,0
Földgáz és kőolajtermékek aránya az energiaforrásokból, %	70,2	68,1	67,3

Energia

Környezet

Magyarország környezeti állapota az unión belül viszonylag kedvező. A káros kibocsátások terén a rendszerváltozást követően jelentős javulás kezdődött, ami az ipar elhúzódó szerkezetváltozását követő fellendülés után és a közlekedés okozta terhelések növekedésének ellenére is folytatódott. A kedvező változásokban a termelés csökkenése és a gazdaság strukturális átrendeződése okozta emissziós egyenlegjavulás mellett vélhetően a fejlettebb technológiák viszonylag gyors terjedésének is szerepe volt.

Városaink téli levegője gyakran szennyezett

A magyar légtér szennyező valamennyi fontosabb anyag – kén-dioxid, nitrogén-oxidok, szén-mon-

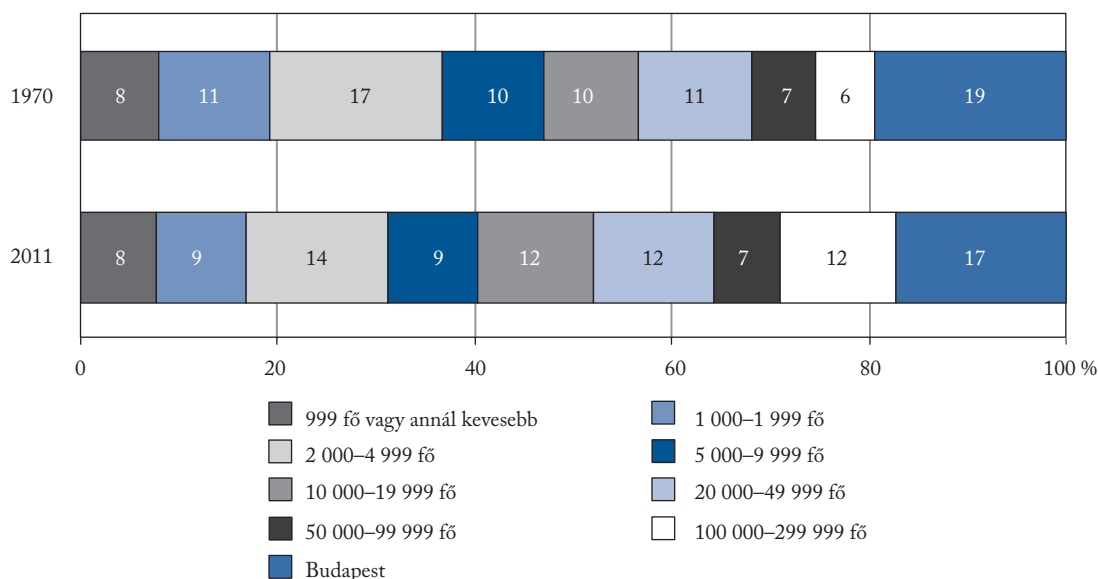
oxid, illékony nem metán szerves vegyületek, metán, szén-dioxid, ózonkárosítók és a szálló por – kibocsátása napjainkban is tovább csökken vagy stagnál. A **szállópor**-kibocsátás a rendszerváltás időszakához képest harmadára csökkent. A por 2,5 mikrométernél kisebb, úgynevezett „finom” részecske-kibocsátásának trendje is csökken, de a városi levegő minőségét érintő közlekedés esetében kismértékű kibocsátás-növekedés tapasztalható. Ezek a részecskék a tüdő mélyéről a keringésbe is felszívódhatnak, növelve a szív- és érrendszeri, légzőszervi betegségek, különösen az allergia, asztma, tüdőrák kialakulásának valószínűségét. Hazánkban a 10 mikronnál kisebb (PM₁₀) részecskékre felállított mérőhálózat adatai alapján különösen a téli időszakban és a nagyvárosokban gyakoriak a határérték-túllépések.

VÁROSI KONTRA VIDÉKI ÉLET

Száz évvel ezelőtt minden tíz földlakóból 2 élt csak városi környezetben, az 1960-as években minden harmadik, ma pedig bolygónk lakosságának több mint fele. A városokba költözők száma évente 60 millió. Egyre több kutatás igazolja, hogy az egészségi kockázatok a nagyvárosok lakóit veszélyeztetik leginkább. A légzőszervi betegségek (allergia, asztma) mellett a keringési, daganatos, mentális betegségek is gyakoribbak. Az utóbbi 4 évtized magyarországi népességmozgásai azt jelzik, hogy az „élhető” nagyvárosoknak van a legnagyobb vonzereje.¹⁾

5.1 ábra

A magyar népesség megoszlása a település népességnagyság-kategóriája szerint

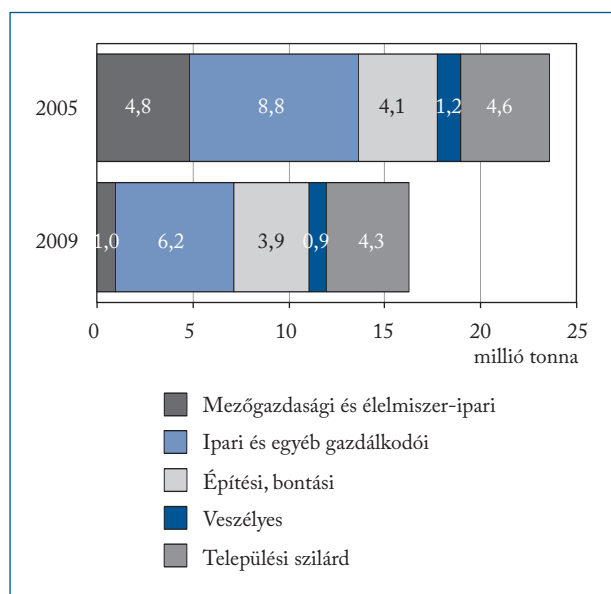
¹⁾ Forrás: WHO.

A csepeli Budapesti Központi Szennyvíztisztító Telep üzemszerű működését 2010 augusztusában, egy éves próbaüzemeltetés után kezdte meg. Tevékenysége a Dunába visszavezetett, legalább biológiailag tisztított budapesti szennyvíz arányát a korábbi 35%-ról 91%-ra emelte. Elsősorban ennek köszönhetően Magyarországon a közcatornán tisztítótelepre elvezetett és biológiailag is tisztított szennyvíz korábbi 40%-os aránya 50%-ra, a III. tisztítási fokozaton²⁾ is átesett szennyvíz korábbi 36%-os aránya 46%-ra emelkedett.

Magyarországon 2009-ben több mint 16 millió tonna **szilárd hulladék** keletkezett, a 2005. évi mennyiségnél közel harmadával kevesebb. A legnagyobb mértékben (80%-kal) a mezőgazdasági és élelmiszeripari hulladék mennyisége csökkent.

5.2 ábra

Hulladék keletkezése Magyarországon

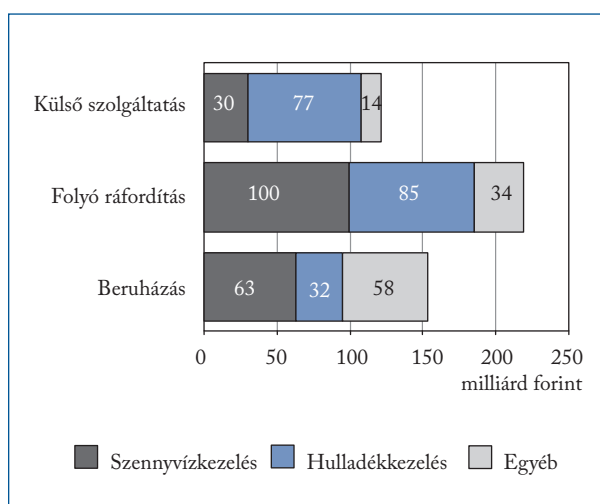
A hulladékok közel kilenczetedét kitevő 3 fő hulladékfajta közül az ipari és egyéb gazdálkodói hulladéknak ötödét, a települési hulladéknak 15%-át hasznosítják újra, az építési, bontási hulladék több mint felét anyagában hasznosítják. Az összes hulladék több mint fele lerakókba kerül.

Hazánkban 2010-ben 153 milliárd forintot költöttek **környezetvédelmi beruházásokra**, változatlan áron számítva ötödével többet, mint az előző évben, és

40%-kal kevesebbet, mint öt éve. A beruházások közel fele (47%) a közigazgatásban valósult meg, hasonlóan az 5 évvel korábbihoz (50%). A többi nemzetgazdasági ágba tartozó gazdasági szervezetek beruházásaik 67%-át saját forrásból, 14%-át EU-támogatásból, 11%-át állami támogatásból valósították meg. A környezet védelme érdekében saját szervezeten belül, folyó ráfordításként 219 milliárd forintot költöttek, külső szolgáltatóknak pedig 122 milliárd forintot fizettek ki a gazdasági szervezetek. A folyó ráfordítások összehasonlító áron számítva 11, a külső szolgáltatásért kifizetett összegek 5%-kal csökkentek az előző évhez képest.

5.3 ábra

Környezetvédelmi ráfordítások, 2010

Megmarad-e a magyar termőföldek jó minősége?

Magyarországon a mezőgazdasági terület nagysága jelentős és folyamatos csökkenést mutat. 2000 és 2008 között szinte minden évben viszonylag nagy területet engedélyeztek a mezőgazdasági termelésből történő végleges kivonásra, főként ipari/bányászati, belterületbe vonás és út/vasút építés céljából. Ez 2009-től jelentősen lecsökkent, 2011-ben 2 322 hektár volt.

A rendszerváltás földprivatizációja nyomán a birtokszerkezet elaprózottá vált, ugyanakkor ezzel párhuzamosan elkezdődött egy határozott koncentráció is. Az, hogy a szövetkezeti forma még részle-

²⁾Elsősorban a nitrogén és a foszfor eltávolítására alkalmazott biológiai és/vagy kémiai, fizikai eljárás.

gesen (termelési, értékesítési) is kevés helyen maradt fenn, jelentősen rontotta ugyan a jövedelmezőséget, ám a kialakuló pénzhiány révén pozitív hozadéka is volt: a műtrágya-, növényvédőszer- és öntözővíz-felhasználás jelentős mértékben visszaesett.

Az Agrárgazdasági Kutató Intézet műtrágya értékesítésről gyűjtött adatai alapján a kiszórt műtrágyamennyiségek a rendszerváltás sokkja után folyamatosan emelkedtek. 2011-ben az egy hektár mezőgazdasági területre jutó értékesített hatóanyag mennyisége 77 kg volt.

A talajba jutott nitrogén és a terméssel a területéről elvitt nitrogén egyenlege a termésmennyiség függvényében évről évre ingadozik, 2010-ben 6 kg többlet volt hektáronként. A foszfor ingadozó deficitet mutat, ami 2010-ben 11 kg volt hektáronként. Bár a talajból talajvízbe történő kimosódás kockázata miatt a tápanyagmérleg jelentős többlete környezeti szempontból káros, a hosszú időn keresztül negatív mérleg a gazdálkodás fenntarthatóságát veszélyezteti, hiszen a gazdálkodók nem pótolják vissza a talajból elvont tápanyagokat.

A szerveztrágyázott terület és a kijutatott szerveztrágya mennyisége 2004 óta, az állatállomány csökkenésével párhuzamosan szinte folyamatosan csökken. A 2011-es gazdálkodási évben a 292 ezer hektár szerveztrágyázott területre 5216 ezer tonna szerveztrágyát jutattak ki a gazdálkodók.

A talajadottságokhoz igazodó **talajművelés** célja a növények megfelelő növekedésének elősegítése, a talaj szerkezetének védelme, illetve biológiai tevékenységének, víz, tápanyag és levegő gazdálkodásának kedvező irányban történő befolyásolása. A nem megfelelő talajművelés játssza a legnagyobb szerepet a talajerózió előidézésében. A 2010. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás adatai alapján a jelentett szántó terület 88%-án hagyományos, 11%-án talajkímélő művelést alkalmaztak. A szántóterület 1%-án pedig nincs talajművelés, csak direkt vetés.

A **biogazdálkodás** az EU-ban jogszabályok által meghatározott termelési módszer, amely nagy hangsúlyt fektet a környezet, ezen belül a talaj, a felszíni és felszín alatti vizek védelmére, a biodiverzitás elősegítésére és az élelmiszerbiztonságra. Magyar-

országon a biogazdálkodásba bevont területek mezőgazdasági területen belüli aránya 2010-ben 2,4% volt, ami alacsonyabb az unió 2009-ben számított 4,7%-os átlagánál. Az ökológiai gazdálkodásba bevont területek aránya 2009-ben négy tagországban a 10%-ot is meghaladta (Ausztria 19, Svédország 13, Észtország és Csehország 11%).

A termékek iránti keresletben is nagyok a különbségek, Nyugat-Európában például jóval a magyarországi felett van. A magyaroknak mindössze néhány százaléka vásárol heti rendszerességgel bioélelmiszert. Azonban a fogyasztói tudatosság növekedése és a környezetvédelmi szempontok egyre nagyobb figyelembevételé miatt a biotermékek iránt a jövőben remélhetőleg tovább nő a kereslet. A bioterületek jövőbeni fejlődési potenciálját az átállási területek nagysága határozza meg, hiszen biotermékeket csak olyan területen állíthatnak elő, amely már átesett a két/három éves átállási perióduson. 2010-ben a biogazdálkodásba bevont terület 24%-a átállási, 76%-a pedig már átállt, bioterület volt.

Energia

Energiafüggőségünk az ezredforduló óta fokozódott

Az ország energiafelhasználásának ezredfordulót követő kismértékű ingadozása jórészt időjárási tényezőkre vezethető vissza. A 2011³⁾-ben felhasznált 963 petajoule energia 1%-kal volt több az előző évi fogyasztásnál, amit egyrészt a fűtési idény előző évinél kedvezőtlenebb időjárása, másrészt a feldolgozóipar egyes ágazatainak növekvő energiaigénye alakított. A gazdaság relatív energiaigényessége – a GDP 1,7%-os emelkedése mellett – 0,7%-kal csökkent. A termelés és a behozatal aránya a 2000. évi 42–58%-ról 2011-ig 39–61%-ra változott, az **energiafüggőségünk** erősödött, és továbbra is magasabb az uniós átlagnál.

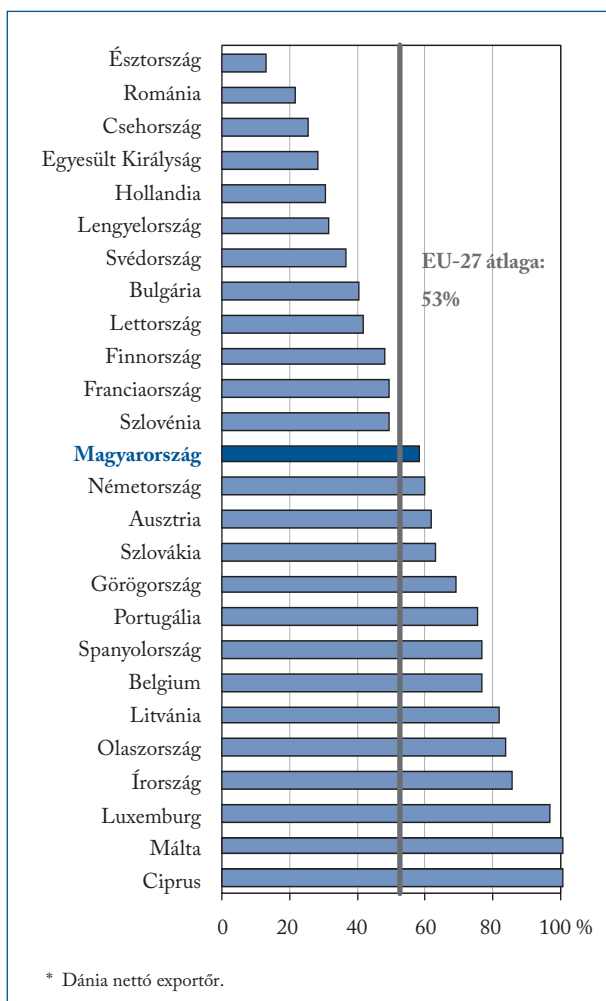
Az ország energiaszükségletének 39%-át termeltük meg 2011-ben, a többi részét behozatalból kellett fedeznünk. **Energiatermelésünk** alapvetően a paksi atomerőműből (38%), illetve szén (16%) és

³⁾ Az adatok 2011. január–novemberre vonatkoznak.

különböző szénhidrogének (27%) elégetéséből származott. Az importált energiahordozók kilenczetedét a földgáz, a kőolaj és annak származékai tették ki. A termelésből és behozatalból származó összes rendelkezésre álló energia 31%-a földgáz, 34%-a kőolaj, 15%-a atomerőművi villamos energia volt.

5.4 ábra

Az unió és tagországainak energiafüggősége, 2010*
(a nettó import aránya a bruttó belföldi fogyasztáson belül)

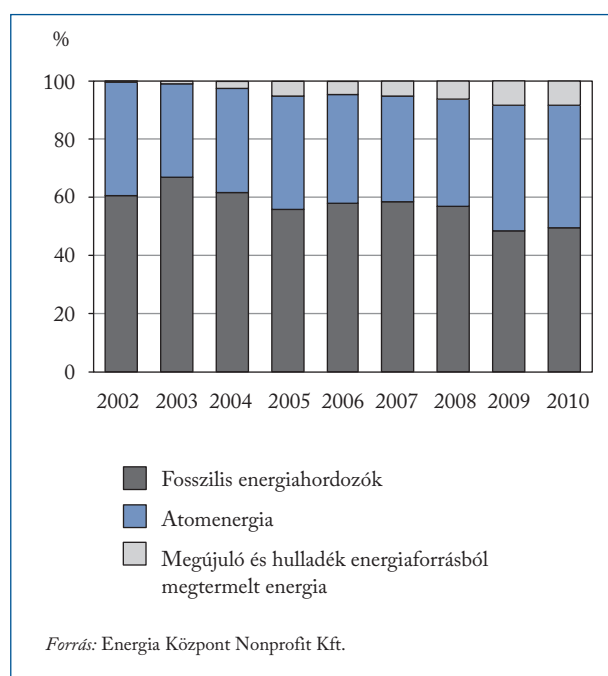
A hazai villamosenergia-termelés folyamatosan nő, 2010-ben 4,1%-kal volt több az előző évhez képest. Ennek az energiának csaknem felét fosszilis tüzelőanyagok – elsősorban gáz és szén – égetésével, 42%-át pedig nukleáris energiával termeltük meg.

A hazánkban domináló, 70% fölötti részesedésű nukleáris és gázalapú villamosenergia-termelés a kö-

zép-kelet európai régióban 17-17%-ot képvisel. Az Európai Unió 27 tagországa közül 14-ben működik atomerőmű. Az üzemben lévő 143 nukleáris reaktor beépített teljesítménye adja az unióban felhasznált energia 13%-át. A nukleáris energia jelentős szerepet tölt be a villamosenergia-termelésben Franciaországban (75%); Belgiumban (50%); Svédországban (39%) és Szlovéniában (34%). Magyarországon 4 atomerőművi reaktor működik Pakson.

5.5 ábra

A bruttó villamosenergia-termelés megoszlása energiahordozók szerint

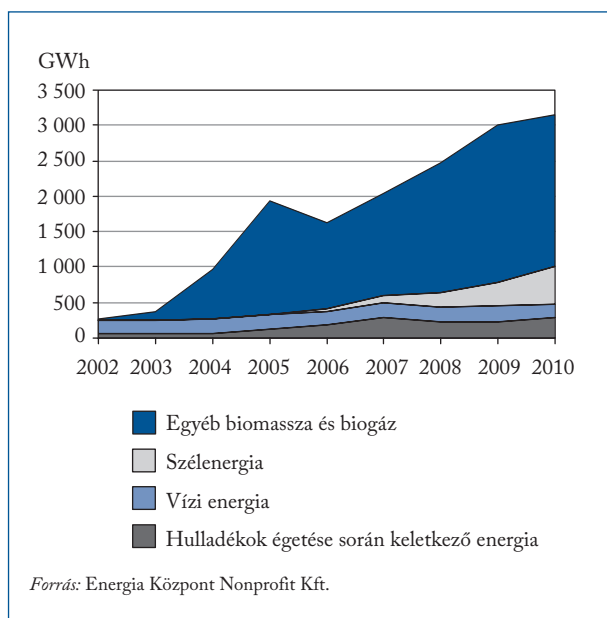

Energiafüggőségünk javulhat a megújuló energiaforrások kiaknázásával

Az **energiafogyasztás** növekedésének legvalószínűbb korlátait forrásoldalon az olaj, kibocsátásoldalon az éghajlatváltozás jelenti. Ennek folyamánként mára az energia-, a mezőgazdasági és a környezetvédelmi politika szerves részévé váltak a megújuló energiaforrások. 2020-ig az Európai Unió célkitűzései szerint ezek arányát 20%-ra kell emelni. Magyarország számára az uniós irányelv (2009/28/EK) 13%-os részarányt határoz meg, amiből 2010-re 7,4%-ot teljesítettünk.

5.6 ábra

Megújuló és hulladék energiaforrásokból megtermelt villamos energia mennyisége energiaforrások szerint

Az **alternatív energiaforrások** kiaknázása az unió országainak többségében jóval elterjedtebb, és nemcsak azokban, ahol természeti adottságaik miatt például döntően a víz erejét használják (Svédország 44, Finnország 31, Ausztria 29) energianyerésre. Felhasználásuk magas a balti államokban (Lettorsz

30, Észtország 19, Litvánia 15), valamint Dániában és Németországban (18–18%) is. Hazánkban a biomasszának és a geotermikus energiatermelésnek van nagy jelentősége, amitől lényegesen elmarad a többi megújuló energiaforrásunk. A hazai teljes biomasszakészlet 350–360 millió tonnára becsülhető, tizedrészét használjuk fel energetikai célokra, ami megújuló energiatermelésünk közel 80%-át adja. A biomassza jelentős részét képező tűzifát főként hő-, kisebb részben villamosenergia-termelésre használják. További felhasználási lehetőségei közé tartozik a biogáz, amely fűtési célra, villamos- és hőenergiatermelésre, illetve tisztított (biodízel) formában üzemanyagként hasznosítható. Az óriási magyar **geotermikus** energiakészletek kitermelése jórészt még csak lehetőség. A **víz-, a szél- és a napenergia** szerepe a hazai energiatermelésben egyelőre nem jelentős. A megújuló energiaforrások a magyar energiatermelés 18%-át, az energiafelhasználás 7,4%-át adták 2010-ben. Az MTA Megújuló Energia Albizottsága szerint a jelenleg hasznosított energiamennyiség mintegy ötvenszerese vár még hasznosításra hazánkban. Egyes energiaforrásokban a lehetőségek szinte határtalanok (nap-, szélenergia), de a vízenergiában is 20, a geotermikus energiában 18 és a biomasszában is még 5–6-szoros potenciál rejlik.

5.1 tábla

A megújuló energiaforrások termelésének összefoglaló adatai, 2010

Energiaforrás	Mennyiség, ezer tonna olajegyenérték		Mennyiség, 2000 = 100%		Megoszlás, %	
	Magyarország	EU-27	Magyarország	EU-27	Magyarország	EU-27
Biomassza	1 756	112 725	241	190	91,4	67,6
Vízi energia	16	31 492	107	104	0,8	18,9
Geotermikus energia	99	5 881	115	125	5,2	3,5
Szélenergia	46	12 817	–	670	2,4	7,7
Napenergia	5	3 686	–	857	0,3	2,2
Összesen	1 922	166 647	232	172	100,0	100,0

KI LAKJON JÓL, AZ EMBER, VAGY A GÉP? ÉRVEK A BIOMASSZA MELLETT ÉS ELLEN⁴⁾

A 17. századig a Napon kívül csak biomassza révén jutott meleghez az ember. Az egyik legkorábbi biomassza a fa volt, amit főleg tüzelésre, míg a különböző állati és növényi olajakat világításra használta az ember. Az ipari forradalomtól a szén, a 20. század második felétől pedig az olaj és a földgáz uralta az energiapiacot. Néhány évtizede azonban világossá vált, hogy olyan – megújuló – energiaforrásokat kell keresnie az emberiségnek, amelyek folyamatosan újratermelődnek. Ilyen lehet a nap-, a szél-, a víz-, a biomassza-, a geotermikus energia vagy a tengerek ár-apály mozgásának hasznosítása.

5.2 tábla

A világ megújuló forrásokból származó bruttó elektromos energiatermelése, 2009

(kWh)	
Energiaforrás	Energiatermelés
Lakossági hulladék	58 152
Ipari hulladék	12 698
Biomassza	217 263
Geotermikus energia	66 672
Nap	20 997
Víz	3 328 627
Ár-apály	530
Szél	273 153

Forrás: Nemzetközi Energia Ügynökség (IEA).

A világ megújuló energiatermelésének döntő (84%) része víz által történik, amit a széllal (7%) és a biomasszából (5,5%) termelt követ. Magyarországon a termelés elsősorban ez utóbbi révén történik. A biomasszával kapcsolatos kutatások az 1970-es évek végén, a második energiaár-robbanást követően kezdődtek. Fenntarthatósági szempontból megítélése azonban ellentmondásos. Felhasználása szén-dioxid-semleges, segíti a kiotói vállalások teljesülését. Támogatói azzal érvelnek, hogy mivel Európában – és Magyarországon is – a mezőgazdaság élelmiszerből felesleget termel, a kapacitás egy részét át lehetne csoportosítani az energiaellátásba. Sokan a harmadik világ felzárkóztatásának a lehetőségét is a biomassza alapú energiatermelésben látják. Ellenzői szerint ennek elsősorban egyszerű területi korlátai vannak, és fenntarthatósági szempontból is kevés érv szól mellette. Kétséges, hogy ezek a monokultúrák nem növelik a környezeti terhelést, és nem rontják a biodiverzitási mutatókat. A termelés kizárólag tájhozony fajok használatával lehet elfogadható, de a természetstechnológia így is okozhat károkat az ökológiai rendszerben. Sokan azt is kétségbe vonják, hogy a föld efféle hasznosítása nem hoz hátrányba egyes társadalmi csoportokat.

⁴⁾ *Forrás:* dr. Gyulai Iván: A biomassza-dilemma, 4. átdolgozott kiadás, Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest, 2010.

6. KIEMELT TÉMÁK

- 2011 folyamán az európai és magyar konjunktúra dinamikus bővülése megállt és lassuló növekedésbe váltott át, illetve a dél-európai országok megoldatlan államadósság-problémái miatt nemzetközi befektetői „hangulat” jelentősen romlott. Ennek következményeként a magyar fizetőeszköz az euróval és a svájci frankkal szemben jelentősen veszített az értékéből. Az utóbbi esetben fontos szerepet játszott a svájci frank euróval szembeni felértékelődése: a helvét fizetőeszköz közel paritásba erősödött az euróhoz képest, aminek következtében a svájci jegybank árfolyamkorlátot léptetett érvénybe az alpesi ország gazdaságának megvédése érdekében. A forint leértékelődése a gazdaság minden szereplőjét érintette: a háztartásokat, az államháztartást, a pénzügyi szektort és egyes termelő ágazatokat.
- A központi költségvetés a devizaadósság révén árfolyamvesztéséget szenvedett el, amelyet ellensúlyoztak a Nyugdíjreform és Adósságcsökkentő Alapból az államadósság csökkentésére fordított összegek. Az összességében mérséklődő adósságszint ellenére Magyarország az Európai Unió kilencedik legerősebb tagállama volt 2011 végén.
- A forintgyengülés következtében a devizaalapú – jellemzően svájci frank alapú – hitellel rendelkező háztartások hiteltörlesztési terhei csökkentése érdekében a magyar kormány elindította a kedvezményes végtörlesztés és az árfolyamgát programját. A kedvezményes végtörlesztés azonban a pénzügyi intézményrendszer számára jelentős egyszeri veszteséget jelentett, ami javarészt a kedvezményes végtörlesztési árfolyam és az aktuális piaci árfolyam közötti különbségből adódott. 2011 novemberében és decemberében a Magyar Nemzeti Bank megemelte az alapkamatot az inflációs folyamatokat veszélyeztető gyenge árfolyamszint miatt. A forint gyengülése a hazai fogyasztói és termelői árakban is érezhető volt, a leglátványosabb változás az üzemanyagok áraiban történt: a benzin és a gázolaj ára rekordszintre emelkedett az év végére. A befektetők kockázatkerülése következtében a Budapesti Értéktőzsde irányadó indexe, a BUX jelentős mértékben veszített az értékéből 2011 folyamán, amely többek között a végtörlesztéssel sújtott banki részvények árfolyamcsökkenésének következménye.
- Hazánkban a járműgyártás alág termelési értéke 2011-ben közel 4,1 billió forint volt, a feldolgozóipar alágai közül a legnagyobb. A járműgyártás kibocsátása a világgazdasági válság hatására 2009-ben jelentősen csökkent, amellyel párhuzamosan az iparág által alkalmazottak létszáma is számottevően mérséklődött. 2010-ben és a rákövetkező évben határozottan nőtt a termelés, amellyel együtt a 2011. évi szint 6%-kal alacsonyabb volt a három évvel korábinál. Az iparágban alkalmazottak száma 2010-ben és 2011-ben csak csekély mértékben emelkedett, így a kibocsátás emelkedése alapvetően a termelékenység növekedése miatt következett be.
- 2010-ben a járműgyártásban 705 milliárd forint bruttó hozzáadott értéket állítottak elő. Ugyanebben az évben egy alkalmazottra 10,4 milliárd forint bruttó hozzáadott érték jutott, közel negyedével több, mint a

A nemzetközi gazdasági hangulat hatásai

Járműgyártási tendenciák a világon és Magyarországon

Kulturális fogyasztás a válságban

feldolgozóipar egészében. A járműgyártás termelékenysége tehát magasabb, mint a feldolgozóiparé átlagosan, s ez a keresetek alakulásában is megmutatkozik: 2011-ben a havi bruttó átlagkereset a járműgyártásban 251 900 forintot tett ki, 18%-kal többet, mint a feldolgozóipar – és a nemzetgazdaság – egészében.

- A járműgyártáshoz kapcsolódó termékek külkereskedelmében évről évre igen jelentős aktívum keletkezik, összege 2011-ben mintegy 2,1 billió forint volt. Az export értéke ugyanebben az évben 3,8 billió forint volt, az ipari kibocsátás értékével összevetve megállapítható, hogy a termelés döntő része, mintegy kilenc-tizede külpiacainkra kerül. Járműipari külkereskedelmünk jelentős részét, közel felét Németországgal bonyolítottuk le 2011-ben.

- Járműgyártásba 2011-ben 415 milliárd forintot ruháztak be a különböző vállalkozások, összehasonlítva áron számítva 2,2-szer többet a négy évvel korábbinál. A jelentős növekedést alátámasztják a nagy járműipari cégek (Audi, Opel, Mercedes-Benz) közelmúltban végrehajtott gyárlétesítései és -bővítései.

- A gépjárművek és gépjármű-alkatrészek kiskereskedelmi forgalma kedvezőtlenül alakult az elmúlt évek során. A visszaesés mértéke 2009-ben meghaladta a 40%-ot, az alacsony bázis ellenére a forgalom 2010-ben és 2011-ben tovább csökkent. A visszaesés – többek között – a hitelehetőségek beszűkülésével és drágulásával, a gyenge forint miatt megdrágult importtal és a megszorító intézkedések hatásával magyarázható.

- A válság éveiben a kulturális szolgáltatásokra fordított kiadások részaránya a magánháztartások kulturális kiadásaiban emelkedett. Eközben a kulturális szolgáltatások látogatottsága tovább csökkent. A kulturális szolgáltatások keresletének csökkenése már korábban, az elmúlt évtized folyamán elkezdődött és szolgáltatásonként némileg eltérően alakult. Az egy rendezvényre jutó látogatók (nézők) száma a mozik és a színházak esetében fokozatosan csökkent az elmúlt évtizedben, míg a múzeumok esetében 2006-ig emelkedett és csak ezt követően csökkent.

- Az előzőekkel ellentétben a kulturális fogyasztást és szórakozást biztosító tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság tovább javult a magyar háztartásokban, annak ellenére is, hogy az audiovizuális technikára fordított kiadások részaránya jelentősen csökkent a magánháztartások kultúrára és szórakozásra fordított kiadásai között. Az érintett termékek ára folyamatosan csökkent az infláció ellenére is.

- Az internethasználat a legutóbbi időmérleg-felvétel szerint jelentősen erősödött az elmúlt tíz évben, azonban a televízióval szemben még mindig egy viszonylag szűk réteg számára meghatározó.

- A könyvforgalom visszaesése szintén 2008-tól vált nyilvánvalóvá, azonban a reálérték változásában már korábban is kimutatható volt. A könyvek példányszáma már régebb óta, kínálatuk sokfélesége – a címek száma – csak 2009-től csökkenő.

- A könyvtárak igénybevétele a válság éveiben valamelyest nőtt, bár a kölcsönzött könyvtári egységek száma inkább csak stagnál a korábbi erős visszaesést követően. A könyvtári aktivitás erősödésében több tényező is szerepet játszhatott (a felsőoktatás expanziója, az új adathordozók megjelenése a könyvtárak kínálatában, illetve a válság éveiben a könyvtárak viszonylagos olcsóságuk miatt a vonzóbbá váltak a fogyasztók számára), azonban az bizonyos, hogy nem olvasunk többet, mint korábban.

A nemzetközi gazdasági hangulat hatásai

2011 folyamán a romló nemzetközi befektetői hangulat, illetve a hazai és európai gazdasági folyamatok, intézkedések együttes hatására a magyar fizetőeszköz jelentősen leértékelődött az euróval és a svájci frankkal szemben. Az árfolyamváltozás mind az állami, mind a magánszférát kedvezőtlenül érintette. A központi költségvetés a devizaadósság révén árfolyamvesztéget szenvedett el, amelyet ellensúlyoztak a Nyugdíjreform és Adósságcsökkentő Alapból az államadósság csökkentésére fordított összegek. A forintgyengülés következtében a deviza alapú – jellemzően svájci frank alapú – hitellel rendelkező háztartások hiteltörlesztési terhei jelentős mértékben megnövekedtek. A magánszektor külföld felé való kitettségeinek csökkentése érdekében a magyar kormány elindította a kedvezményes végtörlesztés és az árfolyamgát programját. A kedvezményes végtörlesztés azonban a pénzügyi intézményrendszer számára jelentős egyszeri veszteséget jelentett, ami javarészt a kedvezményes végtörlesztési árfolyam és az aktuális piaci árfolyam közötti különbségből adódott. A forint gyengülése a hazai fogyasztói és termelői árakban is érezhető volt. A leglátványosabb változás az üzemanyagok áraiban történt, hiszen a benzin és a gázolaj literenkénti ára rekordszintre emelkedett az év végére.

Néhány uniós tagországban sikertelen volt a válságot követő fiskális konszolidáció

A 2008-ban kitört amerikai hitelválság gyorsan elérte a globális reálgazdaságot is, aminek következtében 2009-ben súlyos recesszióba került az európai gazdaság. Az expanzív fiskális politikának köszönhetően már 2010 első felében beindult az uniós gazdasági növekedés, aminek hajtómotorja a német gazdaság volt. A keresletnövelő költségvetési politikának azonban később ára lett: számos ország államháztartási egyensúlya jelentősen felborult, közülük 2010–2011 folyamán három uniós tagállam – Görögország, Írország és Portugália – hitelt vett fel az Európai Bizottságtól. 2011 első felében a globális

konjunktúra dinamikus bővülése megállt és lassuló növekedésbe váltott át, ami nem kedvezett a belső problémákkal – leginkább egyensúlytalan államháztartással – küszködő uniós tagországoknak. Növelte a befektetői félelmeket az országok közötti esetleges „fertőzés”¹⁾ esélye, ami leginkább a dél-európai államok esetében állt fenn. Ezzel párhuzamosan, az eurózóna adósságproblémái következtében a tőke egy része svájci frankba menekült, melynek hatására a 2011 eleji 1,25 körüli svájci frank/euró szintről közel paritásba erősödött az alpesi fizetőeszköz az euróval szemben. A svájci frank túlzott felértékelődésének megakadályozására a helvét jegybank árfolyamkorlátot (1,2 svájci frank/euró) vezetett be a svájci frank árfolyamára.

Az unió tagállamaiban a fiskális konszolidációt szükségessé tették a hiány finanszírozásának emelkedő költségei, ugyanakkor a megszorítások a gazdasági növekedésre negatív hatást gyakoroltak. Az adósságpályák fenntarthatóságával kapcsolatos kockázatok miatt számos ország hitelkockázati besorolásán rontottak a hitelminősítők. (A Moody's-nál Ciprus, Görögország, Írország, Portugália és hazánk állampapírai kikerültek a befektetésre ajánlott kategóriából.)

6.1 tábla

A gazdasági teljesítmény volumenének változása (az előző évhez képest)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011
Globális gazdaság	2,8	-0,6	5,3	3,9
Európai Unió	0,3	-4,3	2,0	1,5
Magyarország	0,9	-6,8	1,3	1,7

Forrás: Eurostat, Nemzetközi Valutaalap.

Az ezredforduló óta a hazai gazdaság alakulása együtt mozgott az európai konjunkturális változásokkal, mivel Magyarország erős kereskedelmi integrációban van az Európai Unióval. A válságból való kilábalás óta a gazdasági növekedést nagyrészt az aktív külkereskedelmi többlet és az exportorientált ipar biztosította. 2011-ben már a mezőgazdaság

¹⁾ Egy adott ország a gazdasági problémái következtében instabillá tesz egy másik országot.

is számottevően hozzájárult a GDP bővüléséhez. Az alacsony szinten tartózkodó belső kereslet és az egyensúlytalan államháztartás azonban visszafogta a gazdasági növekedést: a maastrichti kritériumot – GDP-arányosan 3%-ot – meghaladó deficittel rendelkező államháztartásnak szűk mozgástere volt a keresletélénkítésre.

Az ország pénzügyi stabilitására kedvezőtlenül hatott mind az állami, mind a magánszféra eladósodottsága, mivel a kötelezettségek jelentős része külfölddel szemben keletkezett. 2011-ben hazánk nettó külföldi adóssága a GDP arányában 44,3%-os volt, és mivel ennek nagyjából hattizede devizában állt fenn, a kockázatkerülő pénz- és tőkepiaci környezet folyamatai érzékenyen érintették a magyar gazdaságot.

2011 végén jelentősen leértékelődött a forint

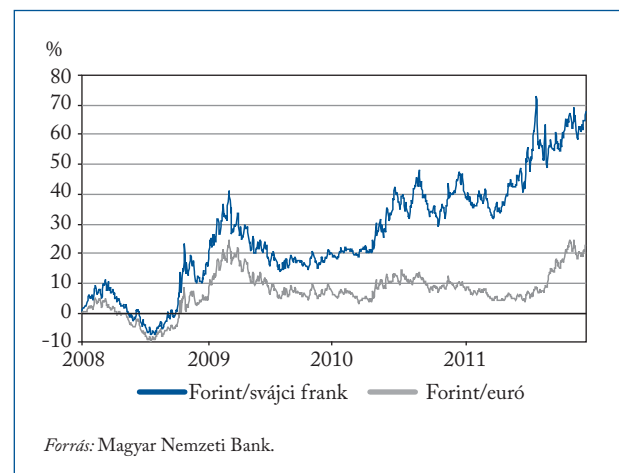
A forint árfolyama a válság kirobbanását követően, 2008 őszen és 2009 tavaszán számottevően leértékelődött a főbb devizákkal – az amerikai dollárral, az euróval és a svájci frankkal – szemben: 2009 márciusára a hazai fizetőeszköz 10%-ot meghaladó mértékben gyengült 2008 elejéhez képest, az euróval szemben pedig elérte történelmi mélypontját. (2009. március 6-án 316 forintot ért egy euró.²⁾ Hazánk pénzügyi konszolidációját követően 2010-ben az euró értéke egy széles, 260 és 290 forint közötti sávban mozgott. A svájci frankkal szemben a magyar fizetőeszköz rekordszintre gyengült (225,66 forint/svájci frank), aminek oka a svájci frank euróval szembeni fokozatos erősödése volt.

A 2011 júliusát követő pénzpiaci mozgások során a forint ismét jelentős mértékben veszített értékéből az euróval szemben. Míg július végén 1 euró 270,20 forintot ért, december végén már 311,13 forintot. 6 hónap alatt összességében több mint 15, 2010 végéhez képest 12%-kal gyengült a hazai fizetőeszköz. Az első félévi erősödésnek köszönhetően 2011 egészét tekintve ennél lényegesen kisebb, 1,4%-os volt a leértékelődés mértéke, melynek következményeként az éves átlagárfolyam 279,21 forint/euró volt. Az ár-

folyam a novemberi olasz belpolitikai válság idején érte el az éves – és egyben az új történelmi – csúcst, amikor is egy euró 316,24 forintot ért.

6.1 ábra

A forint napi árfolyamának relatív változása (2007. év végéhez képest)

A svájci frankkal szemben a magyar forint árfolyamában tovább folytatódott a 2010-re is jellemző fokozatos leértékelődés. A gyengülés jelentős lendületet kapott a tavaszi és az augusztus–szeptemberi, az eurózóna adósságválságával kapcsolatos események következtében. A helvét fizetőeszközzel szembeni értékvesztés mögött elsősorban a svájci frank euróval szembeni erősödése áll, amely a keresztárfolyamokon keresztül fejtette ki hatását a forintra. A forint augusztus 10-én rekordszintre gyengült az alpesi fizetőeszközzel szemben: ezen a napon a Magyar Nemzeti Banknál 1 svájci frank 263,92 forintot ért. Miután a svájci központi bank szeptember elején alsó árfolyamkorlátot léptetett életbe a svájci frank euróval szembeni árfolyamára, a forint/svájci frank árfolyama október végéig 230–250 között mozgott. November elején a forint euróval szembeni értékvesztése miatt kilépett ebből a sávból, és újabb gyengülés következett. A frank forinthez viszonyított árfolyama december végén 255,91 forint volt, ami 15%-os leértékelődést jelentett 2010 végéhez képest. 2011-ben az átlagárfolyam 226,90 forint/svájci frank volt, ami 2010-hez

²⁾ Forrás: Magyar Nemzeti Bank hivatalos napi deviza középárfolyamai.

képest hatalmas, 13%-os értékvesztést jelent. Ennek eredményeképpen a devizában felvett hitelek forinttörlesztései megugrottak.

Az alap- és nyersanyagimport miatt fontos amerikai dollárral szemben is jelentős mértékben gyengült a forint az év második felében. 2011 végén 240,68 forint volt egy amerikai dollár, ami 2010 végéhez képest 15%-os romlást jelent. A dollárral szembeni gyengülésben szerepet játszott az euró fokozatos leértékelődése a dollárral szemben. A forint „zöldhasúval” szembeni teljesítménye számottevően hatott a hazai üzemanyagárak növekedésére. Bár 2011-ben az éves átlagárfolyam az amerikai dollárral szemben 3,5%-kal alacsonyabb volt, mint 2010-ben, az év második felében a forintot erőteljes leértékelődés jellemezte.

A forint leértékelődése a gazdaság minden szereplőjét érintette: a háztartásokat, az államháztartást, a pénzügyi szektort és az egyes termelő ágazatokat.

Magas GDP-arányos államadósság

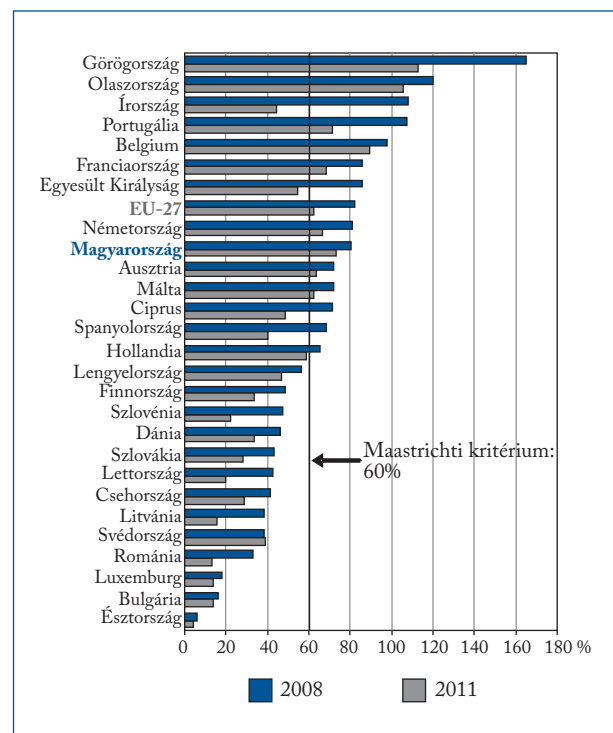
A Magyar Nemzeti Bank számításai szerint az államháztartás GDP-arányos államadóssága 2011 végén 80,6%-ra csökkent a 2010. évi 81,4%-ról. A mérséklődés fő oka, hogy a kormány a Nyugdíj-reform és Adósságcsökkentő Alapba érkező magán-nyugdíjpénztári vagyomból – az állampapírok bevonásával – több mint 1400 milliárd forintot fordított az államadósság csökkentésére, amit azonban nagymértékben kioltott a forint leértékelődése. A gyengülés miatt 1165 milliárd forinttal növekedett³⁾ a központi költségvetés közel felét kitevő devizaadósság forintban kifejezett értéke. (Az árfolyamhatás a GDP 4,1%-ával volt egyenértékű.)

A külföldi befektetők alacsony kockázati étvágyuk ellenére 2011. szeptember elejéig folyamatosan növelték forintban kibocsátott magyar állampapír-állományukat. Az azt követő időszak negatív pénz- és tőkepiaci folyamatai ellenére csak mérsékelten csökkentették az állományukat. (2008

őszén a külföldiek állampapír-befektetései jelentősen visszaestek a kockázatvállalási hajlandóság zuhanása miatt, aminek következtében a hazai másodlagos állampapír-piac kiszáradt.) Ennek hatására az év eleji 2500 milliárd forint körüli állampapír-állomány az év végére 3797 milliárd forintra duzzadt. Bár 2011 folyamán a magyar lakosság tulajdonában lévő állampapírok állománya is növekedésnek indult, értékük és a teljes adósságon belüli részesedésük azonban továbbra is minimális: 2011. végi 746 milliárd forintnyi állomány az államadósság 3,5%-át tette ki⁴⁾. A magyar háztartások adósságfinanszírozásban betöltött szerepét az államadósságot kezelő intézmény új lakossági állampapír forgalomba hozatalával erősítené meg. (Az első, kizárólag magánszemélyek által jegyezhető Féléves Kincstárjegy kibocsátására 2012. május elején került sor.)

6.2 ábra

Az EU tagállamainak államadóssága a GDP százalékában (év végén)

³⁾ Forrás: Állampapírpiac-Havi Tájékoztató, 2011. december, Államadósság Kezelő Központ Zrt., 2012.

⁴⁾ Forrás: Sajtóközlemény: A lakossági állampapír forgalmazás jelentősége az államadósság finanszírozásában. Államadósság Kezelő Központ Zrt., 2012. május.

A válság mélypontján, 2009-ben minden uniós tagállam deficitese államháztartással rendelkezett, és mindössze öten teljesítették az államháztartási hiányra vonatkozó 3%-os maastrichti kritériumot. A tagországok többségében, a recesszió miatt alkalmazott költségvetési expanzió következtében romlott a mutató, ezért 2010 és 2011-ben már a hiányszintek csökkentését célozták meg a gazdaságpolitikai döntéshozók, amit a konjunktúra beindulása is segített. Ennek eredményeképpen 2011-ben Magyarország mellett Észtország és Svédország már szufficitese államháztartási egyenleggel rendelkezett, és a tagállamok döntő többségében mérséklődött a deficit. Hazánkban a 2010. évi 4,6 és a 2011. évi 4,2%-os – GDP-arányos – hiányt 2011-ben 4,3%-os többlet követte. A szufficit az állami nyugdíjrendszerbe átlépő pénztátagok – az ehhez kapcsolódó egyéb bevétellel együtt a GDP 9,7%-át kitevő – magánnyugdíj-pénztári vagyónának köszönhető.

A válság óta eltelt időszakban Svédország kivételével minden tagországnak növekedett a GDP-arányos államadóssága, köztük ötben – Írországban, Lettországban, Litvániában, Romániában és Szlovéniában – legalább megduplázódott ez az arány. (Ennek ellenére Írország kivételével az utóbbi négy ország adósságintéje 50% alatt tudott maradni.) Ebben jelentős szerepet játszottak a deficiteseen alakuló államháztartási egyenlegek. Ezen felül néhány tagországban – mint például Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország – az eladósodást gyorsította az adósságfinanszírozás drágulása is. Magyarországhoz hasonlóan ezen országok az állampapírok kibocsátásakor jelentős hozamemelkedéssel szembesültek az elsődleges piacokon 2011 végére. 2011 folyamán számos uniós tagállam szuverén adósságának kockázati besorolását rontották a hitelminősítők, főként az eurózónabeli tagállami adósságintégek lehetséges fenntarthatatlanná válása miatt.

A maastrichti kritériumnak számító 60%-os GDP-arányos államadósság-szintet 2008-ban 9, 2011 évre 14 tagország lépte túl. Hazánk egyik időpontban sem teljesítette a mutatóra vonatkozó kritériumszintet. A 2011. végi adatok alapján Magyarország a kilencedik legmagasabb adósságrátával

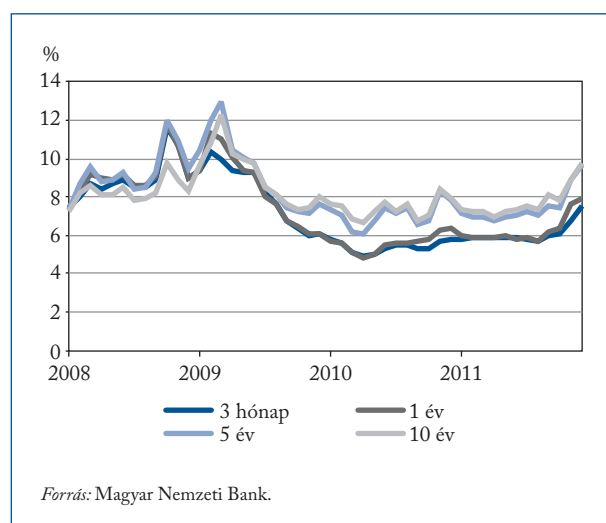
rendelkezett az EU tagállamai között, a 2004 óta csatlakozott tagállamok közül pedig hazánk számít a legeladósodottnak.

2011 végére „megdrágult” a piaci finanszírozás

A magyar makrogazdasági folyamatok alakulása miatt a „forró tőke” befektetői már előre beárzták a magyar állampapírok hitelminősítői visszasorolását a befektetésre nem ajánlott kategóriába. 2011 folyamán az államcsőd valószínűségét is kifejező CDS-arázások megnövekedtek, a forint állampapírok elsődleges kibocsátói piacán átmeneti zavarok keletkeztek: októberben egy 12 hónapos, novemberben pedig egy hathetes futamidőjű diszkontkincstárjegyaukción, december végén pedig egy 3 éves futamidejű államkötvény rábocsátásos aukciója vált sikertelenné. Számos esetben a meghirdetett mennyiségnél kevesebbre érkezett ajánlat az aukción. Összességében az államnak a piacról történő forrásbevonás, -megújítás ára megdrágult. A befektetői aggodalmak fokozódásával párhuzamosan a referenciahozamok jelentősen megemelkedtek. 2011 decemberében a referenciahozamok minden lejáraton – 2–85 bázisponttal – megemelkedtek az előző hónap végéhez képest. A közép- és hosszabb lejáratokon a benchmark hozamok a 9%-ot is meghaladták az év végére. A hozamok minden lejáraton több mint két éves csúcsra kerültek.

6.3 ábra

A magyar állampapírok hó végi referenciahozamai

A magyar kormány a külföldi kitettség csökkentésének érdekében ösztönözni próbálja a magyar lakosságot, hogy megtakarításaik egy részét magyar állampapírokba fektessék. Ennek elérésére ugyan gyakoribbá vált az inflációkövető Prémium Államkötvények új sorozatainak kibocsátása, 2012-ben egy új konstrukció, a Féléves Kincstárjegy bevezetésére is sor került. Ezen források „ára” azonban meghaladja az államadósság átlagos kamatszintjét (2012 május elején 6,77%), a csekély súlyuk miatt érdemi hatást nem gyakorolnak rá.

A magyar államkötvények leminősítése

2011. november 24-én a Moody's visszatorlasztotta⁵⁾ a befektetésre nem ajánlott kategóriába (Ba1) a hosszú lejáratú magyar államadósság hitelminősítését. 1996 decembere óta először lett megint „nem ajánlott” besorolású a magyar államadósság valamelyik hitelminősítőnél. 2011. december 21-én a Standard & Poor's szintén a befektetésre nem ajánlott kategóriába (BB+) minősítette a magyar szuverén adósságot. A leminősítéseket a pénz- és tőkepiac már előre beárzta, ezért számottevően nem estek a pénzügyi eszközök árfolyamai.

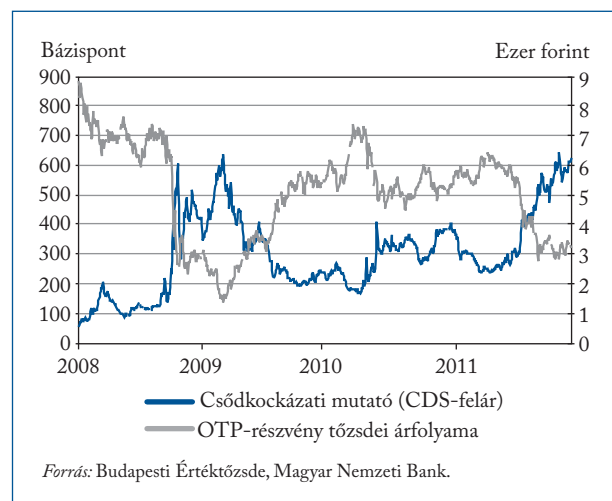
A CMA Datavision számításai szerint 2011 végén Magyarország a világ országai közül kilencedik, az uniós tagállamok közül pedig – Görögország, Portugália és Írország után – a negyedik legkockázatosabb⁶⁾ ország volt⁷⁾. Bár hazánk rangsorbeli helyezése 2010-hez képest nem változott⁸⁾,

az értékelők szerint a következő 5 évre számított nemfizetés valószínűsége jóval magasabb lett. A CMA 2011. IV. negyedéves jelentése kiemelte, hogy a Nemzetközi Valutaalap és a magyar kormány közötti tárgyalások elhúzódása nem segítette a CDS árak alakulását. (Érdekességképpen: a hazánkénál jóval nagyobb csődvalószínűségű Írországnak ugyanolyan, a hazánkéhoz hasonló csődvalószínűségű Olaszországnak öt kategóriával jobb (A2) besorolása volt a Moody's-nál.)

2011 első felében a CDS-felárakra a mérséklődés volt a jellemző, a második félévben viszont a gyors emelkedés következtében a felár mértéke

6.4 ábra

Hazánk öt éves csőd kockázati mutatójának és az OTP-részvény árfolyamának alakulása (napi adatok alapján)

ÚJRA KÉPBE KERÜLT A NEMZETKÖZI VALUTAALAP

2008 őszén, a gazdasági válság kitörése után Magyarország pénzügyi helyzete számottevően romlott, az államadósság piaci finanszírozása csak jelentősen megugrott hozamok mellett lett volna lehetséges. Ennek következtében a kormány a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF-hez) fordult hitelért. A 2008. november 6-án aláírt hitelszerződés értelmében hazánk 10,5 milliárd SDR-es⁹⁾ hitelkeretet kapott, amiből 2008-ban 4,2 milliárd, 2009-ben további 3,4 milliárd SDR-t hívott le a magyar kormány¹⁰⁾. A felvett hitelt 2012-től kezdve három év alatt, a rendelkezésre állási díjat és a kamatokat 2016-ig kell visszafizetni.

⁵⁾ Forrás: Államadósság Kezelő Központ Zrt.

⁶⁾ A CDS-felárból képzett kumulált csődvalószínűség alapján.

⁷⁾ Forrás: CMA Global Sovereign Debt Credit Risk Report, 4th quarter 2011, Credit Market Analysis Ltd., 2012.

⁸⁾ Forrás: CMA Global Sovereign Debt Credit Risk Report, 4th quarter 2010, Credit Market Analysis Ltd., 2011.

⁹⁾ Special Drawing Rights, az IMF saját pénzneme, melynek árfolyama 2008. november 6-án 301,78 forint volt. A kapott hitelkeret aznap 3180 milliárd forinttal volt egyenértékű.

¹⁰⁾ Forrás: Nemzetközi Valutaalap.

6.2 tábla

A 2008. évi IMF-hitelmegállapodás pénzügyi tranzakciói

(Milliárd SDR)

Év	Hitellehívás	Törlesztés	Rendelkezésre állási díj és kamat
2008	4,215	-	-
2009	3,422	-	0,148
2010	-	-	0,188
2011	-	-	0,200
2012	-	3,220	0,158
2013	-	3,819	0,056
2014	-	0,598	0,005
2015	-	-	0,001
2016	-	-	0,001

Forrás: Nemzetközi Valutaalap.

2011. november 18-án a magyar kormány bejelentette, hogy a Nemzetközi Valutaalaphoz fordul egy új pénzügyi megállapodás érdekében.¹¹⁾ A dél-európai országok adósságválsága következtében Magyarország jövőbeni pénzügyi stabilitása bizonytalanná vált, ami a növekvő állampapír-piaci hozamokban is megmutatkozott. A magyar kormány a tervei szerint egy, a Lengyelorszáéhoz hasonló elővigyázatossági hitel-megállapodást kötne a nemzetközi pénzügyi szervezettel. Az előzetes informális tárgyalások már 2011 decemberében megkezdődtek a két fél között.

megközelítette a 2009. tavaszi rekordmértéket. A befektetők kockázatosnak ítélték meg a magyar állam által kibocsátott értékpapírok vásárlását, ami ezek referenciahozamaiban is megmutatkozott.

Háztartások pénzügyi vagyoni helyzete

Az ezredfordulót követően a magyar háztartások devizahitel-állománya fokozatosan növekedett 2008 végéig. A felvett kölcsönök jellemzően ingatlanvásárlások céljára szolgáltak. A devizában való eladósodottságra a forinthiteleknél alacsonyabb hitelkamat-szint motiválta a háztartásokat, ami a havi törlesztőrészek nagyságában mutatkozott meg. A devizahitel-állomány értéke 2010 végén meghaladta a 7000 milliárd forintot, ami viszont a végtörlesztésnek köszönhetően 2011 végére 6664 mil-

liárd forintra csökkent. Ez a háztartások összes kötelezettségének a hattizede, melyből közel 3000 milliárd forintot ingatlanhitel formájában vettek fel. Az elmúlt három év során az árfolyamváltozás következtében a háztartások a deviza alapú hitelek ártértékelődése miatt jelentős árfolyamvesztéséget szenvedtek el, ami jóval meghaladta a tranzakciókból eredő állománycsökkenést. A kormány által meghirdetett végtörlesztés keretében a háztartások 2011 végéig – aktuális árfolyamon számolva – 642, 2012. február végéig 1354 milliárd forintnyi deviza-alapú hitelt végtörlesztettek.¹²⁾

2011 végén a háztartások bruttó pénzügyi vagyona 27 207 milliárd forint volt, ami elmaradt a 2009. és 2010. év végi állományértéktől. Az állomány alakulására a magánnyugdíj-pénztári vagyonnal kapcsolatos tranzakciók voltak a legnagyobb hatás-

¹¹⁾ Forrás: [A Magyar Kormány honlapja](#).¹²⁾ Forrás: Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete.

sal, a pénzügyi eszközök árfolyamainak változása mérsékelten befolyásolta a folyamatokat. 2011 folyamán a háztartások betétben és készpénz formájában megtestesülő vagyona meghaladta a 10 000 milliárd forintot, amiben a magán-nyugdíjpénztári reálhozam kifizetése mellett a végtörlesztés hatása is szerepet játszhatott. Ez utóbbi az egyösszegű törlesztéshez szükséges források összegyűjtésében mutatkozott meg. 2011 utolsó negyedében szokatlanul nagy mennyiségű, 120 milliárd forintnyi valutát váltottak át hazai fizetőeszközre a háztartások, ami mögött a kedvezményes végtörlesztéshez szükséges források előteremtése húzódik. Ennek következtében a devizakészpénz-állomány több mint hároméves mélypontra csökkent. Ugyancsak a végtörlesztés lehet az oka a devizabetétekből történő tőkekiáramlásnak, amelyet viszont ellensúlyozott az árfolyamnyereség.

A végtörlesztés lehetőségének megalkotásával reagált a kormány a svájci frank erősödésére

A külföldi befektetők negatívan fogadták a kormányzat gazdaságpolitikai döntéseit, illetve nem látták biztosítottak hazánk tartós jövőbeni növekedését és a fiskális stabilitás helyreállítását.

A külföldről begyűrző pénz- és tőkepiaci hatások 2011 második felében, augusztus-november időszakában csúcsosodtak ki. 2011. augusztus elején, az addig is erősödő tendenciát mutató svájci frank erőteljesen felértékelődött. Ennek következtében a magyar háztartások hitelállományának forintértéke megugrott, ami a törlesztőrészek emelkedésében mutatkozott meg. A háztartások hitelterheinek könnyítése érdekében a kormányzat két programot is kidolgozott: a kedvezményes végtörlesztést és az árfolyamgát programot. Leginkább az előbbi szabályozásért Magyarországot rengeteg bírálat érte külföldről, főként a magyar leányvállalattal rendelkező külföldi bankok részéről. A végtörlesztés¹³⁾ esetében a végtörlesztett devizaalapú hiteleknél a forintösszeg megállapításakor svájci frank esetén 180 forint/

svájci frank, euró esetén 250 forint/euró, japán jen esetén 200 forint/100 japán jen árfolyamot határoztak meg. A végtörlesztésből kimaradtak számára lehetőséget biztosítottak az árfolyamgát programban való részvételre, amelynek keretében a devizaalapú hitellel rendelkezők – egy 2012-es módosításnak köszönhetően – 2012 végéig kérhetik, hogy 5 éven keresztül, de legfeljebb 2017. június végéig tartó rögzítési periódus alatt – a végtörlesztés esetében is meghatározott – kedvezményes árfolyamszinten törleszthessenek. (A piaci és a kedvezményes árfolyam közötti különbségből keletkező, kamatköltséggel terhelésre kerülő tőketartozást forint gyűjtőszámlákon vezetik a hitelintézetek, amelyet a rögzítési periódus lejárta után törleszteni kell.) A szabályozásokkal a kormány célja az volt, hogy a háztartások külfölddel szembeni hitelkitettséget csökkentse. A külföldtől való függés mérséklését erősítik továbbá az államadósság-finanszírozás során történő változások is: a kormány nagyobb szerepet szán a finanszírozásban a lakosságnak.

Számottevően rontotta a végtörlesztés a bankszektor eredményességét

A válság során az európai bankrendszer meggyengült, számos esetben az államnak kellett valamilyen formában – például tőkeemeléssel, részesedés vásárlásával vagy kedvezményes hitel nyújtásával – megsegítenie a bankokat a túlélés érdekében. Az európai pénzügyi intézményrendszer helyzete a 2010-es konjunktúra beindulása óta sem javult. Nemcsak a spanyol és olasz bankokat, hanem például német és francia bankokat is kedvezőtlenül érintette az eurózóna adósságválsága, mivel számottevő az állampapír-kitettséjük a dél-európai országok felé.

Mivel a hazai leánybankok és az anyabankok között szoros kapcsolat van, az adósságválság hatása – az európai bankok mérlegalkalmazkodásán keresztül – a hazai bankrendszer finanszírozásának csökkenésében és a hitelezés visszafogásában

¹³⁾ Forrás: 2011. évi CXXI. törvény Az otthonvédelemmel összefüggő egyes törvények módosításáról.

jelentkezhet¹⁴⁾. Erre a kapcsolatra az elmúlt időszakban a kettőség volt a jellemző: egyes külföldi tulajdonosok a leánybankok megromlott tőkehelyzetét javították, azonban jelentős mértékű forrást is kivontak a rendszerből. (2010-ben 1700, 2011-ben további 1800 milliárd forintnyi külföldi forrás áramlott ki, ami összességében 30%-kal csökkentette a külföldi források állományát.)

A korábbi évek kiemelkedően magas jövedelmezősége után a forint árfolyamának gyengülése következtében meghozott végtörlesztési szabályozások a bankszektor szereplőinek eredményességét jelentősen rontották 2011-ben. A pénzügyi intézményrendszer bruttó (egyéb tényezőkkel nem korrigált) vesztesége közvetlenül a végtörlesztések során alkalmazott árfolyam-különbözetből 2012. február végéig 370 milliárd forint¹⁵⁾ volt, aminek számottevő része a forint szeptember vége óta bekövetkezett gyengülésének tudható be. A jelzálog fedezetű deviza alapú hitelállománynak, forintban számolva, nagyjából 24%-át végtörlesztették kedvezményesen, az árfolyamvesztés 95%-át meghaladó része a svájci frank alapú devizahitelekhez köthető. A veszteséget mérsékli a deviza alapú kölcsönök kedvezményes végtörlesztésére folyósított forinthitelek jövőbeni nyereségnövelő hatása. A végtörlesztett szerződések közel egyharmadára kötöttek ilyen forinthitel-szerződést, ami a végtörlesztett hitelállomány szintén közel egyharmadát teszi ki. A szerződések közel hattizedét azonban más pénzügyi intézménynél írták alá, mint ahol a hitel-visszafizetés történt. A végtörlesztésből eredő veszteségeket mérsékli, hogy a Bankszövetség és a kormány 2011. december 15-i megállapodásának értelmében a hitelintézetek leírhatják a teljes végtörlesztési veszteségeik 30%-át a 2011. évi bankadójukból.

Ezen tényezők mellett az OTP és az FHB részvényei az értéktőzsdén a piaci átlagot meghaladó árfolyamvesztést voltak kénytelenek elkönyvelni, és számos hazai bank hitelminősítése romlott az elmúlt három évben. A fizetőeszköz leértékelődése jelentősen növelte a pénzügyi rendszer sérülékenységét.

¹⁴⁾ Forrás: *Jelentés a pénzügyi stabilitásról – 2011. november*, Magyar Nemzeti Bank, 2011.

¹⁵⁾ Forrás: Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete.

A monetáris politika válasza: kamatemelés

A Magyar Nemzeti Bank már 2010 novemberében elkezdte megemelni a jegybanki alapkamatot, amelyet a következő két hónapban újabb kamatemelések követtek. 2011 januárjára a korábbi 5,25%-ról 6,00% növekedett az irányadó ráta. A szigorítást az inflációs kockázatok indokolták, ugyanakkor a kockázati felárak alakulása kapcsán a jegybank felhívta a figyelmet hazánk romló megítélésére, amely a gazdasági környezet kiszámíthatóságának csökkenéséből ered. 2011 második felében a kockázatkerülésre berendezkedett nemzetközi befektetői környezet és az árfolyam gyengülése miatt a külső környezet jelentősen romlott. (A hazai fizetőeszköz árfolyama egészen 316 forint/euróig emelkedett.) A pénzügyi stabilitás érdekében a Monetáris Tanács két lépésben megemelte az alapkamatot: a novemberi kamatdöntő ülésen 50 bázisponttal 6,50, a decemberin pedig további 50 bázisponttal 7,00 százalékra. A kamatváltoztatás egyik fő okának a jegybank a megelőző időszak árfolyamgyengüléseit jelölte meg, mivel veszélyeztetik a 3%-os középtávú inflációs célt. Emellett hangsúlyozta a pénzügyi rendszer sérülékenységét is az árfolyamalakulás kapcsán.

A gyenge árfolyamszint idején az MNB nem alkalmazta az intervenció eszközét a forint védelmében. Ennek ellenére a kommunikációban hangsúlyozta, hogy a gazdaság érdekeit szem előtt tartva jelentős árfolyamgyengülés esetén beavatkozhat a bankközi devizapiacra. 2011 októbere óta a végtörlesztésben érintett pénzügyi intézmények számára a jegybank hetente tartott euróeladási tendert. Ennek keretében a monetáris intézmény eurót értékesített a bankoknak, hogy azok pótlólagos eurókereslete ne a devizapiacra jelentkezzen, további lehetséges gyengülést okozva ezzel az árfolyamban.

Rekordáron tankolunk

Az árfolyamok és a globális nyersanyagárak alakulása kihatott a hazai fogyasztói (és termelői) árakra. A nyersanyagárak alakulásából származó

külső inflációs nyomás gyorsan megjelent az energiatermelő és -igényes ágazatok árképzésében. A háztartások az üzemanyagárak terén szembe-sültek a leglátványosabban a folyamattal: a 95-ös benzín és a gázolaj literenkénti ára 2011 végére rekordmagasságba emelkedett. A járműüzemanyag fogyasztói ára 2010-ben 21, 2011-ben további 15%-kal lett nagyobb. Ennek következtében a hazánkban forgalmazott üzemanyag mennyisége 2011-ben is mérséklődött az előző évhez hasonlóan.¹⁶⁾ A hazai üzemanyagárakat a forint dollár árfolyam mellett a kőolaj világpiacon is befolyásolja. Az Európában irányadó Brent árfolyama a 2009 eleji 40 dollár körüli szinthez képest emelkedett.¹⁷⁾ 2011 áprilisában már meghaladta a 120 dollárt, az év hátralevő részében pedig egy széles sávban, 101 és 119 dollár között ingadozott egy hordó északi-tengeri kőolaj ára.

A forint éves átlagban 0,6%-os leértékelődése emelte a külkereskedelemben a kiviteli és a behozatali forgalom forintárszintjét is. 2009-ben szintén erősítette, 2010-ben viszont mérsékelte a forintárszint növekedését a hazai fizetőeszköz árfolyama.

A BUX rossz teljesítménye a kockázatkerülő hangulat fényében

A kockázatviselési hajlandóság változása a pénzügyi eszközök áraiban rövid időn belül érezte-ti hatását, ami nem volt másképp 2011-ben sem. A fontos gazdasági indikátorok között számon tartott BUX-index¹⁸⁾ az év második felében jelentősen veszített értékéből, amelynek csak egy részét sikerült az év utolsó hónapjában korrigálnia. A tőzsde azonnali piaci forgalma megérezte a magán-nyugdíjpénztári vagyon állam részére történő átadását, hiszen a vagyon részvényekben tartott része kiesett a forgalomból. A tőzsdeindex jelentős zuhanására

nagy hatással voltak a banki értékpapírok árfolyamcsökkenései is.

A Budapesti Értéktőzsde a 2011-es évet még jó hangulatban kezdte, áprilisban elérte az éves maximumát, a 24451,38 pontot. Az azt követő időszakban viszont, főként augusztusban és szeptemberben, jelentősen veszített értékéből az európai adósságválsággal kapcsolatos hangulatromlás és a romló gazdasági kilátások következtében. Az utolsó decemberi kereskedési napot a BUX 16974,24 ponton zárta, ami 20%-os értékvesztés jelent a 2010. végi záró értékhez képest. Európa mérvadó tőzsdeindexeinek zuhanásában jelentős szerepet játszottak a banki részvények (hazánkban az FHB Jelzálogbank Nyrt. és az OTP Bank Nyrt. törzsrészvényeinek) árfolyamcsökkenései, melynek egyik fő oka a 2008-as válság után tőkehiányossá váló európai bankrendszerért nehézségek, amelyet idehaza fokoztak a deviza alapú hitelekkel kapcsolatos kormányzati intézkedésekből fakadó egyszeri jelentős veszteségek (illetve a jövőbeni profitkilátások romlása).

2011-ben a tőzsdei részvényszekció forgalmának több mint hattizedét az OTP részvény adta. Mivel főként a külföldi befektetők számára a banki részvény „képezte le” a hazai tőzsdét, az OTP árfolyamára a hazai és nemzetközi makrogazdasági folyamatok is hatással voltak. Ebből kifolyólag is erős kapcsolat van az OTP részvény árfolyama és a magyar CDS-felárak alakulása között (6.4 ábra).

A tőzsdei árfolyamcsökkenések az állami vagyon értékére is kihatottak: 2011 folyamán az államháztartás birtokában lévő tőzsdei részvények 221 milliárdot veszítettek az értékükből. Az árfolyamvesztés jelentős része a 2011. július 6-án, a Surgutneftegas OJSC-től megvásárolt, 21,22%-os részesedésre jogosító MOL-részvénycsomagon keletkezett.¹⁹⁾ (Az ügyletkötés napján a MOL részvény tőzsdei záróára 19 900 forint volt.)

¹⁶⁾ Forrás: Magyar Ásványolaj Szövetség honlapja.

¹⁷⁾ Forrás: US Energy Information Administration.

¹⁸⁾ A BUX indexre és a tőzsdén jegyzett vállalatok részvényeire az adatok a Budapesti Értéktőzsde statisztikai adatbázisából származnak.

¹⁹⁾ Forrás: Budapesti Értéktőzsde honlapja.

FOLYTATÁS 2012-BEN

2012. január első heteiben az előző év végi negatív tendenciák folytatódtak: rekordszintet ért el az euróval szembeni forintárfolyam (321,93 forint/euró) és az 5 éves CDS-felárak (735 bázispont). 2012. január 6-án a harmadik nagy hitelminősítő, a Fitch Ratings is a befektetésre nem ajánlott kategóriába sorolta vissza²⁰⁾ a hosszú lejáratú magyar szuverén államadósságot. A pénzügyi piacok ezt az eseményt is előre beárzták az árfolyamokba. Az államadósság piaci finanszírozása sem volt zavartalan: az egyik januári, 12 hónapos futamidejű diszkont kincstárjegy-aukción kiugróan magas, 9,96%-os átlaghozam alakult ki.

Annak ellenére, hogy a reálgazdasági teljesítményekben számottevő javulás nem történt, január közepétől a nemzetközi piaci aggodalmak enyhültek. A folyamatot erősítette a sikeres görög államkötvénycsere. A globális hangulatjavulás a magyar pénzügyi eszközök áraiban is tükröződött. A forint árfolyama a főbb devizákkal szemben erősödött, a kockázati felárak mérséklődtek, a Budapesti Értéktőzsde fontosabb részvényeinek többsége jelentős árfolyam-emelkedést könyvelt el. (A központi költségvetés devizaadósságán 521 milliárd forint nem realizált árfolyamnyereség keletkezett a forint felértékelődése miatt²¹⁾.) A forintban kibocsátott állampapírokból a külföldiek állománya elérte a 4300 millió forintot, ami az év elejéhez képest jelentős növekedés. A befektetők ítéletén javított az EU, illetve a Nemzetközi Valutaalap és a magyar kormány közötti álláspont közeledése, ugyanakkor a végső megállapodás időpontja folyamatosan csúszott. Ennek eredményeképpen a pénzügyi piacokon az árfolyamokban is tükröződő hangulatromlás következett be március folyamán, ami egészen a sikeres április végi Orbán-Barroso találkozóig kitartott.

2012 márciusára a Brent árfolyama a hordónkénti 120 dollár körüli szintre emelkedett, amit az iráni atomprogram körüli politikai viták hajtottak.

²⁰⁾ Forrás: [Államadósság Kezelő Központ Zrt. honlapja](#).

²¹⁾ Forrás: [Állampapírpia Havi Tájékoztató, 2012. március](#), Államadósság Kezelő Központ Zrt., 2012.

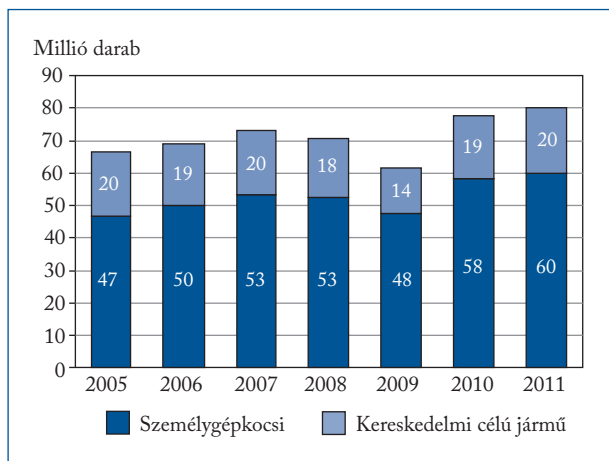
Járműgyártási tendenciák a világon és Magyarországon

Nemzetközi járműgyártási és -forgalmazási tendenciák

A Gépjárműgyártók Nemzetközi Szervezetének (OICA) adatai szerint 2011-ben 80,1 millió gépkocsit (személygépkocsit és kereskedelmi célú járművet) gyártottak a világon, amely 3,2%-kal haladja meg az egy évvel korábbit. Az autóiipart súlyosan érintő világgazdasági válság hatására a termelés már 2008-ban csökkent (3,7%-kal), amelyet 2009-ben, a válság kiteljesedésének évében 12%-os visszaesés követett. Ez utóbbi év termelési mennyiségénél (61,8 millió gépkocsi) utoljára 2003-ban regisztrált alacsonyabb kibocsátást a gépjárműgyártók globális érdekképviseleti szerve. A 2010. évi folyamatok azonban igen kedvezően alakultak, a gépkocsigyártás mennyisége ebben az évben 26%-kal bővült, s így már 2010-ben sikerült felülmúlni a korábbi legmagasabb szintnek számító, 2007. év teljesítményét.

6.5 ábra

A világ gépkocsitermelése

A termelés igen eltérően változott a világ különböző gazdasági fejlettségű régióiban. A fejlett térségekben: az Európai Unióban, az Egyesült Államokban és Japánban a kibocsátás 2011-ben még

több millió darab gépkocsival volt alacsonyabb, mint amilyen szint a válságot megelőző legmagasabb termelésű évet jellemezte. A globális növekedés így a fejlődő térségben, mindenekelőtt – a 2009 óta a világ legnagyobb gépkocsigyártójának számító – Kínában, valamint az Indiában végbement folyamatoknak a következménye.

6.3 tábla

A világ tíz legnagyobb gépkocsigyártója, 2011

Rangsor	Ország	Termelés, millió darab	Változás 2007-hez képest, %
1.	Kína	18,4	+107,4
2.	Egyesült Államok	8,7	-19,7
3.	Japán	8,4	-27,6
4.	Németország	6,3	+1,6
5.	Dél-Korea	4,7	+14,0
6.	India	3,9	+74,7
7.	Brazília	3,4	+14,4
8.	Mexikó	2,7	+27,9
9.	Spanyolország	2,4	-19,5
10.	Franciaország	2,3	-23,9

2011-ben a gépkocsik 51%-át Ázsiában, 22%-át Amerikában, valamivel több mint negyedét pedig Európában gyártották. Az autóiipar Európában is kulcsfontosságú iparág, akár a termelés értékét, akár az ahhoz tartozó K+F kiadások nagyságát vagy a foglalkoztatottságban betöltött szerepét tekintjük. Vizsgálatok szerint egy autógyártáshoz közvetlenül kötődő munkahely létesítése öt, az autóiiparhoz közvetlenül kapcsolódó munkahely létrehozásával jár együtt. A személygépkocsik külkereskedelmében számottevő, 54 milliárd eurós aktívuma keletkezett 2010-ben az Európai Unióban, nagyobbreszt amiatt, hogy az export mennyisége (4,3 millió darab) számottevően magasabb volt, mint az importé (2,2 millió darab).²²⁾ A lakosság, valamint a vállalkozások

²²⁾ Az aktívum nagyságát a forgalom két irányára tapasztalt eltérő egységárak is jelentősen befolyásolták, egy személygépkocsi átlagos ára az importban mintegy 9900 euró, az exportban 17 900 euró volt. Értékkadatokból számítva az uniós import harmada Japánból származott, míg az export negyede az Egyesült Államokba irányult.

gépjármű-vásárlásai és a járművek üzemeltetése révén hatalmas összegű költségvetési bevételhez jutnak az európai országok. 2010-ben az öt legnagyobb uniós országban (Németország, Franciaország, Egyesült Királyság, Olaszország, Spanyolország) e bevételek összege 294 milliárd eurót tett ki, ami hazánk ugyanazon évi GDP-jének háromszorosát jelenti.

Az Európai Autógyártók Szövetségének (ACEA) előzetes adatai szerint 2011-ben 13,1 millió új személygépkocsit helyeztek forgalomba az Európai Unióban, 1,7%-kal kevesebbet, mint egy évvel korábban. Ezzel tovább folytatódott a 2008-ban elkezdődött mérséklődő tendencia, a 2007. évhez képest mért csökkenés pedig már meghaladta a 15%-ot. (A 2011. évinél utoljára 1997-ben volt alacsonyabb a forgalomba helyezett új személygépkocsi száma.)

Érdekes fejlemény, hogy 2009-ben nőtt a régi tagállamokban (EU-15) forgalomba helyezett személygépkocsi száma, miközben a megelőző és a rákövetkező évben is csökkenés volt tapasztalható. Ez a jelenség a használtautó-csereprogramoknak tulajdonítható, amelyek keretében az autótulajdonosok a régi, 10 év körüli autójukért cserébe anyagi támogatást kaptak, ha új, s így kevésbé környezetszennyező gépkocsit vásároltak.²³⁾ A legbőkezűbb programot Németországban hajtották végre, ahol autónként 2500 euró – mintegy 700 ezer forint – támogatást nyújtottak kétmillió kocsi, így a program összege 5 milliárd eurót tett ki. A programot elsősorban azon országokban hajtották végre, ahol az autóipar kulcsfontosságú iparág,²⁴⁾ és/vagy ahol a költségvetési helyzet lehetőséget adott anticiklusos gazdaságpolitika folytatására. A kelet-európai uniós országok közül Csehországban, Romániában és Szlovákiában dolgoztak ki roncsprémium-programokat.

2011-ben a nagy európai uniós országok közül egyedül Németországban bővült a piac. A német autómárkák az európai autógyártók többségénél

jobbán teljesítettek 2011-ben: a Mercedest és a Smartot egyaránt forgalmazó Daimler eladásai alig változtak, az Audit is magában foglaló Volkswagen csoport, valamint a BMW csoport eladásai pedig 7-8%-kal emelkedtek.

A magyar járműgyártási és -külkereskedelmi folyamatok alakulása az elmúlt években

Hazánkban a járműgyártás alág termelési értéke 2011-ben 4087 milliárd forint volt, amellyel a feldolgozóipari termelésből közel 20%-os aránnyal részesedik, s egyben a legnagyobb kibocsátású alágat jelenti. A járműgyártás kibocsátása a világgazdasági válság hatására 2009-ben jelentősen csökkent, a visszaesés mértéke volumenben 29%-ot, értékben pedig 24%-ot tett ki.²⁵⁾ Ezzel párhuzamosan a járműgyártásban alkalmazottak létszáma is visszaesett: az alág 2008-ban még 86 ezer főt foglalkoztatott, 2009-ben azonban már csak 67 ezret. 2010-ben és a rákövetkező évben nőtt a termelés, de 2011-ben a három évvel korábbi szintet csak az értékben számított adat szerint sikerült valamelyest meghaladni, a változatlan áras teljesítmény 6,8%-kal alacsonyabb volt a 2008. évinél. (A feldolgozóipar egészét nézve ennél kisebb mértékű, 3,4%-os az elmaradás.) Ezzel hazánk beilleszkedik abba az Európai Uniót is jellemző tendenciába, amely szerint a termelésnek még nem sikerült elérnie a válság előtti legmagasabb szintet. A fontosabb mutatókat bemutató ábrákról leolvasható, hogy 2010-ben és 2011-ben a termelés bővülése alapvetően a termelékenység-növekedés és csak igen kis mértékben a létszámemelkedés hatására következett be. (Az alkalmazottak létszáma 2011-ben 70 ezer fő volt, a három évvel korábbinál még mindig 19%-kal alacsonyabb.) A termelékenység növekedése pedig a – nettó keresetek és a fogyasztói árak növekedésének egymáshoz viszonyított arányaként számított – reálkeresetek emelkedésével járt együtt.

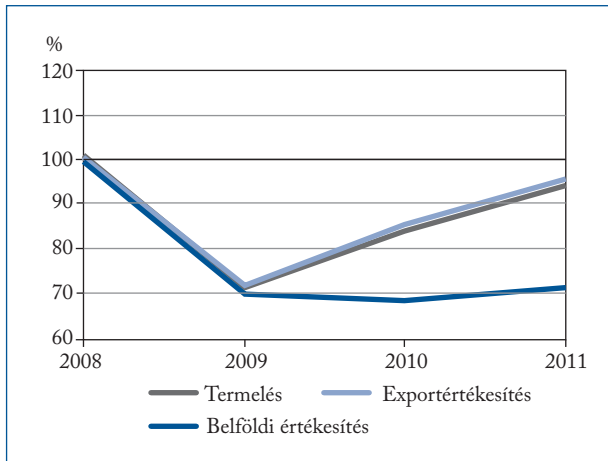
²³⁾ A csereprogram hatását mutatja, hogy a személygépkocsikon kívüli gépjárművek (autóbuszok, motorkerékpárok, tehergépkocsi, vontatók) piacán ugyanabban az évben 30%-os csökkenés következett be az ACEA adatai szerint.

²⁴⁾ Azokban az országokban, ahol a személygépkocsi termelése csak a belföldi igények korlátozott részét elégíti ki, a használtautó-csereprogramok kisebb eredménnyel járnak, mivel a cserékre az import növelésével, azaz más országok termelésének emelésével kerülhet sor.

²⁵⁾ 2009-ben és 2010-ben a járműgyártás csak a második legfontosabb feldolgozóipari alág volt, miután ezekben az években a számítógép, elektronikai, optikai termékgyártása alág kibocsátása magasabb lett.

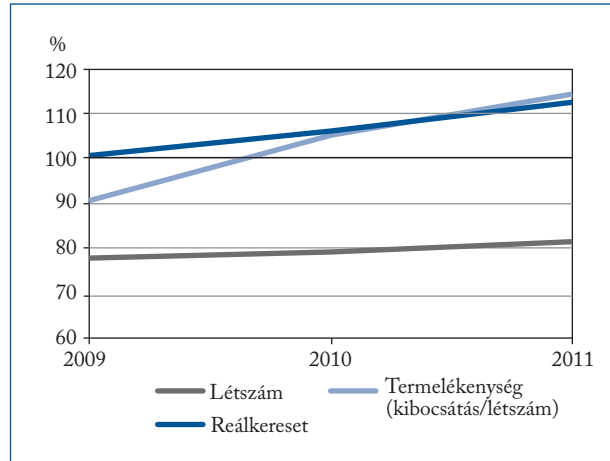
6.6 ábra

A járműgyártás feldolgozóipari alág termelése és értékesítése (2007=100%)

6.7 ábra

Létszám, termelékenység és reálkereset a járműgyártás feldolgozóipari alágban (2008=100%)

A járműipar termelésének túlnyomó többsége, mintegy kilenc-tizede az exportpiacainkra kerül, s így az exportértékesítés nagyrészt olyan tendenciát mutat, mint a termelés. Ennek megfelelően az export 2011. évi szintje is elmaradt a 2008. évitől (4,8%-kal). (A feldolgozóipari export egészét tekintve ugyanakkor már 2,0%-kal magasabb volt a 2011. évi export a három évvel korábbival összehasonlítva.)

A járműgyártás alág ipari kibocsátását szinte kizárólag a közúti jármű gyártása ágazat adja, a túlnyomórészt vasúti, kötöttpályás járműveket előállító egyéb jármű gyártása ágazat a járműgyártás termelési értékének mindössze 3%-át tette ki 2011-ben. (Ez az arány 115 milliárd forint termelési értéknek felelt meg 2011-ben.) A közúti jármű gyártása ágazat 3972 milliárd forintos termelésének mintegy fele a – személygépkocsik és gépjárműmotorok előállítását is magában foglaló – közúti gépjármű gyártása szakágazathoz kötődik, lényegében a másik felét pedig a közúti jármű alkatrészeinek gyártása alágazat állította elő. Ez utóbbi csoporton belül a járművilamossági, -elektronikai készülékek gyártása szakágazat 2011. évi termelése 609 milliárd forintot, míg a közúti jármű, járműmotor alkatrészeinek gyártása szakágazat termelése 1328 milliárd forintot tett ki 2011-ben. A három, jelentős termelési értéket képviselő szakágazat közül egyedül a jármű-villamossági, -elektronikai készülékek gyártása esetében volt

magasabb a 2011. évi termelési színvonal a 2008. évinél (+45%). A közúti gépjármű gyártása esetében a 2011-es szint a három évvel korábbitól 8,7%-kal, a közúti jármű, járműmotor alkatrészeinek gyártása vonatkozásában pedig 16%-kal maradt el.

A járműgyártásra számított ipari termelői árak az elmúlt négy év során egyedül 2009-ben változtak 1%-ot meghaladó mértékben, amikor is 7,3%-os ár-emelkedés következett be. A 2011. évi termelői ár-szint 6,8%-kal haladta meg a négy évvel korábbit, s – miután a termelés döntő részben exportcélokat szolgál – a kivitel árszintje is hasonló mértékben változott. 2007 és 2011 között a feldolgozóipar egészére az árszint ennél nagyobb mértékben, 17%-kal emelkedett, miután a kőolaj világpiaci árváltozásának erősen kitett feldolgozóipari alágak termelési költségei jelentősebb mértékben emelkedtek. (A kocsigyártás, kőolaj-feldolgozás termelőiár-színvonal 80%-kal, a vegyi anyag, termék gyártásáé pedig 36%-kal nőtt négy év alatt.)

A járműgyártás által előállított bruttó hozzáadott érték nagyságáról a 2010. évre vonatkozóan rendelkezünk adattal. Eszerint az alág az adott évben 705 milliárd forint bruttó hozzáadott értéket termelt meg, ami a GDP-szemléletben számított kibocsátásának ötödét jelenti. Az ágazat által előállított bruttó hozzáadott értéken belül a bruttó működési eredmény, azaz a tőke jövedelme 382 milliárd

forintot tett ki, 22%-kal magasabb összeget, mint a munkavállalói jövedelem – bérek, keresetek és TB-hozzájárulások együttes – értéke.²⁶⁾ A járműgyártásban egy alkalmazottra 10,4 millió forint bruttó hozzáadott érték jutott 2010-ben, ez az érték közel negyedével magasabb, mint ami a feldolgozóipar egészére jellemző. 2011-ben a havi bruttó átlagkereset a járműgyártásban 251 900 forintot tett ki, 18%-kal magasabb összeget, mint a feldolgozóipar – és a nemzetgazdaság – egészében. Megfigyelhető tehát, hogy a járműgyártás magasabb termelékenysége – az egy főre jutó bruttó hozzáadott érték – magasabb keresetekkel párosul.

A járműgyártásban az elmúlt évek során jelentős összegű beruházás valósult meg. Ennek értéke 2011-ben 415 milliárd forintot tett ki, ami a feldolgozóipari beruházások mintegy harmadát jelentette. A járműgyártási beruházások volumenének 2008–2009. évi, szerény mértékű növekedését 2010-ben 24, 2011-ben pedig 71%-os növekedés követte, amelynek eredményeképpen a 2011. évi szint 2,2-szerese volt a négy évvel korábbinak. (A feldolgozóipar egészét tekintve a 2011-es beruházási szint 11%-kal volt magasabb a 2007. évinél.)

A járműgyártáshoz kapcsolódó termékek kivitele²⁷⁾ 2011-ben 3781 milliárd forintot tett ki, s miután az import 1704 milliárd forint összegű volt, így az alág külkereskedelmében közel 2,1 billió forint

kereskedelmi többlet realizálódott. A járműgyártási termékek forintban számított külkereskedelme 2010-ben 16, 2011-ben pedig 17%-kal emelkedett. E növekedési ütemek jelentőseknek tekinthetők, a 2008. évi szintet azonban még csak exportban sikerült meghaladni 2011-ben. (Az import forintértéke 2009-ben 36%-kal esett vissza, 14 százalékponttal nagyobb ütemben, mint az exporté.) A járműipari külkereskedelem legnagyobb részét Németországgal bonyolítjuk le, amely ország részesedése az importban 48, az exportban pedig 45%-ot tett ki 2011-ben, 24, illetve 19 százalékponttal magasabb arányokat, mint amekkorákkal a legfontosabb külkereskedelmi partnerünk a forgalom egészében rendelkezett. A további kereskedelmi partnereink részesedése a forgalom mindkét irányában 6% alatt maradt. A visegrádi országok a forgalom mindkét irányában a tíz legfontosabb partnerünk között szerepeltek, miután az autógyártó vállalatok ezekben az országokban is jelentős termelési kapacitásokat létesítettek a korábbi évek során. (Az OICA adatai szerint 2011-ben hazánkban 200 ezer személygépkocsit gyártottak, ennél Csehország termelése 6,0-szer, Lengyelországé 3,7-szer, Szlovákiáé pedig 3,2-szer volt nagyobb.) A tíz legfontosabb kereskedelmi partnerünk többsége európai ország, a legnagyobbak közé importban Japán, exportban pedig Kína tudott beférkőzni.

NAGY JÁRMŰGYÁRTÓ CÉGEK MAGYARORSZÁGON

*Audi*²⁸⁾

Az Audi Hungaria Motor Kft. az Audi márka, a Volkswagen-konzern további vállalatai (Volkswagen, Skoda és SEAT), valamint vállalatcsoporton kívüli megrendelők számára fejleszt és gyárt motorokat. 2011-ben az Audi magyarországi leányvállalata 1 millió 884 ezer motort gyártott (köztük a gyár megnyitása óta a húszmilliomodikot), 14%-kal többet, mint 2010-ben. E gyártási mennyiség közel háromnegyedét a négyhengeres, 24%-át a hathengeres motorok jelentették. A járműgyártási tevékenység keretében közel 40 ezer gépkocsi készült el, 2,5%-kal több, mint egy évvel korábban. A társaság 1993-as alapítása óta az ország egyik legjelentősebb vállalatává fejlődött. A 2011-es árbevétele 5,6 milliárd eurót tett ki, a dolgozói létszám idén áprilisban pedig már meghaladta a 8 ezer főt. Tavaly júliusban megkezdődött a győri gyár bővítése, amelynek eredményeképpen 900 millió euró

²⁶⁾ A feldolgozóipar egészében a bruttó működési eredmény – a járműgyártással lényegében megegyező mértékben – 23%-kal haladta meg a munkavállalói jövedelmeket.

²⁷⁾ A külkereskedelmi részt a termékek és nem a külkereskedő vállalatok TEÁOR-besorolása alapján állítottuk össze.

²⁸⁾ Forrás: [Audi Hungaria Motor Kft. honlapja](#).

befektetéssel 2013-ra egy teljes vertikumú autógyár épül fel présüzemmel, karosszéria-gyártással, festőüzemmel és összeszereléssel. 2013-tól évente 125 ezer jármű készül majd el a győri gyártósorokon.

*Suzuki*²⁹⁾

A Suzuki Motor Corporation érdekeltségébe tartozó magyar céget 1991 áprilisában alapították. Az esztergomi székhelyű cég 2010-ben 170 ezer gépjárművet gyártott, 10 ezerrel kevesebbet, mint 2009-ben. (A csúcsteljesítményt a 2008. év jelentette, amikor 280 ezer gépkocsi készült el.) Az értékesítés nettó árbevétele 2010-ben meghaladta a másfél milliárd eurót, aminek több mint 90%-a exportértékesítésekből származott. A foglalkoztatottak száma 2003 és 2007 között kétezerről hatezerre emelkedett, a 2008–2010. években ugyanakkor csökkent, 2010-ben a dolgozói létszám 3900 fő volt. Az első magyarországi modell a Swift volt. 2011 júliusában elkészült a gyár alapításától számított kétmilliomodik autó. A modellekbe ma már kizárólag a szigorú környezetvédelmi szabályoknak megfelelő Euro 5-ös motorokat szerelik be.

*Opel*³⁰⁾

Az Opel szentgotthárdi gyárát a General Motors alapította 1990-ben. A gyár termékpaletáján 1992 óta szerepelnek személyautókhoz készülő középkategóriás benzinmotorok, amelyeket kizárólag az Opel európai gyárai számára gyártják. A gyár évente több mint 600 ezer középkategóriás (1,6 és 1,8 literes) benzinüzemű motor gyártására képes. Az idén 150 éves Opel számára Európában csak Szentgotthárdon készülnek ilyen motorok, melyből 2010 végéig mintegy 6,5 millió darabot gyártottak. Fontos üzletág az alkatrészgyártás is, amelynek keretében 2010-ben több mint félmillió megmunkált hengerfej, hengerblokk, főtengely és hajtórúd készült a General Motors különböző gyárai számára, dél-amerikai és ázsiai felhasználásra. 2011 elején a vállalat mintegy 600 fő számára biztosított munkalehetőséget.

2010 szeptemberében az Opel európai vezetése három új motorcsalád gyártásának elindításáról döntött. A tervezett beruházás értéke eléri az 500 millió eurót, és 2015-ig további 800 fő felvételét igényli. Az új gyár alapkövét 2011 áprilisában helyezték el, a tervek szerint 2012 végén indul el az első motorcsalád sorozatgyártása. A termelés felváltását követően félmillió motort fognak majd évente legyártani az Opel legkorszerűbb motorjaiból.

*Mercedes-Benz*³¹⁾

A 800 millió eurós befektetéssel létrehozott kecskeméti Mercedes-Benz gyár 2012-től – a németországi, rastatti gyárral együttműködve – termeli a jelenlegi A- és B-osztály utódainak két modelljét. A gyár 2012 március végén kezdte meg a sorozatgyártást, s a tervek szerint évi 100–120 ezer autót gyártanak majd. A foglalkoztatottak száma kezdetben 2500 fő, amelyet a gyárüzem közeljövőbeli továbbfejlesztésével 3000-re emelnek.

²⁹⁾ Forrás: [Magyar Suzuki Zrt. honlapja](#).

³⁰⁾ Forrás: [Opel Szentgotthárd Kft. honlapja](#) és a [General Motors honlapja](#).

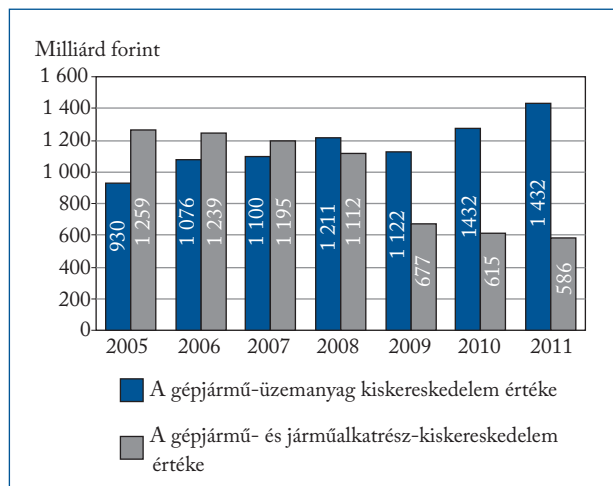
³¹⁾ Forrás: [Mercedes-Benz Manufacturing Hungary Kft. honlapja](#).

A hazai gépjármű-vásárlási tendenciák alakulása az elmúlt évek során

A kiskereskedelmi forgalmon kívül megfigyelt gépjármű- és járműalkatrész-kiskereskedelem volumene 2007 óta folyamatos csökkenést mutat, a 2011. évi szint mindössze 44%-át jelenti a 2005–2006. évekre tapasztaltaknak. A visszaesés mértéke 2009-ben meghaladta a 40%-ot, az alacsony bázis ellenére azonban a forgalom 2010–2011-ben tovább csökkent. A gépjárműüzemanyag-kiskereskedelem volumene 2008-ban és a rákövetkező évben stagnált, 2010-ben és 2011-ben pedig csökkenés volt tapasztalható. Mindezen folyamatok eredményeképpen a termékkör 2011. évi kiskereskedelme 7,7%-kal elmaradt a négy évvel korábbtól. A járműüzemanyagok fogyasztói ára az utóbbi években jelentősen emelkedett. A 2011. évi árszint 43%-kal haladta meg a négy évvel korábbit. Az időszakon belül 2009-ben ugyan 7,0%-os árcsökkenés következett be, 2008-ban, 2010-ben és 2011-ben viszont kétszámjegyű áremelkedés volt megfigyelhető.

6.8 ábra

A gépjárműüzemanyag- kiskereskedelem és a gépjármű- és járműalkatrész-kiskereskedelem alakulása

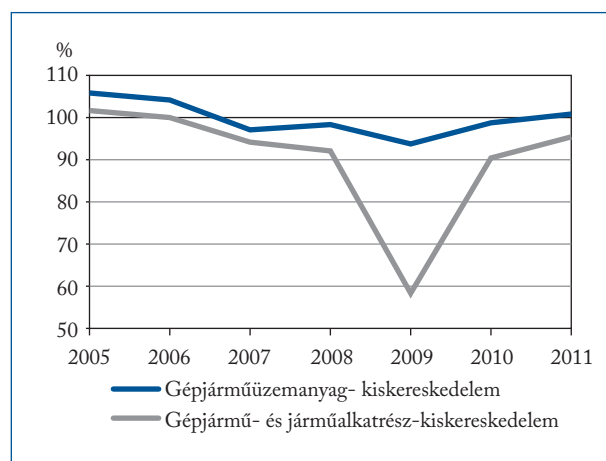

Az üzemanyagok árának számottevő részét teszik ki az adók. Az Európai Bizottság összeállítása szerint 2012. január elsején hazánkban egy liter ólmozatlan benzinnel megvásárlása esetén 42 eurócent, a dízelolaj

vétele esetén pedig 39 eurócent jövedéki adót kellett a fogyasztóknak megfizetniük. A benzint terhelő jövedéki adó mértéke a hatodik legalacsonyabb a húszonhét tagú Európai Unióban, a dízelolaj esetében ugyanakkor tizenkét országot is alacsonyabb jövedéki adóterhelés jellemez, s ezen országok között régi uniós országok (Luxemburg, Portugália és Spanyolország) is megtalálhatóak.

6.9 ábra

A gépjárműüzemanyag-kiskereskedelem és a gépjármű- és járműalkatrész-kiskereskedelem volumenének alakulása (előző év=100%)

2011 során 76 471 személygépkocsit helyeztek első alkalommal forgalomba Magyarországon, ami az egy évvel korábbihoz viszonyítva negyedével több, a válságot megelőző öt év (2003–2007) átlagának ugyanakkor alig egyharmadát jelenti. A megelőző évhez képest bekövetkezett növekedés elsősorban a használt személygépkocsik forgalomba helyezésével magyarázható, az új személygépkocsik 47 608 darabot kitevő száma mindössze 3,3%-kal magasabb a 2010. évi értéknél. A gyártmányok közül a legtöbbet, közel 9 ezret Opelből és Volkswagenből helyeztek forgalomba. Tovább tartott ugyanakkor a Suzuki mélyrepülése, amiből mindössze 2,2 ezer darabot, az előző évinél is 15%-kal kevesebbet állítottak forgalomba. (A japán márka 2005 és 2008 között még piacvezető volt Magyarországon, amikor is a forgalomba helyezések éves átlagos száma megközelítette a 32 ezret.) Az új személygépkocsik

túlnyomó része import révén állt a hazai vásárlók rendelkezésére, a DATAHOUSE Számítástechnikai Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. adatai szerint a 2011. évi új személygépkocsi-behozatal mennyisége 45 094 darab volt, mindössze 3,7%-kal magasabb a 2010. évinél. (A 2009. évitől ugyanakkor 25%-kal elmarad.) A forgalombahelyezések számának 2010-ről 2011-re tapasztalt növekedése így alapvetően a használt személygépkocsi behozatalának emelkedésével magyarázható. A piac talpraállását nehezíti a gyenge forint (ami drágítja az importot a belföldi vásárlók számára), valamint az is, hogy a gépkocsi-vásárlást 2012-től 27%-os, az Európai Unióban a legmagasabb szintű általános forgalmi adó terheli. A hitellehetőségek beszűkültek és drágábbá váltak, a jogszabályi szabályozás nagyobb önrészt igényel a devizahitelek esetében.³²⁾

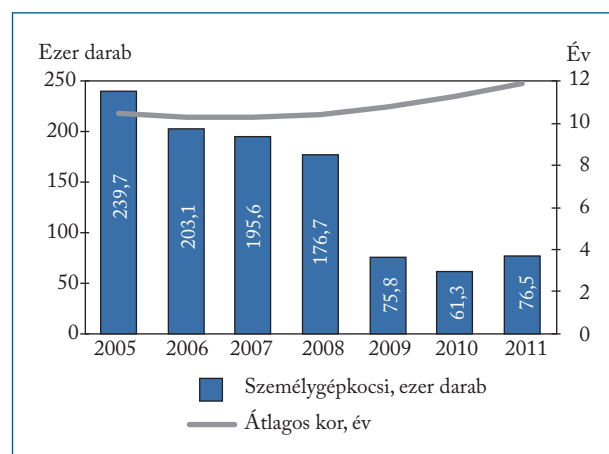
A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint a háztartások számára gépjárművásárlás céljából nyújtott fogyasztási hitelek állománya 337 milliárd forintot tett ki 2011 végén. A hitelállomány több mint négyötöde 5 éven túli lejáratú volt, s az eurón kívüli egyéb devizában – túlnyomórészt svájci frankban – kötött szerződések állományát szintén 80%-nál nagyobb részesedés jellemezte.

A személygépkocsi-állomány nagysága a megelőző két év után 2011-ben is mérséklődött, az állomány az év végén 2 millió 968 ezer darabot tett ki, 16 ezerrel kevesebbet, mint 2010 végén, az eddigi csúcspontot jelentő 2008 végétől pedig 88 ezer darabbal maradt el. A megelőző évekhez hasonlóan a legelterjedtebb márka 2011-ben is az Opel, illetve a Suzuki volt, előbbi gyártmány állománya 429 ezer, utóbbié 401 ezer darabot tett ki. E két márkatípus állományának nagysága 2011-ben is valamelyest csökkent, a harmadik helyezett Volkswagené ugyanakkor nőtt, s az év végén 264 ezer darab volt. A személygépkocsi-sűrűség alacsonynak számít ha-

zánkban. Nemzetközileg összehasonlítható adatok a 2009. évre állnak rendelkezésre, amelyek szerint az ezer lakosra jutó személygépkocsi száma hazánkban 300 volt, amelynél alacsonyabban csak Szlovákiára és Romániára vonatkozóan regisztrált az Eurostat. Az elmúlt két évben a személygépkocsi-állomány nagyobb mértékben mérséklődött, mint az ország népessége, így az ezer lakosra jutó darabszám csökkent, s 2011 végén 298 darabot tett ki.

6.10 ábra

A Magyarországon első alkalommal forgalomba helyezett személygépkocsi száma és az állomány átlagos kora

A magyarországi személygépkocsi-állomány átlagéletkora 2011 végén 11,9 év volt, 0,6 évvel idősebb, mint egy évvel korábban. Az állomány a legfiatalabb az elmúlt tíz évben 2006-ban és 2007-ben volt (10,3 év), azóta viszont öregszik. Az átlagéletkor az elmúlt évtizedben 2011-ben volt a legmagasabb, előrevetítve egyben a károsanyag-kibocsátással összefüggő betegségek előfordulásának növekvő kockázatát is. (2009-ben Ausztriában az állomány átlagos kora 7,7, Németországban pedig 8,1 év volt.)

³²⁾ A devizahiteleket korlátozó, 2010. március elsejétől hatályos szabályozás értelmében a devizában nyújtott gépjárműhitel esetén a hitel összege euróhitelek esetében a gépjármű piaci értékének legfeljebb 60%-át, egyéb devizák esetében pedig legfeljebb 45%-át teheti ki. A korlátozásra azért is szükség volt, mert korábban a hitel összege – az árfolyammozgásokra visszavezethetően – meghaladhatta a jármű piaci értékét, ami miatt azt nem lehetett továbbértékesíteni.

Kulturális fogyasztás a válságban

A kultúra és a gazdaság kapcsolata sokrétű, de a kettő összefüggésének pontos mechanizmusairól viszonylag kevés egzakt tudással rendelkezünk. Az utóbbi évtizedekben jelentős, alapvetően a tömegkultúrára épülő, a kulturális fogyasztást kiszolgáló ipar jött létre, amely mind a nemzeti jövedelem megtermelése, mind a foglalkoztatás szempontjából figyelemreméltó. Másrészt a kulturális minták és értékek a gazdasági tranzakciók közegét és részben sikerességük előfeltételét is jelentik. Tehát a kultúra elemei egyszerre alakítói és tárgyai a gazdaságnak.

Kultúra és fogyasztás

A bruttó hozzáadott érték nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlását elemezve, a művészet, szórakoztatás, szabadidő részaránya Magyarországon 2010-ben meglehetősen alacsony, 1,1% volt (korábban, főleg az 1990-es évek közepén volt magasabb is). Azonban az előző tétel nem tartalmazza pl. az információ, kommunikáció ágazathoz sorolt kiadói tevékenységet, film- és televízióműsor-gyártást, hangfelvétel-kiadást, de a távközlési és információtechnológiai szolgáltatások egy részét is szabadidős tevékenységek formájában fogyasztjuk el. Ezen felül a kultúra éppúgy jelen van az építészet, a reklám, továbbá a tudományos és a szabadalmi tevékenységben, nem is beszélve az oktatásról. Egy szélesebb kultúrafogalom tehát az előbbinél jóval magasabb részesedést mutatna. Ez azért van, mert a kultúra részben nyilvánvaló kulturális terméként, részben viszont úgy jelenik meg a gazdaságban (pl. dizájnelemként vagy az adott termék vagy szolgáltatás minőségét meghatározó információként), hogy nem választható el a termék vagy szolgáltatás más tulajdonságaitól. Ezt nevezhetjük – Polányi Károly³³⁾ nyomán – a gazdaság kulturális beágyazottságának.

Az időmérleg-vizsgálatok alapján sem tudjuk egyértelműen meghatározni, hogy pontosan mennyi időt fordítunk kulturális tevékenységekre,

hiszen egy adott tevékenység többféle aspektusból is megközelíthető, így többféleképpen is elszámolható az időmérlegnaplóban. A szabadon végzett tevékenységekre fordított idő valamelyest csökkent az elmúlt tíz évben (13 perccel), így csökkent a kulturális tevékenységekre fordítható idő is. Ennek ellenére bizonyos, a kultúra körébe sorolható tevékenységekre többet fordítunk, ilyen a sport és a hobbijellegű tevékenységek.

6.4 tábla

A kultúra szempontjából legjelentősebb ágazatok hozzáadott értékének részaránya a GDP termelésében (%)

Ágazat	2005	2008	2009	2010
Információ, kommunikáció	5,0	5,2	5,8	5,7
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	4,5	4,9	4,9	4,9
Oktatás	5,4	4,9	5,0	4,8
Művészet, szórakoztatás, szabadidő	1,2	1,2	1,1	1,1

Kifejezetten kulturális és sportrendezvények látogatására mindössze az összes szabadon végzett tevékenység 1%-át fordítjuk. A legtöbb szabadidőt tévé nézéssel töltjük (139 perc), illetve még olvasásra (20 perc) és internetezésre (12 perc) fordítunk számottevő mennyiséget. Az utóbbi alacsony értéke elsősorban a tevékenységet végzők nemzetközi viszonylatban is alacsony számából adódik, a ténylegesen internetezők között az arra fordított idő lényegesen magasabb, napi 92 perc. A társas szabadidőtöltést is meg kell említenünk, aminek legalább egy része biztosan elszámolható kulturális tevékenységként (pl. társastánc, kártyázás), de túlzás lenne teljes egészében odasorolnunk. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a szabadidő mintegy háromnegyed részét kulturális jellegű tevékenységekkel töltjük, azonban ennek nagy részét a tévé nézés teszi ki.

³³⁾ Polányi Károly elmélete szerint a gazdaság integrációja – az archaikus társadalmakban – alapvetően társadalm szerkezeti vagy intézményi elemekre épült. Később, továbbfejlesztve Polányi elméletét Mark Granovetter kimutatta, hogy a modern piacgazdaság hasonló mértékben függ a társadalmi struktúráról. Ezt a tételt nevezzük a gazdaság társadalmi beágyazottságának.

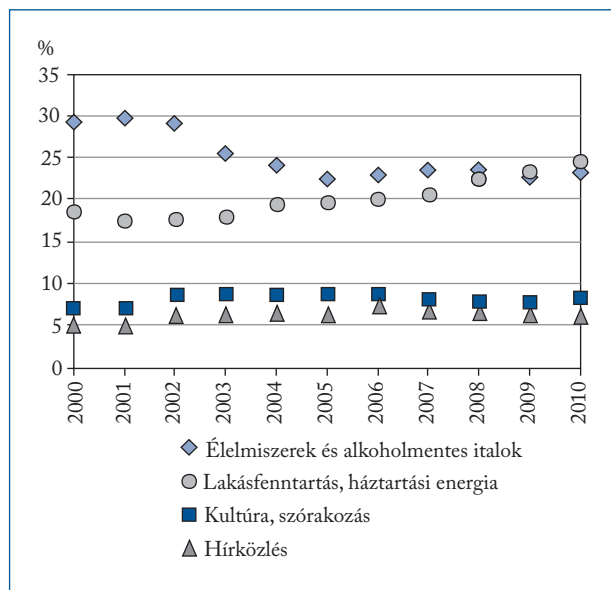
Mennyit költünk kultúrára?

Az egy főre jutó reáljövedelem 2010-ben már negyedik éve csökkent. Ezzel együtt a háztartások fogyasztása is visszaesett. Mindez azonban a háztartás-statisztika adatai szerint kevésbé érintette a kulturális fogyasztás relatív pozícióját.

A kulturális kiadások alapvetően inkább olyan tételek, amelyeken szükség esetén spórolni tudnak az emberek. Ezek egy része luxuscikknek is nevezhető, de kétségtelen, hogy a Maslow-féle szükséglethierarchiában viszonylag magasan helyezkednek, nem tartoznak az alapvető fogyasztási cikkekhez. A jólét növekedésével várhatóan nő az ezekre fordított kiadás, míg a rendelkezésre álló jövedelem csökkenésével az ezekre fordított kiadások aránya csökken a többi kiadási kategóriához képest.

6.11 ábra

A kultúra és néhány jelentősebb fogyasztási csoport részesedése a fogyasztási kiadásokban

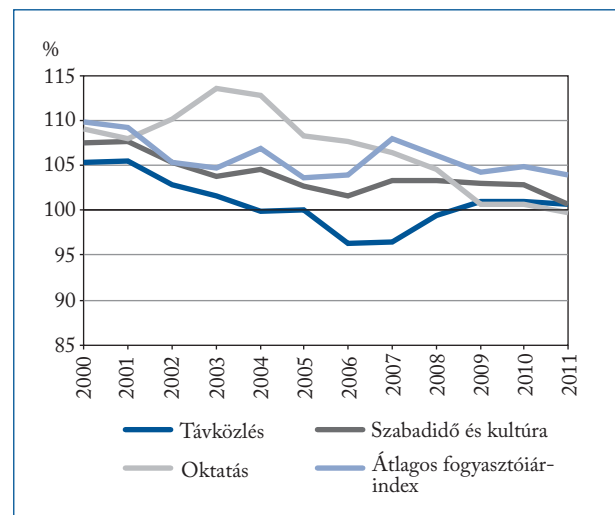
A várakozásoknak megfelelően mind a kultúra, mind a hírközlés részaránya a magánháztartások fogyasztási kiadásai között az elmúlt évtized közepéig lassan emelkedett (az utóbbi kicsit tovább, 2006-ig nőtt). Mindez összességében az életszínvonal emelkedésének tekinthető. Azonban a nemzetgazdaság 2006-tól jelentkező belső egyensúlyvesztése nem

egyformán érintette a fogyasztásszerkezet főbb tételeit. A kultúrára, szabadidőre, illetve hírközlésre fordított kiadások részaránya valamelyest csökkent, de ez nem jelentett nagyobb változást. (Ezzel szemben pl. az élelmiszerek fogyasztásszerkezetben betöltött pozíciója jelentősen változott, a korábbi csökkenő tendenciával szemben emelkedett, majd később stagnált.) 2009-től a nemzetközi pénzügyi válság begyűrűzésétől már nem romlott tovább jelentősen a helyzet, bár a hírközlésre fordított kiadások tovább csökkentek.

A kulturális termékek, szolgáltatások fogyasztásának e látszólagos rugalmatlansága feltehetően abból adódott, hogy a válság hatására a kínálati oldal az áremelkedés visszafogásával igyekezett a keresletet fenntartani. Mind a szabadidő és kultúra, mind a távközlés fogyasztói árának változása gyakorlatilag a teljes elmúlt évtizedben alatta maradt az általános fogyasztóiár-indexnek. Az oktatás az évtized első felében jócskán meghaladta, azonban 2007-től már itt is kisebb volt az árváltozás az összes termék és szolgáltatás súlyozott átlagánál.

6.12 ábra

A kultúra szempontjából legfontosabb fogyasztóiár-indexek alakulása (előző év=100%)

Mire költünk?

A kulturális fogyasztás jelentős mértékben függvénye az emberek szabadon elkölthető jövedelmének.

Ugyanakkor a kultúra különböző területei nem egyformán függnek a piactól.

A **nyomtatott sajtótermékek** megjelenési példányszáma egy már régebb óta tartó folyamat részeként tovább csökkent. Ez alapvetően az internetes publikációs formák elterjedésével magyarázható. A legutóbbi évet érintő csökkenés alól csak néhány újság és magazin jelentett kivételt. Ezzel összefüggésben az újságok, folyóiratok ára 2007-től jelentősen emelkedett, 2009-től az általános fogyasztóiár-emelkedést meghaladó mértékben.

A **könyvek** példányszáma és kínálatuk (a címek száma) 2008 óta jelentősebb mértékben csökkent. A világgazdasági válság előtt a kínálat növekedését figyelhetjük meg a példányszám visszaesése, illetve stagnálása mellett. A kiadott könyvek száma 2008-ban a volt a legmagasabb, ekkor több mint 14 ezer féle könyvet adtak ki. Azóta 14%-kal esett vissza a könyvek kínálatára is. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Országos Egyesületének adatai szerint a könyvforgalom folyó áron harmadik éve (reálértéken pedig 2006 óta) csökkenő. 2011-ben a teljes könyvforgalom 59 milliárd 528 millió forintot tett ki, ez egy háztartásra vetítve mintegy 16 ezer forintot jelent. Fontos megjegyeznünk, hogy az elmúlt évek visszaesése akár a kínálatot (a címek számát), akár a példányszámot nézzük, a szépirodalmat

és a gyermek- és ifjúsági irodalmat kevésbé érintette, ezért ezeknek a műfajoknak a részesedése erősödött a könyvpiacra 2008 és 2011 között.

A könyvek és a kulturális szolgáltatások árának emelkedése 2007-től mérséklődött. A könyvek 2009-től, a kulturális szolgáltatásoké 2010-től már nem éri el az áremelkedés átlagos szintjét. Ennek ellenére a magánháztartások **kulturális szolgáltatásokra** (mozi, színház, múzeum stb. látogatása) **fordított kiadásai** az elmúlt évtizedben jelentősen emelkedtek, részarányuk az összes kultúrára és szórakozásra fordított kiadáson belül a 2000 és 2010 között 18%-ról 25%-ra nőtt. Könyvekre és főleg folyóiratokra viszont kevesebbet fordítunk, mint az ezredfordulón (részarányuk az összes kultúrára és szórakozásra fordított kiadás között 2, illetve 3 százalékponttal csökkent, és 2010-ben 7-7%-ot tett ki).

A **mozik** látogatottsága az elmúlt évtized első felében a korábbi trend folytatásaként tovább csökkent, azonban ez a folyamat 2007-ben megállt, és ezt követően ingadozó volt. 2010-ben összesen 11 millió látogatást regisztráltak, 4%-kal többet, mint a korábbi évben. A magyar filmeket választók aránya jelentősen csökkent, 2010-ben 4,7% volt. Ennek egyik meghatározó oka lehet a magyar filmgyártás jelentős visszaesése. 2009-től nagymértékben csökkent a magyar filmek száma.

MAGYAR FILMGYÁRTÁS

A rendszerváltást követően alapvetően megváltozott az emberek viszonya a mozgóképhez, a közönség átalakult, a korábbi filmezési szokások érvényüket veszítették.³⁴⁾ A mozik, filmszínházak tulajdonosi összetétele módosult, számtalan vidéki mozi szűnt meg, helyét pedig egyre inkább a bevásárlóközpontokban létesült multiplexmozik vették át, ahol nagyobb kényelem, több vetítőterem, nagyobb befogadóképesség és modern technika várta a nézőket. Az elmúlt egy évtizedben jelentősen visszaesett a mozitermek és a látogatók száma, továbbá a magyar filmek részesedése a filmek között. 2010-ben a magyar filmek látogatottsága kevéssel meghaladta a fél milliót, míg a külföldieké 10,6 millió fő volt. A rendszerváltás óta eltelt több mint két évtized alatt száz meg száz filmet vetítettek a hazai mozik, ám a 30 legnézettebb film listáján – az angolszász filmek hegemóniája mellett – egyetlen magyar film szerepel. A magyar filmek számszerű csökkenése ellenére a minőségi filmgyártás továbbra is jelen van a hazai mozgókép kultúrában, amit nemzetközi szinten is elismernek.

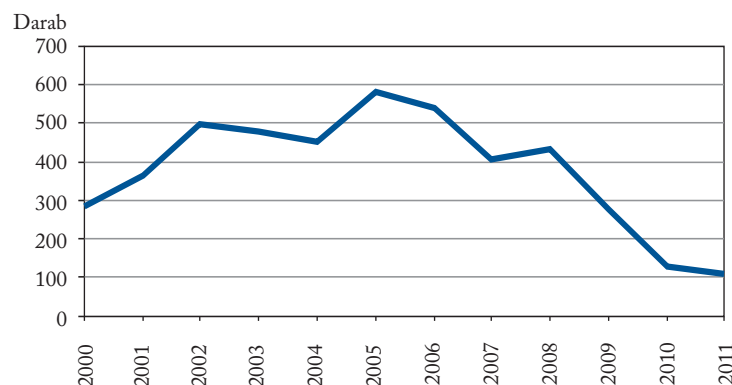
³⁴⁾ Forrás: [Volt egyszer egy filmgyár \(honlap\): IV. A magyar filmgyártás válságos esztendői \(1986–2000\)](#).

A magyar filmgyártás az utóbbi években új lendületet kapott. Több, világszínvonalú infrastruktúrával rendelkező filmstúdió épült Magyarországon, ami a 2004-ben bevezetett 20%-os adó-visszatérítési rendszernek³⁵⁾, a hazai filmes szakemberek magas szintű szaktudásának és a kedvező euró-dollár árfolyamnak köszönhetően ideális forgatási környezetet teremtett a külföldi produkciók számára. A magyar állam 24%-ot keres minden adókedvezményre fordított forint után, ami mellett közvetett haszon is jelentkezik az idegenforgalom, szállítmányozás, a fogyasztás és a foglalkoztatás területén.³⁶⁾

A filmipart, a filmkészítőket érzékenyen érinti a szerzői jogok megsértéséhez kapcsolódó kalóztevékenység. (A kriminálstatisztikai adatok szerint az elmúlt években kedvezően alakult a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértésének a száma hazánkban, a csökkenő tendencia 2008 óta tart. 2011-ben 15 és fél ezer ilyen jellegű bűncselekményt követtek el, harmadával kevesebbet az előző évinél.) Az interneten terjedő kalózkópiák, a hamisított DVD-k vagy az elkészült alkotások illegális letöltése jelentős károkat okoznak. Az Audiovizuális Művek Szerzői Jogait Védő Közcélú Alapítvány (ASVA) közlése alapján Magyarországon tízből kilenc letöltés illegális, és tíz DVD-ből hét nem eredeti. Ez a filmiparhoz kötődő tevékenységekben 2005-ben 102 milliárd forint nagyságú kárt okozott. Nemzetközi összevetésben az egy főre vetített „veszteséglistán” hazánk – Franciaország, Spanyolország és az Egyesült Királyság után – a negyedik helyet foglalta el.

6.13 ábra

A magyar filmek számának alakulása

Forrás: Magyar filmes adatbázis.

A változó statisztikai besorolás miatt – amit a 2008-ban megjelenő előadó-művészeti törvény hozott magával – a **hangversenyek** és **színházak** adatai 2008 előtt és azt követően nem összehasonlíthatók, ugyanis 2008 után az adatszolgáltató intézmények száma jelentősen bővült. A legfrissebb adatokból az látszik, hogy a színházak látogatottsága 2011-ben a korábbi évhez képest 2%-kal csökkent (összesen mintegy 4,5 millió volt), miközben a színházak száma és valamelyest az előadások száma is nőtt. A hang-

verseny-előadások száma növekvő, a látogatottságuk ingadozó, 2011-ben nőtt, 1 millió 170 ezer volt.

A **múzeumok** látogatottsági adataiban jól érzékelhető a visszaesés az elmúlt évtized közepéhez képest, azonban ennél az intézménytípusnál is már a (nemzetközi) pénzügyi válság jelentkezése előtt elkezdett csökkenni a látogatók száma, és ez folytatódott a 2008 utáni években is. Ennek eredményeként az ezredfordulón mért szint alá esett (mintegy 4%-kal) a látogatók száma. A kereslet csökkenése a

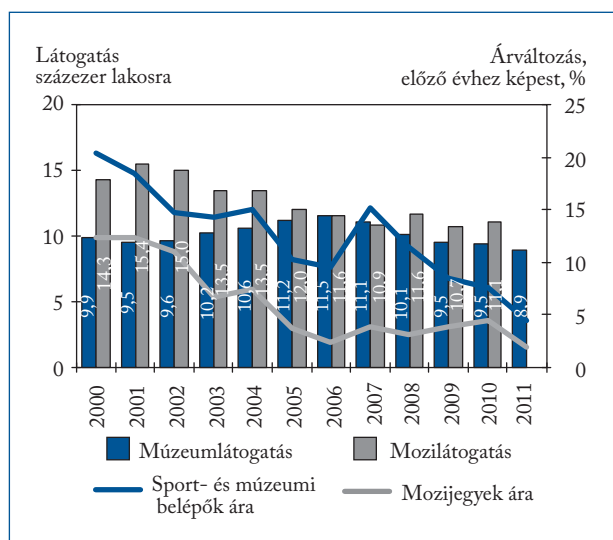
³⁵⁾ A hazai filmtámogatási törvény lehetőséget ad a Magyarországon készülő filmeket támogató társaságoknak és a filmgyártóknak, hogy a gyártási költségeik 20%-át visszaigényeljék. Adóigazolást 6,3 milliárd forint összértékben adott ki a Nemzeti Filmiroda, így 31,5 milliárd forint körül alakulhatott a 2011-ben filmgyártásra fordított összeg nagysága.

³⁶⁾ Forrás: GyártásTrend: Hollywood Rákospalotára költözött – High-tech filmgyártás Magyarországon, 2010. május 26.

kiállítások számának bővülése mellett következett be. 2011-ben összesen 3550 kiállítást rendeztek, és közel 9 millió látogatást regisztráltak.

6.14 ábra

A kulturális szolgáltatások igénybevételének és a belépők árának alakulása

Az egy rendezvényre jutó látogatók (nézők) száma mind a mozik, mind a színházak esetében fokozatosan csökkent az elmúlt évtizedben. A mozik esetében körülbelül kétharmadára, a színházaknál háromnegyedére esett vissza. A muzeális intézményeknél ez a mutató a látogatószámmal közel párhuzamosan változott, 2006-ig emelkedett, majd utána csökkent. Összességében 25%-kal volt kisebb az egy rendezvényre jutó látogatás 2010-ben, mint 2000-ben. Az egy rendezvényre jutó látogatószám összes látogatószámánál nagyobb arányú visszaesése a kiállítások számának jelentős bővüléséből adódik.

6.5 tábla

A kulturális intézmények egy rendezvényére jutó néző-, látogatószáma

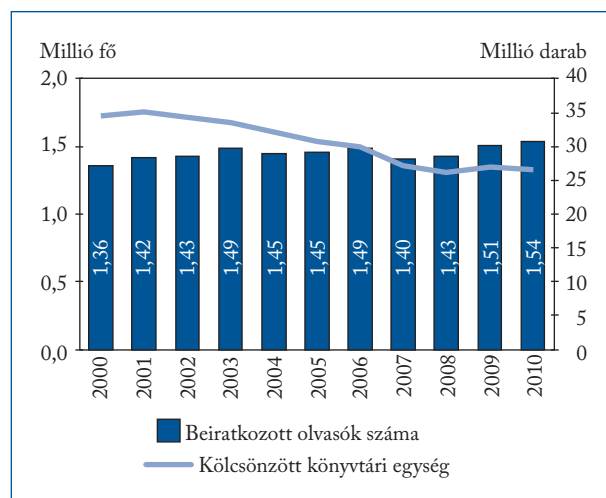
Intézmény	2000	2005	2008	2009	2010
Mozi	38,4	26,6	24,7	22,3	23,1
Színház	310,5	308,5	275,3	235,5	238,7
Múzeum	3528,9	4086,2	3149,8	2899,1	2664,8

(fő)

A könyvtárak igénybevétele nem jelent nagy kiadást a háztartások számára, illetve több helyen térítésmentes, így használatuk – a rádió, a televízió és az internet mellett – a legszélesebb rétegek számára hozzáférhető szórakozási és kulturálódási forma. A közel nyolcezer könyvtár nagy része települési és iskolai könyvtárakból áll. A települési könyvtárakba beiratkozott olvasók száma 2008-tól újra növekvő volt, és a kikölcsönzött könyvtári egységek számának hosszabb ideje tartó csökkenése is megállt. Ebben szerepet játszhatott a könyvtárak profilbővítése (hagyományos kínálatuk mellé fokozatosan felvették a multimédiás adathordozókat, illetve különböző elektronikus szolgáltatásokat is), de lehetséges, hogy az is hozzájárult, hogy sokan romló anyagi helyzetük miatt könyvvásárlás helyett a kölcsönzés mellett döntenek.

6.15 ábra

A települési könyvtárak olvasóinak száma és kölcsönzési aktivitása

A kölcsönzési aktivitás az 1990-es évek közepe óta csökkenő tendenciát mutatott. A könyvtárhatalmas használat visszaszorulásában azonban a televízió és egyéb szórakozásformák mellett valószínűleg az internet terjedése is hozzájárult, ami viszont – figyelembe véve az ingyenesen hozzáférhető elektronikus tartalmak számának jelentős gyarapodását – nem feltétlenül jelenti magának az olvasásnak a visszaszorulását. Egyes szakértők szerint inkább az olvasási szokások részleges átalakulásának vagyunk tanúi.

Más, művészettörténeti, művészettudományi vélemények a kultúra területén bekövetkezett ún. képi fordulatról beszélnek, eszerint míg a modern korban alapvetően a nyelv, jelenleg újra a kép dominál a művészetben (vizuális kultúra). Mindenesetre tény, hogy az időmérlegadatok mind az olvasók számára, mind az olvasással töltött időnek a csökkenését jelzik. E folyamatban kedvező fordulatot jelentett, hogy a kiköcsönzött könyvtári egységek számának visszaesése megállt, sőt 2009-ben 3%-kal emelkedett, a beiratkozott olvasók száma pedig 2008-tól újra emelkedik.

A szórakoztató rendezvényeken, művészeti eseményeken, közösségi rendezvényeken és klubfoglalkozásokon részt vevők száma az évtized első felében egyértelműen emelkedett, a válság éveiben viszont inkább stagnált vagy csökkent.

Tartós fogyasztási javak

A kulturális fogyasztást és szórakozást megtestesítő tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságban is megfigyelhető a kiszorító hatás, ami az összes többi tartós fogyasztási cikkre is jellemző: az újabb fejlesztésű, korszerű termékekkel való ellátottság tovább növekedett, miközben azok elődei (hagyományos színes televízió, videomagnó, vezeték nélküli telefon) csökkenő számban vannak jelen. Ennek ellenére

az audiovizuális technikára, fényképezőgépekre és tartozékaira, valamint az információfeldolgozásra fordított kiadások részaránya jelentősen csökkent a magánháztartások kultúrára és szórakozásra fordított kiadásai között. Ennek az a magyarázata, hogy ezeknek a termékeknek az ára folyamatosan csökkent az infláció ellenére is.

Anyagi depriváció – kulturális depriváció

Végül a kikapcsolódás eszközeinek tárgyalásakor érdemes megemlítenünk az anyagi vagy egyéb okokból a legalapvetőbb eszközökkel sem rendelkezőket, hiszen az anyagi depriváció egyben a kultúrától való megfosztottságot is jelenti. Sajnos ez befolyásolja a gyermekek tanulási lehetőségeit is. Nincsenek részletes adataink erről a témáról, a rendelkezésre álló néhány objektív mutató is csak jelzésértékű lehet. Színes televízióval ma már szinte mindenki rendelkezik az unióban a legtöbb országban, így nálunk is ezen eszközt szándékukon kívül nélkülözők aránya 1% alatti. A háztartás-statisztika szerint Magyarországon még a mediánjövedelem 60% alatt élők között is mindössze 1–2% lehet.

A mobilkommunikáció elterjedésével szinte mindenki rendelkezik már valamilyen telefonnal. Ezzel az eszközzel anyagi okokból nem rendelkezők aránya uniós átlagban 0,7%, Magyarorszá-

6.6 tábla

A tartós fogyasztási javak száz háztartásra jutó száma

(darab)

Intézmény	2003	2005	2007	2009	2010
Színes televízió	135	140	148	151	154
Ebből: plazma, LCD	8	13
Fekete-fehér televízió	8	5
CD-lejátszó	18	27	35	39	39
Videomagnó	58	56	51	44	40
DVD-lejátszó	6	24	43	52	55
Digitáliskamera és fényképezőgép	..	11	24	34	37
Asztali számítógép (PC)	30	37	46	50	51
Hordozható számítógép (laptop)	6	14	19
Mobiltelefon	124	140	166	176	178
Ebből: saját	116	131	159	169	171

gon viszont ennek a duplája, 1,5% – bár 2005 és 2010 között ebben a tekintetben, mint sok más helyen, nálunk is javult a helyzet. A kényszerűségből telefonnal nem rendelkezők aránya Romániában és Bulgáriában a legmagasabb (7, illetve 3%), de ezekben az országokban is jelentősen csökkent az elmúlt öt évben. Különösen az egyedül élők, azon belül is az egyedül élő idősök között vannak legnagyobb arányban a nélkülözők, pedig pont ők szorulnak leginkább rá erre, hiszen krízishelyzetben ezen keresztül tudnak segítséget hívni.

A számítógéppel kényszerűségből nem rendelkezők aránya az unióban 6%, Magyarországon 11%. A jövedelmi szegénység itt is meghatározó, hiszen a mediánjövedelem 60%-a alatt élők között ezek az arányszámok jóval magasabbak (EU-27 átlagában 15%, Magyarországon 31%). Erre utal az is, hogy hazánkban a három vagy annál több gyermekes családok és az egyszülős családok között szintén magas, mintegy 16% a számítógépet anyagi okból nélkülözők aránya.

A szegények és a jómódúak kulturális fogyasztása

Kultúrára és kikapcsolódásra a legfelső jövedelmi tizedbe tartozók közel nyolcszor annyit költenek, mint a legalsó tized. Bizonyos tételekre (pl. sport, kemping célú tartós javak, hangszerek, szervezett társasutazás) a legszegényebbek egyáltalán nem vagy szinte nem költenek, így a különbség nem számszerűsíthető. A kulturális szolgáltatásokra (pl. mozi, színházlátogatás) fordított összegek esetében a leggazdagabbak és legszegényebbek különbsége ötszörös volt, alacsonyabb, mint a korábbi években.

A válság hatására a fogyasztás egyenlőtlensége nem emelkedett, sőt összességében inkább kismértékben kiegyenlítetté vált. (A jövedelmi egyenlőtlenségi mutatók is hasonló tendenciát mutatnak.) A kultúrát érintő főbb tételek tekintetében nem rajzolódik ki egyértelmű kép. A kultúrára és szórakozásra fordított kiadások esetében a két szélső jövedelmi tized hányadosa 2008 és 2010 között csökkent, ugyanakkor az oktatásra fordított kiadásoknál fordított irányú folyamatot láthatunk, a különbségek nőttek. A magánháztartások hírközlésre költött kiadásainak egyenlőtlensége ingadozó volt.

A kultúrára és szórakozásra fordított kiadásokon belül az újságokra, folyóiratokra, a szervezett társasutazásokra és a hobbiállatokra fordított kiadások között nőtt az elmúlt két évben leginkább az első és a tizedik jövedelmi decilis fogyasztáskülönbsége.

6.7 tábla

A legfelső és a legalsó jövedelmi tized fogyasztásának hányadosa fogyasztási csoportonként (legfelső jövedelmi tized/legalsó jövedelmi tized fogyasztási kiadása)

(%)

Fogyasztási csoport	2005	2008	2009	2010
Összes fogyasztási kiadás hányadosa	4,4	4,2	4,1	3,9
Ebből:				
élelmiszerek és alkoholmentes italok	2,1	2,3	2,4	2,3
lakásfenntartás, háztartási energia	3,1	3,1	3,1	3,0
hírközlés	5,7	4,5	5,0	4,7
kultúra, szórakozás	8,8	8,7	8,4	7,9
oktatás	4,2	3,1	3,3	3,8

TÁRGYMUTATÓ

A, Á

adósságállomány: 101, 102, 105, 106
adósságráta: 80
adósságválság: 77, 81, 83, 153
áfakulcs: 62, 129
államháztartás: 80, 81, 101–103, 105, 106, 147–150
álláskereső: 29, 33
állatállomány: 113–115, 140
általános iskola: 34–36, 38
alternatív energiaforrások: 142
Amerikai Egyesült Államok: 77–79
árfolyamrögzítés: 51, 52, 153
áruszállítás, áruszállítási teljesítmény: 124
atipikus foglalkoztatás: 22, 23, 27
átlagkereset: 24, 25, 43–45, 48, 121, 160

B

belföldi felhasználás: 88
belföldi vendégek: 133, 135
beruházások: 77–81, 88, 89, 91, 139, 160
bevásárlóközpontok és hipermarketek: 130, 131
biomassza: 142, 143
biotermékek: 140
bruttó állóeszköz-felhalmozás: 80, 81, 88
bruttó hazai termék (GDP): 54, 77–79, 84–86, 88–91
bruttó nemzeti jövedelem (GNI): 85
bűncselekmények: 71–74, 167

C, Cs

cenzus: 15
családi adókedvezmény: 17, 46, 49, 56
családi adózás: 46
családtámogatás: 47, 49, 50
csecsemőhalandóság: 16, 66

D

devizahitel-állomány: 52, 105, 152
devizahitelezés: 51–53, 66, 105, 152, 154, 163

E, É

egészségtudatos táplálkozás: 56
egészségügy: 21, 55, 66–68, 89
egyéni gazdaságok: 112, 114
egykulcsos jövedelemadó: 43, 45, 46, 103
egynapos ellátás: 66
élelmiszerárak: 61, 63, 64, 82, 83, 130
élelmiszer-fogyasztás: 55, 56, 58
elítéltek: 74

energiaárak: 54, 63, 64, 78, 97, 143
energiafogyasztás: 141
energiafüggőség: 140, 141
energiatermelés: 140, 142, 143
építőipar: 65, 91, 121–124
építőipari szerződésállomány: 123
étkezési utalványok: 56, 131, 132
euró (árfolyam): 52, 83, 84, 87, 105, 147, 148, 156
export: 78, 84, 86, 94–99, 116–122, 157, 159, 160

F

fekvőbeteg-ellátás: 66, 68
feldolgozóipar: 82, 88–90, 116–120
felsőoktatás: 30, 31, 34, 37, 38, 92, 93, 110, 111
foglalkoztatási arány: 22–24, 26, 28, 30–32, 36
foglalkoztatottság: 22, 23, 32, 36, 43, 49, 58, 134
fogyasztói árak: 43, 61–63, 78, 79, 82–84, 130, 155, 158, 165
folyó fizetési mérleg: 99, 100
forint leértékelődés: 87, 97, 147–149, 154, 155
forintárfolyam: 52, 54, 87, 91, 97, 148, 154, 156

G, Gy

gazdasági teljesítmény: 77, 78, 82, 84, 86, 88–90, 147, 156
gépipar: 116, 117
gyermeknevelési támogatás: 49, 50
gyermekvállalás: 17–19
gyógyszer: 64, 96, 97, 105, 118, 129

H

halandóság: 14–16
házasságkötés: 18, 19
háztartások tényleges fogyasztása: 53, 54, 88, 89
hulladék: 139, 142, 143

I

import: 78, 79, 86, 94–99, 115, 116, 121, 157, 160
inaktív, inaktív lakosság: 22, 25, 29, 33, 50, 55, 58, 66
infláció: 61–64, 78, 79, 83, 84, 128
internet-előfizetés: 126–128
internetezés: 59, 164
ipar: 78, 90, 91, 110, 116–118, 120, 122, 138, 147
ipari termelés: 78, 82, 90, 116–118, 120
iskolai végzettség: 18, 25, 26, 33, 34, 36, 44
iskolázottság: 23, 30, 34–38

J

Japán: 77–79, 96, 98, 157
 járműgyártás: 89, 91, 117, 120, 121, 157–160
 jelzáloghitel: 52, 53, 154
 jövedelmezőség: 112, 124, 140

K

K+F tevékenység: 110, 111
 kereset: 23, 25, 43–46, 48, 103, 121, 158–160
 készletállomány: 89
 Kína: 77–79, 157
 kiskereskedelem: 128–130, 162
 kiskereskedelmi forgalom: 128–131
 kisvállalkozások: 110, 120, 123
 kórházak: 66, 67
 költségvetési szervek: 45, 89, 103
 könyvek: 60, 61, 166, 168
 kőolaj: 61, 82, 83, 96, 118, 120, 141, 155, 159
 környezetvédelmi beruházások: 139
 közepes méretű vállalkozások: 110, 120
 közfoglalkoztatás: 22–25
 közigazgatás: 24, 32, 93, 128, 139
 közlekedés: 13, 55, 56, 71, 73, 124, 125, 138
 közösségi fogyasztás: 88
 központi költségvetés egyenlege: 102
 közsféra: 23, 24, 32, 43, 132
 kultúra: 50, 54, 55, 59, 61, 164–170
 kutatás, fejlesztés: 93, 98, 99, 110, 111
 külföldi vendégek: 132, 133, 135
 külkereskedelem: 78, 85, 86, 94–99, 115, 147, 155, 158, 160
 külkereskedelmi termékforgalom: 94, 95
 különadó: 91, 103

L

lakásállomány: 64, 65
 lakásfenntartás: 54–57, 70, 71, 165, 170
 leminősítés: 77, 78, 84, 151

M

maastrichti kritérium: 80, 81, 105, 148–150
 magán-nyugdíjpénztár: 50, 53, 105, 149, 155
 magán-nyugdíjpénztári reálhozam kifizetés: 51, 88, 153
 magyar állampolgárság: 21
 megélhetés: 47, 57
 megtakarítások: 51, 52, 88, 151
 mezőgazdaság: 38, 63, 90, 91, 112, 113, 119, 139, 147
 mezőgazdasági kibocsátás: 113
 migráció: 14, 15, 20, 21, 68
 mobilinternet: 126, 179
 mobiltelefon: 57, 126, 127, 169

munkaerőpiac: 21–23, 26, 30, 32, 34, 36, 43, 78, 118
 munkanélküliség: 21, 22, 28–32, 36, 47, 49, 58, 78, 81, 82

N, Ny

nagyvállalatok: 110, 116, 120
 népességfogyás: 12–14
 népsűrűség: 14
 népszámlálás: 12, 13, 15, 64
 nettó keresetek: 43, 45, 46, 158
 nettó külföldi tartozás: 101, 102, 148
 nonprofit szféra: 24, 32, 47, 50, 54, 88, 109
 növénytermesztés: 90, 113
 nyersanyagárak: 77, 154
 nyugdíj, nyugdíjasok: 28, 33, 43, 44, 47–49, 56, 64, 71, 104, 109
 nyugdíjkorhatár: 20, 26, 28, 29, 33, 48

O, Ó

oktatás: 20, 30, 31, 34–38, 45, 47, 50, 55, 91, 93, 164, 165, 170
 orvosellátottság: 68
 óvoda: 17, 34, 35, 38

P

pénzügyi mérleg: 100, 101
 pénzügyi vagyon: 50–53, 152

R

rádió: 59, 60, 168
 reálbér: 23, 43, 54, 88, 128
 reálnyugdíj: 48
 rendelésállomány: 120
 részmunkaidős foglalkoztatás: 25–28
 rokkantsági nyugdíj, rokkantnyugdíjasok: 29, 47, 48

S, SZ

svájci frank: 52, 83, 84, 87, 147, 148, 153, 163
 szálláshely-szolgáltatás: 45, 54, 91, 132–135
 szállítás, raktározás: 89–91
 szállópor-emisszió: 138
 szántóterület: 113, 114, 140
 szegénység: 25, 50, 58, 59, 69, 169
 személygépkocsi: 57, 125, 126, 157–163
 személygépkocsi-állomány: 125, 126, 163
 személyi jövedelemadó: 17, 43, 46, 54, 103, 128
 személyszállítás: 125
 szobafoglaltság: 134, 135
 szociális támogatások: 23, 25, 58
 szociális védelem: 68, 69
 szolgáltatásexport: 98
 születésszám: 15, 17–20, 49

T

társadalmi jövedelmek: 43, 47, 50
társadalmi kirekesztés: 58
társadalombiztosítási alapok: 103, 104
tartós fogyasztási cikkek: 56, 57, 63, 64, 77, 169
tartozásállomány: 101
tejtermék és tojás: 115, 116
televízió: 57, 59, 169
termékenység: 14, 16–18
termelői árak: 78, 83, 115, 120, 159
termésmennyiség: 113, 114
természetbeni társadalmi juttatások: 47, 50, 54, 88
tőkemérleg: 100
transzferek: 28, 43, 88, 100
transzferek egyenlege: 100
túlzotthiány-eljárás, EDP: 105, 106
turizmus: 98, 99, 132–135

U, Ú, Ü

új rendelések: 120
urbanizáció: 13

utazási kedv: 133
üres álláshelyek: 32
üzemanyagár: 56, 61, 63, 64, 87, 130, 147, 155, 162

V

válás: 19
vállalati kutatóhelyek: 111
válság: 80, 81, 84, 121, 147, 148, 150, 153
vándorlás: 12–14, 20
várható élettartam: 19, 20, 48, 66
városodás: 13
végső fogyasztás: 88
végtörlesztés: 51, 52, 147, 152–154
vendégforgalom: 132–135
vendéglátás: 45, 55, 91, 134
versenyképesség: 91–94
versenyszféra: 23, 24, 32, 43, 45, 132
vezetékes telefonvonal: 126
visegrádi négyek, visegrádi országok: 16, 17, 23, 24,
79, 116, 117, 121

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. NÉPESSÉG, MUNKAERŐ-PIACI VISZONYOK, OKTATÁS

1.1	Magyarország lakónépessége.....	12
1.2	A lakónépesség száma és változása megyénként, 2001. február 1. és 2011. október 1. között.....	12
1.3	A népsűrűség és változása megyénként, 2001. február 1. és 2011. október 1. között.....	14
1.4	A természetes népmozgalmi folyamatok alakulása.....	16
1.5	Teljes termékenységi arányszám a visegrádi országokban.....	16
1.6	A 15–49 éves nők száma és az elveszületési arány alakulása Magyarországon.....	18
1.7	Élveszületések az anya családi állapota szerint.....	18
1.8	A 15 éves és idősebb népesség megoszlása családi állapot szerint, január 1.	19
1.9	A népesség korösszetétele, január 1.	20
1.10	A 15–64 éves gazdaságilag aktív és inaktív népesség számának alakulása.....	22
1.11	A foglalkoztatási arány alakulása a visegrádi országokban.....	24
1.12	A közszféra létszámának alakulása.....	24
1.13	A részmunkaidőben foglalkoztatottak száma nemek szerint.....	27
1.14	A munkanélküliek számának alakulása korcsoportok szerint.....	29
1.15	A 15–24 éves fiatalok munkaerő-piaci helyzete.....	31
1.16	A 15–64 éves gazdaságilag inaktív népesség száma és összetétele.....	33
1.17	Óvodai feladatellátási helyek és férőhelyek száma.....	35
1.18	Foglalkoztatási arány iskolai végzettség szerint, 2011.....	36
1.19	Az oktatásra fordított kiadások a GDP százalékában, 2008.....	38

2. ÉLETKÖRÜLMÉNYEK

2.1	A havi bruttó átlagkereset alakulása.....	43
2.2	A 25–64 éves nők teljes munkaidős éves átlagkeresetének elmaradása a férfiakétól, 2009.....	44
2.3	A reálnyugdíj alakulása.....	48
2.4	A háztartási devizahitel-állomány változásának legfontosabb összetevői.....	52
2.5	A háztartások bruttó és nettó pénzügyi vagyonának alakulása, valamint a kötelezettségek összetétele.....	53
2.6	A háztartási hitelállomány deviza szerinti bontásban.....	53
2.7	A fogyasztás és a GDP alakulása.....	54
2.8	Az egy főre jutó kiadások szerkezete.....	55
2.9	Az egy főre jutó éves élelmiszer-fogyasztás alakulása.....	56
2.10	A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés aránya az Európai Unióban, 2010.....	59
2.11	A főbb műsortípusok aránya a közszolgálati rádiók műsoridejében.....	60
2.12	A könyvek száma és példányszáma.....	60
2.13	A fogyasztóiár-index alakulása.....	61
2.14	A fogyasztóiár-index és a változatlan adótartalmú árindex alakulása.....	62
2.15	A fogyasztói árak változása, 2011.....	63
2.16	A lakásállomány szobaszám szerinti összetétele, január 1.....	64
2.17	A lakásépítés alakulása.....	65
2.18	A kórházak kihasználtsága, 2010.....	67
2.19	A drogot fogyasztó európaiak aránya.....	67
2.20	Az üres orvosi álláshelyek aránya.....	68
2.21	A külföldre távozó egészségügyi dolgozóknak kiállított bizonyítványok száma.....	68
2.22	Idősek otthona tízezer lakosra, megyénként, 2010.....	69
2.23	Az öregségi nyugdíjminimum a nettó átlagkereset százalékában.....	70
2.24	Regisztrált bűncselekmények számának alakulása.....	71
2.25	A kábítószerrel történő visszaélések számának alakulása.....	72

3. HAZAI ÉS NEMZETKÖZI MAKROGAZDASÁGI FOLYAMATOK

3.1 A világ GDP-jének megoszlása, 2011.....	78
3.2 A GDP volumenváltozása a világgazdaságban.....	79
3.3 A GDP volumenváltozása az unióban és legnagyobb gazdaságaiban.....	79
3.4 Az államháztartás egyenlege a GDP százalékában, 2011.....	80
3.5 Az államadósság a GDP százalékában, 2011	81
3.6 Az alap- és nyersanyagpiaci árfolyamok alakulása.....	83
3.7 A fogyasztóiár-index és az alapkamat alakulása az Európai Unióban	83
3.8 A GDP volumenváltozása	85
3.9 Az egy főre jutó GDP eltérése az EU-27 átlagától, vásárlóerő-paritáson	86
3.10 A forint árfolyamának alakulása.....	87
3.11 Hozzájárulás a GDP változásához a felhasználási oldalon.....	88
3.12 A GDP és a fontosabb felhasználási tételek alakulása	89
3.13 Az ESI-indikátor alakulása	90
3.14 Hozzájárulás a GDP változásához a termelési oldalon	91
3.15 Magyarország helyezése a versenyképességi rangsorban	92
3.16 A külkereskedelmi termékforgalom egyenlegének alakulása.....	94
3.17 Hazánk Németországgal folytatott külkereskedelmének összetétele árucsoportok szerint	95
3.18 A külkereskedelmi termékforgalom mérlegének alakulása főbb országcsoportonként.....	95
3.19 A külkereskedelem áruszerkezete.....	96
3.20 A folyó fizetési mérleg és összetevői	100
3.21 A nettó külföldi adósságállomány alakulása	102
3.22 Az államháztartás hiánya pénzforgalmi szemléletben számítva	102

4. ÁGAZATI TELJESÍTMÉNYEK

4.1 A vállalkozások K+F-ráfordításaiból az ipar és a szolgáltatások aránya, 2009.....	110
4.2 A vállalati kutatóhelyek száma és az egy kutatóhelyre jutó tényleges létszám.....	111
4.3 A mezőgazdaság részesedése a nemzetgazdaságból	112
4.4 Termésátlag.....	114
4.5 A mezőgazdasági termelői árak alakulása	115
4.6 A főbb élelmiszercsoportok külkereskedelmi forgalma, 2011.....	116
4.7 Az ipari termelés változása.....	117
4.8 A visegrádi országok ipari termelésének volumenváltozása.....	117
4.9 Az ipari termelés és értékesítés trendje	118
4.10 Az élelmiszer-ipari termelés és értékesítés alakulása.....	119
4.11 A visegrádi országok építőipari termelési volumenének alakulása.....	121
4.12 Az építőipari termelés volumenének alakulása építményfőcsoportonként	122
4.13 Az építőipari termelés megoszlása a vállalkozások létszám-kategóriája szerint, 2011	123
4.14 A szállítási ágazatok áruszállítási teljesítménye.....	124
4.15 A helyközi személyszállítás teljesítményének alakulása a meghatározó tömegközlekedési eszközökön.....	125
4.16 Az internet-előfizetések száma hozzáférés szerint	127
4.17 Széles sávú internetkapcsolattal rendelkező háztartások aránya az összes háztartásból.....	128
4.18 A kiskereskedelmi forgalom volumene	129
4.19 Az üzemanyagok fogyasztói árának és forgalmának alakulása	130
4.20 Az Erzsébet-utalvány és a bérek adózási terhei, 2012	131

5. KÖRNYEZET ÉS ENERGIA

5.1 A magyar népesség megoszlása a település népességnagyság-kategóriája szerint.....	138
5.2 Hulladék keletkezése Magyarországon	139
5.3 Környezetvédelmi ráfordítások, 2010.....	139
5.4 Az unió és tagországainak energiafüggősége, 2010	141
5.5 A bruttó villamosenergia-termelés megoszlása energiahordozók szerint	141
5.6 Megújuló és hulladék energiaforrásokból megtermelt villamos energia mennyisége energiaforrások szerint ..	142

6. KIEMELT TÉMÁK

6.1 A forint napi árfolyamának relatív változása	148
6.2 Az EU tagállamainak államadóssága a GDP százalékában.....	149
6.3 A magyar állampapírok hó végi referenciahozamai.....	150
6.4 Hazánk öt éves csőd kockázati mutatójának és az OTP-részvény árfolyamának alakulása	151
6.5 A világ gépkocsitermelése	157
6.6 A járműgyártás feldolgozóipari ág termelése és értékesítése.....	159
6.7 Létszám, termelékenység és reálkereset a járműgyártás feldolgozóipari ágban.....	159
6.8 A gépjárműüzemanyag-kiskereskedelem és a gépjármű- és járműalkatrész-kiskereskedelem alakulása	162
6.9 A gépjárműüzemanyag-kiskereskedelem és a gépjármű- és járműalkatrész-kiskereskedelem volumenének alakulása.....	162
6.10 A Magyarországon első alkalommal forgalomba helyezett személygépkocsik száma és az állomány átlagos kora	163
6.11 A kultúra és néhány jelentősebb fogyasztási csoport részesedése a fogyasztási kiadásokban.....	165
6.12 A kultúra szempontjából legfontosabb fogyasztóiár-indexek alakulása.....	165
6.13 A magyar filmek számának alakulása.....	167
6.14 A kulturális szolgáltatások igénybevételének és a belépők árának alakulása	168
6.15 A települési könyvtárak olvasóinak száma és kölcsönzési aktivitása	168

TÁBLÁK JEGYZÉKE

1. NÉPESSÉG, MUNKAERŐ-PIACI VISZONYOK, OKTATÁS	
1.1 A közfoglalkoztatás alakulása Magyarországon	25
1.2 A foglalkoztatási arány a 25–64 évesek körében iskolai végzettség és nemek szerint, 2011	26
1.3 A munkával töltött órák éves becsült száma az unióban, 2010 (ipari ágazatokra vonatkozóan)	27
1.4 A foglalkoztatottság és munkanélküliség alakulása Magyarországon (a 15–64 évesek között)	32
1.5 A felsőoktatás nappali tagozatának adatai.....	37
1.6 A főiskolai és egyetemi szintű képzés hallgatóinak megoszlása képzési területenként, nappali tagozat	38
2. ÉLETKÖRÜLMÉNYEK	
2.1 A nettó és a reálkereset alakulása a családi kedvezmény figyelembevételével, 2011	46
2.2 Nyugdíjban és egyéb ellátásban részesülők száma és az ellátások átlagösszegei, 2011.....	47
2.3 Családtámogatások alakulása, 2011	50
2.4 A háztartások pénzügyi vagyona	51
2.5 Az egy főre jutó fogyasztás regionális különbségei, 2010.....	55
2.6 Tartós fogyasztási cikkek állománya száz háztartásra	57
2.7 Kulturális termékek, szolgáltatások árváltozása	61
2.8 A lakosság különböző jövedelmi csoportjainak fogyasztóiár-indexe, 2011	64
2.9 Tízezer lakosra jutó lakásépítés régiók szerint.....	65
2.10 Kórházak működése, 2010.....	66
2.11 A lakásfenntartási támogatásra felhasznált összeg és megoszlása típusok szerint	70
2.12 Fontosabb segélyek ezer lakosra jutó száma régiók szerint, 2010.....	70
3. HAZAI ÉS NEMZETKÖZI MAKROGAZDASÁGI FOLYAMATOK	
3.1 A globális GDP volumenének változása	77
3.2 A kelet-közép-európai országok helyezése a globális versenyképességi rangsorban (és a régióban).....	92
3.3 Magyarország helyezése a globális versenyképességi index pilléreit illetően, valamint az egyes pilléreket illetően legjobban és legrosszabbul teljesítő közép-kelet-európai országok.....	93
3.4 Legfontosabb partnerországaink sorrendje az üzleti, szállítási és kormányzati szolgáltatás-külkereskedelemben, 2011	98
4. ÁGAZATI TELJESÍTMÉNYEK	
4.1 A K+F-költségek felhasználása a vállalati kutatóhelyeknél	111
4.2 A fontosabb növények termésmennyisége.....	113
4.3 Az ipari termelés szerkezete, 2011	118
4.4 Az építőipar székhely szerinti termelési volumenének alakulása.....	123
4.5 A kiskereskedelmi forgalom alakulása, 2011	129
5. KÖRNYEZET ÉS ENERGIA	
5.1 A megújuló energiaforrások termelésének összefoglaló adatai, 2010	142
5.2 A világ megújuló forrásokból származó bruttó elektromos energiatermelése, 2009	143
6. KIEMELT TÉMÁK	
6.1 A gazdasági teljesítmény volumenének változása.....	147
6.2 A 2008. évi IMF-hitelmegállapodás pénzügyi tranzakciói	152
6.3 A világ tíz legnagyobb gépkocsigyártója, 2011.....	157
6.4 A kultúra szempontjából legjelentősebb ágazatok hozzáadott értékének részaránya a GDP termelésében	164
6.5 A kulturális intézmények egy rendezvényére jutó néző-, látogatószáma	168
6.6 A tartós fogyasztási javak száz háztartásra jutó száma	169
6.7 A legfelső és a legalsó jövedelmi tized fogyasztásának hányadosa fogyasztási csoportonként	170